T.C.
KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

OSMANLI MODERNLEŞME DÖNEMİNDE VE CUMHURİYETİN KURULUŞ SÜRECİNDE MASONLUK

AHMET YILDIRIM

DANIŞMAN: DOÇ. DR. MERAL KUZGUN

KİLİS

2022

ÖZET

OSMANLI MODERNLEŞME DÖNEMİNDE VE CUMHURİYETİN KURULUŞ SÜRECİNDE MASONLUK

Ahmet YILDIRIM

Tarih Ana Bilim Dalı

Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Danışman: Doç Dr. Meral KUZGUN
Sayfa:175 Yıl: 2022

Mason; duvar işçisi, duvarcı, duvar ustası anlamlarına gelmektedir. Tarihi süreçleri Hiram Abif'in Süleyman Mabedi'nin inşasına dayanmaktadır. Masonluk tarihi Operatif Masonluk ve Spekülatif Masonluk olarak iki başlıkta incelenmiştir. Masonların Osmanlı Devleti'yle münasebetleri I. Mahmut döneminde başlamıştır. Bektaşi Tarikatı'yla ilişkilendirilen mason locaları 1748 yılında kapatılmıştır. Modernleşme süreciyle birlikte faaliyetlerine tekrar başlamışlardır. Sultan Abdülaziz'in tahtan indirilip yerine V. Murat'ın tahta çıkması Osmanlı Devleti'nde mason localarının etkisine önemli bir örnektir. II. Abdülhamit Masonlarla anlaşarak tahta çıkmasına rağmen sonraki süreçte mason localarını kontrol altında tutmaya çalışmıştır.

Mason locaları, Osmanlı Devleti'ndeki Batılılaşma ve modernleşme hareketlerinden Tanzimat ve Islahat Fermanları gibi anayasal faaliyetlerde yararlılık göstermiştir. Masonlar, Osmanlı aydınlarının teşkilatlanması ve iktisadi faaliyetlerinde etkili katkıları sunmuşlardır. Selanik ve Makedonya'da gelişim gösteren İttihat ve Terakki Cemiyeti organize olma, üye kabulü ve şubeleşme çalışmalarında masonlardan yararlanmıştır. II. Abdülhamit'in hal' edilmesinde Mecadonia Risorta Locası ve Üstad-ı Azam Emanuel Carasso'nun önemli çalışmaları etkili olmuştur.

Cumhuriyet döneminde masonluk tartışmaları 1930'lu yıllarda başlamıştır. Mason localarına en sert muhalefet Mahmut Esat Bozkurt ile Recep Peker yapmıştır. Masonluğun uluslarası yapısı vb sebeplerden dolayı 1935 yılında mason locaları Türkiye'de yasaklanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Mason, Masonluk, Mason Locaları, Siyonizm, Rothschildler

ABSTRACT

FREEMASONRY IN THE OTTOMAN MODERNIZATION PERIOD AND THE FOUNDATION OF THE REPUBLIC

Ahmet YILDIRIM

The Department of History
Kilis 7 Aralik University, Graduate Education Institute
The Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Meral KUZGUN,
Page:175 Year: 2022

Mason; It means mason. Its historical processes are based on the construction of Hiram Abif s Temple of Solomon. The history of Freemasonry has been studied under two headings as Operative Freemasonry and Speculative Freemasonry. The relations of the Masons with the Ottoman Empire began during the reign of Mahmut I. Masonic Lodges associated with the Bektashi Sect were closed in 1748. With the modernization process, they started their activities again. The dethronement of Sultan Abdulaziz and the enthronement of Murat V is an important example of the influence of Masonic Lodges in the Ottoman Empire. II. Although Abdulhamid came to the throne by agreeing with the Masons, he tried to keep the Masonic Lodges under control in the next period.

Masonic Lodges have been useful in constitutional activities such as the Islahat Fermanı and the Tanzimat proclamation, which are among the westernization and modernization movements in the Ottoman Empire. Freemasons made effective contributions to the organization and economic activities of the Ottoman intellectuals. The Committee of Union and Progress, which developed in Thessaloniki and Macedonia, benefited from masons in organizing, accepting members and branching. II. Mecadonia Risorta Lodge and Master Azam Emanuel Carasso made important contributions to the settlement of Abdülhamit.

Freemasonry debates in the Republican period began in the 1930s. The strongest opposition to Masonic lodges was made by names like Mahmut Esat Bozkurt and Recep Peker. Due to the international structure of Freemasonry, etc., Masonic Lodges were banned in Turkey in 1935.

KeyWords: Mason, Freemasonry, Masonic Lodges, Zionism, Rothschilds

ÖNSÖZ

Tarih boyunca sosyal, siyasi, iktisadi vb birçok sivil toplum örgütü kurulmuştur. Kurulan bu örgütlerin büyük çoğunluğu faaliyetlerini şeffaf bir şekilde yürütürken, bazıları faaliyetlerini gizli yürütmeyi tercih etmiştir. Mason locaları da sosyal ve yardımlaşma içerikli faaliyetlerini aleni bir şekilde sürdürürken, örgütlenme ve localardaki ritüellerini gizli yürütmüşlerdir. Gizliliği tercih etmelerinde yönetim veya yönetime ortak olma isteğinin olduğu ileri sürülebilir.

Yönetim; insanlığın ilk örgütlü yapılar oluşturduğu, tarım yapmaya başladığı, yabani hayvanları evcilleştirdiği, eşyayı şekillendirdiği süreçten günümüze kadar varlığını sürdüren bir kavramdır. İster kitleler olsun ister bireysel yaşamlar olsun her hâlükârda yönetim kavramından söz edilebilir. Her dönemin kendine dair yönetim anlayışları farklı olsa da yönetim kavramı sürekliliğini korumuştur.

İnsanlık tarihinin en cezbedici unsurlarının başında gelen yönetim, muhatabında güç olarak gözükmektedir. Güç; bir yandan yönetimin topluluk üzerindeki otoritesini pekiştirirken diğer yandan yönetilenin kompleksini artırmıştır. Bu kompleks zamanla sorgulamadan itaat etmeye dönüşmüştür. Tarih boyunca her örgütlü yapının ulaşmak istediği nokta yönetim sayesinde gücü elde tutarak kitleler üzerinde egemenliği sürdürmektir. Kendi değer yargıları kapsamında kitleleri düşünsel ve fikirsel olarak yönetmek ve hâkimiyetleri altına almaktır. Nihai amaç Antonio Gramsci'nin de ifade ettiği gibi Subaltern diye tanımladığı özgürlüklerini elde edemeyen bir kitle oluşturmaktır. Öyle ki elde edilen yönetim ve güç kendini gizlerken diğer yandan soyut olarak geniş kitleler üzerinde etkisini hissettirmiştir. Bu ancak kitlelerin kendi rızalarıyla özgürlüklerinden ve iradelerinden vazgeçmeleriyle gerçekleşebilir. Madunlaştırılmış, ast, eskimiş, altta olan kitlelerin razı edildikleri yönetim sisteminde birey ve toplum kavramlarından söz edilemez. Şartların ve mekânın dayatmaları kitleselleşmiş toplumun iradelerine ve özgür bilinçlerine ket vurabilmektedir. Madunun yönetim şekline razı edilmesi için hamaset ve romantizm kavramlarından yararlanılabilir. Kurumsal yapılar örgütlenme biçimlerini oluştururken gizliliğe dikkat edip somut yardım faaliyetleriyle insanlar ve ülkeler üzerinde etkili olmaya çalışabilirler.

Mason localarının serüvenleri eski tarihlere dayanmaktadır. Başta Avrupa ülkeleri olmak üzere birçok ülkede etkili kurumlara sahip olmuşlardır. Ön planda gözüken yardım faaliyetleri ve sosyal etkinlikler sayesinde etki alanlarını genişletmişlerdir.

Osmanlı Devleti'nde I. Mahmut döneminde başlayan iletişim bazı dönemlerde kesintiye uğramış olsada günümüze kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir. Masonlar, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde iktisadi ve siyasi birçok olayda önemli roller üstlenmişlerdir. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ise özellikle 1930'lu yıllardan itibaren basın yoluyla ciddi tartışmalara konu olmuşlardır. Nihayet 1935 yılında dönemin hükümeti tarafından faaliyetlerine son verilmiştir.

Günümüzde masonlar Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Büyük Locası Derneği'nin çatısı altında faaliyetlerini sürdürmektedirler. Bu isimle birlikte Özgür Masonlar Büyük Locası Derneği ile Kadın Mason Büyük Locası Derneği olarak üç başlık altında faaliyetlerini sürdürmektedirler.

Bu tezin hazırlanmasında; yardımlarını ve desteklerini esirgemeden yol gösterici ve yönlendirici davranan danışman hocam Sayın Doç. Dr. Meral KUZGUN'a en içten duygularımla teşekkürlerimi sunarım.

Yüksek Lisans eğitimi boyunca bana inanan, manevi desteklerini esirgemeyen, başta eşim Meral YILDIRIM olmak üzere kızım Rüveyde Rana YILDIRIM, oğullarım Muhammed Hanifi YILDIRIM ve Ahmet Huzeyfe YILDIRIM'a tüm kalbimle teşekkür ederim.

Ahmet YILDIRIM

Osmaniye 2022

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, kullanmış olduğum tüm bilgiler ve yorumlar için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi, hiçbir şekilde "intihal içermediğini" beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili bu beyanıma aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

İmza

Ahmet YILDIRIM

İÇİNDEKİLER

Sayfa

KISALTMALAR

TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
BOA, Y.EE	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yıldız Esas Evrakı
BOA, Y.PRK. BŞK	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yıldız Perakende Evrakı Başkitabet Dairesi Maruzatı
OTAM	: Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
Vb.	: ve benzeri
Vd.	: ve diğerleri
Vs.	: ve sair
Bkz.	: bakınız
S.	: sayı
s.	:sayfa

GİRİŞ

Mason; duvar ustası anlamına gelmekte olup Fransızca "*maçon*" kelimesinden türetilmiştir[1]. Farmason ise daha çok serbest çalışan duvarcı ustalarına atfedilmiştir. Toplumların arkaik yaşamları insanlık tarihi kadar eskidir. Hitit, Elam, Sümerler ve Kalde gibi birçok toplumda karşılaşılmaktadır. Dul bir kadının oğlu olan Hiram Abif, birçok alanda meslek erbabıdır. Tunç yapımı, marangozluk ve demir işlemeciliği gibi alanlarında maharetli bir ustadır.[2]

Hiram Abif, yanında çalışan insanların sayıca çok olmasından dolayı onları yeteneklerine göre çırak, kalfa ve usta olarak üç grupta kategorize etmiştir. Her üç kategoriye ayrılmış meslek elemanlarının kendilerine dair mesleki sırları da bulunmaktadır.[3] Her bir sınıfı ayrı ayrı kategorize etmek, onlara ait kurallar ortaya koymak, her sınıfın hak ve hukukunu yerine getirebilmek ve ücret dağılımını sağlıklı yapabilmek pek de kolay değildir.[4]

Geliştirilen sistem sayesinde kategorize edilen meslek elemanları diğerlerinin sırlarına ve işaretlerine ulaşamamıştır. Üç kalfa mabet inşaatının bitimine yakın Hiram Usta'dan bu sırları öğrenmek istemiştir. Hiram Abif, mabedin inşaatını teftiş ettiği sırada mabete girişi sağlayan üç kapı kalfalar tarafından tutulmuştur.[5]

Sırrını vermek istemeyen Hiram Ustaya birinci kapıyı tutan kalfa elindeki cetvelle vurmuştur. Diğer iki kapıyı tutan kalfalar da ellerindeki çekiç ve gönyeyle Hiram Abif'e vurmuşlar ve ölümüne neden olmuşlardır.[6] Kalfaların eylemleri zamanla masonluk literatüründe cahillik, yalan ve hırs olarak temsil edilmiştir.[7] Mason geleneğinin önemli sembollerinden biri olan beyaz eldiven giymek Hiram Ustan'ın ölümünden kendilerinin sorumlu olmadıkları anlamına gelmektedir.

---

[1] İlhami Soysal, *Masonluk ve Masonlar*, (İstanbul: Der Yayınları,1988), 51.
[2] *Kitabı Mukaddes*, II. Samuel:5/11
[3] Soysal, *Masonluk ve Masonlar*, 103.
[4] Paul Naudon, *Tarihte ve Günümüzde Masonluk*, Çeviren. Samih Tiryakioğlu (İstanbul: Varlık Yayınevi, 1968), 17.
[5] Hürol Taşdelen, *Mason Tarikatı ve Emperyalizm I*, (Ankara: www.huroltasdelen.com, 2019), 107.
[6] Esra Türe, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye Mason locaları ve Kapatılma Süreci (1923-1935)" (Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi, 2016), 2.
[7] Soysal, *Masonluk ve Masonlar*, 104.

Masonlar insanlığın kurtuluşu için Ülkü Mabedini (İnsanlık Mabedi) inşa etme adına faaliyet yapmaktadırlar.[8] Ülkü mabedini inşa etmek için Masonluk üç ilke geliştirmiştir: Dostluk, Ahlaklılık ve Kardeşlik. Masonluk, bu ilkeler ışığında samimi, dürüst, güvenilir, namuslu ve haysiyet sahibi bir insan olarak din kitaplarının vaaz ettiği yönde ahlaki gelişimini tamamlayacağına inanmaktadır.[9] Masonluğa göre birey cehalet ve kaostan kurtulduğunda baş mimarın maddi ışığına ulaşarak aydınlığına kavuşacaktır. Bu sebeple masonlar kendilerini Işığın Çocukları veya Aydınlığın Çocukları olarak tanımlamaktadırlar.[10]

Mason olmak isteyen aday sadece kendisinin bulunduğu bir hücrede kendisi, vatanı ve insanlık için sorumluluklarını hatırlayıp tefekkür eder. Akabinde gözleri bağlanarak asıl törenin yapılacağı alana iletilir.[11] Masonlar Tanrı'ya inanırlar ve üye olacak adaydan da tanrıya inandığını açıklamasını isterler. Merasimi tamamlayan üyeye ölümün ötesine geçmenin istediği takdirde mümkün olduğu hatırlatırlar. Aday üye kendisine verilen tüm sırları saklı tutacağına dair yemin eder.[12]

Operatif Masonluk: Hiram Abif ile başlayıp 1717 yılına kadar devam eden süreç olarak ifade edilmiştir. Operatif Masonluk tepki çekmemek, faaliyetlerini sağlıklı yürütebilmek ve gizliliği koruyabilmek için dini bir hüviyet şeklinde kurumsallaşmıştır. Bu nedenle dervişlere özgü sarık vb dini kıyafetler giymeyi tercih etmişlerdir. İşçi birlikleri şeklinde örgütlendikleri Compagnonage ve Guilde'lerde en çok dikkat ettikleri husus gizlilik olmuştur.[13] Hür Mason gerekli izinleri alıp locanın kontrolünden çıkan kalfalar için kullanılan bir kavramdır.[14]

Mason locaları, Tapınak Şövalyeleriyle sıcak ilişkiler geliştirmiştir. Tapınak Şövalyeleri Kudüs'ü özgürleştirmek için Haçlı Ordularını toparlamıştır. 1119 tarihinde Hugues de Payens liderliğinde toplanan 9 şövalye kendilerine Mesih'in yoksul askerleri olarak tanımlamışlardır. Tapınak Şövalyelerini (Gül Haç Kardeşliği) kuran isimler şöyledir;

---

[8] Halil Aydoğan, *Cumhuriyeti Kuran Mason Kadrolar*, (İstanbul: Kalipso Yayınları, 2014), 20.
[9] Enver Necdet Egeran, *Gerçek Yüzüyle Masonluk*, (Ankara: Başnur Matbaası,1972), 95-96.
[10] Paul Naudon, *Masonluk*, Çeviren. Işık Ergüder, (Ankara: Dost Kitabevi, 2019), 105.
[11] Soysal, Masonluk ve Masonlar, 89.
[12] Emre Avşar, *Cumhuriyeti Kuran Masonlar*, (İstanbul: Nokta Kitap,2007), 26.
[13] Neşet Sirman, "Operatif Masonluktan Spekülatif Masonluğa Geçiş", *Mimar Sinan Dergisi* 103 (1997), 17.
[14] Fikret Çeltikçi, "Operatif Masonluktan Spekülatif Masonluğa Geçiş", *Mimar Sinan Dergisi* 1 (1968), 30.

Hugues de Payens, Godfrey de St. Omar, Godfrey Rossal, Gundemar, Godfrey Bisol, Payen de Montdidier, Archibald des St. Aman, Andrew de Montbard ve Provins Kontu.[15]

Tapınak Şövalyeleri 17. ve 18. yüzyıllar arasında Gül- Haç kelimesinin kökenini de oluşturan Rozkrua Şövalyeleri olarak da bilinmektedir. Bu şövalyeler başta Kudüs kralı olmak üzere Katolik Kilisesinden, masonlar ve dönemin asilzadelerinden destek görmüşlerdir.[16] Gül ve Haç Kardeşliği üyeleri kendilerini "*Invisible = göze görünmeyenler"* olarak tanımlamışlardır.[17]

Etimolojik yapısını Fransızcadan alan Temple; mabet, tapınak anlamına gelmektedir. Tapınak Şövalyelerinin giysilerinde beyaz zemin üzerine kırmızı renkte haç işareti bulunmaktadır. Gül Haç Tarikatı üyeleri simya ilminin hermetik sembollerini Jean Valentin Andrea, Michael Maier, Jacob Boehme ve Robert Fludd'un eserlerinden elde ettiklerini iddia etmişlerdir.[18]

Tapınak Şövalyeleri zamanla karmaşık ve kapalı devre bir yapıya dönüşmüştür. Üyeleri arasında servet edinme eğilimi baş göstermiştir. Tarikat üyelerinin zamanla zenginleşmeleri kimi krallara borç verecek noktaya ulaşmıştır.[19] Asil bir aileye mensup olan Bernard de Clairvaux tapınak şövalyelerini Papalık makamıyla tanıştırmıştır.[20] Tapınak üyeleri Hıristiyan hacıların korunması hususunda Avrupa ile Ortadoğu arasında birçok kilise ve kale inşa ederek hac yolunun emniyetini sağlamışlardır. Trablus, Akka, Kudüs ve Antakya kale ve kilise inşa ettikleri şehirlerdendir.[21]

Tapınak Şövalyeleri büyük üstdatlarının başkanlığında 1307 yılında Paris'te düzenlenen törene davet edilmişlerdir. Töreni düzenleyen IV. Philippe büyük merasimden önce törene katılan üstad ve 60 şövalyesini tutuklatmıştır. Bu tutuklama ve işkenceler sonucu

---

[15] Kemal Akmaral, *Tapınak Şövalyeleri'den Emoculara Satanizm ve Masonluk*, (İstanbul: Bilge Karınca, 2010), 45.
[16] Christopher Knıght ve Robert Lomas, *Hiram'ın Kitabı Masonluk Venüs ve İsa'nın Hayatının Gizli Anahtarı*, (İstanbul: Bilge Karınca, 2008), 508.
[17] Aytunç Altındal, *Gül ve Haç Kardeşliği Avrupa Birliği'nin Gizli Masonik Kimliği*, (İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd.Şti, 2004), 72.
[18] Paul Naudon, *Masonluk*, (Ankara: Dost Kitabevi, 2019), 101.
[19] Aydoğan, *Cumhuriyeti Kuran Mason Kadrolar*, 37.
[20] Tuncar Tuğcu, *Masonların Saklı Tarihi*, (Ankara: Gökçe Yayınevi, 2005), 63.
[21] Avşar, *Cumhuriyeti Kuran Masonlar*, 33.

Büyük Üstad Jaques de Molay yakılarak idam edilmiştir.[22] Molay, idam edilmeden önce az sayıdaki taraftarından tarikatı yaşatmalarını istemiştir. Taraftarları duvarcı kılığında yaşamlarını sürdürmüşlerdir.[23]

Rose Croix (Gül - Haç) Tarikatının Christian Rosenkreuz tarafından kurulduğu düşünülmektedir. Gül - Haç Tarikatının en önemli sembolü haçın ortasında açmış olan gül sembolüdür. Gül, Tanrının çiçeği olarak tasavvur edilmiştir. Çarmıha gerilen Hz. İsa'nın kanı göğüs kafesinde toplanmış ve burada biriken kan, gül olarak sembolize edilmiştir.[24] Çarmıha gerilen Hz. İsa'nın başına gül[25] dallarıyla örülü dikenli bir taç takıldığı iddia edilmiştir.[26] Martin Luther'e atfedilen mühür incelendiğinde gül ile haçın iç içe geçtiği görülebilir.[27]

Avrupa mezhep savaşları ve iç karışıklıklarla geçirdiği yılların nihayetinde 1666 yılında Londra'da büyük bir yangın çıkmıştır. Londra'nın büyük bir kısmı bu yangından etkilenmiştir. Başta Avrupanın en büyük üçüncü kilisesi olan St. Paul Katedrali olmak üzere birçok resmi kurum binası yangından zarar görmüştür. Yangının etki alanında 80 bin kişi barınmaktadır. Londra yangınında 70 bin kişinin evini kaybettiği ileri sürülmüştür.[28] Londra'nın tekrar inşa edilmesi için çeşitli mason locaları Paul Locasının başkanlığında bir araya gelmişlerdir.

Sir Christopher dönemin en önemli ismi olmuştur. Matematik ve astronomi alanlarında eğitim almış olan Christopher; 25 yaşında profesör olmuş ve Kraliyet Ailesi Bilim Araştırma Kurumunun başkanlığını da üstlenmiştir.[29]

Londra yangının localar üzerindeki devlet denetimini azalttığı iddia edilmiştir. Saint Paul Locası bu durumdan istifade ederek siyasi bir bildiri yayımlamıştır. Bildiri Kabul Edilmiş Masonların, Hür Masonlarla aynı hakları ve yetkileri kullanabileceklerini içermektedir. Bu bildiri operatif masonluğun sonu, spekülatif masonluğun başlangıcı

---

[22] Aytunç Altındal, *Vatikan ve Tapınak Şövalyeleri*, (Ankara: Yeni Avrasya Yayınları, 2002), 30-31.
[23] Paul Naudon, *Tarihte ve Günümüzde Masonluk,* 21.
[24] Serge Hutin, *Gizli Cemiyetler*, Çeviren. Mehmet Arık,(İstanbul; Anıl Yayınevi, 1965), 55.
[25] Bektaşi Tarikatında kullanılan güldestesi tabiri Hz Ali'nin vefatından önceki son isteğine işaret eder. Bunun yanında Halveti Tarikatının bir kolunun ismi Gülşeniye'dir. Osmanlı Devletinde yeniçerilerin farklı sebeplerle ettikleri duaya Gülbang denirdi Bkz. Altındal, *Gül ve Haç Kardeşliği.,* 34.
[26] Celil Layıktez, "Gül'ün Sembolizması", *Tesviye Dergisi* 29, (1997), 15.
[27] Aydoğan, *Cumhuriyeti Kuran Mason Kadrolar*, 33.
[28] Mustafa Kirman, "Yangınla Kaderi Değişen Alçı", *Alçı Dergisi* 2, (2009), 11-12.
[29] Knıght ve Lomas, *Hiram'ın Kitabı Masonluk,* 404.

olarak değerlendirilmiştir. Yangından sonra Londra eski mimarinin aksine Charles II. tarafından ticaretin gelişmesi, ilerlemesine uygun şekilde inşa edilmiştir.[30]

Spekülatif; kelime olarak specio kelimesinden türetilmiştir. Specio; görüyorum, bakıyorum anlamlarına gelmektedir. Spectacle veya spectatun; seyir etme, seyirci şeklinde tanımlanmıştır. Spekülatifler; kültürlü, eğitim seviyeleri yüksek ve pratikle ilgilenmeyen kişilerdir.[31] Spekülatif masonluk eski tarikat üyeleri ve şövalyelerinin ritüellerini ve merasimlerini kabul ederek 1717 yılında İngiltere'de inşa edilmiştir.[32] Büyük çoğunluğu asillerin ve meslek dışı kişilerin oluşturduğu mason locaları tarafından Özgür ve Kabul Edilmiş Masonluk kavramı türetilmiştir.[33]

Avrupa'daki gelişen Rönesans ve Aydınlanma Hareketi birçok fikrin gündem olmasına, tartışılmasına zemin hazırlamıştır. Tartışılagelen bu fikir ve düşünce akımları Spekülatif Masonluğun zihinsel altyapısını oluşturmuştur.[34] Locaların teveccüh görmesi masonları elit bir sınıfa yükseltmiştir.[35] Bu dönemin önemli temsilcileri arasında mimar Christopher Wren, Kimyager ve matematikçi Robert Moray, Elias Ashmole ve William Preston'u sayılabilir.[36] Spekülatif Masonluğun temelini Anderson yasaları oluşturmaktadır. James Anderson, Mason yasalarını oluştururken hayal gücüne başvurduğu iddia edilmiştir.[37]

Masonluk; localar aracılığıyla kurumsallaşmıştır. Özellikle Spekülatif Masonluk döneminde locaların hem işlevsel hem de sorumlulukları artmıştır. Loca kelimesi Almanca Laub, Laubja sözcüklerinden türetilmiş olup oduncu kulübesi olarak tanımlanmıştır.[38]

Loca; Masonların bir araya gelip faaliyet yürüttükleri mekânlardır. Bir meclis olarak düzenlenmiş ve her mason biraderin bağlı olduğu Mason Dernekleri Loca olarak ifade

[30] Kirman, "Yangınla Kaderi Değişen Alçı", 12.
[31] Sirman, "Operatif Masonluktan Spekülatif Masonluğa Geçiş", 19.
[32] Akmaral, *Tapınak Şövalyeleri'den Emoculara Satanizm ve Masonluk*, 37.
[33] Tuğcu, *Masonların Saklı Tarihi*, 88.
[34] Avşar, *Cumhuriyeti Kuran Masonlar*, 54.
[35] Celil Layıktez, "Avrupa'da Aydınlanma", *Tesviye Dergisi* 74, (2008), 22-25.
[36] Naudon, *Masonluk*, s.101.
[37] Morrıs Rosenbaum, *Masonıc Lectures,* (London, Prınted By Martın Wheatley,1909), 19.
[38] Altındal, *Gül ve Haç Kardeşliği*, 223.

edilmiştir.[39] Locanın kurulabilmesi için bölgedeki yedi üstadın bir araya gelip karar almaları gerekmektedir.[40] 1989 yılında kabul edilen beyanname gereğince Büyük Locanın kurulması için ise üç locanın bir araya gelmesi gerekmektedir.[41]

Locanın başkanı tam yetkilerle donatılmış olan Üstad-ı Azam veya saygı değer üstad olarak isimlendirilmektedir. Üstad-ı Azamın birinci nazır ve ikinci nazır olmak üzere iki yardımcısı bulunmaktadır. Bu kadro Üçler sıfatı ile anılmaktadır. Locanın her türlü evrak işlerini yazman veya kâtip olarak isimlendirilen sekreter yapmaktadır.[42] Locayı; Üçler yönetir, beşler aydınlatır, yediler bütünler söylemi meşhur bir söylemdir.[43]

Aydınlanma dönemi fikir adamları faaliyetlerini ilk etapta Invisible College (Gizli Üniversite) adında kurdukları gizli kurumun çatısı altında gerçekleştirdiler. Bu yapı sonraları Royal Society olarak anılmıştır. Bu kurumun çatısı altında Galileo, Francis Bacon, Copernicus, Sir Cyril Wyche, Christopher Wren, Robert Hooke, Samuel Pepys, İsaac Newton, Sir James Burrow, Ashmole vb pozitivist aydınlar bilimsel araştırmalar yapmıştır.[44]

Rit; Latince Ritus kelimesinden türetilmiş olup dini merasimlerin ve törenlere ait ayin biçimi şeklinde tanımlanmıştır. Genel manada ritüel olarak da anlaşılabilir. Masonluk literatüründe ise rit; masonluğun kavramlarının, programlarının, yöntemlerinin belirli usuller çerçevesinde aktarılması demektir.[45] Etimolojik olarak Sanskritçe dini intizam anlamına gelmektedir.[46]

Yönetim bakımından farklılık bulunmamasına rağmen bakış açısı, eğitim- öğretim faaliyetleri, misyon ve vizyon anlayışları bakımından farklılıklar arz etmektedir.[47] Popüler olan İskoç Riti önemini 18. yüzyılda Fransa'daki İskoç asıllı masonlar

---

[39] Benjamin Franklin, *The Constitutions of the Free-Masons*, (London, Of The Brethren İn North-America,1734), 49.
[40] Semih S.Tezcan, "İki Sütun ve Locan'ın Üç Büyük Nuru", *Mimar Sinan Dergisi* 104 (1997), 77.
[41] M. Remzi Sanver, "Muntazam Masonluk ve İnanç", *Mimar Sinan Dergisi* 133 (2004), 59.
[42] Altındal, *Gül ve Haç Kardeşliği,* 202.
[43]Bedri Noyan, Bektaşilik ve Masonluk, son güncelleme 26.06.2021, https://www.sadibayram.com/?page=makaleler&mid=270&id=3
[44] Celil Layıktez, "Masonluk Katalizör Oldu", *Tesviye Dergisi 63*, (2005), 46- 49.
[45] Murat Özgen Ayfer, "Masonluk'ta Ritlerin Öyküsü", *Şakül Gibi* 22 (1990), 9.
[46] Celil Layıktez, "Masonluk Katalizör Oldu", *Tesviye Dergisi* 55 (2002),17.
[47] Thierry Zarcone, "Türk ve Pers Hürmasonluğunda ve Para-Masonik Teşkilâtlarında Gnostik / Sûfi Sembol Ve Düşünceler", *Mimar Sinan Dergisi* 145 (2008), 9.

tarafından kurulmuş olmasından almaktadır. Kuruluşunda sıkı bir mason olan Fransız şövalye Ramsay'ın etkisi vardır.[48]

Masonluğun en önemli amacının hakikat arayışı olduğu ifade edilmiştir. Hakikatin aydınlatmış olduğu mason birey İnsan-ı Kâmil olma yürüşüşünde önemli basamaklara ulaşacaktır.[49]

Masonlukta ritüeller ve semboller önemli yer kaplamaktadır. Güneş güç ve otoriteyi simgelerken ay üretkenliği, şefkat ve merhameti sembolize etmektedir.[50] Dini sembollere üçgen, ışıklı delta, üç nokta, Solomon Alameti, parıldayan yıldız, jakin ve boaz sütunları örnek gösterilebilir.[51] Üçgen üç unsuru temsil etmektedir: "*Mazi, hal ve istikbal ile basiret, kuvvet ve güzellik (tabiatın 3 kanunu doğmak, yaşamak ve ölmek), aydınlık, karanlık ve zaman".*[52] Aynı şekilde üçgenin içerisindeki göz tanrının herkesi her daim izlediğini ve gördüğünü ifade etmektedir.[53]

Jakin (Jachin) ve Boaz Sütunları, Süleyman Mabedini inşa eden büyük üstad Hiram Usta tarafından beyaz ve kırmızı renkte inşa edilen iki sütunu ifade etmektedir. İki sütun Süleyman Mabedinin girişinde bulunmaktadır. Kelimelerin baş harfleri J ve B harfleriyle sembolize edilmiştir.[54] Gönye ve Pergel Operatif Masonlukta duvar işçilerinin kullandıkları araçlardır. Çekiç Üstad-ı Azam'ın elindeyken otoriteyi simgeler. Mason'un kuvveden eyleme geçen iradesini temsil etmiştir. Çırağın elinde bulunduğu zaman ise doğal olan taşın yontulması, bu hususta azim ve kararlılığını sembolize etmiştir.[55] Beyaz eldiven ve önlük daima çalışmanın ve üretmenin sembolü olarak değerlendirmekte olup ayrıca Hiram Abif'in ölümden sorumlu olmamayı, kanının kendilerine sıçramadığını ve bu olayda kendilerinin temiz olduğuna işaret edilmiştir.[56]

---

[48] Naudon, *Tarihte ve Günümüzde Masonluk*, 81.
[49] Tamer Ayan, "Gerçeklerle Ülkü Mabedi İnşasından Hakikatle Gönül Mabedi Yapımına", *Mimar Sinan Dergisi* 128 (2003), 56.
[50] Reşat Atabek, "Semboller", *Mimar Sinan Dergisi* 26 (1977), 57.
[51] Akmaral, *Tapınak Şövalyeleri*, 89.
[52] A. G. Mıchel, *Mason Diktatörlüğü*, (İstanbul: İhya Yayınları, 1924), 211.
[53] Aydoğan, *Cumhuriyeti Kuran Mason Kadrolar*, 28.
[54] Akmaral, *Tapınak Şövalyeleri*, 89.
[55] Michel, *Mason Diktatörlüğü*, 187.
[56] Avşar, *Cumhuriyeti Kuran Masonlar*, 55.

İslam literatüründe Huruf-u Mukatta olarak ifade edilen ve kimi surelerin başına gelen bazı harflerin batıni özellikler taşıdığını ileri sürülmektedir. Huruf-u Mukatta ile başlayan 29 Kur'an Suresi üzerinde yapılan çalışmalarda bunların sembolik değerinin 822 güne denk geldiği iddia edilmiştir. 14 farklı formülüzasyonla yazıldığı ileri sürülmüştür. 822 gün olarak ifade edilen sayı huruf-u mukatta ile başlayan sure numaralarının toplamıdır.[57] Hurufiliğin Avrupa'ya Gül - Haç Tarikatı tarafından taşındığına inanılmaktadır.

Mason locaları Ahilik Teşkilatıyla da ilişkilendirilmiştir. Ahi Teşkilatlarında var olan kural ve ilkeler bu izlenimi doğurmuştur. Mason localarında olduğu gibi Ahilik Teşkilatına girmek isteyenlerden de verilen bilgileri sır olarak koruyup saklaması gerektiği bildirilmektedir. Ahilik Teşkilatı da aday üyenin traş edilmesi, şed bağlaması, tuğ ve bayrak verilmesi gibi ritüelleri barındırmaktadır.[58] Aynı şekilde belli disiplinler içermesi, esnaf dayanışmasına sahip olması, mesleki manada kaliteli insan gücünün yetiştirilmesi, üyelerden ahlaki öğelere dikkat edilmesinin talep edilmesi, karşılıklı yardımlaşmann yangınlaştıılması Ahilik Teşkilatı ile mason locaları arasındaki bazı ortak özellikler olarak sayılabilir. Ahilik Teşkilatında da mertebe olarak değerlendirilen dokuz derece barındırması bir diğer ortak özelliklerdendir. Ahilik Teşkilatına girmek için ustanın katılımcı için şehadet etmesi gerekmektedir.[59]

H. Ziya Ülken'e göre Batiniler İslam'ın kabalistleridir. Kabalizm, Tevrat ve Zebur'un zahirden ziyade batini mesajlar barındırdığını, bu mesajlara kutsal metinlerdeki batini anlamların yüklenmesi sonucu ulaşılacağına inanmaktadır.[60]

Kabala etimolojik olarak İbraniceye dayanmaktadır. Koph, Beth, Lamed ve He harflerinden (KBLH) türetilen kelime İbrani kültüründe gizlice, kuşaktan kuşağa aktarılan mistik düşünce biçimi ve uygulamalarını içermektedir.[61] Alıcı, araçlar, almak, kabul etmek, gelenek veya yazışma olarak tanımlanan Kabbala; Yahudi mistisizminde ezoterik bir yapı olarak yer almaktadır. Tanrının sözlerini iletmek, ulaştırmak, Tanrının

[57] Baron Rudolf von Sebottendorf, *Eski Türk Masonların Uygulamaları Bektaşi, Gülhaç &Simya Sırları*, Çeviren. Mehmet Saltık, (İstanbul: Hermes Yayınları, 2006), 34-36.
[58] Türe, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye Mason." 3.
[59] Soysal, *Masonluk ve Masonlar*, 156-157.
[60] Hilmi Ziya Ülken, *İslam Felsefesi Eski Yunan'dan Çağdaş Düşünceye Doğru*, (İstanbul: Ülken Yayınları, 1967), 24 -25.
[61] Ahmet Akıncı, *Kabala*, (İstanbul: Dharma Yayınları, 2005), 14.

üst dünyalarda yaratmış olduğu eylemlerin dünyamıza yansımalarına odaklanmıştır. Duyu organları tarafından bu eylemlerin algılanmasını içermektedir. İçinde yaşadığımız dünya üst dünyanın bir sonucudur. Kabalaya göre üst dünya zaman, mekân ve hareketin olmadığı soyut kuvvetin bulunduğu bir yerdir. Kabala, varoluşu kavramamıza yardımcı olur. Ruhun, bedeni sahiplenmesinden önceki süreci tanımlamaktadır.[62]

Kabala biliminin kaynağı ve tarihi bilinmemektedir. Kaynağı bilinmeyen Kabala sözlü gelenek aracılığıyla varlığını sürdürmüştür.[63] Kabala ilmine ise sadece onu kavrayacak zihni kapasiteye sahip insanların ulaşacağı ileri sürülmüştür.[64]

Tarih boyunca Kabala ekolünün var olduğu, ezoterik yapıların uygulamalarını pratiğe ettirildiği, bunların nesilden nesile aktarıldığı ve akademik bir boyuta dönüştürüldüğü savunulmaktadır. Bu okullardan biri 13. yüzyılda İspanya, Kastil'de yer alan Provens kasabasındaki Gerona Okuludur.[65] Diğeri ise Yahudilerin 1492 tarihinde İspanya'dan sürgün edildikten sonra yerleştikleri Filistin bölgesindeki Safed kasabası olduğu iddia edilmiştir.[66]

Arınmanın kaynağı madde değil maddenin özü olan manayladır. İnsanın bayağılıktan uzaklaşması ancak öz cevherini arındırması ile mümkün olacaktır.[67] Kabala öğretisi anlaşılması zor, icra edilmesi güç bir meditasyon faaliyeti olarak değerlendirilmiştir. Bu meditasyonun sadakatle, sabır ve sebatla desteklenmesi ve cesaretle yürütülmesi gerekmektedir.

Masonların önemsedikleri kitaplarda biri Tevrat'tır. Tevrat; Tanrının Hz. Musa'ya Sina Dağında vahyedip yazılı hale dönüştürülen kısmıdır. Ahd-i Atik olarak da ifade edilen Tevrat; Tekvin, Çıkış, Leviler, Tesniye ve Sayılar olarak bilinen beş kitaptan oluşmaktadır.[68] Her bölümdeki kitapların ismi Chumash olarak bilinmektedir.

---

[62] Michael Laıtman, *Kabala Bilim ve Hayatın Anlamı*, (İstanbul: Alter Yayıncılık, 2014), 107.
[63] Akıncı, *Kabala*, 25.
[64] Perle Epsteın, *Kabala Musevi Mistiklerin Yolu*, Çeviren. N. Karayazgan&Ş. Barkın, (İstanbul: Dharma Yayınları, 2000), 22.
[65] Ülkü, *Yahudi Kadim Mistik,* 66.
[66] Rabbı Nıssan Dovıd Dubov, *Kabala'ya Anahtar Yahudi Mistisizmi'nin Keşfi*, (Londra: Lubavitch Vakfı), 19.
[67] Michael Laıtman, *Zohar'ın Kilidini Açmak*, (İstanbul: Alter Yayıncılık, 2020), 219.
[68] Akıncı, *Kabala*, 20.

Masonların önemsedikleri bir diğer kitap Talmud'tur. Talmud tarihi 5. yüzyıla dayanmaktadır. Yahudi Toplumunun dinlerine, kültür ve geleneklerine bağlı kalıp birlik ve beraberliklerini devam etmeleri amacıyla inanç, hukuk, örf ve mücadele başlıkları altında tasnif edilerek yazılmıştır.[69] Kudüs (Filistin) Talmud'u ve Babil Talmud'u olarak iki kitap halinde Yahudi din adamları tarafından tanzim edilmiştir. Babil Talmud'u 12 büyük cilt olup Kudüs (Filistin) Talmud'undan daha hacimlidir.

Masonluk düşüncesinde Yahudi inancının etkileri görülebilir. Aşırı sağ Yahudi düşüncesinin sonucu meydana çıkan Siyonizm fikriyle girift ilişkiler gösterebilir. Siyonizm; düşüncesi Kudüs'ün eski ismi olan Sion'a dayanmaktadır. Ancak kelimenin siyasi anlamı özellikle 19. yüzyılın sonlarında içerik değiştirerek farklı ülkelerde yaşayan Yahudileri bir araya toplamak, Arz'ı Mev'ud olarak görülen Filistin topraklarında Yahudi bir devlet kurmak ve Siyon Dağı üzerinde Süleyman Mabedini tekrar inşa etmeyi amaçlamaktadır. Siyonizm kelimesi Rus Yahudisi Nathan Birnbaum tarafından literatüre kazandırılmıştır.[70] Siyonizm hakkında ırkçı, emperyalist, Yahudi milliyetçiliği gibi iddialar ortaya atılmıştır. İsrail Devletinin siyonizm'in bir ürünü olduğu ileri sürülmüştür.[71]

Özellikle Theodor Herzl[72] tarafından sistematik bir hale getirilen ve siyasi bir hüviyet kazandırılan siyon doktrini, Siyonist Yahudiler arasında popüler olmaya başlamıştır.[73] Siyonizm yeniden inşa etmek amacıyla atalarının yurdu olan Filistin'de Yahudi ulusal yaşamını dini bir çerçevede tekrar canlandırmaktır.[74] Bu amaca ulaşmak için Theodor

[69] Ali Uğur, *Dünya Gündemindeki İsrail*, (İstanbul: Burak Yayınları, 1983), 146.
[70] Sedat Kızıloğlu, "İsrail Devleti'nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm'in Gelişimi", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* C.2,1 (2012), 44-45.
[71] Tamar Amar-Dahl, *Zionist Israel and the Question of Palestine*, (Berlin: Libraryof Congress Cataloing, 2012), 1.
[72] Boyer, *Siyonizmin Kökenleri*, Çeviren. Volkan Ayfar, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1992), 80. Theodor Herzl; 1860 tarihinde Macaristan, Budapeşte'de doğdu. Çocukluğunda uzun süre Viyana'da kaldı. Geleneksel Yahudiliğin sürecini tamamladığına inandığından dolayı ilgi duymadı. Hukuk Fakültesinde eğitim gördü. Sosyete ve aristokrasi çevrelerine ilgi duymaktaydı. Bu tavrı sebebiyle Yahudi Öğreci örgütlerinden dışlanmalar görmüştür. Asimile olmuş bir Yahudi görüntüsü vermektedir. Gazetecilik ve Edebiyat sahasında çalışmalar yaptı. 1891 yılında Neu Freie Presse Gazetesinin Paris Muhabiri seçildi. Yahudi inancı o kadar zayıftı ki Papa'ya yazdığı mektupla Viyana'da ikamet eden Yahudilerin St. Etienne Kilisesinde vaftiz edilmesini bile önermişti. Herzl'e göre Yahudi inancı bir yük idi ve bu yükten kurtulmak gerekiyordu. Herzl, Yahudi olduğunu artan Anti-Semitik olaylar sonucunda farkına varmıştır. Özellikle Dreyfus olayları Siyonist düşüncesini kamçılamıştır. Bkz. Boyer, *Siyonizmin Kökenleri*, 80-82.
[73] Mesut Mezkit, "Siyonizmin Siyon Protokolleri' ile "Dünya Hâkimiyeti" Düşüncesi", *Yeni Fikir Dergisi* 13 (Temmuz-Aralık 2014), 71.
[74] Israel Cohen, *The Zionist Movement*, (Berlin: Zıonıst Central Offıce, 1912), 5.

Herzl, İsviçre'nin Basel şehrinde 1897 yılında siyonist düşüncenin temellerini atmıştır.[75] Bu kongrenin Yahudi - mason bir hükümet darbesi olduğunu ileri sürülmüştür.[76]

Siyonist düşünce hem Kitab-ı Mukaddes'in öğretilerinden hem Talmud'dan hem de mitolojik içeriğe sahip Zahor'dan yararlanılarak oluşturulmuştur. Bu kitaplardaki "*seçilmiş halk, kutsal ırk*" vb fikirlerin Siyonist Yahudiler tarafından diğer Yahudi gruplarına empoze edilmeye çalışılmıştır. Bernard Lazere bu durumu şöyle ifade etmektedir:

"*Kendilerine seçilmiş halk gözüyle bakıyorlar, bütün diğer halkların üzerinde olduklarını ileri sürüyorlar. Diğer toplumlarla entegre olmaya direniyorlar. Birçok devlet onlara ayrıcalık ve muafiyet tanımaktadır. İkamet ettikleri coğrafyalarda ticaret ve sermaye olarak önemli fırsatlara sahip oldular. Devlet içinde devlet gibi davranmaktadırlar*".[77]

İsrail'in kuruluş dönemi aşırı radikal Yahudiler eliyle gerçekleşmiştir. Bu gelişimde en önemli konu Arz-ı Mev'ud olmuştur.[78] Herzl:

"*Biz bir devlet hem de örnek bir devlet kuracak kadar güçlüyüz. Bu amaç için gerekli beşeri ve maddi malzemeye sahibiz. Bir ülkenin tüm haklı ihtiyaçlarını tatmin edecek büyüklükteyiz. Dünya üzerinde bir yerde bize egemenlik verin gerisini kendimiz tamamlarız"* cümleleri ile ciddiyetini ortaya koymuştur.[79]

Theodor Herzl, 1896 yılı Haziran ayında Avusturya Macaristan seferi olan Michael Ritter Von Newlinski ile birlikte Sultan II. Abdülhamid ile de görüşmek ümidiyle İstanbul'a gelmiş, ancak görüşme sağlanamamıştır. Bilakis II. Abdülhamid Newlinski aracılığıyla Herzel'e şu mesajın iletilmesini istemiştir;

"*Eğer Sayın Herzl'in dostluğu benim ile sizin dostluğumuz kadar ise bu konuda herhangi bir girişimde bulunmamasını telkin ediniz. Bir adımlık toprak bile satmam, zira bu topraklar bana değil Türk Milletine aittir. Milletim bu toprakları savaşarak ve kanıyla sulayarak kazanmıştır. Bu topraklar bizden ancak kan ile kopartılabilir. Yahudiler milyarlarını saklasınlar imparatorluk bölüşüldüğünde Filistin'i bedavaya alabilirler. Ancak cesedimiz paylaşılabilir. Ben canlı bir beden üzerinde ameliyat yapılmasına müsaade etmem*".[80]

---

[75] Uğur, *Dünya Gündemindeki İsrail,* 52.
[76] Roger Garaudy, Çeviren. Nezih Uzel, *Siyonizm Dosyası*, (İstanbul: Pınar Yayınları, 1983), 25-26.
[77] Bernard Lazare, *Anti-Semitism - Its History and Causes,* (New York: Publıshed By The Enternational Library Publıshıng Co., 1894), 9.
[78] Mekit, "Siyonizmin Siyon Protokolleri ile Dünya Hâkimiyeti Düşüncesi", 91.
[79] Theodor Herzl, *Yahudi Devleti*, Çeviren. Sedat Demir, (İstanbul: Ataç Yayınları, 2007), 32.
[80] Bu mesajın neticesinde Theodor Herzl duygusallığını saklamadan şu cümleleri kurmuştur; "*Sultanın samimi ve yüce sözleri beni duygulandırdı ve sarstı. Bütün ümitlerimi söndürmesine rağmen ölümü ve parçalanmayı tahmin eden, ama buna rağmen son nefesine kadar pasif de olsa mücadele etmeye kararlı kaderciliğinde trajik bir güzellik vardı.*" Bkz. Öke, *Kutsal Topraklarda Siyonistler ve Masonlar, İhanetler… Komplolar… Aldanmalar…*, 56.

Theodor Herzl'in Sultan II. Abdülhamid'den huzura kabul edilme talebi 17 Mayıs 1901 yılında karşılık bulmuştur. Bu görüşmenin dostane söylemler çerçevesinde geliştiği iddia edilmiştir. Yine bu görüşmeden iki gün sonra saray tarafından Herzl'e birinci dereceden Mecidiye Nişanı verilmiştir.[81]

Herzl, Filistin ve Suriye bölgesinde yerleşecek Yahudi Kolonizasyon Birliğinin kurulması karşılığında Osmanlı Devleti borcunun % 80'ne tekâmül eden 26 milyon altını ödemeyi teklif etmiştir.[82] Herzl, güçlü devletlerin desteği ve güçlü bir finansal destek sağlanmadan Yahudi Devleti'nin kuruluşunun mümkün olmadığına inanmıştır.

Siyonist Yahudiler Filistin'deki yerli halkın arazilerini (özellikle yoksul ve fakirlerin) suhuletle ellerinden alıp onları komşu ülkelere göçmeye zorlamışlardır. Uygulanan plana göre yerli halk (Arapların) kurulacak devlette çalıştırılmayacaktır. Yerli halktan toprak satın alınabilir, ancak Yahudi birinin toprak satması yasaklanmıştır.[83]

Theodor Herzl 3 Temmuz 1904 tarihinde kalp krizinden ölmesi üzerine Aşkenazi Yahudisi olan Rus kökenli Chaim Weizmann Siyonist kongreye başkanlık etmiştir. Daha öncesinden yerleşim yeri olarak Arjantin, Uganda, Kıbrıs vb. ülkeler teklif edilmesine rağmen 1904 yılında Weizmann başkanlığında toplanan Siyonist Kongre Filistin Bölgesi dışındaki yerleri kesin şekilde ret etmiştir.[84]

Herbert Samuel, parlamento üyesi olup Weizmann'ın yakın arkadaşıdır. İngiliz Parlamentosunda bulunan Herbert Samuel gibi Yahudi kökenli parlamenterlerin oluşturdukları kimi lobi faaliyetlerini neticesinde Fransa ve İngiltere arasında gizli biçimde imzalanan Sykes - Picot anlaşması gereğince Fransızlara bırakılan Suriye topraklarında Türklerden ziyade Avrupa Devletleri ile entegre olmuş bir Yahudi Devletinin olmasının daha makul olabileceği propagandası yapılmıştır. 1916'da

[81]Mim Kemal Öke, *Kutsal Topraklarda Siyonistler ve Masonlar, İhanetler… Komplolar… Aldanmalar…*, (İstanbul: Çağ Yayınları, 1990), 51 - 55.
[82] Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, (Bursa: MKM Yayıncılık, 2012), 248.
[83] Walter Hollstein, *Filistin Sorunu Filistin Çatışmasının Sosyal Tarihi*, Çeviren. Cemal A.Ertuğ, (İstanbul: Yücel Yayınları, 1975), 69- 70.
[84] Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset*, 249.

İngiltere'de Lloyd George Başbakan olurken, Arthur Balfour Dışişleri Bakanı olmuştur.[85]

Hatta bu Siyonist liderler sömürge devletlerinin ilgilerini çekmek için 1915 yılında devam eden I. Dünya Savaşı'na İngiliz Yarbay John Paterson yönetiminde "*Zion Katır Alayları*" isimli bir ordu kurarak Osmanlı Devleti'ne karşı Gelibolu'da savaşmışlardır.[86] Bununla birlikte Wiezmann tarafından görevlendirilen Vladimir Jabotinsky "*Yahudi Lejyonunu*" kurmuştur. Bu tarihlerde Yahudilerin Araplarla karşılaşacakları savaş için 5.000 asker eğitimden geçirilmiştir.[87] Yahudi Lejyonu uhdesinde İsrail'in ilk devlet başkanlarından David Ben Gurion onbaşı rütbesi ile görev almıştır. Semboli Davut Yıldızı olan Yahudi Lejyonu emrinde binbaşı rütbesiyle Baron James de Rothschild'in oğlu James Arman de Rothschild'e de savaşa katılmıştır.[88]

Bütün bu çabalar İngiltere nezdinde meyvelerini vermiş, 18 Temmuz 1917 tarihinde İngiltere, Siyonist Dernekler Başkanı Lord Rothschild İngiliz Dışişleri Bakanı olan Balfour'a bir mektup takdim ederek önerilerde bulunmuştur. Bu mektuba göre Filistin bölgesinde bir Yahudi Devleti'nin kurulması, Yahudilere herhangi bir sınırlama konulmadan bu coğrafyaya göç etmeleri ve Yahudilerin bu bölgede kendi kendilerini idare etmeleri talep edilmiştir.[89]

Tarihe Balfour Deklarasyonu olarak geçen bu bildiride Lord Rothschild'in düşünceleri karşılık bulmuş, kısa süre sonra İngiltere'nin Kudüs'ü işgal etmesiyle birlikte Siyonist liderlerin taleplerinin gerçekleşmesinde önemli yol alınmıştır.

Söz konusu mektubu Dışişleri Bakanı Balfour şu içerikle cevaplamıştır;

"Dışişleri Bakanlığı

2 Kasım 1917

Saygıdeğer Lord Rothschild;

Yahudi Siyonist özlemlerine sempatisini dile getiren aşağıdaki deklarasyonun kabineye sunmuş ve onun tarafından onanmış olduğunu, Majestelerinin hükümeti adına size bildirmekten mutluluk duyuyorum. Majestelerinin hükümeti, Filistin'de Yahudi halkı için bir ulusal yurt kurulmasına olumlu bakmaktadır ve

[85] Öke, *Kutsal Topraklarda Siyonistler*, 286 – 287.
[86] Ribhi Halloum, *Belgelerle Filistin, Dün, Bugün, Yarın*, (İstanbul: Alan Yayıncılık, 1989), 68.
[87] Hollstein, *Filistin Sorunu*, 115.
[88] Sezai Balcı ve Mustafa Balcıoğlu, *Rothschildler ve Osmanlı İmparatorluğu*, (Ankara: Erguvani Yayınevi, 2017), 502.
[89] Paul Johnson, *Yahudi Tarihi*, Çeviren. Filiz Orman, (İstanbul: Pozitif Yayınları, 2001), 504.

Filistin'de bulunan Yahudi olmayan toplulukların yurttaş ve dinsel haklarına ya da herhangi bir başka ülkedeki Yahudilerin sahip oldukları haklara ve siyasal statüye zarar verebilecek herhangi bir şeyin yapılmaması kaydıyla bu hedefe erişilmesi için elinden gelen tüm çabaları harcayacaktır. Bu deklarasyonu Siyonist Federasyonun bilgisine sunarsanız, size minnettar olacağım.

Saygılarımla,

Arthur J. Balfour''[90]

Siyonizm kurmuş olduğu bazı örgütler üzerinden varlığını sürdürmek istemiş olabilir. Bu kapsamda Alman Yahudileri tarafından 1843 tarihinde New York'ta kurulan B'nai B'rith örgütü sayılabilir.[91] B'nai B'rith, Yahudi halkının haklarını korumak, doğal afetlerde aktif rol almak, başarılı görülen Yahudi öğrencilerine burslar vermek amacıyla kurulmuştur.[92] Bir diğer kuruluş 17 Mayıs 1860 tarihinde Paris'te kurulmuş olan Alience İsrailite Üniverselle'dir.[93] Hoveve Zion, Siyon Âşıkları olarak da ifade edilen teşkilat Haham Zvi Hirsch ve Haham Nathan arkadaşları tarafından 1882 tarihinde Rusya'da kurulmuş bir diğer siyonist kuruluştur.[94] Politik Siyonizmin en önemli destekçisi olan kurumlardan ve İsrail Devleti'nin ilk Cumhurbaşkanı (İzak Ben Zvi) ve Başbakanının (Ben Gurion) üyesi olduğu kuruluş Poale Zion olarak bilinmektedir.[95]

XX. yüzyılın başında ortaya çıkan siyon protokollerinin masonlukla ilişkisi ilgi çekici olabilir. Siyon protokolleri; Siyonist Yahudilerin hareket planı olarak ifade edilmiştir.[96] Yahudi İhtiyarlar Meclisini her ortamda destekleyen Rothschild ailesinin; Bolşevik İhtilali, Waterloo Savaşı, I. ve II. Dünya Savaşları olmak üzere Amerikan iç savaşı gibi tarihsel olayların finansörü olarak itham edilmiş olmaları bile tek başına protokollerin önemini ortaya koymaktadır.[97]

Siyon protokollerinden bazıları şu metinleri içermektedir: Devlet; ister kendi iç çatışmalarından dolayı isterse dış unsurlar sebebiyle zayıflasın çaresiz bir şekilde yok

---

[90] Halloum, *Belgelerle Filistin*, 160 -161.
[91] Uğur, *Dünya Gündemindeki İsrail*, 51.
[92] Rıfat N. Bali, "Bir Yahudi Dayanışma ve Yardımlaşma Kurumu: B'naı B'rıth XI. Bölge BüyükLocası Tarihçesi ve Yayın Organı Hamenora Dergisi", *Müteferrika Bahar – Yaz 8*-9 (1996), 42-51.
[93] Evrim Görmüş, "Allıance Israelıte Unıverselle: Osmanlı Yahudilerinin Dönüşümünde Bir İtici Güç", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 40 (2020), 258-159.
[94] Uğur, *Dünya Gündemindeki İsrail*, 52.
[95] Uğur, *Dünya Gündemindeki İsrail*, 52-53.
[96] Mezkit, "Siyonizmin Siyon Protokolleri' ile "Dünya Hâkimiyeti" Düşüncesi", 70.
[97]George Armstrong, *Rothschild Paraİmparatorluğu Derin Yahudi Devleti*, Çeviren. Mert Akcanbaş, (İstanbul: Destek Yayınları, 2017), 5.

olacaktır.[98] Gücümüze karşı koyabilecek hiçbir güç kalmayıncaya kadar amacımızı gizli tutacağız. Bu sebeple zayıflamış güçler üstündeki etkimiz şiddetli olacaktır.[99] Politikanın ahlakla herhangi bir bağlantısı yoktur. Ahlaki davranan hükümetler politik olmadıkları için zayıf düşerler. Otoritesini sağlamak isteyen hükümetler hile ve riyaya başvurmalıdır. Elimizdeki medya gücü sayesinde toplumu yönetmek isteyen gölgede kalmalı ve bize başvurmalıdır.[100]

Modern devletlerin elinde muhteşem bir güç vardır; basın, yani medya. Medya söz hürriyetine güç verir, fakat devletler bu güçten yararlanmasını bilmelidirler. Ve bu gücü biz ele geçirmiş durumdayız.[101] Hedefimize ulaşmak için yalan, rüşvet ve ihaneti sürdüreceğiz. Siyasi açıdan bize kuvvet kazandıracakların sermayelerini gasp etmeyi öğrenmeliyiz.[102]

Toplum, özgürlük (hürriyet) başlığı altında verilen izin ve tolerans sebebiyle kendisinin egemen olduğunu düşünecektir. Böylece bir lider arayışına girerler. Tıpkı Fransız İhtilalı gibi. İhtilali hazırlayan sırlara bizler gayet vakıfız, zira o bütünüyle elimizin eseridir.[103]

Gözükmeyen bir gücü kim devirebilir? Biz böyle bir güce sahibiz. Paravan kurulan Yahudi dışı masonluk bizim hedef ve amaçlarımız için çalışırlar.[104] Yoğunlaştırılmış bir merkezi hükümet yaratılıp iktidarı ele geçirmek için Masonluk kullanılacaktır.[105] Goyim'i şiddete başvurmadan inşa edeceğimiz krallığımıza zorlamalıyız. Günümüz idarecilerinin yerine küresel devletlerden oluşan sanal krallığı destekleyeceğiz.[106] Bize karşı çıkmaya cesaret eden ülkelere komşuları tarafından savaş çıkartabilecek güçte olmalıyız. Eğer diğer komşular da bize karşı birleşirlerse onları genel bir savaşa sürükleme imkâna sahip olmalıyız.[107]

---

[98] Will Durant ve Roger Lambelin, *Yahudi Tarihi ve Siyonist Liderlerin Protokolleri*, Çeviren. Sami Sabit Karaman, (İstanbul: İnkılab Yayınları, 1992), 105-106.
[99] Armstrong, *Rothschild Paraİmparatorluğu*, 32.
[100] Victor E. Marsden, *The Protokols of The Meetings Of The Learned Elders Of Zion*, (1934), 144-145.
[101] Mezkit, "Siyonizmin Siyon Protokolleri' ile "Dünya Hâkimiyeti" Düşüncesi", 73.
[102] Armstrong, *Rothschild Paraİmparatorluğu*, 46.
[103] Muhammed Maliki, *Siyon Liderlerinin Protokolleri*, (New Jersey 2002), 13.
[104] Ümit Saygın, *Dünyayı Yöneten Gizli Güçler*, (İstanbul: Neden? Kitap, 2007), 112.
[105] Marsden, *The Protokols of The Meetings*, 160-161.
[106] Armstrong, *Rothschild Paraİmparatorluğu*, 76.
[107] Durant ve Lambelin, *Yahudi Tarihi ve Siyonist Liderlerin Protokolleri*, 127.

Devletimizin söz konusu makamlarını Yahudi kardeşlerimize sorunsuz bırakabileceğimiz zamana kadar bu makamları duruşları ve karakterleri toplumla zıt olan adamlarla tevdi edilecektir.[108] Ekonomi ilmi Yahudilere öğretilmesi gereken en önemli ilimdir. Bankerler, sanayiciler, sermayedarlar ve bilhassa milyonerler bizleri koruyacak, çünkü sonunda her şey rakamlarla belirlenecektir.[109]

Hukuken var olmalarına rağmen bizim dışındaki tüm hükümetleri yıkmış durumdayız. Zira bu Yahudi aleyhtarı protestolar küçük kardeşlerimizi idare etmek için bize lazımdır.[110] Hristiyan toplumlar koyun sürüsüdür ve biz ise yırtıcı kurtlarıyız. Kurtlar, koyun barınağına girince sonlarının ne olduğunu çok iyi bilirsiniz. Tanrı biz seçkin kullarını dağıttığı gibi dünya hükümdarlığının kapılarını açıp ihsan eden de o'dur.[111]

Eğer on gazetenin kuruluşuna izin verirsek otuz tane de biz kuracağız.[112] Toplumların bizimle mücadele etmemeleri için algılarını farklı alanlara yönelteceğiz.[113] İktidarı ele geçirdiğimizde kendi dinimizden başka din tanımayacağız. Bu vesileyle tüm toplumların kaderi bu mukadderata bağlanmıştır. Diğer inançları imha edeceğiz.[114] Tüm hükümetlerin değerini kaybettirdiğimiz anlaşıldıktan sonra her tarafta hazırlamış olduğumuz hükümet darbesiyle hükmetmeye başlayacağız (muhtemelen 100 yıl sonra).[115] Bizler bir yandan dünya iktidarını ele geçirmeye çalışırken diğer yandan dünyanın her tarafında mason locaları açacağız.[116] Güç birlikteliği yapabilme ihtimaline mevcut üniversiteleri kapatıp yerlerine farklı üniversiteler açacağız.[117] Amacımıza ulaşmak için gazete ve broşürlerle ve yayınlanan dergiler aracılığıyla işlenen siyasi cinayet failleri lehine propagandalar yaptık.[118]

Altın sayesinde en inatçı şahsiyetler bile satın alınır, var olan parasal değerler tekrardan ayarlanabilir, ülke borç rezervleri değiştirilir. Altın standartı kuralını kabul eden bütün devletlerin iktisadi yapıları çökertildi, zira sıcak para ihtiyacını karşılayan altın

---

[108] Mezkit, "Siyonizmin Siyon Protokolleri' ile "Dünya Hâkimiyeti" Düşüncesi", 75.
[109] Durant ve Lambelin, *Yahudi Tarihi ve Siyonist Liderlerin Protokolleri*, 129.
[110] Henry Ford, *Yahudi Enternasyonali*, Çeviren. Mert Akcabaş, (İstanbul: Destek Yayınları, 2013),
[111] Saygın, *Dünyayı Yöneten Gizli Güçler*, 115.
[112] Maliki, *Siyon Liderlerinin Protokolleri*, 28.
[113] Mezkit, "Siyonizmin Siyon Protokolleri' ile "Dünya Hâkimiyeti" Düşüncesi", 76.
[114] Marsden, *The Protokols of The Meetings*, 190-191.
[115] Maliki, *Siyon Liderlerinin Protokolleri*, 33.
[116] Saygın, *Dünyayı Yöneten Gizli Güçler*, 118.
[117] Durant ve Lambelin, *Yahudi Tarihi ve Siyonist Liderlerin Protokolleri*, 160.
[118] Durant ve Lambelin, *Yahudi Tarihi ve Siyonist Liderlerin Protokolleri*, 169.

miktarından yoksundular. Var olan altını biz toplamaktayız.[119] Dönemin en önemli gücü olan altını ele geçirdik. Yatırdığımız altını iki gün içinde istediğimiz yerden geri alabiliriz.[120]

Filistin Kolonizasyon faaliyetleri Siyon protokolleri çerçevesinde incelendiğinde Osmanlı Devleti'ni olumsuz etkilediği iddia edilebilir. Kolonizasyonun şekillenmesinde Rothschild Ailesinin önemli katkıları olduğu ileri sürülmüştür. Rothschild Ailesinin tarihi 1710'lı yıllara dayanmaktadır. Amschel Moses Bauer; Almanya'nın Frankfurt şehrinde, Yahudi gettosu olan Judenggase'de kuyumculuk, tefecilik ve sonraki yıllarda ise küçük çaplı bankerlik yapmıştır. İşyerinin girişine Frankfurt'un sembolü olan kartal kafasını kızıl bir kalkana işleyip söz konusu kalkanı da dükkânın girişine asmıştır. Mayer Amschel, soyadını şirketinin sembolü olan kızıl kalkan anlamına gelen Rothschild olarak değiştirmiştir. Dahası kızıl kalkanda bulunan kartal figürünün pençesine beş oğlunu simgeleyen beş altın renginde ok eklemiştir.[121] İşyeri Kızıl Kalkan (Roth Schild) şirketi olarak bilinmektedir.[122]

Baba Mayer Amschel Rothschild 13 Eylül 1812 yılında 67 yaşındayken ölmüştür. Son anlarında oğulları Anselm, Salomon, Nathan, James ve Carl'a Hz. Musa'nın yasasına sadık kalmalarını, birlik ve beraberlik içinde kalmalarını, istişare etmeden faaliyet yürütmemelerini istemiştir.[123] Kardeşleri arasında ticari kabiliyete en yatkın olan ve Frankfurt'daki İngiliz temsilcilerle yürütülen işlemlerden sorumlu olan Nathan ailenin sorumluluğu üstlenmiştir. 1804 Nathan Mayer, tekstil merkezi olan Manchester'dan dünyanın merkezi olan Londra'ya taşınmıştır. Burada pamuk tüccarlığı- bankacılık yapmıştır.[124]

Radyo, telefon ve telgrafın bulmadığı bu dönemde kuryeler önemli işler gerçekleştirmektedir. Sınır dışına geçmek sadece Yahudi kuryelerine verilmiş bir hak olduğundan Nathan bu avantajı iyi kullanmıştır. İngiltere ile Fransa arasında

---

[119] Armstrong, *Rothschild Paraİmparatorluğu*, 82.
[120] Maliki, *Siyon Liderlerinin Protokolleri*, 52.
[121] Güneş Yılmaz ve Yalçın Alganer, "Amerikan Merkez Bankası (Fed)'nın Oluşumu, Tarihsel Seyri, İşleyişi ve Küresel Etkinliği", *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar* 51 (2014), 60.
[122] Naill Ferguson, *The House of Rothschild Money's Prophets 1798-1848*, (New York:Penguın Books 1998), 2.
[123] John Reeves, *The Rothschilds: The Fınancıal Rukers Of Natıons*, (London: Chıswıck Press C. Whıttıngham and co., 1887), 50.
[124] Frederic Morton, *The Rothschilds A Family Portrait*, (New York: Atheneum, 1962), 42.

gerçekleşen Waterloo Savaşında İngiltere'nin bu savaştan mağlup ayrıldığını ifade ederek İngiliz hisse senetlerini çok düşük fiyata satın almıştır.

Rothschild ailesinin Osmanlı Devleti ile genelde borç ilişkisi olmuştur. Rothschild ailesinin Osmanlı Devleti'ne verdiği ilk borç Kırım Savaşı'nın devam ettiği 1855 tarihinde gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti adına Dersaadet Bankası İzmir Temsilcilerinden Gustave Couturier ve Paris Büyükelçisi Kalimaki Bey görüşme sağlamışlardır. Yapılan plan kapsamında yıllık %6 faizle ve %1 komisyon ödemek kaydıyla 1,5 milyon borçlanma yapılmıştır. İlk borcu veren Rothschild Paris Grup Başkanlığı yapan ve Rothschild Freres'in kurucusu James Mayer Rothschild'ir.

1898 tarihine kadar bölgede 22 yerleşim yerinde 4722 Yahudi göçmen yerleştirilmiştir. 1893 tarihinde satın alınan Zemarin'in (Zikhron Ya'akov) 22 bin dönümlük arazide 130 göçmen aile, Ca'une'de (Rosh Pinnah) 16 bin dönüm üzerine 70 aile, Mazkeret Batya'da (Ekron) ise 7 bin dönüm üzerine 40 aile yerleştirilmiştir. Bütün arazinin sahibi kısa ismi JCA olan Yahudi Kolonizasyon Şirketi Yönetim Kurulu başkanı Baron Edmond James de Rothschil'dir.[125]

[125] Balcı ve Balcıoğlu, *Rothschildler ve Osmanlı İmparatorluğu*, 58-74,412.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. OSMANLI DEVLETİNDE MASONLUK

1.1.1. Osmanlı Devleti'nin Yahudi Toplumuyla İlk İlişkileri

Osmanlı Devleti'nin Yahudilerle ilişkileri 1326 yılında Orhan Gazi'nin Bursa'yı fethetmesi ile başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin sınırlarını genişletmeye başladığı bu dönemde Gelibolu, Ankara ve Edirne gibi şehirlerde Yahudilerle iletişim kurulmuş, bu dönemden itibaren Yahudiler Osmanlı otoritesini kabul etmişlerdir. Hatta birçok coğrafyada var olan Yahudi aleyhtarlığı Osmanlı Devleti'nin bu toprakları fethetmesi ile ortadan kalkmıştır.

Yahudiler ve Müslümanlar arasındaki tek ilahlı dinden kaynaklı sünnet, oruç gibi ibadetlerdeki benzerlikler iki toplumu birbirine yakınlaştırmıştır. 1416 yılında meydana gelen isyanda Şeyh Bedrettin'in saflarına katılan Torlak Kemal (Samuel) Manisalı bir Yahudi'dir. Manisa'daki Musevi cemaatinin bulunması bu dönemlere kadar gitmektedir. İstanbul'un fethinden önce Rabbani ve Karai olmak üzere iki Musevi cemaati İstanbul'da yaşamaktadır.[126]

Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u fethettikten sonra ülke genelindeki Yahudileri temsil etmesi amacıyla Moşe Kapsali isimli Başhahamı görevlendirmiştir. Fatih Sultan Mehmet, Moşe Kapsali'ye bazı yetkiler de vermiştir. Bu kapsamda Haham atamaları, vergilerin toplanıp hazineye teslim edilmesi gibi yetkiler sayesinde Başhahamlık resmi bir hüviyet kazanmıştır. Yahudiler, Fatih Sultan Mehmet döneminde gayet rahat bir yaşam sürmüşlerdir. Fransız kökenli Alman Yahudisi olan İzak Sarfati bu dönemde Osmanlı toprakları dışında yaşayan soydaşlarına yönelik bir genelge yayınlayıp hilalin otoritesinde yaşayan Yahudilerin haç'ın otoritesinde yaşanlardan daha rahat olduklarını ve bu nedenle dindaşlarını Osmanlı Devleti'nde yaşayama davet etmiştir.[127]

Fatih Sultan Mehmet siyasi bir politika olarak Anadolu'nun çeşitli yerlerinde yaşayan Yahudi ve Ermeni tebaayı İstanbul'da oturmaya mecbur etmiştir. Bu dönemde Antalya,

---

[126] Avram Galanti, *Türkler ve Yahudiler Tarihi, Siyasi Tetkik*, (İstanbul: Tan Matbası, 1947), 10-17.
[127] Franz Babınger, *Fatih Sultan Mehmet ve Zamanı*, Çeviren. Dost Körpe, (İstanbul: Oğlak Yayıncılık ve Reklamcılık Ldt. Şti., 2003), 106 -107.

Sinop ve Balat gibi bölgelerden İstanbul'a göçler gerçekleşmiştir. Yahudiler, Fatih Sultan Mehmet döneminden önce dahi sarayda önemli görevler üstlenmişlerdir. Fatih Sultan Mehmed'in veziri ve doktoru olan Yahudi asıllı Yakup Paşa (Jacopo de Gaete) döneminde Osmanlı Devleti'nin tüm vilayetlerinde bürokratik, finans ve mali konularda Yahudi görevlendirmeler artmıştır.[128] Hekim Yakup başhekim olmanın yanında Fatih'in defterdarlığını da yapmaktadır.[129]

Hatta Âşık Paşazade'ye göre bu dönemde birçok hurafenin icat edildiği ve Yahudilerin fesat çıkaran bir topluluk olduklarından dolayı padişahların bunlara iş vermediğini, bu durumun Hâkim Yakup'un vezir olmasıyla değiştiğini söylemektedir.[130]

Hâkim Yakup, Fatih Sultan Mehmet'in ölümünden sorumlu tutulmuş, askerler Fatih Sultan Mehmet'in cansız bedenini gördüklerinde kızgınlıklarını padişahın hem Başhekimi hem de veziri olan Yakup Paşa'dan çıkarıp onu öldürmüşlerdir. Halk ise Venedik ve Hıristayan esnaf ve tacirlerin mallarını yağmalamıştır.[131]

II. Beyazıt döneminde İspanya krallı Ferdinande ve eşi İsabelle tarafından İspanya'dan sürülen Yahudiler Piri Reis'in amcası olan Kemal Reis komutasındaki kadırgalarla Osmanlı Devleti'ne taşınmıştır.[132] Anadolu'ya getirilen Yahudiler başta İstanbul olmak üzere Edirne, İzmir, Manisa, Bursa, Amasya illerine yerleştirilmişlerdir. Azımsanmayacak sayıda Yahudi'de Selanik'e yerleştirilmiştir.

II. Beyazıd'ın Yahudilere bu denli ilgi göstermesinde Yahudilerin zenginlikleri öne çıkmıştır. Yahudilerin bu maddi zenginliklerinin yanında özellikle barut imalatı ve top dökümü hususlarında uzman olmaları da bu kararda etkili olmuştur. Bu özellikler nedeniyle Yahudilere kötü davrananların ölüm cezasına çarptırılacakları ifade edilmiştir. Osmanlı Yahudileri, Kanuni Sultan Süleyman ile parlak bir döneme girmişlerdir. Rodos Adasının Osmanlı Devleti tarafından fethedilmesi sonrasında Yahudilerin bu adaya yerleşmeleri için Kanuni Sultan Süleyman Rodos Adasına yakın olan İncirli Adasındaki kükürt madeninin işletilmesi imtiyazını Yahudilere vererek

---

[128] Lord Kinross, *İmparatorluğun Yükselişi ve Çöküşü*, Çeviren. Meral Gaspıralı, (İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 2017), 185.
[129] Moshe Sevilla – Sharon, *Türkiye Yahudileri*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1992), 36.
[130] Derviş Ahmed Aşıki, *Aşıkpaşazade Tarihi*, (İstanbul: Kamer Yayınları, 2013), 305.
[131] Babınger, *Fatih Sultan Mehmet ve Zamanı*, 348.
[132] Halil İnalcık, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmpartorluğu Üzerine Araştırmalar I*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008), 181.

onların yerleşimlerini teşvik etmiştir. Diğer yandan Kanuni Sultan Süleyman Budin ve Mohaç'ta sürgüne maruz kalan Yahudileri gemilerle İstanbul'a taşımıştır.[133]

Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethetmesi ile birlikte özellikle Safed ve Kudüs'te yerleşmiş olan Yahudiler refaha ulaşmışlardır. Öyle ki Safed bölgesi İspanya'nın Cordoba'sı diye bilinerek Kabala'nın merkezi olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin en geniş sınırlara ulaşmıştığı XVI. yy'da Yahudiler de devlet bürokrasisi ve maliyesinde önemli roller üstlenmişlerdir. Bu dönemin en önemli Yahudi ailesi Amon (Hamon) ailesidir. Bu ailenin bariz özelliği tıp doktorlarına sahip olmasıdır. Aile henüz İspanya'da iken atalarından Yitzhat Amon 1400 tarihlerinde Granada yöneticisi Abdullah'ın özel doktorluğunu yapmaktadır. Osmanlı Devleti'ne göç ettikten sonra bu ailenin üyelerinden Josef Amon önce II. Bayezid'in akabinde Yavuz Sultan Selim'in özel doktorluğunu yapmıştır. Josef Amon'un ölümü üzerine oğlu Moşe Hamon hekimbaşı olarak atanmıştır.[134]

Diğer önemli aile Nassi'lerdir. Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu II. Selim Nurbanu Sultan adında Yahudi bir kadınla evlenmiştir. Nurbanu Sultan'ın saray yaşantısıyla birlikte saraydaki Yahudi nüfusu da arttırmıştır. Bu hususta İspanya'dan kaçıp Osmanlı Devleti'ne sığınan Yasef Nassi önemli bir örneklik teşkil etmiştir. Yasef Nassi, Nurbanu Sultan aracılığıyla Kanuni Sultan Süleyman'a iletişim kurmanın yollarını bulmuştur.[135]

Yusuf Nasi olarak ismini değiştiren bu şahıs İspanya'dan kaçarken beraberinde getirdiği yüklü miktardaki servetiyle kayınvalidesi adına kurmuş olduğu banka vasıtasıyla mali sahada faaliyet göstermeye başlamıştır. Kanuni Sultan Süleyman üzerinde öyle bir nüfusa sahip olmuştur ki Avrupa'daki Yahudilerin zulme uğradığını Kanuni Sultan Süleyman'a şikâyet ettirmiş, padişahın Papa'ya hitaben bir tehdit fermanı çıkarmasına muvaffak olmuştur. Sarı Selim iktidara geldiğinde ise Endülüs'ten kaçan Yahudilerin lehine üç sene her türlü vergiden muaf kalmalarını sağlamıştır. Bunun yanında Yusuf Nasi Fransızlara yüksek meblağda borç para vermiştir. Fransızlar ise bu paranın ödenmesinden imtina etmişlerdir. II. Selim'in 1568 yılında Fransız kralı IX. Şarl'a

---

[133] Galanti, *Türkler ve Yahudiler Tarihi*, 17 – 18.
[134] "Diaspora Yahudileri/İslam Ülkeleri", son güncelleme 24 Eylül, 2021, https://www.salom.com.tr/arsiv/haber-67510-diaspora_yahudileri__Islam_ulkelerI_12.html
[135] Sharon, *Türkiye Yahudileri*, 42 – 46.

yazdığı mektup ile bu borcun iadesini istemiştir. Ancak mektuba rağmen Fransızlar borcu ödememekte diretince Osmanlı Devleti doğuda Fransız bayrağı ile gezen gemilerin mallarını zapt edip müsadere ettirerek Yusuf Nasi'nin alacağını tahsil etmişlerdir. Yine Yusuf Nasi'nin kardeşi Samoil Nasi İtalya'nın Ferrera şehrinin Kardinali'nin tahrikleri neticesinde ticari manada olumsuz etkilenmiştir. Bu durum padişahın Dük Ercole d'Este'ye yazdığı mektupla ve Samoil Nasi'nin serveti ile birlikte İstanbul'a gönderilmesini talep etmesiyle çözüm kavuşmuştur.[136]

Yahudiler Osmanlı Devleti uhdesinde üç farklı cemaat olarak yaşamlarını sürdürmüşlerdir: Romaniyot, Aşkenazi ve Sefardi (Saferand). Yahudiler, Osmanlı Devleti'nde ata binme, kılıç taşıma, yüksek evlerde ikamet etme gibi haklar elde etmişlerdir. Devlete verilecek vergiler üç cemaate bölüştürülmek kaydıyla adaletli bir şekilde kahal başlığı altında tahsil edilmektedir.

Sokullu Mehmet Paşa'nın her türlü tedbirlerine rağmen ticaret, sanayi, gümrük ve iltizam işleri tamamen Yasef Nassi'nin tasarrufuna bırakılmıştır. Bu dönemin önemli Yahudileri arasında Jozef Hamon, Moşe Hamon, Dona Gracia Nasi, Don Jozef Nasi, Salomon ben Nathan Eskenazi, Ester Kira, Salomon Aben Yaeş, Yaakov Beirav ve büyük Kabbalist olan Yakup ben David Tam İbn Yahya sayılabilir. Bu dönemde Yahudiler başta tekstil, deri, yün, boya, ipek, mücevher, madem, hırdavat ve gıda ticareti ile iştigal etmişlerdir.

1.2. SABETAY SEVİ VE SABETAYCILIĞIN ORTAYA ÇIKIŞI

Sabetay Sevi, İbrani takviminde 09 Ab 5386[137] yılında (Miladi 07 Temmuz 1626) İzmir'de dünyaya gelmiştir. Aile köken olarak İspanya Yahudilerindendir. Sevi'nin babası Mordehay Sevi iş hayatına şehir tellalı olarak başlamış, akabinde bir İngiliz ticari firmasının komisyonculuğunu yapmıştır.[138]

---

[136] Galanti, *Türkler ve Yahudiler Tarihi*, 24-37.

[137] Yahudi inancında AB ayının 9. günü kutsaldır. Çünkü I. ve II. Tapınaklarının yıkıldığı gündür. Hz Süleyman tarafından inşa edilen I. Tapınak İ.Ö. 586 tarihinde Babilliler eliyle, II. Tapınak ise İS 70 tarihinde Romalılar eliyle yıkılmıştı. Ayrıca Yahudi takviminde Cumartesi dünyaya gelen erkek çocuklarına Sabetay adının verilmesi bir gelenektir. Üstelik Midraş'da (Yahudi din bilginlerinin oluşturduğu gelenek) mesihin doğacağı tarihin AB ayının 9'u olacağı ifade edilmektedir. Bkz. Galante, *Sabetay Sevive Sabetaycıların Gelenekleri, 34.*

[138] Abraham Galante, *Sabetay Sevive Sabetaycıların Gelenekleri*, Çeviren. Erdoğan Ağca, (İstanbul: Zvi-Geyik Yayınları, 2006), 34.

Baba Morheday İzmir'e Mora'dan gelmiş ve hem Mora'da hem de İzmir'de tavuk ve yumurta satıcılığı yapmıştır. Morheday'ın üç oğlu vardır. Sabetay Sevi ikinci çocuğudur. Büyük kardeş Elijah (İlyas) ve küçük kardeş Joseph (Yusuf) babalarının mesleklerini ilerletmiş alanlarında önemli ticari başarılar elde etmişlerdir.[139] Morheday büyük oğlu Sabetay'ı ise ilme yönlendirmiştir. Müdürlüğünü Kabalist Haham Joseph Escapa'nın yaptığı Jeshibah okulunda eğitimini sürdürmüştür. Başarılı bir öğrencilik dönemi geçiren Sevi, İbrani dilinin noksanlık barındırdığını, kendini güncellemediğini ve bu sebeple sıradan ve kaba bir dil olduğunu iddia edecek kadar ileri bir eğitim seviyesine ulaşmıştır.[140]

Sabetay Sevi, Hahamlık eğitiminde var olan tüm eserleri özellikle Talmud ve Zohar'ı okumuştur. Geleneksel müfredatı çabuk kavraması sebebiyle yeni bilgi ve tecrübelere açık bir görüntü sergilemiştir. 18 yaşına geldiğinde özellikle Kabalanın tüm incelikleri başta olmak üzere birçok ilme sahip olmuş, yaşadığı kasabadaki Hahamlar ona bilge insan manasına gelen Chacham (Hâkim) ünvanını vermişlerdir.[141] Bu unvan sayesinde yeni havariler kazanmıştır.

Kendisine tabi olan havarilerine karşı otoriter davranarak onlardan bedensel çileler çekmelerini ve ibadetlerini aksatmamalarını talep etmiştir. Kendisi de aynı şekilde bazen tüm haftayı oruçlu geçirdiği olmuştur. Bu ibadetler neticesinde ve elde ettiği mistik öğretiler sayesinde kendisinde harikulade olayların çıkacağını düşünmüştür. Sabetay Sevi, farklı tarihlerde iki evlilik gerçekleştirmesine rağmen her iki karısından Hahamların düzenlediği mahkeme huzurunda ayrılmış, onlara boşanma belgelerini tevdi etmiştir.[142]

Kabalistler Zebur'da geçen bir kehanete göre 408[143] yılında Mesih'in ortaya çıkacağı iddia etmişlerdir. Yahudi takvimine göre bu tarih 6000 yılana, yani 5408 yılına tekabül etmektedir. Miladi takvimde ise 1648 yılına denk gelmektedir. İbrani alfabesinden elde

---

[139] Gershom Scholem, *Sabetay Sevi Mistik Mesih*, Çeviren. Eşref Bengi Özbilen, (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2011), 105.
[140] Joseph Kastein, *Sabetay Sevi İzmirli Mesih*, Çeviren. Orhan Düz, (İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, 2011), 22.
[141] Galante, *Sabetay Sevive Sabetaycıların Gelenekleri*, 34.
[142] Hüda Derviş, *Türkiye'de Dönme Yahudi Gerçeği*, (İstanbul: Özgü Yayıncılık, 2006), 26.
[143]Kabalistler Tevratta geçen "*Jübil yılı herkes sahip olduğu değer yargılarına rücu edecektir*" ayetindeki Zot sözcüğüne önemsemektedirler. Zot sözcüğünün sayısal değeri 408 rakamına denk gelmektedir. Kabalistler 408 rakamına 5000 ilave ederek 5408 rakamına ulaşmışlardır. Yahudi takvimindeki 5408 yılı Miladi 1648 yılına denk gelmektedir. Bkz. Galante, *Sabetay Sevive Sabetaycıların Gelenekleri,* 24.

edilen bilgiler neticesinde Mesih'in 1648 yılında ortaya çıkacağı öngörülmüştür. Bu dönemde farklı coğrafyalarda Yahudilere karşı yapılan olumsuz olaylar Mesih inancının pekişmesine neden olmuştur.[144]

Sevi'nin farklı dini inançları Yahudi inancına dâhil etmesi Yahudilerin tepkisini çekmiştir. Bu düşüncesini hayata geçirmek amacıyla Kudüs'e yerleşmiş, Kudüs'te yoksullara yardım etmek ve türbelerde ibadet etmekle yaşamını sürdürmüştür.[145]

Münzevi yaşamının neticesinde Kudüs, Kahire ve İzmir olmak üzere birçok coğrafyada güçlü dostluklar geliştirmiş ve yeni havariler kazanmıştır. 1663 yılında Filistin'e gitmek amacıyla yola çıkmasına rağmen yolculuk yaptığı gemi Suriye'de kalınca Sevi'de rotasını önce İskenderiye sonra Kahire olarak belirlemiştir. Kahire'de banker (sarraf) ve ziraatçi, Talmudist ve Kabalist Rafael Jozef Çelebi ile tanışıp onun evinde ikamet etmiştir.[146]

Sebatay Sevi'nin 1664 yılında tanıştığı ve sonrasında havarisi olan Eşkanazi Yahudilerinden Gazzeli İlahiyatçı Nathan Benjamin Levi, Sevi'nin Mesihliğini ilan etmesinde önemli rol oynamıştır. 31 Mayıs 1665 tarihinde mesihliğini ilan eden Sevi'ye ilk iman edenler Gazze Hahamı ve Gazze cemaati olmuştur.[147]

Gazze'de Mesih'in gelişi kandiller yakılıp ilahiler söylenerek kutlanmıştır. Mesih'in İstanbul'a gideceği ve Osmanlı padişahının kendi rızasıyla yönetimi Sabetay Sevi'ye bırakacağı söylentileri yayılmıştır.[148]

Yahudi cemaatin dini lideri Aaron de la Papa, Benveniste ve ünlü bir Talmudcu olan Solomon Algazi yaptıkları inceleme ve analizlerde Sabetay Sevi'nin ortaya koyduğu kimi belgelerin yakın tarihte oluşturulduğunu tespit etmişlerdir.[149]

Yahudi din adamlarının şikâyetleri sonucu konuyla ilgili Sadrazam Köprülü Ahmet Paşa'yı görevlendirilmiştir. Osmanlı Devleti'nin konuyu ciddiye almasında Sevi'nin tekne ile İzmir'den, İstanbul'a yola çıkması da etkili olmuştur. Sevi, 39 günlük yorucu

---

[144] Galante, *Sabetay Sevive Sabetaycıların Gelenekleri*, 24.
[145] Kasteın, *Sabetay Sevi İzmirli Mesih*, 108.
[146] Galante, *Sabetay Sevive Sabetaycıların Gelenekleri*, 37.
[147] Ilgaz Zorlu, *Evet, Ben Selanikliyim Türkiye Sabetaycılığı*, (İstanbul: Belge Yayınları, 1999), 12.
[148] Freely, *Kayıp Mesih Sabetay Sevi'nin İzinin Sürerken*, Çeviren. Ayşegül Çetin Tekçe, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2003), 98.
[149] Kasteın, *Sabetay Sevi İzmirli Mesih*, 146.

yolculuktan sonra Çanakkale'de karaya çıkmıştır. Yerel yöneticiler aldıkları talimat gereğince Sevi'yi gözaltına alıp kara yoluyla Küçükçekmece'ye iletmişlerdir.[150]

Sevi'nin İstanbul yolculuğu İstanbul Yahudilerini huzursuz etmiştir. O'na "*Bizden uzaklaş, İstanbul'a gelme; bu vesileyle diğer toplulukların nezdinde pis kokmayalım*" şeklinde mesajlar iletmişlerdir. Fakat Sevi'nin ısrarlı duruşundan korkan şehrin ileri gelen Yahudileri veziriazamın huzuruna çıkıp "*kendisinin mesih olduğunu iddia eden bu delinin*" tutuklanması veya sürülmesini talep etmişlerdir.[151]

Köprülü Ahmet Fazıl Paşa'nın ılımlı biri yönetici olması, gerekmedikçe kan dökülmesine sıcak bakmaması sebebiyle mutedil bir yol takip edilerek tutuklanmasına karar verilmiştir. Sevi, tutuklu olduğu zaman içinde muhafızlar eşliğinde günlük yürüyüşler yapabilmiş ve kendisi ile görüşmek isteyenlerle görüşmüştür.[152] Bu durum taraftarlarını azaltacağı yerde artmasına sebep olmuştur.[153]

Mahkûm olmasına rağmen keyfi davranışlar sergilemesi ve taraftarların gitgide artması sebebiyle Gelibolu'daki Abydos hapishanesine sevk edilmiştir. Ancak burada da hem yurt içinden hem de yurt dışından kendisini ziyarete gelenler olmuştur. Polonya Yahudilerinden olan Talmudist Haham David Haveli ve Loeb Herz bu ziyaretlere örnek gösterilebilir. Gelen ziyaretçilere Sevi'nin Mesih olduğunu gösteren belge, bilgi ve kendilerince yaşanan mucize ve kehanetler aktarılarak ziyaretçiler manipüle edilmişlerdir.[154]

Polonya Yahudilerinden olan Nehemiah Ha'Kohen ziyareti çok manidardır. Kohen, Sevi ile görüşmek için Polonya Yahudilerince görevlendirilmiştir. Kohen, Sabetay Sevi ile saatlerce tartışmış, bu tartışmaların neticesinde saraya giderek Sevi'nin sahtekâr olduğunu ihbar etmiştir.[155]

IV. Mehmet konunun araştırılması için bir komisyon kurdurmuş ve tutuklu bulunan Sevi'nin Edirne'de mahkeme edilmesini istemiştir. Alınan karar gereğince Yahudi toplumunu galeyana getirmemek ve çıkabilecek bir isyanın önüne geçmek amacıyla

---

[150] Galante, *Sabetay Sevive Sabetaycıların Gelenekleri*, 47.
[151] Scholem, *Sabetay Sevi Mistik Mesih*, 392.
[152] Kastein, *Sabetay Sevi İzmirli Mesih*, 209.
[153] Freely, *Kayıp Mesih Sabetay Sevi'nin İzinin Sürerken*, 137.
[154] Kastein, *Sabetay Sevi İzmirli Mesih*, 229.
[155] Zorlu, *Evet, Ben Selanikliyim Türkiye Sabetaycılığı*, 72.

Sabetay Sevi idam cezasıyla tehdit edilmiş, ancak bu tehdit bir blöf olarak kalmıştır. Sevi taraftarlarının sadakatlerini çözmek, bağlılıklarını zedelemek amacıyla Mesih fikrinden vazgeçip Müslüman olması istenmiştir.

Sabetay Sevi'nin alternatif yollara tevessül etmesi alınan tedbirler sonucu engellenmiştir. Oluşturulan komisyonda Sadrazam Ahmet Fazıl, Edirne Kaymakamı Kara Mustafa Paşa, Şeyhülislam Yahya Efendi, Vani Mehmet Efendi ve tercüman görevini üstlenen hekimbaşı Hayatizade Mustafa Fevzi Efendi bulunmaktadır.[156]

Komisyonda en önemli rolü Hekimbaşı üstlenmektedir. Zira kendisi de eski bir Yahudi olup İslam'ı seçmiştir. Hekimbaşı, Sabetay Sevi'yi kurulan darağacında çıplak bir vaziyette asılıp usta okçular tarafından zehirli oklarla vurulacağı tehdidinde bulunmuştur. Her ne kadar taraftarları bu durumu görmek istemiş olsalar da 15 Eylül 1666 yılında Sevi, Mesihlik iddiasından vazgeçerek kendisinin sıradan bir Haham olduğunu ileri sürmüştür. İdamdan kurtulmak amacıyla ihtida edip İslam'ı kabul etmiş ve Mehmet Aziz ismini almıştır.[157]

Sarayda 16 Eylül günü düzenlenen şatafatlı bir törenle Sabetay Sevi'nin İslam'a geçiş merasimi gerçekleştirilmiştir. Sevi, törende başından kipasını indirip Müslüman sarığını başına sarmış, beyaz bir üniforma giydirilerek huzura çıkarılmıştır. Sultan IV. Mehmet tarafından yüksek maaş ile mabeyinciliğe atanmıştır. Karısı Sarah'da Müslüman olup Fatıma ismini almıştır.[158]

Sevi din değiştirmesini[159] taraftarlarına açıklamak zorunda kalmıştır. Bunu da şu sözlerle gerçekleştirdi: "*Allah Müslüman yaptı beni. Artık ben mabeyinci Mehmet kardeşinizim. İsmail'in soyu bana karışmış oluyor*".[160]

---

[156] Freely, *Kayıp Mesih Sabetay Sevi'nin İzinin Sürerken*, 166.
[157] Rıfat N.Bali, *Musa'nın Evlatları, Cumhuriyetin Yurttaşları*, (İstanbul: İletişimYayınları, 2005), 412.
[158] Kasteın, *Sabetay Sevi İzmirli Mesih,* 258.
[159] Sabatay Sevi'nin gerçekten Müslüman olup olmadığı tartışmalı bir konudur. Zira müslüman olmak için huzura çıkarken "*Bu can bu tende olduğu sürece*" deyip kelimeyi tevhidi söylemiş, ancak ortamdan ayrılınca kaftanını açıp içinden kuş çıkınca "*artık can tenden ayrıldı*" dediği anlatılmaktadır Saraydaki yaşamında Yahudi inancına bağlılığını gösteren kimi ibadetler yapmıştır. Bu sebeple Şeyhülislam Vani Efendinin yönlendirmesiyle Sultan tarafından 1676 yılına kadar yani ölünceye değin Arnavutluk'ta hiçbir Yahudinin yaşamadığı Ülgün'de ikamete zorlandı. Bkz. Zorlu, *Evet, Ben Selanikliyim Türkiye Sabetaycılığı,* 90.
[160] Derviş, *Türkiye'de Dönme Yahudi Gerçeği,* 37.

Zorunlu ikamete mecbur edilmesine rağmen kimi fanatik taraftarları Osmanlı kıyafetleri giyerek kendisini ziyaret etme yollarını bulmuşlardır.[161] Sabetay Sevi öldükten sonra yerine kayınbiraderi Jacop Keredo (Yakup Qerido) geçmiştir.

1.2.1. Sabetay Sevi Sonrası Dönmelik (Adveti)

Dönmelik (Adveti); farklı dinlerden İslam'a giren, din değişikliği yapan, ihtida eylemini gerçekleştiren demektir. Hususen XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde yaşamlarını sürdürdüren Yahudilerden bir grubun sosyal, siyasi ve dini fikirlerini gizleyip Müslüman gözükmesi ve Müslüman isim ve kıyafetlerini içselleştirmesidir. Bu faaliyetleri gerçekleştiren daha çok Sabetay Sevi taraftarları olduğu için Sabetaycılık da denilmiştir.[162]

Sabetaycılık sadece Osmanlı Devleti sınırlarında etkili olmamıştır. Zahor'dan etkilenen Yahudilerin yoğun yaşadığı coğrafyalarda özellikle Hollanda, Polonya ve Fransa gibi bölgelerde faaliyet alanını genişletmiştir.[163]

Sabetay Sevi'den sonra taraftarlarına yönelik sindirme faaliyetleri gerçekleştirildiğinden üç yüz aileden oluşan bir grup liderlerine uyup Müslüman olmayı tercih etmişlerdir. Bu tavır değişikliği sebebiyle Yahudi Talmudistlerce sert eleştiriler geliştirilmiş ve aynı kesimler tarafından çıfıt diye tanımlanmışlardır.[164]

Yahudiler onlarla iletişimlerini keserek Sabetaycıları bir nevi cezalandırmıştır. Bu durum Sabetaycıları yeni arayışlara itmiştir. Doğal olarak İslam'ın kimi inançlarından etkilenmişlerdir. Hatta Sevi'nin kayınbiraderi ve sonraki lideri Yakup Qerido hacı olmak amacıyla Mekke'ye dahi gitmiş ve dönüş yolunda vefat etmiştir.[165]

Sevi'nin, Talmud'u özümsediği kadar Kabalanın meşhur iki eseri Zohar'a (İhtişam Kitabı) ve Yetzirah'ı (Yaratılış Kitabı) da içselleştirmiştir. Kitab-ı Mukaddes'te bulunan "*Bu jübil yılında hepiniz sahip olduğunuz değerlere döneceksiniz"*[166] ayetin toplamı 408 etmektedir. Kabalistler bu sayıya 5000 de ilave ederek miladi takvimdeki 1648 yılını

---

[161] Scholem, *Sabetay Sevi Mistik Mesih*, 791.
[162] "Dönme", son güncelleme 18. Ağustos 2021, https://islamansiklopedisi.org.tr/donme
[163] Kasteın, *Sabetay Sevi İzmirli Mesih*, 219.
[164] Rıfat N.Bali, "Anılarda ve Söyleşilerde Sabetaycılar", *Tarih ve Toplum* 223 (Temmuz 2002), 27.
[165] Freely, *Kayıp Mesih Sabetay Sevi'nin İzinin Sürerken*, 256.
[166] *Kitabı Mukaddes*, Leviler 139/2

elde etmişlerdir. 1648 yılında Sevi 22 yaşındadır. Bunun yanında Tevrat'ta geçen "*Benimkilerin kurtarıcılık yılı geldi"*.[167] Bu ayetin İbrani alfabesindeki sayısal değer karşılığı 814 rakamına denk gelmektedir. Bununla birlikte Sabetay Sevi (Shabbetai Tsvi) ismindeki harflerin sayısal değeri de 814 sayısına tekabül etmektedir. Bütün bunların yanında "*Davud soyunun Mesihi geldi*" cümlesinin kabaladaki rakamsal değeri 427 sayısıdır. Bu sayı ise miladi takvime göre 1667 yılına, yani Sabetay Sevi'nin din değiştirip Müslüman olduğu yıla denk gelmektedir.[168]

Görünüşte Müslüman gözüken Sabetaycılar Bâtıni olarak Yahudiliğin inanç esasları üzerine yaşamlarını sürdürmektedirler. Söz konusu çelişik durum Sabetaycıları Ortodoks Müslüman olan Bektaşilere yaklaştırmıştır. Bu yaklaşmanın temelinde Sabetay Sevi'nin Bektaşi tarikatı dervişleriyle iletişim kurmuş olması ihtimal dâhilindedir. Sevi'nin, Niyazi isimli bir Türk derviş ve şairle dost olduğu, İstanbul ziyaretinde onun tekkesinde misafir edildiği iddia edilmiştir.[169]

Sabetay Sevi'nin Mesihlik hakkındaki düşünceleri tartışmalara sebep olmuştur. Zira kimi eserlerde Sevi'nin manipülasyonlarla toplulukları Mesih olduğuna inandıran bir deli olduğu iddia edilmiştir. Ancak Sevi'nin hem İslam'a girmesi hem de yaşamında olağanüstü durumların ortaya çıkması Zohar'ın yorumlanmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla Sevi, kendini Mesih ilan ettirirken bu düşünceye kesinlikle inandığı ileri sürülmüştür.[170]

Sevi, bu yaşam tarzı ile mistik öğeler içeren Atzilut Torah'ı temel alıp harflere sayısal değerler atfetmek ve riyazetçi bir yaşam tarzını yaşaması neticesinde kendinde bazı olağanüstülükleri Mesihliğe yormuş olabilir. Bir kuşu hırkasının içine saklayıp "*Bu can bu tende kaldığı sürece Müslüman kalacağım*" deyip ortamdan ayrıldıktan sonra kuşu serbest bırakması Sevi'nin Yahudi inancından vazgeçmediği bilakis olayı tevil ettiği anlaşılmaktadır.[171]

Üç yüz ailelik Sabetaycı grup Selanik şehrinde etnik bir halk olarak dini ve sosyal yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Dışarıya karşı Müslüman gözükürken kendi içlerinde ise

---

[167] *Kitabı Mukaddes*, İşşaya 63/4
[168] Galante, *Sabetay Sevive Sabetaycıların Gelenekleri*, 28-32.
[169] Scholem, *Sabetay Sevi Mistik Mesih*, 737-738.
[170] Derviş, *Türkiye'de Dönme Yahudi Gerçeği*, 96.
[171] Zorlu, *Evet, Ben Selanikliyim Türkiye Sabetaycılığı*, 106.

Yahudi kabalist mistik yaşamlarını devam ettirmişlerdir. Özellikle batıniliği yoğun şekilde uygulayan Bektaşilik, Mevlevilik ve Melamilik gibi tarikatları doğal olarak kendilerine yakın görmüşlerdir. Sabetaycılar bu tarikatların içinde varlıklarını sorunsuz şekilde sürdürmüşlerdir. Öyle ki bu tarikatlarda sadece bir üye olarak değil üstadlık, şeyhlik statülerine dahi çıkmışlardır. Selanik Mevlevilerinin mürid ve şeyhlerin ekseriyeti Sabetaycıydır. Örneğin Karakaşi İshak Dede Selanik Mevlevihanenin şeyhi iken Esad Dede Kapancı Mevlevi şeyhlerindendir.[172]

Temel düşüncesi benzet- benzeme ilkesi olan hareket Sevi'den sonra liderliğe geçen Yakup Qerido ile birlikte İslam'ın görünür kıldığı ramazan orucu, bayram namazları, kurban ibadeti ve cenaze merasimleri gibi ibadetleri icra etmeye çalışmışlardır. Hatta Halveti Dergâhı olarak bilinen Üsküdar'daki Aziz Mahmut Hüdai tekkesinin yapılmasına maddi destek sağlayarak teşvik etmişlerdir. Aynı şekilde Üsküdar'da bulunan Bülbülderesi mezarlığındaki Feyziye Hatun Camii'nin inşasını da kendileri gerçekleştirmişlerdir. Kimi mistik inanışlarda olduğu gibi Sabetaycılıkta da var olan reenkarnasyon inancı gereğince Sevi'nin ruhunun Yakup Çelebi'nin (Querido) bedenine geçtiğine inanılmıştır.[173]

Sabetaycılar, Sabetay Sevinin vasiyet ettiği 18 emir gereğince yaşamlarını devam ettirmişlerdir. Sevi'nin 18 emrinden bazıları şunlardır:

1- Tanrının bir olduğuna ve ondan başka yaratıcı bulunmadığına iman edilecektir. Bir ve tek olan Tanrı'dan başka kimse methedilmeyecek ve övülmeyecektir.

2- Tanrı ve Mesih'in isminin anıldığı mekân ve zamanda hürmet edilecektir.

3- Zina yasaklanacak ve hilekârlara karşı temkinli davranılacaktır.

4- Kendi yakınlarına veya Mümin (Sabetaycılar) olmayanlara karşı dahi yalan şahitlik yapılmayacaktır.

5- Cemaat üyelerinden hiç kimse zahiren Müslüman olmaya zorlanmayacaktır. Ancak cemaatin liderleri kendiliğinden, gönüllü olarak iradeleriyle Müslüman olabilirler.

---

172 Cengiz Şişman, *Sabetay Sevive Sabetaycılık Mitler ve Gerçekler*, (İstanbul: Aşina Kitaplar, 2008), 74.
173 Zorlu, *Evet, Ben Selanikliyim Türkiye Sabetaycılığı*, 39-52.

6- Müslümanları kandırmak amacıyla gelenek, görenek ve ibadetlerine özen gösterilerek Ramazan orucu ve kurban ibadeti yerine getirilecektir. Görünür ibadetlerin yapılmasına dikkat edilecektir.

7- Müslümanlara kız verilmeyecek ve alınmayacaktır. Herhangi bir nikâh akdi yapılmayacaktır.

8- Kutsal ve seçilmiş olan toplumun üzerinden utanç duygusunu kaldırmak amacıyla çocukların sünnet edilmesine dikkat edilecektir.[174]

1.2.1.1. Adveti Gruplar

Sabetay Sevi'den sonra ayrılıkçı Yahudi grubunu bir araya getirmeye çalışan Daniel İsrail Bonafoux adında bir Haham ortaya çıkmıştır. Yardımcısı olarak görevlendirdiği Abraham Michael Cardoso onun adına İzmir, İstanbul ve Kahire gibi şehirlerde Sevi'nin fikirlerini yaymaya gayret etmiştir. Buna mukabil Polonya hamamlarından olan Mordohay Ayzenştad Sabetay'ın ruhunun kendisinde bulunduğunu ifade edip Macaristan, Çekoslovakya, İtalya ve Polonya gibi ülkelere ziyaretler yapmıştır.[175]

1.2.1.1.1. Yakubiler Grubu

Yakubiler, İspanyolca tıraşlılar anlamına gelen "*arapados*" sözcüğüyle anılmaktadırlar.[176] Yakup Çelebi'ye bağlı kalan 43 aileye Yakubiler denilmiştir. Fanatikçe bağlılıklarını bildiren bu grubun merkezi Selanik'te Yılan Mermeri bölgesinde ve saadethane olarak ifade edilen Yakup Çelebi'nin evidir. Yakubiler, Yahudi şeriatına göre yaşamlarını sürdürmüşler ve kendilerine maaminin (mümin) demişlerdir. Günlük yaşamlarında oruç, zekât, hac ve dua gibi İslami ibadetleri yerine getirmektedirler. Sonraki süreçlerde Hamdi Bey ailesi olarak bilinmektedir.[177]

Kapalı toplum görüntüsü veren grup XIX. Yüzyılın ikinci yarısına kadar sırlarını korumayı başarmışlardır. 1874 yılında Selanik valisi olarak görevlendirilen Mithat Paşa

---

[174] Cengiz Şişman ve Muharrem Varol, "Erken Cumhuriyet Dönemi Sabataycılık Tartışmaları: Türk Sesi Gazetesi'nden 1924 Tarihli Bilinmeyen Bir Tefrika", *Türkiyat Mecmuası* 25, (2015), 204-205.

[175] Galante, *Sabetay Sevive Sabetaycıların Gelenekleri*, 81-82.

[176] Galante, *Sabetay Sevive Sabetaycıların Gelenekleri*, 102.

[177] Şişman ve Varol, "Erken Cumhuriyet Dönemi Sabataycılık Tartışmaları: Türk Sesi Gazetesi'nden 1924 Tarihli Bilinmeyen Bir Tefrika", 214.

şehirde başlarını kazıtan bu grubun üyelerini görünce nedenini sormuş ve aldığı "*bunlar Sabetay Sevi'nin müritleridir*" şeklindeki cevaba mukabil bunlara gözdağı vererek bu uygulamadan vazgeçmeyenlerin memur olamayacaklarını ifade etmiştir.[178]

Yakubiler Melamilik tarikatını kendilerine yakın bulmuşlardır. Bunun yanında Bektaşi ve Mevlevi tarikatlarının yardımlarını da kabul etmişlerdir. Yakubiler eğitimin önemini kavramış ticaretten ziyade devlet memurluğuna yönelmişlerdir.[179]

Yakubiler 1874- 1882 yılları arasında Gonca-i Edip (Eğitim Goncası) isimli dergi çıkarmışlardır. Yakubiler cenaze ve alışverişlerinin özel bir sisteme göre yapmaktadırlar. Fevzi Bey Mektebinde topluluk çocuklarına eğitim-öğretim verilmiştir. Yakubi kadınlar dış görünüş itibarıyla beyaz giyinip yüzleri de dâhil tüm bedenlerini örterler. Dualarını Ladino ve İbranice yapmanın yanında kendilerini gizlemek için Şabat günü ateş yakmama ritüeline uymamaktadırlar.[180]

1.2.1.1.2. Karakaşlar Grubu

Karakaşlar, komşu ağaları olarak da ifade edilen ve burnundan konuşan anlamına gelen honieros (hon hon) sözcükleriyle bilinmektedir. Mustafa Çelebi'ye intisap edip topluluktan ilk ayrılan grup olmuştur.[181]

Karakaşlar daha çok esnaf, zanaat alanına yoğunlaşmışlar, bu minvalde berber, kasap, kunduracı ve hamal sektörlerinde aktif durumdadırlar. Karakaşları diğer Sabetaycı gruplardan ayıran en bariz özellik Atzilut Torah'daki 36 yasağını değiştirmiş olmalarıdır.[182]

Karakaş grubunu Osman Babadan sonra oğlu Abdül Rahman idare etmiştir. Karakaş grubu reenkarnasyona (ruh göçü) en çok inanan gruptur.[183] Karakaş grubu da eğitimde varlığını Fevziye Mektepleri[184] aracılığıyla sürdürmüşlerdir.[185]

---

[178] M.Ertuğrul Düzdağ, *Yakın Tarihimizde Dönmelik ve Dönmeler*, (İstanbul: Zvi-Geyik Yayınları, 2002), 201.
[179] Zorlu, *Evet, Ben Selanikliyim Türkiye Sabetaycılığı*, 92.
[180] Derviş, *Türkiye'de Dönme Yahudi Gerçeği*, 42.
[181] Galante, *Sabetay Sevive Sabetaycıların Gelenekleri*, 81-82.
[182] Freely, *Kayıp Mesih Sabetay Sevi'nin İzinin Sürerken*, 256.
[183] Derviş, *Türkiye'de Dönme Yahudi Gerçeği*, 43.
[184] Fevziye Mekteplerinin kuruluşunda önemli roller üstlenenlerden biri Mustafa Kemal'in öğretmeni

1.2.1.1.3. *Kapancılar Grubu*

Kapancılar, Sabetaycı yapı içerisinde en dindar olan gruptur. İbrahim Ağalar ve İspanyol Yahudi dilinde (Ladino) yaşlılar anlamına gelen papuolar olarak da bilinmektedirler. Ayrıca uzun saçlılar anlamına gelen kavalyeros kelimesiyle de tanınmaktadırlar. Sabetay Sevi'nin İzmir'li taraftarları da bu grup içerisinde bulunmaktadır. Kapancılar Terakki Okulları başlığı altında eğitim faaliyetlerini icra etmektedirler.[186]

İzmir'de yaşayan bu grup Bergama ve Turgutlu bölgesine sürülmüşlerdir. Bu topluluk Mevlevi tarikatıyla bağlarını güçlendirmiştir.[187] İbrahim Ağa grubu veya Papular gibi isimlerle anılmışlardır.[188] Kapancılar, her iki grubun aksine yabancı dil öğrenmenin gerekliliği ve eğitimin önemini ilk fark eden grup olmuştur.

1.2.2. Sabetaycılarda Kültürel Yaşam ve Eğitim Faaliyetleri

Sabetaycılar kültürel yaşamda gelenek ve göreneklerini koruma eğiliminde bulunmuşlardır. Bu sebeple dışarıya kapalı kendi aralarında iletişim ve ilişki kurarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu konuda aşırı bir titizlik ortaya konulmuştur. Bu durum dini yaşantılarına, eğitimlerine, ticari ilişkilerine ve siyasi ilişkilerini yansımıştır. Evlilikler genellikle kendi gruplar arasında henüz çocuklar dünyaya gelmeden yapılmaktadır.[189] Beşik kertmesini andıran uygulamada çocuklar 3-4 yaşlarına gelince anlamlı bir birlikteliğe dönüşür ve evlenecekleri tarih belirlenmektedir. Düğünler dini liderin katılımıyla genellikle perşembe akşamı başlamaktadır. Evlilik töreninde yemek verilir ve Hahamlar eşlerin arasını oturarak uzun dualar okumaktadırlar. Ertesi gün ise

---

Şemsi Efendidir (Şimon Zwi). Zohar'ı önemli derecede inceleyen bir kabalist olan Şemsi Efendi, Karakaş grubu ile Kapancı grubu birleştirmek için büyük çabalar harcamıştır. 1912 tarihinde İstanbul'a gelen Şemsi Efendi Terakki Mekteplerinde de aktif roller üstlenmiştir. Fevziye Mekteplerinde Akaid-i Diniye derslerine giren Şemsi Efendi dini birikimi genç nesillere aktarma hususunda hassasiyet gösterenlerdendir. 1917 tarihinde vefat eden Şemsi Efendi İstanbul, Üsküdar'da bulunan Bülbül Deresi Mezarlığına defnedilmiştir Bkz. Zorlu, *Evet, Ben Selanikliyim Türkiye Sabetaycılığı*, 20-21.

[185] Bali, "Anılarda ve Söyleşilerde Sabetaycılar", 27.

[186] Galante, *Sabetay Sevive Sabetaycıların Gelenekleri*, 101-102.

[187] Şişman, Sabetay Sevive Sabetaycılık Mitler ve Gerçekler, 65.

[188] Selahattin Galip, *Belgelerle Türkiye'de Dönmeler ve Dönmelik*, (İstanbul: Kıraçlı Yayınları, 1977), 104.

[189]Grup dışına kız vermeme yasağını değiştiren ilkgruptur. İlk evlilik Müslüman Mehmet Zekeriya ile Sabiha Sertel gerçekleştirmiştir. İlk olması sebebiyle Mehmet Talat Paşa kız tarafının, Tevfik Rüştü Bey ise erkek tarafının temsilcisi olmuştur. Bkz. Yıldız Sertel, *Annem Sabiha Sertel Kimdi, NelerYazıdı?*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1993), 84-88.

Müslümanlara özgü usullerle imam nikâhı kıyılır ve evlilik merasimi gerçekleştirilmektedir.[190]

Sabetaycılar çocuklarını 2 ya da 3 yaşından önce sünnet etmezler. Sünnet töreninde liderin eli öpülerek izin alınır ve İbranice dualar okunmaktadır. Cenaze merasimlerinde ise 7 gün boyunca yas tutulur ve çeşitli dualar edilmektedir. Ölünün 40. gününde ve her yıl dönümünde mevta çeşitli dua ve ibadetler ile anılmaktadır. Sabetay Sevi'nin vasiyet ettiği emirnamedeki 13. madde gereğince iyilikseverlik ve hayır işlerinde aktif roller üstlenilmektedir. Her grubun kendine ait okulları, ibadethaneleri, hastaneleri, sosyal kulüpleri ve sosyal yardımlaşma merkezleri bulunmaktadır. Bu kurumlar aracılığıyla fakirlerin hastaları için sağlık yardımı, gıda ve yakıt yardımı tedarik edilmiştir.[191]

Grubun liderleri bu ihtiyaçların giderilmesi amacıyla zekât toplamaktadırlar. Zamanla her grup kendi soy ağaçlarını, dua kitaplarını, mezarlıklarını ve türbelerini inşa etmiştir. Her grup İslam tasavvuf tarikatlarına ilgi duymuşlar, onlarla yakın ilişkiler geliştirmişlerdir. Özellikle Bektaşi tarikatında takiyenin meşru görülmesi sebebiyle bu tarikatla iletişim halinde olmuşlardır.[192]

Sabetaycıların önde gelen din adamlarından olan Şemsi Efendi 1873 yılında daha 21 yaşında Maarif yöneticisinin destekleri ve halkın bağışları sonucu Karakaşların yoğunlukta yaşadığı Sinancık Mahallesinde bir cami binasını kullanarak okulunu açmıştır. Bu okul Selanik Vali Konağından biraz ilerde Adliye binasının karşısındadır. Yahudi çocukların Fransızca eğitim aldıkları ve ticaret dersleri gördükleri ilk modern okul olmuştur. Bu okulun açılışı Alliance Israelite Üniverselle'nin açılışından bir yıl önceye denk gelmektedir. Kapancı grubu ise iş adamları ve kamuda görevli devlet adamlarının yönlendirmesiyle Terakki Mekteplerini açmışlardır. Bu dönemde erkek okulu, kız okulu ve Hamidiye Mahallesinde bulunan bir yatılı okul olmak üzere 3 okula sahiptirler. Bu okullarda Türkçe dilinin yanında Fransızca eğitimi, muhasebe, ticaret eğitimleri verilmektedir.[193]

---

[190] Yıldız Sertel, *Annem Sabiha Sertel Kimdi, NelerYazıdı?*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1993), 84-88.
[191] Galante, *Sabetay Sevive Sabetaycıların Gelenekleri*, 90-93.
[192] Düzdağ, *Yakın Tarihimizde Dönmelik ve Dönmeler*, 137.
[193] Marc David Baer, *Selanikli Dönmeler Yahudilikten Dönenler, Müslüman Devrimciler ve Seküler Türkler*, Çeviren. Sevinç Kayır, (İstanbul: Doğan Kitap, 2011), 71.

Karakaş grubu Feyzci Sibyan başlığı altında okul açmışlardır. Grup 1883- 1884 yıllarında okullaşmaya başlamışlardır. Gençlerin mükemmelliği anlamından mülhem kurulan bu okullarda Osmanlıca Türkçesi, Fransızca, ticari amaçlı olarak Avrupa dillerinin yanında dilbilim, psikoloji, mesleki beceriler vb konularda eğitim verilmiştir. Daha sonraları kısaca Feyziye (Işık okulları) Mektepleri olarak tanımlanmıştır.[194]

Sabetaycı tüm okullarda amaç öğrencilerin uluslararası ticarete entegre olmaları ve devlet memurluğuna hazırlanmaları üzerine müfredat hazırlanmıştır. Bu sebeple öğrenciler resmi yazışmalar, ekonomi, iktisat, ticari hukuk, iktisadi coğrafya, jimnastik, beden eğitimi vb dersler içeren eğitim müfredatıyla eğitim görmüşlerdir.

Sabetaycılar edebiyat alanında da önemli eserler vermişlerdir. 1880'li yıllarda yayın hayatına başlayan Gonca-i Edep bu hususta öne çıkan ve derin izler bırakan bir dergi olmuştur. Bir diğer yayın ise Karakaş Feyziye Mektebi tarafından 1908 tarihinde çıkarılan Çocuk Bahçesi isimli dergidir. İlk etapta çocuk dergisi olsa da sonrasında ismini Bahçe olarak değiştirmiş ve siyasi bir görünüm almıştır.[195]

1.2.3. Sabetaycılık Düşüncesinde Selanik'in Önemi

Selanik her ne kadar 1430 tarihinde Osmanlı topraklarına katılmış olsa da kadim bir tarihçeye sahiptir. Makendonya kralı Kassander eşi kraliçe Thessaloniki'yi onurlandırmak amacıyla M.Ö 315 yılında eşinin adını vererek Selanik'i inşa etmiştir.[196]

Selanik, bir ticari merkezi şeklinde inşa edilmiştir. Agora, tiyatro ve bir hipodromdan oluşan merkezin yanında 26 beldenin nüfusu bir araya getirilerek şehir oluşturulmuştur. Makedonya ile Roma imparatorluğu arasında çıkan Pydna Savaşının neticesinde Selanik M.Ö. 168 tarihinde Roma İmparatorluğu hükmü altına girmiştir. Roma İmparatorluğu ikiye ayrılınca Bizans İmparatorluğunun egemenliğinde kalmıştır. M.S. 620 yılında meydana gelen deprem sonrası şehir antik yerleşim alanlarıyla birlikte ciddi şekilde hasar görmüştür. Deprem sonrası şehir Bizans mimarisine uygun şekilde tekrardan inşa edilmiştir.[197]

---

[194] Bali, "Anılarda ve Söyleşilerde Sabetaycılar", 27.
[195] David Baer, *Selanikli Dönmeler Yahudilikten Dönenler*, 81-85.
[196]Senem Koyuncu, "H. 1303-1304/m. 1885-1886 Selanik Vilayet Salnamesi'ne Göre Selanik Vilayeti" (Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı BektaşVeli Üniversitesi, 2019). 6.
[197] "Selanik", son güncelleme 17 Ağustos 2021, https://islamansiklopedisi.org.tr/selanik.

I. Murat zamanında muhasara edilip alınâmıyan ve 19 Cemaziyelâhir 791/21 Nisan 1394'de Yıldırım Bayezid tarafından zabt olunan Selanik, Ankara muharebesinden sonra imparatorla uyuşmak isteyen Emir Süleyman tarafından Bizanslılara bırakılmıştır.[198]

Selanik, 1423 tarihinde Venediklilerin hükmüne girmiştir. Ticaret ve liman şehri olmasından dolayı bu dönemde Venedikliler tarafından Bizans adına idare edilmiştir. II. Murat kendisiyle iletişim sağlayan Venedik heyetine şehri rızalarıyla bırakmalarını aksi halde Selanik üzerine sefer düzenleyeceğini iletmiştir. Venedikliler Bizans imparatorundan yardım talep etmişler, ancak buna rağmen II. Murat büyük bir orduyla Selanik'e sefer düzenlemiştir. Düzenlenen sefer neticesinde Selanik üç haftalık bir kuşatmanın sonunda fethedilmiştir. II. Murat Anadolu'dan yerleşimcileri Selanik'e yerleştirmiştir.[199]

1478 yılının verilerine göre şehirde 862 Müslüman aile, 994 Hıristiyan aile bulunurken Yahudi nüfusuna dair bir veri bulunmamaktadır. 1519 tarihli bir tahrir kaydında Selanik'te 1.374 Müslüman, 1.087 Hıristiyan ve 3.174 Yahudi hanesi bulunmaktadır. Yahudi nüfusun artmasında 1492 yılında Yahudilerin İspanya'dan ve 1496 yılında Portekiz'den sürülmelerin etkisi bulunmaktadır. 19. Yüzyılın sonunda Selanik şehrinin nüfus oranı 456.227 kişi Müslüman, 295.660 kişi Rum, 237.396 kişi Bulgar, 37.174 kişi Yahudi olmak üzere toplamda 1.026.457 kişiden müteşekkildir.[200]

"1900'lüyıllarda Selanik'in nüfusu 10.000 Bulgar, 26.000 Türk, 16.000 Rum, 55.000 Yahudi ve 8.500 diğer olarak toplam 118.000 kişiden oluşmaktaydı. Selanik idari bölgesinde 17.164 Bulgar, 5978 Türk, 14.761 Rum'dan oluşan doksan sekiz köy mevcuttu. Kentin nüfusunun %47'si Yahudi, %22'si Türk, %14'ü Rum ve %8'i Bulgar, geri kalan %9'u diğer topluluklardan oluşuyordu. 38.956 kişi ile nüfusun %15'i yirmi dokuz köyde yaşamaktaydı. Doksan sekiz köyün kırk yedisi Türkidi ve bunlar XV. yüzyılın Türk kolonileri tarafından kurulmuştur. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Selanik'teki hızlı nüfusu artışı, dış dünya ile yapılan yoğun ticaret ve büyük ölçüde 1871 yılında Üsküp'e, 1888'de Belgrad'a, 1894'te Manastır'a kadar uzatılan tren yollarının yapımıyla ilgilidir. Gerek savaşlardan gerekse ekonomik sebeplerle göç almaya başlayan Selanik 1905-1906 yılları arasında yapılan sayıma göre merkez sancağında 80.299 kişinin ikamet eden bir kent olmuştur".[201]

---

[198] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I*, (Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988), 355.
[199] Selahattin Bayram, "Osmanlı Döneminde Selanik Limanı: 1869–1912" (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi). 12-13.
[200] Muzaffer Tepekaya, "Selanik Vilayeti Almanya ve Fransa Konsoloslarının Öldürülmesi Olayı", *Belleten* 280 (Aralık2012), 1032-1033.
[201] Safa, *"Osmnalı Döneminde Selanik."* 19.

Demografik yapının zengin olduğu Selanik şehrinde önemli tarikatlardan olan Bektaşi[202], Mevlevi, Nakşibendî, Halveti, Rufai ve Melami gibi tarikatların birçok tekke ve türbeleri bulunmaktadır. Arnavut bir tüccar villasını Melami tarikatının kullanımına verirken, Mevleviler mali yardımlarla Ayios Dimitrios türbesiyle şehrin önemli kutsal bölgelerin girişini kontrol ediyorlardı.[203]

Selanik Mevlevihanesi 17.yy. başlarında Edirne'li Ekmekçizade Defterdar Ahmed Paşa tarafından yapılmıştır. İlk şeyhı Larendeli Abdülkerim Dede olan mevlevihane günümüze ulaşamamıştır.[204]

Şehir merkezinin dışında, Yenikapı (Letaia Kapısı) olarak anılan bölgede inşa edilmiş olan Mevlevihanede haftanın Salı ve Cuma günleri ziyaretçiler eşliğinde ilahiler ve sema ibadeti yapılmıştır. Mevlevihanede sekiz dervişin dışında altı görevli bulunmaktadır. Mevlevihaneye ait Beşçınar mıntıkasında bulunan tuzla şirketlerinden senelik 80.000 akçe gelir elde edilmektedir.[205]

1.2.3.1. Selanik'in Coğrafi Konumu ve İktisadi Yaşamı

Selanik güney kesimde Karaferye kasabası, Tırnovi kasabası, Velesin kasabası, Çatalca kasabası, Ermiye kasabası, Serfice Kalesi, Alasonya Kalesi, Koloz Kalesi ve Kesendire Kalesi gibi imarlı bölgeler yer almaktadır.[206]

Zengin tarım arazilerinin bulunduğu Selanik 40- 38 derece kuzey paralelleri 22- 58 derece doğu meridyenleri arasında bulunmaktadır. Yazları sıcak kışları ise soğuk bir iklime sahiptir. Selanik, Adalar Denizinde Balkan Dağlarının güney kısmından Themaikos Körfezi kıyılarından Halkidiki Yarımadanın batısından Gallikos ve Vardar

---

[202]Bektaşi tarikatına bağlı Preveze Ömer Paşa Dergâhı şeyhı Sabri Efendi Mason localarına kayıtlı olduğu ve toplumu ifsad ettiği için Trablusgarb'a sürgün edilmiştir. Masonlar ile Bektaşiler Selanik şehrinde Demiryolu İstasyon Tekkesini kullanmışlardır. Bu tekke II. Abdulhamid iktidarında sürekli kontrol altında tutulmuştur. Bkz. Ahmet Cahit Haksever, "Osmanlı'nın Son Döneminde Islahat ve Tarikatları: Bektaşilik ve Nakşilik Örneği", *Ekev Akademi Dergisi* 38 (2009), 52-53.

[203] Mazower, *Selanik: Hayaletler Şehri*, 95.

[204] Haşim Karpuz, "Balkanlar'daki Mevlevihanelerden Günümüze Kalanlar," *Sümam Yayınları 5,* (2010), 435.

[205] Neslihan Ünal, "İzmir ve Selanik Liman Kentlerinin Gelişim Süreçlerinin Karşılaştırmalı Analizi (1650-1750)" (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2013). 191.

[206] Evliya Çelebi, *Seyahatname: Gümülcine - Kavala - Selanik - Tırhala Atina - Mora - N avarin - Girit Adası Hanya - Kandiye - Elbasan - Ohri Tekirdağı*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011), 165.

nehirleri ve ovalarına karşı 1210 metre yükseklikteki Khortiatis Dağlarında bulunmaktadır.[207]

Selanik'in içeri coğrafyalarıyla bağlantı sağlamak için Selanik – Mitroviçe hattının 1871'den itibaren demiryolu döşenmeye başlanmıştır. Sonrasında demiryolu 1888 yılında Üsküp üzerinden Sırbistan'a bağlanmıştır. Bu bağlantı Selanik'i Avrupa Devlet'lerine bağlamış, Deutsche Bank sermayesiyle ikinci hat Selanik ile Makedonya'nın en önemli şehri olan Manastır arasına 1891 – 1894 tarihleri döşenmiştir. Aynı tarihlerde üçüncü bir hatla Selanik şehri önce Dedeağaç'a sonrasında ise İstanbula bağlanmıştır. Demiryolları Selanik'i liman ticaretinde önemli bir noktaya taşımıştır. Bu kapsamda Makedonya ticaretine yön veren ithalat ve ihracat başta olmak üzere yükleme, dağıtım, boşaltma şirketleri ve buna bağlı olarak bayilikler Selanik'te kurulmaya başlanmıştır.[208]

Osmanlı Devleti'nin en önemli iki sınaî tarım ürünü olan pamuk ve tütünün önemli miktarını Selanik ovaları karşılamaktadır. Üstelik bu iki ürün ovanın ıslah olmasını da sağlamaktadır.[209]

Selanik'in ekili alanlarının %8,3'lük kısmı sınaî ürünlerin üretimine ayrılıyordu. Ülkede üretilen pamuğun 1/3'ü Selanik üzerinden ihraç edilmiştir. Üretilen pamuk ihracatının yanında önemli bir kısmı Selanik, Karaferya, Drama ve Telesya'daki yerel dokuma tezgâhlarında kumaş imalatında tüketilmektedir. Tütün üretimi ise Üsküp, Kavala ve Selanik Ovasında gerçekleşmektedir. Bölgedeki tütün Kavala Limanı aracılığıyla Avrupa, ABD ve Mısır ülkelerine ihraç edilmektedir.[210]

16. ve 17. yüzyıldan boyunca Selanik Yahudileri yeniçeri üniformaların dikimini üstlenmiştirlerdir. Bu durum Selanik şehrinin Doğu Akdeniz'de kumaş üretiminde başat bir statüye çıkarmıştır. Süreçte Yahudiler sadece kumaş üretmiyor, bununla birlikte

---

207 Bayram, "Osmanlı Döneminde Selanik Limanı." 14.
208 Özlem Yıldız, "20. Yüzyıl Başlarında Selanik Limanında Deniz Ticareti", *Çağdaş Türkiye Araştırma Dergisi* 24 (2012/Bahar), 28-29.
209 Fernand Braude, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, Çeviren. Mehmet Ali Kılıçbay, (İstanbul: Eren Yayıncılık, 1989), 39.
210 Bayram, "Osmanlı Döneminde Selanik Limanı." 41.

kumaş ihracatında önemli bir roller de üstleniyorlardı. Dokuma sektörüne bağlı olarak kumaş boya sektörü de gelişim göstermiştir.[211]

2.1. OSMANLI MODERNLEŞME DÖNEMİNDE MASONLUK

Osmanlı masonluğu doğal gelişim göstermemiştir. Halkın katılımından ziyade ithal edilmiş, azınlık tebaadan oluşan tatlı su frengi kişilerden oluşmakta olup Türkçe faaliyet göstermedikleri iddia edilmiştir. Osmanlı Devleti'nde hürriyet ve meşrutiyet yanlısı hareketlerin çıkış noktasında mason localarının bulunduğu söylenmektedir.[212]

Osmanlı Devleti'nde kurulan ilk mason localarının III. Ahmet döneminden ziyade I. Mahmut döneminde açıldığı ileri sürülmüştür. Mason localarına üye oldukları bilinen İbrahim Müteferrika ve Yirmisekiz Mehmet Çelebizade Sait Paşa (Mason olan ilk Hariciye Bakanı) matbaanın Osmanlı'ya getirilmesine öncülük edenlerdir. Bu dönem yeniliklere, yeni fikirlere açık olunan bir dönemdir. Oysa I. Mahmut dönemi Lale Devrinin bittiği, muhafazakârlığın arttığı, daha kapalı toplum görüntüsünün arttığı bir dönem olduğu için Locaların kurulma ihtimali zayıf olduğu öne sürülmüştür.[213]

Fransa'ya elçi olarak gönderilen Yirmisekiz Mehmet Çelebi, 1720 yılında oğlu Said Çelebizade'yi Kethüda olarak Paris'e götürmüştür. Sait Çelebizade Paris'te modern fikirlerle tanışmış, Batı Toplumunu yerinde görme imkânını elde etmiş ve Doğu Toplumu arasındaki farklılığa dikkat kesilmiştir.[214]

Fransız asıllı Baron de Todt olarak bilinen Humbaracı Ahmet Paşa ve Tophane'de ikamet eden varlıklı, yeniliklere açık ve ticaret ile iştigal eden Yusuf Çelebi gibi ilk dönem Türk masonlarındandır.[215]

Mason locaları Osmanlı tarihinde iki defa ve Cumhuriyet döneminde bir defa olmak üzere üç defa kapatılmıştır (1748, 1826, 1935). İlk kapatma eylemi I. Mahmut

---

[211] Mark Mazower, *Selanik: Hayaletler Şehri Hıristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler*, Çeviren. Gül Çağalı Güven, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006), 67.
[212] Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler I*, (İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1988), 381.
[213] M. Yılmaz Suner, "1909 Öncesi Türkiye'deki Masonluk Tarihi", *Mimar Sinan Dergisi* 130 (2003), 15.
[214] Hürol Taşdelen, *Masonluk Tarikatı Osmanlı'da Mason locaları*, (Ankara: www.huroltasdelen.com, 2019), 32.
[215] Semih Tezcan ve İsmail İşmen, *İlk Türk Masonları ve Sultan Murat V*, (İstanbul: Mimar Sinan Yayınları, 1998), 8.

döneminde gerçekleşmiştir. I. Mahmut İstanbul'daki locaları kapatmıştır.[216] On iki yıllık uyku döneminden sonra III. Mustafa döneminde, 1760 yılında Marsilya St. Jean d'Ecosse Locasının beratını taşıyan 1760 yılında İzmir'de kurulmuş olan Les Nations Reunies locası açılmıştır.[217]

Mason localarının kapatılmasında kilisenin masonlara menfi bakışı da etkili olmuştur. Zira 1738 tarihinde Papa XII. Clement'in farmason olan ve onlara yardım eden katoliklerin afaroz edildiğine dair emirnamesi bulunmaktadır.[218]

Mason locaları 1826 tarihinde II. Mahmut tarafından kapatılmakla karşı karşıya kalmıştır. II Mahmut, Vaka-i Hayriye olarak ifade edilen yeniçeri ocağını kaldırırken Bektaşiliği ve mason localarını da yasaklamıştır.[219]

Mason localarının kapatılması Yeniçeri Ocağı ve Bektaşi Tarikatının lağvedilmesi ile ilgili olmadığı ileri sürülmüştür. Çünkü 1821-1840 tarihleri arasında Osmanlı Devleti'nin derinden sarsan olaylar olduğu ifade edilmiştir. 1821 tarihinde başlayan Yunan ayaklanması, Rum patriğinin idam edilmesi, 1826'da Yeniçeri Ocağının kaldırılması, Bektaşi Tekkelerinin kapatılması, 1821'de Nevarin'de ortak Avrupa donanmasının Osmanlı donanmasının yakılması, 1829 ve 1830 da Rusya ile yapılan savaşta Osmanlı Devleti'nin yenilmesi, 1831- 1832 tarihinde Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın orduları ile birlikte Kütahya'ya kadar ilerlemesi gibi olaylar düşünüldüğünde mason localarının çok da gündem olmayacağı ifade edilmiştir.[220]

Yeniçeri Ocağının kapatılması Yahudi tüccarları olumsuz etkilemiştir. Bu süreçte Yahudi tüccar Behor İzak'ın mal varlığına el konulmuş, devlet adamlarına verdiği borç paralarla askeri kışlalar yapılmıştır. Kendisi de padişah tarafından verilen emir gereğince idam edilmiştir.[221]

Osmanlı Devleti için bir dönüm noktası olan Kırım Savaşı, Masonluğa olumlu katkı sağlamış, 1861 yılından itibaren mason localarının sayısında ve etkinliklerinde artış

---

[216] Ömer Can Talu ve Melike Söalp, Mason locaları 14 Ekim 1935", (İstanbul: Şira Yayınları, 2016), 30.
[217] Layıktez, *Türkiye'de Masonluk Tarihi,* 8.
[218] "Türkiye'de Masonluk Tarihi", son güncelleme 17 Haziran 2021, https://www.mason.org.tr/turkiyede-masonlugun-tarihcesi
[219] Suner, "1909 Öncesi Türkiye'deki Masonluk Tarihi", 14.
[220] Orhan Koloğlu, *Abdülhamit ve Masonlar*, (İstanbul: Pozitif Yayınları, 2010), 35-36.
[221] Taşdelen, *Masonluk Tarikatı Osmanlı'da Mason locaları,* 26.

görülmüştür. Halim Paşa bu dönemde Fransız Yüksek Şura'nın destekleriyle Osmanlı Yüksek Şurası'nı kurmuştur.[222]

1838 tarihinde İngilizlerle yapılan ticaret antlaşmasından bir yıl sonra ilan edilen Tanzimat Fermanı ile Osmanlı Devleti'yle Avrupa Toplumlarının birbirlerine yakınlaştıkları görülmüştür. Dönemin önemli pozitivistlerden olan Auguste Comte'nin Osmanlı Devleti'nin yaptığı yenilikleri yeterli bulmayıp Sadrazam Mustafa Reşit Paşa'ya on sayfalık mektup gönderip yenilikler hususunda cesaretlendirmesi dikkat çekicidir. Comte, Tanzimat Fermanını doğal, kendi akışında gerçekleşen bir durum olarak görmemektedir. Tam tersine padişahın eylem dirayeti ve sadrazamın sebatı olarak değerlendirmiştir. Gönderdiği mektupta da Tanrı fikrinin yerine bilim, akıl ve insanı odak alan yeni bir din algısından söz etmekte ve bu dini Doğu'da yaymasını Mustafa Reşit Paşa'dan talep etmektedir.[223]

Yapılan yenileşme hareketleri olumlu sonuçlar vermiş, Kırım Savaşı'nda Avrupa Hıristiyanlarının (İngiltere ve Fransa), Rus Devleti'ne karşı Osmanlı Devleti'nden yana tavır almalarını sağlanmıştır. Yapılan Paris Antlaşmasından sonra Osmanlı Devleti bu iki devletle olumlu ilişkiler geliştirme gayreti göstermiştir. Ancak sonraki yıllarda Fransa milliyet endeksli ve Rus yanlısı bir politika takip etmeye başlamıştır. Bu tavır değişikliği çok uluslu olan Osmanlı Devleti'nde Karadağ, Belgrat, Eflak ve Boğdan ve Girit gibi ayaklanma ve isyanlarla neticelenmiştir.[224]

Tanzimat ve Islahat Fermanları[225] Batı emperyalizminin Osmanlı Devleti'nde güçlenmesi, yasal ve iktisadi alt yapılarını oluşturma faaliyetlerine imkân tanımıştır. Masonlar bu iki yenileşme hareketlerini önemseyip desteklemişlerdir. Tanzimat Fermanıyla birlikte mason locaların faaliyetlerini arttırdığı düşünülse de kırılma noktası Kırım Savaşı sonrası olmuştur. Çünkü 18 Şubat 1856 tarihinde imzalanan Islahat

---

[222] Talu ve Söalp, *Mason locaları 14 Ekim 1935*, 32.

[223] Kenan Özkan, "Türk Modernleşmesinde Pozitivizmin Bilim Algısı", *Belgei Dergisi* 7 (2014), 933-934.

[224] Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi VII.*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2003), 38-39.

[225] Islahat Fermanının ilan edildiği tarihlerde Alphonse de Rothschild İstanbul'da bulunmaktadır. Islahat Fermanının ilan edildiği tarihin ertesi günü Yahudi Albert Cohn tarafında düzenlenen toplantıya katılmıştır. Toplantıda Yahudi ileri gelenleriyle görüşen Rothschild İstanbul'da bulunmasını şu sözlerle açıklamaktadır: "*Yahudi dindaşlarımızın ahlaki ve sosyal haklarını yükseltmek için yollar bulmak ve dindaşlarımızı padişahın nezdinde hayırlı işlere layık bir duruma getirmektir*". Bkz. Balcı ve Balcıoğlu, *Rothschildler ve Osmanlı İmparatorluğu*, 487.

Fermanı azınlık ve yabancıların elçilikler tarafından korunması, loca etkinliklerinde serbestliklerin tanınması gibi haklar kazandırmıştır.[226]

Osmanlı Devleti ilk borçlanmayı 1854 yılında gerçekleştirmiştir. Alınan borçların mahiyeti kimi iktisadi kuruluşların örgütlenmesi ve örgütlenmiş kurumlar adına çıkarılan tahvil senetlerinin borsada satışı şeklinde yapılmıştır. İlk borçlanma açısında da bu dönem önemli görülmüştür.[227]

2.1.1. Osmanlı Modernleşme Dönemindeki Siyasi Gelişmeler ve Masonluk

Modernleşme veya modernizm toplumların sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel dönüşümlerini ifade etmektedir. Mevcut toplumun eski alışkanlık ve değer yargılarının yerine yeni olana doğru yönelmeleri demektir. Mevcut toplumun geleneksellikten ayrılıp yeni olana doğru evirilmesi eylemidir.[228]

Modernizm; toplum başta olmak üzere bilim ve tekniğin akıl ve rasyonalizm ekseninde dönüşmesidir. Avrupa'da Aydınlanma Çağı olarak gösterilen XVI. ve XVIII. Yy'larda kilise ve papalığın baskıcı tutumuna karşı Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi olarak ortaya çıkmıştır.[229]

Osmanlı modernleşmesinin başlangıç süreci tartışmalı olmakla birlikte III. Selim ile başlatılmıştır. Modernleşmenin belirgin tarihsel aşamaları II. Mahmut dönemi, Tanzimat Fermanı'nın ilanı, I. Meşrutiyet ve II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi olarak değerlendirilmiştir. Osmanlı Devleti'nin eski muzaffer günlerine dönme amacı taşıması Batı tarzı reform anlayışının geliştiği döneme denk gelmiştir. Modernleşme çabaları askeri hususların dışında kültürel ve sosyal olarak kendini göstermesi ise II. Mahmut dönemi ile başlamıştır. Savaşlardaki yenilgiler özellikle 1768 - 1774 tarihleri arasında

[226] Taşdelen, *Masonluk Tarikatı Osmanlı'da Mason locaları*, 35-39.
[227] Alınan borç sarayın harcamalarında ve verimli alanlarda kullanılmamıştır. Sultan Abdülmecit'in kızı Fatma Sultan ile Mustafa Reşit Paşa'nın oğlu Ali Galip'in 15 gün süren düğün merasimi sonucu yapılan harcama iki milyon altındır. Bkz. Sina Akşin, *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi*, (Ankara: İmaj Yayıncılık, 2001), 32.
[228] Hasan Selçuk Tandoğan, "Osmanlı Modernleşmesinde Belirleyici Bir Anlayış Olarak Pozitivizm" (Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, 2018). 56.
[229] Gökmen Kantar, "Modernleşme Kuramı ve Osmanlı İdari Yapısında Modernleşme Süreci Hakkında Bazı Tespitler", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* (2019), 366.

meydana gelen Osmanlı - Rus savaşının yenilgiyle neticelenmesi modernleşmeyi zorunlu kılmıştır.[230]

Osmanlı Devleti, Batı ile kültürel ilişkisini genel manada kesmemiştir. Ancak özellikle yükselme devriyle birlikte Batı'yı küçümseyen bir tavır içine girmiştir. Modernleşme çalışmaları gerileme sürecine girmesi sonrası, mevcut durum üzerine yeni fikirler ortaya atılmıştır. Tartışılan fikirlerde Batı'nın üstünlüğü askeri başarılara bağlanmıştır. Bu bakış açısı çerçevesinde III. Ahmet ile birlikte Sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşa'nın destekleriyle askeri girişimler hususunda yenileşme faaliyetleri yapılmıştır. İlk dönem modern hareketlerin İbrahim Müteferrika, Yirmisekiz Mehmet Çelebi, Nişli Mehmet Ağa gibi Avrupa'nın farklı başkentlerine elçi olarak gönderilen şahıslar aracılığıyla şekillendirilmiştir. I. Mahmut dönemi ile başlayan modernleşme ve batılılaşma çabası I. Abdülhamid ve III. Selim döneminde hızlı bir gelişim göstermiştir. Batı'yla ilgili sistematik ilk çalışmalar ve diplomasinin geliştirilmesi bu döneme denk gelmiştir. II. Mahmut modernleşme çabaları içerisinde askeri yeniliklere hız vermiş, yeniçeri ocağını kapatmıştır. III. Selim döneminde ise Batının yalnızca askeri başarılarına odaklanılmamış askeriye'yi ayakta tutan mali kaynakların ve vergi sisteminin benzerinin Osmanlı Devleti tarafından içselleştirilmesi gerektiğine inanılmıştır.[231]

Hamaset, romantizm ve imparatorluk kaygılarıyla toplum düzenin tesis edilip kültürel ve ekonomik ilerlemenin sağlanması askeri başarılara bağlı olarak değerlendirilmiş ve genelde modernleşme askeri alanda yapılmıştır.[232]

Osmanlı Devleti'nin Batı'nın üstünlüğünü kabul etmesi ve reform hareketlerine hız vermesi kültürel, sosyal ve siyasi alanlarda yeni fikirlerin de tartışılmasına zemin hazırlamıştır. Söz konusu tartışmaların ülkede konuşulmasında mason locaların etkisi küçümsenmemelidir.

Anayasal mason ilkeleri olarak ifade edilen Anderson yasalarının 1723 yılında yayınlanması sonucu dünyanın farklı coğrafyalarında mason localarının sayılarında artış olduğunu görülmüştür. Osmanlı Devleti'nde ise bu tarihten üç yıl önce 1720 yılında III.

---

[230] Rüya Telli ve Ayşenur Yılmaz, "Geç Dönem Osmanlı Modernleşmesine Genel Bakış", *Liberal Düşünce Dergisi 25, 100,* (2020), 14-16.
[231] Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi,* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1991), 12-18.
[232] Niyazi Berkes, İki Yüz Yıldır Neden Bocalıyoruz?, (İstanbul: Yenigün Haber Ajansı A.Ş., 1997), 15.

Ahmed döneminde İstanbul'un Galata semtinde Perşembe pazarına yakın Arap Cami civarında ilk mason locası Fransız Obediyans Locasına bağlı olarak kurulmuştur. İlgili loca Galata ile Azapkapı bölgesinde yaşayan Levantenler tarafından idare edilmiştir. Bu loca 1789 Fransız Devriminden sonra kapatılmış, varlığını III. Selim dönemine kadar taşımayı başarmıştır.[233]

İngiltere Konsolosu Alexander Drummond tarafından 1747 tarihinde Halep'te kurulan İskoçya Obediyansına bağlı ilk loca olan Kilwinning Greenock Locası Osmanlı sınırlarında açılan ilk localardan olmuştur.[234]

Bu localara ilave olarak 1767 yılında Cenova Büyük Locasına bağlı faaliyet gösteren İstanbul'daki Saint Jean de Levant Locası ve Polonya Locasına bağlı Auror de Tsargrade Locaları da sayılabilir.[235]

2.1.1.1.Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Döneminde Masonluk

III. Selim tarafından başlatılan reformlar 1807 yılında Nizam-ı Cedid reformları ile son bulmuştur. Reformlara karşı özellikle dini ve askeri kesimi temsil eden Şeyhülislam ve yeniçeri ağaları tarafından muhalif bir kesim oluşturmuş ve oluşturulan bu muhalif kesim 1807 yılında III. Selim'i tahttan indirmiştir.[236] III. Selim'in yaptığı reformların muhaliflerce toplumu dinden ve kültürden kopardığı iddiası ileri sürülmüştür. Muhafazakâr kesimin temel iddiası haline gelen bu düşünce yeniçeri ocağı'nı geleneksel yapının korunması gerekli olduğunu değerlendirmesine rağmen reformlar askeri alanla sınırlı kalmamış bir rejim ve sistem olarak Nizam-ı Cedid anlayışına dönüşmüştür.[237] Bu durum ilk defa devlet bünyesinde gelişen ve eski ulamanın yerine aydın bir prototipini meydana çıkaran modern çağın öncüsü olmuştur. Bu tarihten itibaren cahillik ve taassup karşıtı olarak bilim ve aydınlanma ayrımı derinleşerek varlığını sürdürmüştür. Dini bir eğitim almadan sivil ve hür bir şekilde faaliyet gösteren elçiliklerde çalışmaya başlayan Türkler görevleri sonrası payitahta önemli isimler olarak değerlendirilmişlerdir. Elçiliklerde görevli bu aydınlar Batı yanlısı reform yapmak

---

233 Celil Layıktez, *Türkiye'de Masonluk Tarihi*, (İstanbul: Yenilik Basımevi, 1999), 3.
234 Suner, "1909 Öncesi Türkiye'deki Masonluk Tarihi,"11.
235 Tezcan ve İşmen, *İlk Türk Masonları ve Sultan Murat V*, 8.
236 Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi 1993), 71.
237 Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, (İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 2003), 101.

isteyen gruplara öncülük etmişlerdir.[238] Söz konusu reformlar Osmanlı Devleti'nin yönetim şekilde derin değişiklikler ortaya çıkarmıştır.

Osmanlı Devleti'nde rejim değişikliğine giden yolda katkı sağlayan en önemli hareketlerden biri Beşiktaş İlmiye Cemiyeti olmuştur. Modern bilgiyle ile geleneksel (medrese) bilginin sivil gayretlerle gündem olmasında Beşiktaş İlmiye Cemiyeti'nden de söz etmek gerekmektedir. Konak veya yalı sohbet ve toplantıları olarak yürütülen bu ilmi çalışmalar Ortaköy bölgesinde olduğu için Ortaköy İlim Cemiyeti olarak da tanınmıştır.[239]

Beşiktaş İlmiye Cemiyeti, Encümen-i Daniş vb. gibi yapılar Osmanlı Devleti'nin geleneksel bilimin modern bilime doğru dönüşümü ve bilginin topluma indirgenmesi hususunda önemli katkılar sağlamıştır.

Beşiktaş İlmiye Cemiyetinin üyeleri Bektaşi ve Mason olmakla itham edilmişlerdir. Bu nedenle Yeniçeri Ocağı kapatılmasıyla birlikte cemiyet üyeleri de sürgün edilmişlerdir. Muhtemelen bu ithamlar olmasaydı cemiyet bu oranda popüler olmayacak ve doğal mecrasında faaliyetlerine devam edebileceği iddia edilmiştir.[240]

Cemiyet müspet ilimlere yönelerek felsefe, edebiyat, riyaziye alanlarında ilmi sohbet ve münazaralar gerçekleştirmekte ve aynı zamanda bu konulara meyilli gençlere bu yönde dersler vermektedir. Cemiyet üyeleri toplantılarını günümüzde Kabataş Lisesi olarak hizmet veren Fer'iyye Sarayının yanına karakol inşa edilen Ferruh İsmail Efendi'nin yalısı ve yine aynı bölgede bulunan Şanizâde Mehmed Ataullah Efendinin konaklarında yapmışlardır.[241]

Cemiyet üyeleri haftada bir gün edebiyat ile ilgili paylaşımlar yapmakta olup şiir yarışmaları düzenleyerek ortaya çıkan şiir ve bercesteleri kitaplaştırmışlardır. Recaizade

---

[238] Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 86.
[239] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Nizam-ı Cedid Ricalinden Valide Sultan Kethüdası Meşhur Yusuf Ağa Ve Kethudazade Arıf Efendi", *Belleten* 79 (1956), 507.
[240]Ahmet Karaçavuş, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Bilim Cemiyetleri" (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2006). 53.
[241] Uzunçarşılı, "Nizam-ı Cedid Ricalinden Valide Sultan Kethüdası Meşhur Yusuf Ağa Ve Kethudazade Arıf Efendi", 507-509.

Ahmet Cevdet Efendi tarafından kitaplaştırılan edebi eserler kendisinin vefatı üzerine kardeşi Mustafa Sami Bey tarafından bastırılmıştır.[242]

Cemiyetin önemli üyeleri İsmail Ferruh Efendi (başkan), Şanizade Ataullah Efendi (Vak'anüvis Doktor), Melekpaşazade Abdulkadir Bey ve Kethüda Mehmet Arif efendilerdir. İsmail Ferruh Bey dışındaki diğer üyeler medrese kökenlidirler.[243]

Cemiyetin başkanlığını yürüten İsmail Ferruh Efendi Londra'da görevliyken Royal Society'den etkilenip mason olduğu iddia edilmiştir.[244] Ayrıca Mesnevi-i Şerif tercümesi bulunduğundan dolayı Mevlevi Tarikatıyla ilişkilendirilmiştir.[245]

Cemiyetin yetiştirdiği önemli isimler şöyle sıralanabilir: Hariciye Nazırı Akif Paşa, Evkaf Nazırı Ahmet Tevhid Efendi, Sadrazam Kabulü Mehmet Paşa, Hariciye Nazırlığı yapmış olan Saffet Paşa, Mızıkayı Hümayun Farsça hocası Emin Efendi, Sadrazam Yusuf Kamil Paşa, Sadrazam Mithat Paşa, Reisülküttap Recaizade Ahmet Cevdet Efendi, Recaizade Mustafa Sami, Çerkeşli Mehmet Rafi Efendi, Murat Molla Tekkesi Şerifi ve Müşir Nusret Efendi, Ali Sait Bey, Müneccimbaşı İbrahim Ethem Efendi ve Dede İsmail Efendi.[246]

Cemiyetin faaliyetlerini iki kısımda incelenmiştir. 1820 -1826 yılları birinci kısım olarak ifade edilmiştir. İkinci dönem ise 1826-1876 tarihlerini kapsamaktadır. Cemiyet eğitim faaliyetlerine ağırlık vermiş, ancak bu eğitimi üst düzey bürokrat çocuklarından ve yakınlarından çıkarıp toplumun geneline yayamamışlardır. Daha çok bilimsel, kültürel, sanatsal ve felsefi toplantılar şeklinde faaliyetler gerçekleştirmiştir. Cemiyetin I. Dönem ile ilgili şu sonuçlara ulaşılabilir:

1. Osmanlı Devlet sisteminin çağdaş ve bilimsel unsurlarla uyuşmadığı,
2. Batı standartlarını yakalamak için toplumun eğitilmesine önem verilmesinin gerektiği,
3. Bu amaca ulaşmak için az da olsa öğrenci yetiştirilmesi gerektiği.

---

242 Karaçavuş, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Bilim Cemiyetleri." 56.
243 Ekmelettin İhsanoğlu, "19. YY. Başında Kültür Hayatı ve Beşiktaş Cemiyet-i İlmiyesi," *Belleten* 200 (1987), 812-815.
244 Taşdelen, *Masonluk Tarikatı Osmanlı'da Mason locaları*, 90.
245 Necip Dalkılıç, *Osmanlı İmparatorluğunun Son Dönemindeki Fikri Akımlarında Yer Alan Masonlar*, (İstanbul: İzmir Vadileri Araştırma Locası Yayınları, 2016), 17.
246 İhsanoğlu, "19. YY. Başında Kültür Hayatı ve Beşiktaş Cemiyet-i İlmiyesi", 822-823.

4. Cemiyetin ikinci dönemindeki çalışmaları ise şöyle özetlenebilir:
5. Eğitim faaliyetlerinde medreselerin yanında laik eğitim veren okulların açılması, Mühendishane, Tıbbiye ve Mülkiye gibi okulların inşa edilmesinde etkili olmuşlardır.
6. 1839 yılında yayınlanan Tanzimat Fermanına katkı sağlanması ve Avrupa bilim akademileri tarzında Encümen-i Daniş ve 1846 tarihinde Meclis-i Maarifi Umumiye gibi kurumların oluşturulması,

Eğitim alanında halkın bilinçlenmesi amacıyla Batı'da eserlerin Osmanlıcaya çevrilmesi sayılabilir.[247] Beşiktaş İlmiye Cemiyeti kendisinden sonra gelecek olan aydınlanma hareketlerine ve fikir adamlarına öncülük etmiştir.

Aydınlanma çabaları ve ilk dönem aydınların Osmanlı Devleti'ndeki anayasal çalışmalarda önemli katkıları görülmüştür. Osmanlı yönetim şekli reformlar sayesinde uzun soluklu ve birçok badirelerden geçerek Cumhuriyet rejimine dönüşmüştür. Bu dönüşümün gerçekleşmesinde Fransız İhtilali sonucu çok uluslu devletleri tehdit eden ulusçuluk, eşitlik, özgürlük ve hürriyet gibi kavramlarının revaç bulması ve aydınlar tarafından bu kavramların içselleştirilmesi önem arz etmektedir. Osmanlı aydınlarının yeni fikirlerle tanışması ve bunların yaygınlaşmasında mason localarının önemli katkıları görülmüştür.

Mason localarının Osmanlı Devleti'nde teşkilatmalarında Kırım Savaşı bir dönüm noktası olmuştur. Kırım Savaşından hemen sonra Fransız mahfili bir loca Beyoğlu'nda açılmıştır. Bunu Babıâli'de Hukuk Müşaviri olan Türk Baro sisteminin kuruluşuna katkı sağlayan Dr. Luis Amiable tarafından kurulan ve Müşir Fuat Paşa'nın da üye olduğu Etoile du Bosphore Locası (1855) takip etmiştir. Bu açılışları İngiliz Sefiri Sir Bulwer'in Büyükdere'de kurduğu Bulwer Locası ve 1858 yılında Fransız Sefiri tarafından Fransız Maşrıkı uhdesine bulunan Union d'Orient Locası izlemiştir. Bu dönemde İrlanda Büyük Locasının beratıyla İzmir'de biri Büyük Loca olmak üzere üç loca kurulmuştur. 24 Haziran 1862 tarihinde İngiliz Sefaretinde Bölge Büyük Locası kurulmakta olup Sefir Sir Henry Bulwer Bölge Büyük Üstadı olmuştur. Daha da önemlisi ilk Türk Yüksek Şurası, Hidiv Mehmet Ali Paşa'nın oğlu olan Prens Mehmet

[247] Dalkılıç, *Osmanlı İmparatorluğunun Son*, 27-28.

Halim Paşa tarafından 1861 yılında İstanbul'da kurulmuştur. Yeteri ilgi göremediğinden bu loca 1880'li yıllarda uyuklama sürecine girmiştir.[248]

Fransız masonluğunun faaliyetleri 1855 yılında İstanbul'lu birkaç mason tarafından başlatılmıştır. Açılan locaya l'Avernir d'Orient (Doğu'nun Geleceği) ismi verilmek istenmiş, ancak l'Etoile Bosphore (Boğaziçinin Yıldızı) isminde karar kılınmıştır. Locanın kuruluş belgeleri 1 Eylül 1857 tarihinde marangoz, saatçi, lokantacı, levhacı ve çilingirci gibi esnaflar tarafından imzalanmıştır. Üyeleri İstanbul'da faaliyet gösteren küçük ve orta ölçekli on beş kadar esnaftan oluşmuştur. Loca faaliyetlerini seri bir şekilde sürdürmüş olup 1860 yılında üye sayısını otuz dokuza çıkarmıştır.[249] Faaliyetleri üyelerin statülerine de yansımış mimar, gemi kaptanı, tüccar, iş adamı gibi statülerden insanlar da locaya üye olmuşlardır. Bu dönemde azınlıklara ait mason localarının oluştuğunu da görülmektedir. Babıâli'de kâtiplik yapan Hilmi Efendi birkaç Yahudi, Meksikalı, Polonyalı ve İtalyan şahıslarla birlikte tekris edilenlerdendir.[250]

Fransız masonluğunun bir diğer locası L'Union d'Orient'tir. Locanın Üstat-ı Azamlığını La Turquie gazetesinin sahibi ve yayın yönetmeni Bordèano yapmıştır. Bordèano farklı meslek gruplardan birçok kişiyietrafına toparlayabilmiştir. Zanaatkârlar, teknisyenler, tüccar ve serbest meslek sahiplarinden insanların oluşturduğu kozmopolit bir ortam oluşturmuş, locadaki Fransız etkisi azaltılmıştır.[251]

L'Union d'Orient locasının Üstat-ı Azamlığına getirilen Amiable ise mevcut çeşitliliğe Müslüman üyeleri de dâhil ederek arttırmıştır. Loca 1865 -1869 yılları arasında hızlı bir gelişim göstermiş sayısını 143'e çıkarmıştır. Locanın İslamileşme emareleri gösterdiği bu dönemde yüksek devlet memurlarından din adamlarına kadar 53 Müslüman üye bulunmaktadır. Locanın en önemli kazanımları arasında Ferik İbrahim Edhem Paşa, Mustafa Fazıl Paşa sayılabilir.[252]

Bu locaların dışında Provincial Lodge, Oriental Lodge, Leinster Locası, Deutscherbund locası, Hambur Büyük mahfiline bağlı Germania Zu Golddene Horn Locası, İtalyan Spranza Locası, Ermenilerce kurulmuş olan Ser Locası ve Rumca faaliyet gösteren

[248] Koloğlu, *Abdülhamit ve Masonlar*, 45-49.
[249] Paul Dumont, *Osmanlıcılık, Ulusçu Akımlar ve Masonluk,* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları,2020), 15.
[250] Layıktez, *Türkiye'de Masonluk Tarihi*, 57.
[251] Dumont, *Osmanlıcılık, Ulusçu Akımlar ve Masonluk,*17.
[252] Dumont, *Osmanlıcılık, Ulusçu Akımlar ve Masonluk,*23.

Areti locasından da söz edilebilir. Yalnızca Ermenilerin kabul edildiği Ser Locasının üstadı İran Büyükelçisi Muhsin Han'dır.[253]

Yukarıdaki localardan sadece azınlıkların kabuledildiği Ser (Aşk) Locası dikkat çekici görülmüştür. Ser Locası 1866 yılında Üstadı Muhterem Aznavur başkanlığında kurulmuştur. İstanbul Ermenilerinden nüfus sahibi birçok kişiyi etrafında toparlamıştır. Ermeni üyelerin çoğunlukta olduğu loca 1868-1869 yılları arasında 16'sı banker, 7 işadamı, 15'i tüccar başta olmak üzere yüksek devlet memuru, üst zanaat erbabı ve serbest meslek elamanlarından oluşan 72 üyeye ulaşmıştır. Loca tekris ve faaliyetlerinde Ermenice kullanılmasını karalaştırmıştır. Kuruluşunun ilk dönemlerinden itibaren Fransız masonluğuyla sorun yaşayan Ser Locası Ermeni Batı fikir ve yeniliklerini içselleştirmiş elit toplumunu bünyesinde barındırmıştır.[254].

Ser Locasına üye devlet adamları arasında Sadrazam Keçecizade Fuat Paşa, Sadrazam Mithat Paşa, Sadrazam Ahmet Vefik Paşa, Tunuslu Hayrettin Paşa, Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa, Berlin Sefiri Sadullah Paşa, şair Namık Kemal, şair Ziya Paşa, yazar Şinasi, V. Murat'ın kardeşleri şehzade Nurettin ve şehzade Kemalettin Efendi, Sultan Mecid ve Sultan Abdülaziz'in ikinci mabey'incisi ve bestekâr Ali Haydar Beyler sayılabilir.[255]

Ser Locası 1879 yılına gelindiğinde üyelerinin büyük bir kısmını kaybetmiştir. Üye azalışında Fransız Maşrık-ı Azam'ının ediolojik yaklaşımı etkili olmuştur. Loca, 1885-1890 yılları arasında faaliyetlerine tekrar hız vermiştir. Ancak Ermeni grupların Osmanlı Devleti'nde kaosa varan faaliyetlerinden dolayı II. Abdülhamit tarafından gerçekleştirilen sıkı denetim ve kontroller sonucu loca faaliyetlerini 1894 yılında durdurmak zorunda kalmıştır.[256]

İtalya Büyük Mason Locası kısa süreli faaliyet gösterse de 1867 tarihinde kurulmuştur. Bu locadan sonra Speranz Locası, ardından 1884 yılında İtalyan Maşrıkına intisap etmiş olan İtalia Rizorta, daha çok Rumların üye oldukları Proodos Locası (Terakki Locası), 1908 tarihinde yine İtalyan Büyük Locasına bağlı Kadıköy'deki Calcedonia Locaları

---

[253] Ser Locasına kayıtlı Türk bulunmamaktadır. Ermeni misillerin kendilerini kamufle ettikleri, Osmanlı aleyhine faaliyet yürüttükleri bir alandır. Bkz. Taşdelen, *Masonluk Tarikatı Osmanlı'da Mason locaları*, 41.
[254] Dumont, *Osmanlıcılık, Ulusçu Akımlar ve Masonluk,* 27-29.
[255] Tezcan ve İşmen, *İlk Türk Masonları ve Sultan Murat V*, 16.
[256] Dumont, *Osmanlıcılık, Ulusçu Akımlar ve Masonluk,* 30-30.

kurulmuştur. Akabinde İspanya masonluğuna bağlı Constitution, Mısır Obediyansına La Fraternite Ottoman locaları açılmıştır. Constitution ile İtalya masonluğuna intisaplı Bizansiyo Rizorta Locaları 1909 tarihinde tekrardan dizayn edilerek Yüksek Şuraya bağlanmıştır. Maliye Bakanı Cavid Bey, Şeyhülilam Musa Kazım Efendi, Dr Rıza Tevfik Bey, Miralay Hasan Hilmi ve Doktor Nuratten Ramih gibi önemli isimler Constitution locasına üye olmuşlardır.[257]

II. Abdülhamit döneminde 1884 yılında İtalyan Mahfiline bağlı olarak İtalia – Rizorta Locası Beyoğlu Hacopulas çarşısında aktif olarak faaliyet göstermektedir. Üstadlığını Sava Paşa'nın yaptığı bu locada Büyük üstad olan Dr. Mehmet Ali Baba tekris edilmiştir. II. Abdülhamit'in sıkı takipleri neticesinde kapanmak zorunda kalan Proodos Locası sonrasında Yunan Büyük Locasına bağlı olarak Armonia ismiyle faaliyetlerini tekrar sürdürmüştür.[258]

Meşrutiyetin ilanından bir yıl önce İtalyan Büyük Mahfiline bağlı olarak Bizansyo – Rizorta ve Calcedonia Locası ve Fransız Büyük Maşrıkına bağlı olarak La Turquie Locası kurulmuştur. Fransızca faaliyet gösteren Calcedonia Locası, Haydarpaşayla Kadıköy mıntıkasında bulunan yerde bina edilmiştir. Locanın önemli üyelerinden Fuat Süreyya Paşa, Mirliva Faik Paşa, Fuat Hulusi Demirelli, Veteriner Hekim İhsan Abidin, Mehmet Nezir, Miralay Modyao, Eczacı Antipa, Fehmi İsmail, Doktor Hakkı Şinasi Paşa, Bahriyeli Mehmet Ali Bey, Dişçi Hoşyan bulunmaktadır. Bu locadan Mirliva Faik Paşa başkanlığında bir grup ayrılarak Ziya-ı Şark locasını kurmuşlardır.[259]

Ermeni aydınları ise 1881 yılında Fransız masonluğuna bağlı olarak Ser Locası ismiyle bir loca kurmuşlardır. Bu locanın üstadı İran elçisi Muhsin Han'dır. Kimi tehlike ve tehditler altında varlığını sürdürmesine rağmen 1892 yılında dağılmak zorunda kalmıştır. Ser Locamının önemli üyeleri; Sadrazam Mithat Paşa, Sadrazam Ahmet Vefik Paşa, Sadrazam Keçecizade Fuat Paşa, Sadrazam Tunuslu Hayrettin Paşa, Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa, Berlin Elçisi Sadullah Paşa, Yazar- şair Namık Kemal,

---

[257] Suner, "1909 Öncesi Türkiye'deki Masonluk Tarihi", 26.
[258] Koloğlu, *Abdülhamit ve Masonlar*, 115.
[259] Tezcan ve İşmen, *İlk Türk Masonları ve Sultan Murat V*, 17.

Şair Ziya Paşa, Şinasi, V. Murat'ın kardeşeri Şehzade Nurettin ve Şehzade Kemalettin, bestekâr Ali Haydar Bey'ler sayılabilir.[260]

2.1.1.2.Tanzimat'ın İlan Sürecinde ve Sonrasında Masonluk

Osmanlı Devleti'nin ilk Batılılaşma hareketlerinden olan Tanzimat Fermanı Mustafa Reşit Paşa tarafından hazırlanıp 3 Kasım 1839 yılında Sultan Abdülmecit tarafından imzalanmıştır.

Koca Mustafa Reşit Paşa Londra Sefiri olduğu dönemde Linoel de Rothschild tarafından himaye edilen İskoç Büyük Locasında masonluğa girmiştir. Osmanlı Devletinde Mustafa Reşit Paşa, Rothschild ve Prens Metternich ile haberleşenlerin başında gelmiştir.[261]

Anderson yasalarının (1723) ikinci maddesine masonlar tarafından bir paragraf eklenmiştir. Bu paragraf sayesinde masonlara mevcut ülkenin siyasi iktidarlarına karşı bir tutum ve davranış geliştirilebileceklerine dair izin verilmiştir. Daha önce siyasi otoriteye muhalefet veya müdahale etmek locadan çıkarılma sebebi sayılmıştır. Ancak sonraki yıllarda yapılan yasal değişiklikler bu durumu tersine çevirmiştir. Bu anayasal değişiklik sayesinde Osmanlı Devleti'nde I. ve II. Meşrutiyet ve Kanun-i Esasileri hazırlayanlar ve dahası 1908 yılında gerçekleşen Babıâli baskınını tertipleyenler mason localarına bağlı üyelerden oluşmuştur.[262]

Sadrazam Mustafa Reşit Paşa tarafından 03 Kasım 1839 tarihinde Gülhane Parkında okunan Tanzimat Fermanının en önemli etkilerinden biri gayr-i müslim tebaanın devlete olan bağlılığını arttırma amacı taşımasıdır. Mustafa Reşit Paşa akabinde İstanbul'da bulunan İskoçya Büyük Locasından berat almış ve İngiliz Sefiri Lord Reading tarafından kurulan Bereketzade Mescidi karşısında bulunan locaya (genelde bu locaya İngiliz tebaa devam etmektedir) devam etmiştir.[263]

Masonluk, Sultan Abdülaziz döneminde önemli bir ivme kazanmıştır. Sultan Abdülaziz tahta çıktığında yeğeni V. Murat veliaht ilan edilmiştir. Sultan Abdülaziz kendisiyle birlikte Fuat Paşa, Bahriye Nazırı Mehmet Ali Paşa, Veliaht Murat Efendi, Şehzade

---

260 Tezcan ve İşmen, *İlk Türk Masonları ve Sultan Murat V*, 16-17.
261 Balcı ve Balcıoğlu, *Rothschildler ve Osmanlı İmparatorluğu*, 54-55.
262 Tezcan ve İşmen, *İlk Türk Masonları ve Sultan Murat V*, 26.
263 Taşdelen, *Masonluk Tarikatı Osmanlı'da Mason locaları*, 34.

Abdulhamit, Şehzade Mehmet Reşat ve oğlu Şehzade Yusuf Efendiler olmak üzere 1863 yılında Mısır'a seyahate çıkmışlardır.[264]

Sultan Abdülaziz 1867 yılında ise Avrupa ülkelerine bir seyahat düzenlemiştir. Her iki seyahatte de Şehzade Abdülhamid ile kendisinden iki yaş büyük olan kardeşi Veliaht Murat da katılmıştır. V. Murat bu seyahatte başta Kraliçe Victoria olmak üzere İngiliz Prensi Dö Gal ve diğer devlet hanedanlarıyla olumlu ilişkiler geliştirmiştir.[265]

İngiliz hanedanlığı Sultan Abdülaziz'e padişah olduğundan dolayı ilgi gösterirken V. Murat'a hususi şahsiyetinden dolayı ilgi göstermişlerdir. Söz konusu seyahatte V. Murat prens ve prenseslerle bir arada zaman geçirme imkânı bulmuştur. V. Murat'ın liberal düşünceler taşıması ve Avrupa kültürüne ilgi duyması sebebiyle kendisine gösterilen teveccüh diğer şehzadelere gösterilmemiş, bu durum diğer şehzadelerde bazı olumsuz duyguların oluşmasına sebep olmuştur. Teveccüh o denli ileri gitmiştir ki Kraliçe Victoria V. Murat'ı kendi kızlarından biriyle evlendirmeyi bile düşünmüştür. Prens Dö Gal böylesi bir evliliği gerekli görmüş ve gerçekleşmesini istemiştir. Napolyon III. Şehzade Murat'ın ortaya koyduğu zarafeti görüp methini duyunca Sultan Abdülaziz ile yapmak istediği görüşmeye Veliaht Murat'ın da katılmasını rica etmiştir. Hatta Napolyon III. Veliaht Murat'ın seyahat sonrası Fransa'ya gönderilmesini, Fransız devlet yönetimini yerinde görmesini talep etmiş, ancak bu talep olumlu cevaplandırılmamıştır.[266]

Avrupa basını Sultan Abdülaziz'in seyahat boyunca Şehzade Yusuf'u protokol ve törenlerde gözettiğini, fakat Veliaht Murat Efendiyi geri plana bırakıp protokolde kendisini öne çıkarmadığını yazmıştır.[267]

V. Murat'ın iktidara gelmesini bir mason komplosu olarak değerlendirenler olmuştur. Fakat iktidar değişikliğinde masonların direkt katkıları olmasa da buna sevindikleri söylenmiştir.[268]

---

[264] Karal, *Osmanlı Tarihi VII.*, 40.
[265] Ebuzziya Tevfik, *Yeni Osmanlılar Tarihi*, (İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1973), 137-138.
[266] İbrahim Satı, "Sultan V. Murad'ın Hayatı ve Kısa Saltanatı" (Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, 2020). 24-25.
[267] Chicago Daily Tribune, 16.07.1876.
[268] Koloğlu, *Abdülhamit ve Masonlar,* 116.

Erkânı Harp Mirlivası Hüseyin Vasfi Paşa Atina'da görevde iken 04 Haziran 1872 tarihinde şehzadeye buradan bir mektup göndermiştir. Söz konusu mektupta memleketin ve yönetim mekanizmasının tehlike altında olduğunu Şehzade Murat Efendinin uygun görmesi halinde Yeni Osmanlılar Cemiyetine katılmaktan başka çare görmediğini belirtmiştir. Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin kimi üyelerinin Avrupa'dan yardım talebinde bulunduğu, Meşrutiyet hususunda yeteri kadar çaba göstermediklerinden dolayı şikâyet etmekte ve kendisinin aldatıldığını düşünmektedir.

Mektuptan anlaşılan Mirliva (Tuğgeneral) Hüseyin Vasfi Paşa başta Namık Kemal olmak üzere cemiyetin kimi üyeleriyle iletişim halinde olduğunu bildirmiştir. Mektupta bir diğer önemli husus Hüseyin Vasfi Paşa'nın Şehzade Murat'a hitaben "*Azat kabul etmez köleleri*" tarzında mektup kaleme almış olması dikkat çekmiştir.[269] V. Murat'ın tahta çıkarılma planı bu tarihlerde başladığı iddia edilmiştir.[270]

İçlerinde Namık Kemal, Ziya Paşa, Damat Mahmut Paşa, Mustafa Fazıl Paşa, Şinasi, Ali Suavi, Berlin Seferi Sadullah Bey, Şehzade Murat'ın doktoru Kapolyon, Şirvanizade Ahmet Hulusi Efendi, Askeri Şura Reisi Redif Paşa, Maliye Nazırı Yusuf Paşa, Kasap Hüseyin Paşa Erkân-ı Harp Binbaşısı Rıfat Bey, Hidiv İsmail Paşa, Halim Paşa, İbrahim Paşa, Fetva Emini Halil Efendi gibi isimlerden oluşan Yeni Osmanlılar Mithat Paşa, Hüseyin Avni Paşa gibi önemli paşalarla gizli temasları bulunmaktadır ve Sultan Abdülaziz'in hal'i hususunda aktif faaliyet göstermişlerdir.[271]

İngiliz seferi Elliot'un şöyle dediği ileri sürülmüştür;

"*Devlet-i Osmaniye'nin ıslah ve muhafazası uğrunda Mithat Paşa tarafından gösterilen bunca gayretin semeresiz kalmasından dolayı İngiltere'nin ne derece mesûl olduğunu üzülerek anmamak kolay değildir. Mithat Paşa'nın, padişah ile vükelayı zapt etmek maksadıyla bazı teşebbüslerde bulunduğunu haber aldığımda, fevkalade memnun olarak paşayı elden geldiği kadar tahrik ve teşvikten geri durmamıştım. Mithat Paşa'nın yaratılışında ve tabiatında riyakârlık mevcut olmayıp, maksadı devam eden suiistimallerin önünü almaktan ibarettir"*.[272]

Sultan Abdülaziz'in hal' edilmesi bir formaliteden ibarettir. Fetvada ifade edildiğinin tersine akli melekesi yerindeydir. Ancak padişahı tahtan indirmek için böyle bir plana ihtiyaç duyulmuştur. Hem şeyhülislam hem de hükümet üyeleri (vükela) amaçlarını gerçekleştirmek için eski bir yöntemi dini siyasete alet etmekte herhangi bir olumsuzluk

[269] BOA, Y.EE. 138/13, H. 27.03.1289.
[270] Peker, "Sultan Abdülaziz'in Tahttan İndirilmesinin Ekonomik ve Siyasi Sebepleri", 631.
[271] BOA, Y.EE. 21-26, H. 06.04.1327.
[272] Peker, "Sultan Abdülaziz'in Tahttan İndirilmesinin Ekonomik ve Siyasi Sebepleri", 631.

görmemişlerdir.[273] Darbe kadrosu atandıkları yeni görevlerine başladıktan yaklaşık 1,5 ay sonra darbe gerçekleşmiştir.

Sultan Abdülaziz kendisinden sonra veraset yönetimini oğlu Yusuf İzzet Efendiye bırakmayı düşünmektedir. Ancak Sultan Abdülaziz 1871 yılında Şehremini Haydar Efendiyi Midilli'ye sürmesi üzerine Yeni Osmanlılar ve V. Murat Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesi için faaliyette bulunmuşlardır.[274] *Erkan'ı Erbaa* olarak isimlendirilen Serasker Hüseyin Avni, Adliye Nazırı Mithat Paşa, eski Sadrazam Mütercim Rüştü Paşa, eski Şeyhülislam Hasan Hayrullah Efendi gibi Meşrutiyet yanlılarıyla bu faaliyetlere dâhil olmuşlardır.

Yüksek kademede bulunan komutanlar darbe yapmaktan ziyade halkı kışkırtarak isyanı derinleştirmişlerdir. Sadrazam Mahmut Nedim Paşa aleyhtarı olan devlet adamları medreselerdeki talebeleri isyana teşvik etmişlerdir.[275].

Şeyhülislam Hasan Hayrullah Efendi, Sadrazam Rüştü Paşa, Mithat Paşa, Serasker Hüseyin Avni Paşa, Kayserili Ahmet Paşalar vükela vapurunda bir araya gelerek gizlice darbe planlarını tasarlamışlardır. Sultan Abdülaziz'i tahtan indirmeyi kararlaştırdıklarında Fetva Emini olan Halil Efendi'den fetva sözü almışlardır. Safvet Paşa darbe gününden bir gün önce herkesi bilgilendirmiştir. Mithat Paşa sarayda görevli hizmetçileri silahlandırmış, darbenin başarısızlığına karşı İngiliz elçisi Sir Elliot ile görüşmeler yapmış; elçi her ihtimale karşılık İngiliz gemilerinin Dolmabahçe Sarayı civarında olacağı teminatı vermiştir.[276]

Darbe; Mithat Paşa ve Hüseyin Avni Paşa'nın Veliaht Murat'ın Rum sarraf Hristaki'den borç aldığı paraları talebelere (Fatih, Beyazıt ve Süleymaniye'de öğrenim gören medrese) dağıtmalarıyla 10 Mayıs 1876 tarihinde başlatılmıştır. Hristaki'den alınan yüklü miktarda borca karşılık verilen senetlerin üzerine Veliaht Murat Efendinin ve Valide Sultan'ın mühürleri basılmıştır.[277] Ayaklanma Fatih'teki talebeler tarafından başlatılmış, onlara Beyazıt ve Süleymaniye'de eğitimlerini sürdüren talebeler de

[273] Karal, *Osmanlı Tarihi VII.*, 112.
[274] Tezcan ve İşmen, *İlk Türk Masonları ve Sultan Murat V*, 31.
[275] Karal, *Osmanlı Tarihi VII.*, 102.
[276]Caner Arabacı, "Darbelerle Yüzleşmek", *Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2 (2016), 4.
[277] BOA.Y.EE..22-65, H. 21.05.1288.

katılmıştır. Böylelikle ayaklanma Talebe-i Ulum mitingine dönüşmüştür. Talebelere ahali de katılarak Bab-ıali önünde "*Sadrazam istemiyoruz, Şeyhülislam istemiyoruz*" şeklinde sloganlar atılmıştır. Sadrazam Mahmut Nedim Paşa İran Elçiliğine sığınarak, Şeyhülislam Hasan Fehmi Efendi ise bir yakınının evine sığınarak canını kurtarmıştır.[278]

Mithat Paşa, Hüseyin Avni Paşa, Ahmet Paşa ve Şeyhülislam Hayrullah Efendi'den oluşan komite 29-30 Mayıs 1876 tarihi Salı günü Abdülaziz'i yönetimden uzaklaştırmışlardır. Yerine V. Murat'ı tahta çıkmıştır.[279]

Şeyhülislam Hasan Hayri Efendinin fetvası[280] V. Murat'a onaylatılmıştır. Harp Okulu Komutanı Süleyman Paşa ve emrindeki askerler gerekli tedbirleri aldıklarından dolayı kalkışma herhangi bir sorunla karşılaşmadan sonuçlanmıştır.[281]

Sultan Abdülaziz tahtan indirildiğinde dairesi yağmalanmış, kıymetli eşyalarının bir kısmına V. Murat'ın validesi diğer kısmına ise hükümet tarafından el konulmuştur. Sultan kendisinin ve ailesinin yağmalanan kıymetli eşya, mücevheratını talep ettiğinde devlet tarafından el konulduğu cevabını verilmiştir.[282]

Darbeyi gerçekleştiren ve Erkan-ı Erbaa, Erkan-ı Hal', İhtilal Komitesi veya Erkan-ı Müttefika olarak isimlendirilen Hüseyin Avni Paşa, Mithat Paşa, Mütercim Mehmet Rüştü Paşa ve Şeyhülislam Hayrullah Efendi ve ikinci derecede rol alan Bahriye Nazırı Kayserili Ahmet Paşa ve Askeri Şura Başkanı Müşir Redif Paşa ve eylemi sahada uygulayan Süleyman Paşa[283] oluşan komite darbe sonrası anlaşmazlığa düşmüşlerdir.[284]

---

278 Aynur Çömlekçi, "Sultan V. Murad'ın 93 Günlük Saltanatı" (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2019), 59.

279 Tevfik, *Yeni Osmanlılar Tarihi*, 784.

280 Tanzim edilen fetvanın mahiyeti "*Emirülmü'minin olan zeyd muhtellişşu'ur ve umur-ı siyasiyyeden bîbehre olup emval-i miriyyeyi mülk-ü milletin takat ve tamammül idemiyeceği mertebe masarif-i nefsaniyyesine hasr ve umur-ı diniyye ve dünyeviyyeyi ihlal-ü teşvik ve mülk-ü milleti tahrib idüp bekası mülk-ü milleti hakkında muzirr olsa hal'i lazım olur mu? Elcevab Olur*". Ketebehu'lfakir Hasan Hayrullah. Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Sultan Abdülaziz Vak'asına Dair Vak'anüvis Lütfi Efendinin Bir Risalesi", *Belleten* 28 (1943), 360-361.

281 Ahmet Bedevi Kuran, *İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2000), 27.

282 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Mithat Paşa ve Yıldız Mahkemesi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1967), 70.

283 Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesinde önemli sorumluluk alan Harp Okulu Nâzırı Süleyman Paşa Sadrazam Mehmet Rüştü Paşa'ya hitaben "*Paşa hazretleri saltanat değişikliği bugünkü istibdat idaresini muhafaza etmek için yapılmadı. Herkes milletin istikbalini temin etmek için bu fedakarlığı deruhte etmiştir. Yoksa bu işi yapanların ne Abdülaziz'e şahsi bir garazları ne de Sultan Murat'a hususi bir nispetleri mevcut idi*" diyerek olumsuz havayı aksettirmiştir. Bkz. Satı, "Sultan V. Murad'ın Hayatı." 70.

284 Satı, "Sultan V. Murad'ın Hayatı." 65-66.

Sadrazam Mehmet Rüştü Paşa meşrutiyetin Osmanlı Devleti'nde tatbik edilemeyeceğine, zira Meşrutiyet'in devlete zarar vereceğini ifade etmiştir. Hüseyin Avni Paşa idare şeklinin eskisi gibi devam etmesi kaydıyla ıslahatların yapılması taraftarı olduğunu açıkklamıştır. Mithat Paşa ise Meşrutiyeti savunup bir an önce meşrutiyetin ilan edilmesini istememiştir. Toplumun muhafazakâr kesimi Sadrazam Mehmet Rüştü Paşa'nın yanında, hürriyet yanlısı aydınlar Mithat Paşa'nın etrafında, içlerinde meşrutiyeti isteyenler olmasına rağmen askerler ise Hüseyin Avni Paşa'nın etrafında toplanmıştır. V. Murat tahta çıktığının 3. gününde Hatt-ı Hümayun ilan ederek kimi direktiflerde bulunmuştur. Buna göre; Cülus tüm tebaanın arzusu yönünde ve tanrının takdiri ile gerçekleşmiştir. Başta sadrazam olmak üzere vükela ve memurlar görevlerine devam edecektir. Devletin iç ve dış işlerinde karşılaşılan sorunlar giderilerek güvenlik sağlanacak ve idare usulü sağlam esaslara bağlanıp tanzim edilen bütçenin dışında sarfiyat yapılmayacaktır. Tüm devletlerle dostane siyasi ilişkiler geliştirilecektir.[285]

Sultan Abdülaziz'e yapılan darbe öncesinde kimi paşaların terfi ettirilmiş olmaları ilgi çekicidir.[286] Olay ihtilalden ziyade bir hükümet darbesi olarak değerlendirilmiştir. Zira yeteri oranda halk desteği alınamamıştır. Darbeyi koordine eden grupların başında Paşalar, Yeni Osmanlılar Cemiyeti, sâbık şeyhülislam ve bunları direkt veya endirekt maddi kaynaklarla destekleyen bankerler ve ülkede görevli dış elçilikler bulunmaktadır.[287]

Sultan Abdülaziz tahttan indirildikten sonra Topkapı Sarayında ikamet etmeye zorlanmıştır. III. Selim ve IV. Mustafa tahttan indirilerek bu sarayda yaşamaya zorlanmış ve burada feci bir şekilde öldürülmüşlerdir. III. Selim'in şehit edildiği daire Sultan Abdülaziz'e tahsis edilmiştir. Dolayısıyla Sultan Abdülaziz'in benzeri bir cinayete uğrayabilme ihtimali onun psikolojisini derinden etkilemiştir. Topkapı Sarayında kaldığının üçüncü günü V. Murat'ın hem tahta çıkışını kutlamak hem de fiziki şartları iyileştirmek için daha iyi bir yere nakledilmesini bir mektupla yeğenine

---

[285] Karal, *Osmanlı Tarihi VII.*, 354.
[286] BOA, Y.EE. 16-5, H. 11.12.1298.
[287] Şeyma Peker, "Sultan Abdülaziz'in Tahttan İndirilmesinin Ekonomik ve Siyasi Sebepleri", *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 14 (2018), 632.

ulaştırmıştır. Mektupda bir yandan da kendisinin atadığı ve silahlandırdığı paşaların kendisine karşı düzenledikleri darbeye dikkat çekmiştir.[288]

V. Murat, amcası Sultan Abdülaziz'i Ortaköy'de bulunan Feriye Sarayına naklettirmiştir. Ancak nakledildiği sarayının karşısında Hüseyin Avni Paşa'nın yalısı bulunmaktadır.[289]

Sultan Abdülaziz 5 Haziran 1876 günü sabah namazı için validesinin huzurunda kollarını sıvamış, abdest almak için yatak odasından çıkmış; merdiven boşluğunda bulunan mabeyncisi Fahri Bey'den "*ne haber, ne var*?" diye bilgi almış ve abdestini aldıktan sonra odasına tekrar dönmüştür. Odasına girmeden görevlilerden bir ayna ve bir makas (Sakalındaki beyazları kesmek için) tedarik etmelerini istemiştir.[290]

Sultan Kur'an'ı Kerim okumaya (Yusuf Suresi) başlamış, ancak kısa bir süre sonra içerden iniltiler gelmeye başlayınca saray ahalisi telaşa kapılmış, kapıyı açmak istemişlerse de arkadan kilitli olduğu için açamamışlardır. Kapı kırıldığında Sultan Abdülaziz'in kolları sıvalı, başı açık vaziyette odadaki minderde sağ yanına uzanmış ve kanlar içinde olduğu görülmüştür.[291]

Hüseyin Avni Paşa[292] olay yerine ilk gelen kişi olmuştur. İlk elden cenazeyi yakında bulunan bir karakola taşıtmıştır. Cenazeyi askerlere tahsis edilen yataklardan birinin üzerine yerleştirmiş, perdelerden birini çıkarıp örtü olarak kullanmıştır. Gerekli tüm tedbirleri aldıktan sonra görevli memur ve doktorlara haber vermiştir. Toplanan devlet yöneticilerinin huzurunda Sultanın maiyetinde görevli Fahri Bey'den olaya dair ifadesi alınmıştır. Hükümet üyeleri (Vükela) Fahri Bey'in söylemini yeterli bulmuşlar, olayı bir intihar vakası olarak ilan etmişlerdir.[293]

---

[288] Çömlekçi, "Sultan V. Murad'ın 93 Günlük Saltanatı." 50.
[289] Tezcan ve İşmen, *İlk Türk Masonları ve Sultan Murat V*, 36.
[290] Uzunçarşılı, *Mithat Paşa ve Yıldız Mahkemesi*, 83.
[291] Satı, "Sultan V. Murad'ın Hayatı." 103.
[292] Son Sadrazamlar eserinde İnal "*Abdülaziz'in Hal'ine tecavüz edildiği günden ahirete gittiği veyahut gönderildiği dakikaya kadar cereyan eden hadiseleri göz önünde bulundurarak derim ki Sultan Abdülaziz katledilmiş ise katleden Hüseyin Avni Paşa'dır. İntihar etmiş ise müsebbibi ve diğer tabirle manevi katili yine Hüseyin Avni Paşa'dır"* demektedir. Anlaşılan o ki V. Murat'ın sağlık sorunları nedeniyle padişahlığın çok mümkün olmadığını düşünen Erkan Erbaa'nın içerisindeki Hüseyin Avni Paşa, Sultan Abdülaziz'in tekrar tahta çıkabilme ihtimalini düşünmüş ve olayların aleyhine döneceğini inanmış olabilir. Bkz. Karal, *Osmanlı Tarihi VII.*,359.
[293] Karal, *Osmanlı Tarihi VII.*, 357.

Olay yerine gelen doktorlar meftayı muayene edip ona göre raporlarını hazırlamak istemişler, ancak Hüseyin Avni Paşa kılıcına yaslanarak; "*Bu cenaze Ahmet ağa Mehmet ağa değildir. Bir padişahtır onun her tarafını açtırıp size gösteremem*" diyerek genel bir muayene yapılmasını engellemiştir. Bu sert müdahale karşısında yapılan muayene bilek ve kollarla sınırlı kalmıştır.[294]

Cenaze henüz Feriyye Sarayındaki odasındayken Doktor J. do Kastro ve Marko Paşa odada incelemeler yapmış, konuyla ilgili raporlar tutmuşlardır.[295] Darbeden sonra Sultan Abdülaziz'in şaibeli bir şekilde vefat etmesinden sonra Çerkez Hasan Vakası[296] meydana gelmiştir.

2.1.1.3.Mason Padişah V. Murat ve Tahta Çıkışı

Veliaht Murat Avrupa seyahatinden döndükten sonra İngiltere'de tanışıp Masonlar hakkında istişare ettiği İngiliz Veliahdından bir mektup almıştır. Akabinde Fransız Mason üstadından yeni bir mektup daha iletilmiştir. İlgili mektubu kendisine ulaşmıştıran Kleanti Scalieris'dir. Proodos Locasının üstadlığını yürüten Scalieris köken olarak Yunanlıdır. V. Murat'ın masonlarla ilk fiziksel teması Scalieris tarafından iletilen bu mektup vesilesiyle olmuştur.[297]

Prens Edward'ın V. Murat'a hitaben yazdığı mektupta;

"Buradaki mülakatımız sırasında size gizli bir cemiyetten bahsetmiş ve bu cemiyet hakkında da bazı izahatlar vermiştim. Hatta sizin de bu cemiyete dâhil olmanızın çok münasip olacağını söylemiştim. O zaman alelade bir tavsiyeden ibaret olan bu teklifimi şimdi size daha kuvvetle tavsiye ediyorum. Bu hususta size müracaat vuku bulacaktır. Sakın reddetmeyiniz" demektedir.

Bu mektuptan sonra V. Murat'ı Cleanthi Scalieris ziyaret etmiş, Beşiktaş Sarayının sakin bir odasında Doktor Minos Volonaki, Doktor Yanis Eşamelos ve Bursalı

---

294 Uzunçarşılı, *Mithat Paşa ve Yıldız Mahkemesi*, 92.

295 BOA. Y.. EE.. 20-34, H. 06.04.1327.

296 9 Temmuz 1876 tarihinde Mithat Paşa'nın konağında bir araya gelen vükela üyelerinden Sadrazam Mehmet Rüştü Paşa, Serasker Hüseyin Avni Paşa, Tophane Müşiri Rıza Paşa, Hariciye Nazırı Reşit Paşa, Bahriye Nazırı Kayserili Ahmet Paşa, Maarif Nazırı Cevdet Paşa, Maliye Nazırı Yusuf Paşa, Ticaret Nazarı Halit Paşa, Meclisi Adliye Memuru Hüseyin Paşa, Sadaret Müsteşarı Sait Efendi, Sadaret Mektupçusu Memduh Bey gibi üyeler toplantı halindeyken Yüzbaşı Çerkez Hasan üzerinde iki altı patlar revolver ve kama ile toplantıyı basmıştır. Hüseyin Avni Paşa'yı karnından yaralayıp sonra kama ile öldürmüş, kendisini engellemeye çalışan Bahriye Nazırı Ahmet Paşa'yı boynundan kesmiş; Hariciye Nazırı Raşit Paşa'nın da dâhil olduğu 5 vükela üyesini öldürmüştür. Çerkez Hasan, bu eylemi millet için yaptığını ifade etmiştir. Bkz. Arabacı, "Darbelerle Yüzleşmek", 5.

297 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "V. Murad'ın Tekrar Padişah yapmak İsteyen K. Skaliyeri - Aziz Bey Komitesi", *Belleten* 30 (1944), 249-250.

Eyaminonda'nın hazır bulunduğu bir törenle tekris edilmiş olup şahadetnamesine uygun olarak masonluğa çırak olarak girmişti. Derecesine mahsus V. Murat'a silah, kordon ve önlük verilmişti.

Veliaht Murat'ın tekris töreni 20 Ekim 1872 yılında Kadıköy'de bulunan Louis Amiable'nin ikametgâhında yapılmıştır.[298] Locanın 65 üyesi olmasına rağmen gizliliğe riayet etmek amacıyla Amiable'nin hatip olduğu törene yalnızca 11 kişi katılmıştır. Tören Türkçe olarak başlatılmış, Şehzade Murat'ın üyeliği için toplanıldığı ifade edilmiştir. Aday üyeyi tanımlayan üç soruşturma levha okunmuştur. Hatibin görüşü alındıktan sonra skrüten dolaştırılmış ve kimseden itiraz gelmemiştir. Gizli oylama sonunda hatip Amiable Fransızca, sekreter Ahmet Bey ise Türkçe birer konuşma yaptıktan sonra kardeşlik zinciri kurulmuştur.[299]

Osmanlı tarihinde ilk defa hanedanlık üyesi birinin mason locasına kaydolması Avrupa hükümdarları ve hanedanları tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Bu memnuniyetin yanında V. Murat masonluk sayesinde Avrupa hükümetleri nezdinde büyük şöhret kazanmıştır.

Süleyman Kani, 16 Kasım 1933 tarihli Akşam Gazetesinde Sultan V. Murat'ın Proodos Locasında mason olduğunu öyle ki tahta çıktığı zaman bile bi'at merasiminde Proodos Locası üstadı Cleanthi Scalieris'in V. Murat'ın arabasını at üzerinde takip ettiğini ifade etmiştir. V. Murat 8 Aralık 1872 yılında çıraklık ve üstatlık derecelerine terfi ettirilmiştir. 08 Kasım 1873 tarihinde ise Rose Croix makamına yükseltilmiştir. V. Murat'ın tekris edilmesinden sonra kardeşi şehzade Nurettin Efendi 1873 tarihinde aynı loca da (Proodos locası) ve aynı gizlilik içerisinde tekris edilmiştir. Merasimin hatipliğini ağabeyi V. Murat Efendi yapmıştır.[300]

V. Murat Osmanlı padişahları içerisinde en az tahta kalan padişahtır. 93 gün gibi kısa bir süre tahta kalan V. Murat 30 Mayıs 1876 tarihinde tahta çıkmıştır. V. Murat şehzadeliği döneminde iyi bir eğitim almıştır. Arapça, Farsça, Fransızca dillerini bilmektedir. V. Murat henüz veliahtlık sürecinde Avrupa'dan edebi ve felsefi eserler getirtmiştir.

---

[298] Dumont, *Osmanlıcılık, Ulusçu Akımlar ve Masonluk,* 34.
[299] Süha Umur, "V. MUrad'ın Masonluğu Hakkında Belgeler", *Mimar Sinan Dergisi* 18 (1975), 22.
[300] Akşam Gazetesi, 16 Kasım 1933.

Meşrutiyet ve demokrasi yanlısı olması sebebiyle Yeni Osmanlılar Cemiyeti ile irtibat halindedir. Bu dönemde Kadıköy'de bulunan Kurbağalı deredeki köşkünde (köşkteki toplantılar Mustafa Fazıl Paşa, Namık Kemal, Ziya Paşa, Prens Halim Paşa, Köçeoğlu Agop, ahmet Beyzade Mehmet Bey, Hristaki, Şinasi, Ali Suavi ve kendilerini gizleyen Mithat ve Rüştü Paşa gibi asker ve aydınlardan oluşmaktadır) eğlenceler ve Sultan Abdülaziz aleyhine toplantılar düzenlemiştir.[301]

V. Murat tahta çıktıktan sonra psikolojisi daha da bozulmuştur. Darbe neticesinde yönetimi ele geçirmiş olması, darbe sürecinde yaşadığı stres, tahta çıktıktan sonra Erkan-ı Erbaa'nın arasındaki ihtilaflar, yönetimin yüklemiş olduğu sorumluluklar, aşırı şekilde kullandığı alkol ve içinde bulunduğu korku hali V. Murat'ı büsbütün değiştirmiş, ruhi durumunda olumsuzluklar baş göstermiştir. İstemsiz gülmeleri, gereksiz el kol hareketleri ruh halinin menfi manada değiştiğine örnek gösterilebilir. İçinde bulunduğu bu psikolojik sebeplerden dolayı devlet yönetimi Mehmet Rüştü Paşa, Mithat Paşa ve Hüseyin Avni Paşa uhdesinde kalmıştır. Paşalar devletin sevk ve idaresinde tasarrufta bulunmalarına rağmen ortaya çıkan mesuliyeti ise padişaha yüklemişlerdir. V. Murat üç paşa tarafından ablukaya alınmış, öyle ki padişahın yakın dostlarından olan Namık Kemal'in bile huzura çıkması engellenmiştir. Bütün bunların yanında Sultan Abdülaziz'e kin besleyen Hüseyin Avni Paşa'nın, V. Murat'a Sultan Abdülaziz'in öldürülmesi fikrini açması derin sarsıntılar yaşamasına sebep olmuştur. Yıldız Sarayının içinde yüksek sesle "*kan istemem, saltanat istemem*" diye bağırmıştır.[302] V. Murat'ın psikolojisiyle ilgili ilk belirtiler cülusun üzerinden üç gün geçtikten sonra Ayasofya Camiinde gerçekleştirilen Cuma Selamlığına çıkarken görülmüştür.

Hükümet üyeleri bir yandan padişahın hastalığını iyileştirmek diğer yandan durumu kamuoyundan gizlemek için padişahın sırtında çıban çıktığını ileri sürmüşlerdir. Fakat padişahın hastalığı artarak devam etmiş, ata ters binmek, cami merdiveninden ters çıkmak, huzura çıkanları öpüp kucaklamak gibi olağandışı davranışlar sergilemeye başlamıştır.[303]

---

301 Uzunçarşılı, *Mithat Paşa ve Yıldız Mahkemesi*, 43.
302 Tezcan ve İşmen, *İlk Türk Masonları ve Sultan Murat V*, 42-44.
303 Çömlekçi, "Sultan V. Murad'ın 93 Günlük Saltanatı." 80.

Veliahtlık döneminden beri özel doktorluğunu da yapan Kapolen'un V. Murat'ın boyun ve kulağının arka bölgelerine sülük tedavisi uygulaması padişahın bedenini zayıflatmıştır. Avrupa'dan getirilen Doktor Pana ise padişaha asabiye teşhisi koymuştur. Her iki doktorun istişareleri padişahın kısa sürede iyileşemeyeceği yönünde olmuştur. Bu raporlara mukabil Viyana'dan Leidesdorf getirilmiştir. Leidesdorf'un yaptığı müşahede sonrası yayınladığı raporda hastanın üç aydan önce iyileşme emareleri göstermeyeceği ifade edilmiştir.[304]

Hüseyin Avni Paşa'nın, Çerkez Hasan tarafından öldürülmesinden sonra ülkenin idaresi Mehmet Rüştü Paşa ve Mithat Paşa tarafından yürütülür olmuştur. Mithat Paşa Meclis-i Umum-i toplayarak Kanuni Esasi'nin görüşülmesini teklif etmiştir. Ancak Sadrazam padişahın içinde bulunduğu ruh halinden dolayı bu meselenin görüşülmesini reddetmiştir.[305]

31 Ağustos 1876 tarihi geldiğinde vükela çözüm bulmak amacıyla Topkapı'da bir araya gelmişlerdir. Padişahın hastalığı istişare edilmiş, uzun sürecek olan tedavi sebebiyle devletin padişahsız olamayacağına karar verilmiştir. Alınan karar gereğince Sadullah Bey padişahın tahttan azledildiğini ve Çırağan Sarayına nakledileceğine dair tebliğde bulunmuştur. Söz konusu fetva sonucu V. Murat tahttan indirilmiştir.[306]

Veliaht Abdülhamit'in bir adamı İngiliz elçisiyle görüşerek Abdülhamit'in tahta çıktığında Kanuni Esasi'yi ilan edeceği mesajımı iletmiştir. 29 Ağustos 1876'da Mithat Paşa, Abdülmecid'in 4. eşi olan Pristo Hanım'ın Nişantaşı'ndaki konağında Abdülhamit ile bir mülakat gerçekleştirmiştir. II. Abdülhamit, Mithat Paşa'ya Kanun-i Esas-i'nin ilanı hususunda teminat vermiştir. Bu söz üzerine V. Murat'ın hal'i ve cülus konusu vükela heyeti tarafından görüşülüp karara bağlanmıştır.[307]

---

[304] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Beşinci Sultan Murad'ın Tedavisine ve Ölümüne Ait Rapor ve Mektuplar", *Belleten* 38 (1946), 325-329.
[305] Satı, "Sultan V. Murad'ın Hayatı." 98.
[306] "*İmamül müslimin cünun-i mutbik ile mecnun olmakla imametten maksud fevt olsa uhdesinden akd-ı imamet münhal olur mu? Elcevab beyan buyurula. Allahu a'lem olur. Ketebehu'l-fakir Hasan afa anhu*" Bkz. BOA. Y.EE. 21-28-2, H. 06.04.1327.
[307] Tezcan ve İşmen, *İlk Türk Masonları ve Sultan Murat V*, 42-44.

2.1.1.4. II. Abdülhamit Dönemi ve Masonluk

Mason localarıyla bir uzlaşı neticesinde iktidara gelen II. Abdülhamit'e tahta çıkışının ikinci ayında masonlar Stamboul gazetesinde yayınlanan bir yazı ile bazı mesajlar verilmişlerdir. Söz konusu yazıda masonluğun dinsizlik olmadığı, bilakis İslam diniyle bağdaşabileceğine işaret edilmiştir. Diğer taraftan Masonluğun çok uluslu olan Osmanlı Devleti'nde birleştirici rol üstlenebileceği ve krallar kulübü olduğuna dikkat çekilmiştir.[308]

Mason locaları nezdinde de II. Abdülhamit mason olmayan, İslam'a bağlı, fakat masonluk aleyhtarı olmayan biri olarak kabul edilmiştir. II. Abdülhamit'in mabeyn görevini yerine getiren Vefalı Galip Paşa II. Abdülhamit'in Mısır'da Grand Orient Locasında tekris edildiğini ve masonlar tarafından destek gördüğünü iddia etmektedir. Bu konuda diğer iddia ise II. Abdülhamit'in masonlar tarafından teklif aldığı, ancak kendisinin bu teklifi red ettiği yönündedir. Bu iddialara karşın II. Abdülhamit mason faaliyetlerine ciddi müdahale etmediği localar üzerindeki kontrol ve denetimi de ihmal etmediği ifade edilmektedir. Bu nedenle birçok hafiyenin localara sızdığı kabul edilmiştir.[309]

Siyasetle ilgilenmeyen, sadece yardım kuruluşları şeklinde faaliyet gösteren mason locaları II. Abdülhamit tarafından mükâfatlandırılmıştır. Bu yönde faaliyetleri bulunan ve mason oldukları bilinen Ethem Paşa'nın, Mithat Paşa sonrası Sadrazam seçilmesi veya hem mason hem de İngiliz olan Amiral Hobart ve Wood Paşaların donanmada görevlendirilmeleri örnek gösterilmiştir.[310]

II. Abdülhamit her ne kadar mason localarına karşı sert bir tavır sergilememiş olsa da Bizans'ı diriltmek isteyen Mason Rumlar, kültürel ve siyasi faaliyetlerine hız veren Mason Ermeniler ve V. Murat'ı tekrar tahta çıkarmak isteyen aydınlar nedeniyle II. Abdülhamit tedirgin olmuştur. V. Murat'ın iyileşmesi veya imzalandığı iddia edilen Maslak Senedinin yürürlüğe girmesi bu tedirginliği artırmıştır.[311]

---

[308] Koloğlu, *Abdülhamit ve Masonlar,* 118.
[309] Türe, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye Mason." 35.
[310] Koloğlu, *Abdülhamit ve Masonlar*, 133-134.
[311] Türe, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye Mason." 36.

V. Murat lehine propaganda yapan Yeni Osmanlılar ve V. Murat'ı tahta çıkarmak için gerçekleştirilen kaçırma eylemleri II. Abdülhamit'in mason localarıyla arasını açmıştır. Sultan Abdülhamit yürütülen bu siyasi faaliyetler sonucu öfkelenmiş, masonları kendine düşman görüp İngiliz çıkarlarına hizmet eden hayalperestler olarak nitelendirmiştir.[312] Özellikle Scalieris siyasi faaliyetleri ve Çırağan olayı II. Abdülhamit'in vehmini artıran hususlar olmuştur.[313] İngiltere V. Murat'ı tahta çıkarmak, Mithat Paşa'yı sadrazamlığa çıkarmak amacıyla Ali Suavi'yi kışkırtarak Çırağan Vakasının ortaya çıkmasına sebep olmuştur.[314]

Sultan Abdülhamit, mason localarının yabancı devletlerin çıkarlarına hizmet ettiğini düşünmekte olup tüm imkânlarını masonların aleyhine seferber etmiştir. Bu kapsamda 1896 tarihinde Beyrut ve Suriye'de açılan mason locaların incelenmesini talep etmiştir.[315]

XIX. yüzyılın sonu ve XX. Yüzyılın başından itibaren Balkanlarda mason locaları ile İttihat ve Terakki Cemiyeti arasında II. Abdülhamit'in istibdat rejimine karşı ortak bir muhalefet gelişmişlerdir. Mason localarının İttihat ve Terakki cemiyeti üyelerinden yararlandığı kadar cemiyet üyeleri de mason localarından yararlanmıştır. Mason locaları kapitülasyonlar sebebiyle yabancılara tanınan iletişim ve emniyet imkanlarını kullanmışlardır. Cemiyetin Adliye Nazırı olan Manyasizade Refik Bey mason localarından faydalandıklarını şu şekilde ifade etmektedir:

"İtalyan masonluğundan manevi destek gördüğümüz doğrudur. İki İtalyan locası Macedonia Risorta ve Labor et Lux Locası bize büyük hizmetler verdi ve barınak sağladı. Orada Mason olarak toplanıyorduk, çoğumuzda masonduk, aslında örgütlenmek için buluşuyorduk. Bunun yanı sıra yoldaşlarımızın büyük bir bölümü üyelerini ince eleyip sık dokuyarak seçmeleri nedeniyle cemiyetimiz için bir elek işlevi gören localardan seçtik. Selanik'te yürütülen gizli işler İstanbul'da belli belirsiz bir şüphe uyandırıyordu ve muhbirler boş yere bir ipucu elde etmeye çalışıyorlardı. Ayrıca bu localar ihtiyaç halinde İtalyan sefaretinden müdahale teminatı almış olan İtalyan Grand Oriente bağlıydı." Benzeri açıklamayı Resneli Niyazi Bey şu şekilde yapmaktadır: çoğumuz mason olduğumuzdan teşkilatlanmak için genelde localarda toplanırdık. Üyelerimizi de localardan seçmeye çalışırdık. Çünkü locaya üye olabilmek için sıkı bir

---

[312] Enver Ziya Karal olayı şu şekilde izah etmektedir: *"Ona göre Masonlar, sathi Avrupa terbiyesi görmüş bir avuç insandan ibaret olup her çeşit hürriyet fikirlerini Türkiye'de yaymayı amaç edinmişlerdir. Hâlbuki bizim halkımız hürriyetten bir şey anlamadığı gibi, esas itibariyle hürriyet de İmparatorluğumuzu torpilliyecek bir prensiptir. Çünkü halkı bölücüdür ve disiplin duygusundan mahrum edicidir. Şu halde Masonlar, Ermeniler ve Rumlar ile birlikte hareket etmiştirler ve bilhassa İngiltere ile İmparatorluğu yıkmak ve kendisini devirmek hususunda mutabıktırlar".* Bkz. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi VIII*., (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007), 504.
[313] İlgili evraka göre V. Murat'ın kaçırılmasında hem masonların hem de Sultaniye öğrencilerinin bilgileri vardır. Bkz. Y..EE../23-27.
[314] Talu ve Söalp, Mason locaları 14 Ekim 1935", 36.
[315] Türe, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye Mason." 37.

kontrolden geçilmeliydi. Localarda faaliyetlerimizden İstanbul şüphelenmeye başladı ve birkaç hafiye localara sızmaya çalıştı. Selanik'teki İtalyan locası İttihat Terakki için İtalyan Grant Orient'en yardım istedi. Alınan cevaplar ihtiyaç zuhur ettiğinden İtalya'nın yardımın sağlanacağı açıklandığı teşkilatı faydası inkâr edilemeyen masonluğun yardımı da bu kadardır".[316]

II. Abdülhamit'in masonlara bakışını ortaya koyması açısından aşağıdaki satırlar önemlidir:

"*Bu müfsitler veliaht (Murat) ve yakınlarına masonluk kurallarını öğretmek ve insanlık ve hemcinsine yardım perdeleri altında bahis konusu dernek üyelerine fesat ve melanet dersleri verirlerdi. Prens ve avanesi amcasının ve velinimetinin aleyhinde ve devlet ve hükümeti kökünden sallayacak bir bozgunculuk yolunda devama özendirirlerdi. Ve prens ile ilişkisi o dereceye varmıştı ki, gece ve gündüz yanında bulunur ve Kurbağalıdere Çiftliğinde her gün sofrasında başbaşa vererek yemek yedikten başka sık sık da gizlice saray-ı hümayuna gelerek prensin harem dairesine girerek orada teklifsizce Hristaki ve Köçeoğlu ve Rıza Paşaoğlu İbrahim ve Kemal Bey ve Doktor Kapoleon ile birlikte sabahlara kadar yiyip içerek ve fesat planları düzenlemekle meşgul olurlardı".*[317]

II. Abdülhamit'in masonlara karşı vehmini artıran olaylardan bir diğeri de Çerkes Nusret Paşa, Nişli Mahmud isimli şahsın ve Mithat Paşa'nın mahkemesinde aktif rol oynayan Mahmut Celaleddin Paşa'nın verdikleri raporlar olmuştur. Padişah bu raporların içeriklerinden büyük üzüntü duymuştur.

2.1.1.4.1. Çerkes Nusret Paşa'nın Mason ve Taraftarlarıyla İlgili Raporu

Çerkes Nusret Paşa'nın tanzim ettiği raporda Osmanlı Masonluğunun kimlerden oluştuğu, özellikleri, uluslararası bağlantıları ve alınması gereken tedbirlere dikkat çekilmiştir. Özellikle Mithat Paşa ile beraber hareket eden şahıslar hakkında bilgilere yer verilmiştir. Tanzim edilen mason isim listesinde sadrazamlar, nazırlar, valiler, devlet görevlileri ve büyükelçiler gibi birçok devlet adamı bulunmaktadır. Listeye giren isimlerin Mithat Paşa tarafından yetiştirildikleri, Onun taraftarı oldukları ve hepsinin devlet aleyhine faaliyet gösterdikleri ileri sürülmüştür. Bu çerçevede bunlara karşı tedbirlerin alınması gerektiği vurgulanmıştır.[318]

II. Abdülhamid'e yapılan suikastte masonların dahiliyetine inanılmış, bu konuyla ilgili gerekli çalışmalar yapılarak suikast komitesinde yer alan Sokrat ve ailesi hakkında malumat toplanmıştır.[319] Aynı minvalde Yıldız Sarayına yakın dinamitle saldırı

---

[316] Tamer Ayan, *Atatürk ve Masonluk*, (İstanbul: Yurt Kitap-Yayın, 2008), 125-133.
[317] Koloğlu, *Abdülhamit ve Masonlar*, 156-157.
[318] Y..EE..-79/60
[319] Y..EE../106-13.

düzenlemek isteyen saldırgan Ermeniler hakkında Mısır Mason Cemiyetinden bilgi alınmıştır.[320]

Çerkes Nusret Paşa'nın Hazırladığı Raporda İsimleri Bulunan Masonlar şu şekildedir:

Sadrazamı Safvet Paşa: Osmanlı Hanedanlığı ve İslam aleyhtarı olup mevcut devlet anlayışının bu şekilde devam edemeyeceği yönünde düşünce taşımaktadır. Bu düşüncenin öncülerinden olup masonları korumaktadır.

Eski Sadrazam Edhem Paşa: Mithat Paşa yanlısıdır.

Halim Paşa (Mısırlı): Mason Locası Başkanıdır.

Ahmet Vefik Paşa: İngiltere mandası taraftarıdır olup ve Mithat Paşa yanlısıdır.

Rüşdü Paşa: Mithat Paşa yanlısı ve taraftarlarını himaye etmektedir.

Sadık Paşa: Mithat Paşa yanlısıdır.

Damat Mahmut Paşa: Mithat Paşa yanlısı olup Halim Paşa ve Redif Paşa'nın yakın dostudur.

Şuray-ı Devlet Başkanı Ali Paşa: Mithat Paşa tarafından yetiştirilmiş, ateist bir masondur.

Bursa Valisi Said Paşa: Mithat Paşa yanlısı, mürted ve Masondur.

Adana Valisi Ziya Paşa: Mithat Paşa yanlısı, hanedan aleyhtarı olduğu ve bu hususta faaliyetleri bulunan tehlikeli biridir.

Halep Valisi Kamil Paşa: Mithat Paşa yanlısı, Kıpti olup dindizdir. İngiltere'ye hizmet etmektedir.

Selanik Valisi Rıfat Paşa: Mithat Paşa yanlısı ve yetiştirmesidir.

Kosova Valisi Latif Paşa: Mithat Paşa'nın önemli taraftarlarındandır.

Adliye Nazırı Esbak Asım Paşa: Mason'dur.

[320] Y..PRK.BŞK./54-115

Hariciye Müsteşarı Save Paşa: Mithat Paşa yanlısıdır.

Petersburg Sefiri Şakir Paşa: Mithat Paşa evladı mahiyetindedir. İslam Dininden mürted'dir.

Yanya Valisi Ahmet Rasim Paşa: Mithat Paşa yanlısı ve dindizdir.

Süleyman Paşa: Mithat Paşa'nın has adamlarından olup hanedanlık aleyhtarıdır.

Redif Paşa: Hanedanlık aleyhtarı olup dindizdir.

Ahmet Eyüp Paşa: Masondur.

Trablus Valisi Sabri Paşa: Mithat Paşa yanlısıdır.

Bağdat Valisi Kadri Paşa: Mithat Paşa yanlısı, Mason ve İngiliz casususdur.

Girit Valisi Kostal Adosidi Paşa: Mithat Paşa yanlısı ve Hristiyandır.

Kani Paşa: Masondur.

Trabzon Valisi Yusuf Paşa: Redif ve Avni Paşa yanlısı ve dindizdir.

Diyarbakır Valisi Abdurrahman Paşa: Mithat Paşa yanlısı ve yetiştirmesidir. Aslen Kütahya'lıdır.

Kara Todori Aleksandır Paşa: Devletin yıkılması için özveriyle çalışan, ihanette üst sıralardadır.

Şeyhülislam Esbak Hayrullah Efendi: Mithat Paşa yanlısıdır.

Eşref Paşa: Avni ve Mithat Paşa yanlısı olup Masondur.

Abdi Paşa: hanedanlık hususunda Avni ve Redif Paşalarla aynı düşünmektedir.

Maarif Nazırı Münif Efendi: Mithat Paşa yanlısı ve Masondur.

Ticaret Nazırı Ohannis Efendi: Mithat Paşa'nın fanatik taraftarıdır.

Nafia Müsteşarı Odyan Efendi: Mithat Paşa yanlısıdır.

Şura-yı Devlet Azasından Kamil Paşa: Mithat Paşa yanlısıdır.

Şehremini Emin Paşa: Mithat Paşa'nın fanatik taraftarı olup yetiştirmesidir.

Kemal Bey: Mason olup Mithat Paşa'nın fanatik taraftarıdır .

İngiliz Ali Bey: Mason şirketine mensubudur.

Teşrifat-ı Hariciye Kamil Bey: Eski Masondur.

Şura-yı Devlet Azasından Sahib Bey: Mithat Paşa yanlısıdır ve Masondur.

Mevaliden Ramiz Efendi: Mithat Paşa yanlısıdır ve yetiştirmesidir.

Baş Katib-i Sabık Lebib Efendi: Mason şirketine mensubudur.

İkinci Kâtip Sabık Süleyman Bey: Masondur.

Üçüncü Kâtip Nuri Bey: Mithat Paşa yanlısı olup hanedan aleyhtarıdır.

Şura-yı Devlet Azasından Edip Efendi: Mithat Paşa'nın fanatik taraftarı ve yetiştirmesidir.

Şura-yı Devlet Azasından Mithat Bey: Mason şirketine mensubudur.

Şura-yı Devlet Azasından Yanko Efendi: Mithat Paşa'nın fanatik taraftarıdır.

Şura-yı Devlet Azasından Tırnavalı Fazlı Bey: Mithat Paşa'nın fanatik taraftarıdır.

Şura-yı Devlet Azasından Mahmud Bey: Mithat Paşa yanlısı ve yetiştirmesidir.

Berlin Sefiri Sadullah Bey: Mithat Paşa yanlısı olup dinsizdir.

Viyana'da Sefir Esad Efendi: Mithat Paşa yanlısıdır.

Namıkpaşazade Cemil Paşa: Mithat Paşa yanlısı olup Masondur.

Beyrut Mutasarrıfı Raif Efendi: Mithat Paşa yanlısıdır.

Harput Mutasarrıfı Tosun Paşa: Mithat Paşa'nın akıl hocası ve korumasıdır.

Maliyede Süleyman Sudi Efendi: Mason ve dinsizdir.

İstinaf Reisi Vasif Efendi: Mason şirketine mensubudur.

Ferid Paşazade İzzettin Bey: Mason şirketine mensubudur.

Ferik Fazlı Paşa: Redif ve Avni Paşa taraftarı ve Mason şirketine mensubudur.

Ferik Selami Paşa: Mithat Paşa yanlısı olup Avni Paşa tarafından yetiştirilmiştir.

Ferik Necip Paşa: Dinden bihaberdir.

Travnik Mutasarrıfı Abdullah Efendi: Mithat Paşa yanlısıdır.

Bosna Vilayeti Müsteşarı Kotsan Paşa: Mithat Paşa fanatik taraftarıdır.

Adliye Nazırı Server Paşa: Masondur.

Kastamonu Mutasarrıfı Tevfik Paşa: Masondur.

Suriye Vilayeti Cevdet Paşa: Mason olup Fuat Paşa taraftarıdır.

Bahriye Ferikanından Arif Paşa: Mithat Paşa yanlısıdır.

Aksaraylı Mehmet Paşa: Mason şirketi mensubu olup Murat Han taraftarıdır.

Bahriye Ferikanından Salih Paşa: Fanatik bir Masondur.

Bahriye Reisi Mimar Ahmet Paşa: Mithat Paşa ve İngiliz yanlısı olup yanlısıdır Mason şirketi mensubudur.

İlmiye Azasından Menfi Mahmud Paşa: Mithat Paşa yanlısıdır.

Fuad Paşa: Fuad Paşa ve Mithat Paşa yanlısı olup Çerkes asıllıdır. Terbiye edilebilirse adam olabilir.

Mehmet Ali Paşa: Müslüman olmayıp gâvurlara iyi görünmek için her şeyi yapabilir. Mason olup Mithat Paşa yanlısıdır

Ahmet Muhtar Paşa: Bursalı olmak münasebetiyle Hüseyin Avni ve Redif Paşa avanesindendir.

Ağah Efendi: Şakir Paşa'nın kardeşi olup fikirsel olarak Kemal Bey, Ziya Paşa ve Nuri Bey'e çizgisindedir. Mason olup Mithat Paşa'nın fanatik taraftarıdır.

Ahmet Mithat Efendi: Mithat Paşa yanlısı ve yetiştirmesidir.[321]

2.1.1.5.Jön Türk Hareketi ve Masonluk

Beşiktaş İlmiye Cemiyeti'nin en önemli özelliği bir dönemi başlatmış olması ve kendisinden sonra gelecek olan aydınlara ilham kaynağı olmuş olmasıdır. 1839 tarihinde vefat eden II. Mahmut'un başlatmış olduğu Batılılaşma hareketini mason Sadrazam Mustafa Reşit Paşa[322] sürdürmüştür.

Ancak Mustafa Reşit Paşa'nın vefatı üzerine kısa süreliğine bir aksama meydana gelmiş olsa da Haziran 1865 tarihinde Osmanlı Hükümetinin sürdürdüğü politikalara karşı eleştirel düşünen 6 genç İstanbul Belgrat Ormanları'nda bir araya gelerek ülkenin içinde bulunduğu durumu müzakere etmişlerdir. Fransız İhtilali sonrası yükselen insan hakları, eşitlik, hürriyet vb fikirleri içselleştirmiş olan bu gençlerin ortak özelliği hepsinin Osmanlı İlmiye Cemiyeti'nin Babıâli Tercüme Odasında görevli olmalarıdır.[323] Bu vesileyle Osmanlı Devleti'nin dış ilişkilerini analiz etme ve Avrupa siyasi hareketini yakından tanıma imkânı elde etmişlerdir.

Altı genç Sağır Ahmet Beyzade Mehmet Bey başkanlığında Namık Kemal, Menapirzade Nuri Bey, Kayazade Reşat Bey, Suphi Paşazade Ayetullah Bey ve Refik Bey'lerden oluşmuştur.[324]

Müzakereler sonucu kurdukları grubun adını Yurtsever anlamına gelen *İttifakı Hamiyet* olarak belirllenmiştir.[325] Ayetullah Bey'in ilk toplantıya Corbonari[326] gizli örgütü ile

---

[321] Y..EE..,79-60

[322] Mustafa Reşit Paşa'nın mason olduğuna dair. Bkz. M. Sinan 15 - Erginsoy, 1974:100).

[323] Dalkılıç, *Osmanlı İmparatorluğunun Son*, 31.

[324] Fahri Yetim, "Modern Bir Aydın Hareketi Olarak Yeni Osmanlılar ve İslam Dünyası", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 34, (2015), 5.

[325] Enver Koray, "Yeni Osmanlılar", *Belleten 186* (Nisan 1986), 570-571.

[326] Corbonari veya Carbonarizm (Karbonarizm) örgütü odun ve kömür imal eden orman işçileri tarafından kurulmuştur. Toplantılarını açık havada ve törelerde özel işaret ve sembolleri kullanan bir örgüttür. Monarşilere savaş açan Corbonari örgütü yumruğuyla yemin etmektedirler. Örgütün yeni bir şubesi kurulacağı zaman büyük locaya mensup iki üye örgüte katılacak yeni üyenin kabul merasimini gerçekleştirir ve kendilerini yeni kurulacak şubenin başkan yardımcıları olarak görevlendirirler. Ancak yeni üye hangisinin daha kıdemli olduğunu bilememektedir. Yeni şube 20 (19 + 1) kişi olarak kurulmaktadır. Şubeler arasında her türlü iletişim yasaktır, hâlihazırda şube başkanlarından başka birbirini tanıyan bulunmamaktadır. Cemiyet üyelerinin hepsinde bir silah ve 20 kurşun bulunmaktadır. Cemiyetin başkanı La Fayette ve Manuel d'Argenson'dur. Bu gençler ise 6+1 hücre tipi sisteme göre organize olmakta, grubun diğer üyeleri ile sadece bir kişi, yani başkan iletişim kurmaktadır. Genç Osmanlılar Cemiyeti'nin Cumhuriyet yanlısı Corbonari örgütünü örnek almasında Şinasi'nin, Courrier

alakalı kitaplarla katılması kendilerine mason localarının örgütlenme biçimini örnek aldıklarını göstermektedir. *Hamiyet'i İttifak Cemiyeti'nin* üyeleri 245'e kadar çıkmıştır.[327]

Yeni Osmanlılar olarak da ifade edilen Hamiyet İttifak Cemiyeti farklı din, dil ve etnik kökene rağmen eşit siyasi haklar ve vatanın birliği ve bütünlüğü etrafında Meşrutiyet tarzı bir yönetim oluşturmaktır. Padişah ile milleti arasında bir anayasa hazırlanması ve sorunlarının temsili hükümetçe korunmasını istemektedirler. Bu sebeple en önemli amaçlarından biri kendi fikirlerine hoşgörü ile bakan bir padişahı tahtta çıkarmaktır.[328]

Yeni Osmanlılar düşüncesinin fikir babası Şinasi'dir. "*Yeni"* ise kavramsal olarak Yeni İtalya veya Yeni İngiltere şeklinde devrimci söylemlerden esinlenerek seçildiği iddia edilmiştir.[329] Yeni Osmanlılar taşıdıkları bu fikirleri basın vasıtasıyla topluma ulaştırmaya çabalamışlardır. O dönemin en önemli kamuoyu oluşturma vasıtası gazete ve dergilerdir. Okuma yazma bilmeyenlere veya oranı düşük olanlara tiyatro ile ulaşmaya çabalamışlardır.

Yeni Osmanlıların Paris merkezi Mustafa Fazıl Paşa üzerinden şekillenmektedir. Mustafa Fazıl Paşa Mart 1867 tarihinde padişaha hitaben bir mektup yazmıştır. Bu mektup Liberte Gazetesinde yayınlanmış, Namık Kemal ve arkadaşları mektubu Türkçeye çevirerek İstanbul'da gizlice dağıtmışlardır. Ancak bu faaliyetten padişah haberdar olmuş ve Ali Suavi'yi Kastamonu'ya, Namık Kemal'i Erzurum'a, Ziya Paşa'yı Kıbrıs'a atayarak onları payitaht'tan uzaklaştırmıştır. Bu atamalardan haberdar olan Mustafa Fazıl Paşa cemiyet üyelerini Paris'e davet etmiştir. Fransız Büyükelçiliği'nin yardımlarıyla cemiyet üyeleri 10 Ağustos 1867'de Mustafa Fazıl Paşa ile buluştular.[330]

Bu buluşmanın sonucunda yeni bir teşkilatın kurulmasına karar verilerek başkanlığını Ziya Paşa'nın yaptığı *Genç Osmanlılar Cemiyeti* böylece kurulmuş oldu.[331] Cemiyetin

---

d'Orient gazetesinin sahibi Giampietri (Corbonari üyesidir) ile tanışmış olması etkili olmuştur. Bkz. Hutin, *Gizli Cemiyetler, 100-102.*
[327] Tevfik, *Yeni Osmanlılar Tarihi*, 77.
[328] Karal, *Osmanlı Tarihi VII.*, 308-309.
[329] Can Kapyalı, "Yeni Osmanlılar ve Masonlar", *Mimar Sinan Dergisi* 122 (2001), 80.
[330] Koray, "*Yeni Osmanlılar,*" 570.
[331] Soysal, *Masonluk ve Masonlar*, 523.

fikirlerini Ali Suavi Londra'da çıkardığı *Muhbir* Gazetesi aracılığıyla yaymaya çabalamıştır. Yeni kurulan cemiyetin finansörlüğünü Mustafa Fazıl Paşa üstlenmiştir.

Namık Kemal 28 Mart 1868 yılında İstanbul'da açılan çoğunluğu Rum azınlığın oluşturduğu Fransız Maşrık-ı Azam'ına bağlı Proodos Locasında 24 Şubat 1872 yılında Mehmet Namık Kemal ismi ile tekris edilip mason olmuştur.[332]

Mason olan Şinasi Büyük Fransız İhtilalini hazırlayan Montesquieu Voltaire, Diderot ve Rousseau gibi aydınların eserlerinden etkilenmiştir.[333]

Osmanlı Devleti'nin Batılılaşma serüveni içerisinde modern bir devlet ve toplum görüntüsü amacıyla kimi modern programlarının uygulanmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu çerçevede özellikle devletin bürokrat kesiminin bir kadro olarak Batılılaşmayı ve yenileşmeyi içselleştirmesi gerektiği düşünülmüştür.

Yeni Osmanlılar Islahat Fermanı'nı emperyalizmi pekiştiren bir belge olarak görmüşlerdir. Ali ve Fuat Paşa'ların tersine Islahat Fermanını Müslüman halkı Batı Devletleri karşısında küçük düşürdüğü ve Müslüman halkı ekonomik olarak Avrupa Devletlerine bağımlı kıldığına dikkat çekmişlerdir. Kültür hususunda da Paşalar gibi düşünmeyen Genç Osmanlılar Batının kültürel olarak taklit edilmesine karşı çıkmaktadırlar. Tanzimatı bir kültür taklitçiliği olarak görmektedirler. Bu sebeple Tanzimat Fermanı kültürel alanda verimsiz kalmış, dahası Müslüman tebayı derinden sarsmıştır.[334]

Osmanlı Devleti'nde gelişim gösteren fikri gelişimlerin temelinde İttihad-ı Anasır düşüncesi hâkimdir. İslam'ın dışındaki dinlere de aynı mesafede durulmak istenmiş, olayları din ekseninden ziyade laiklik ekseninde değerlendirme yoluna gidilmiştir.[335] Bu fikri yapının Masonlukta da olması sonucu 1863 yılında kurulan Doğu Birliği Locası Ermeni, Rum ve Yahudilerin de Localara kabul etmiştir.[336] Bu yönde davrananlardan

[332] Dalkılıç, *Osmanlı İmparatorluğunun Son*, 35-36.
[333] Dalkılıç, *Osmanlı İmparatorluğunun Son*, 37-38.
[334] Mardin, *Türk Modernleşmesi,*88.
[335] Türe, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye Mason." 46.
[336] Koloğlu, *Abdülhamit ve Masonlar*. 43-45.

önemli devlet adamlarından Sadrazam Ali Paşa'da birlikteliğe vurgu yapan mason localarına destek vermiştir.[337]

Yeni Osmanlılar arasında Batı fikri yapısını en iyi anlayıp içselleştiren Şinasi'dir. Şinasi; ulusçuluk ve laikliğin en önemli temsilcisidir.[338]

Dil ve mana problemlerine saplantılı halde takılmış olması laik ve ulusçuluk düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Toplumu bilgilendirmedikçe siyasi pratikte başarıya ulaşılamayacağına dikkat çekmiştir. Bu nedenle aydınların dil ve mana sorunlarını çözmedikleri sürece, siyasi alanda modernleşmedikçe çabalarının sonuca ulaşmayacağını ileri sürmüştür.[339]

Görülebildiği kadarıyla Namık Kemal daha muhafazakâr bir çizgi takip ederken Şinasi'nin daha pozitivist, akılcı bir çizgi takip etm söyleneiştir. Bu iki temel düşünce ileri yıllarda Rasyonalist ve liberal çizgiyi takip eden Prens Sabahattin ve muhafazakâr çizgiyi takip eden Ahmet Rıza üzerinden devam etmiştir. Jön Türkler hareketi Rasyonalist ve Liberal Muhafazakâr, Panislamist olarak üç gruba ayrılmıştır.[340]

Rasyonalist grubun liderliğini ileriki yıllarda Avrupa'ya iltica eden Prens Sabahat'tin üstlenmiştir. Daha çok Âdem-i Merkeziyetçilik ve özel teşebbüsü savunmuştur. Prens Sabahattin'e göre toplumun geri kalmasını bireyciliğin yeteri kadar gelişmemiş olması ve devletin halkını bir teba, kul olarak görmesi ve halkın bu düşünceyi içselleştirmesine bağlamıştır. Devletin aşırı korumacı olduğu bir toplumda bireylerin yeteneklerini fark etme ihtimali olmadığını ileri sürmüştür. Yani bu geriliğin sebebi iktidar veya yönetimde bulunan kadrolar değil toplumun ihmal edilmesidir. Buna bağlı olarak merkeziyetçi katı politikaların uygulanması yereldeki halkın gerçek sorunlarının bilinmesini engellemiş ve bunun neticesinde iktidar ile halk arasında bir ayrışma gerçekleşmiştir.[341]

Muhafazakâr Aydınlanmacı grubun önemli temsilcisi Ahmet Rıza'dır. Grubun öngörüsüne göre Osmanlı Devleti'nin geri kalmasının önemli nedeni akıl ve bilimden

---

337 Koloğlu, *Abdülhamit ve Masonlar*. 87.
338 Mardin, *Türk Modernleşmesi*, 84.
339 Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, 283.
340 Dalkılıç, *Osmanlı İmparatorluğunun Son*, 84-85.
341 Mardin, *Türk Modernleşmesi*, 101.

uzak gelenek ve dini olgulardır. Batı toplumunun üstün olmasının nedeni bilim ve teknik unsurlara sahip olmalarıdır. Bu düşüncenin doğup geliştiği alan Mekteb-i Tıbbiye olmuştur. Toplumsal şartlar nasıl olursa olsun bilimsel bir kalkınma modeli ile toplum azgelişmişlikten kurtularak Batı Toplumu'nu yakalayabilir. Dolayısıyla toplumun eğitilmesi ve buna öncülük edilmesi gerekmektedir.[342]

Pozitivist bir kişiliğe sahip olan Ahmet Rıza, Auguste Comte'nin[343] düşüncelerinden etkilenmiştir. Ahmet Rıza'ya göre sosyal unsurlar, doğa unsurları gibi bilimsel yöntemler incelenebilir. Böylelikle sosyal yasalara ulaşılabilecektir. Dini işlevsel olarak kayda değer bulan Ahmet Rıza dinin toplumsal bir çimento olduğunu da savunmaktadır.[344]

Osmanlı modernleşme hareketleri sonraki yıllarda İttihad-ı Osmanî Cemiyetiyle devam etmiştir. İttihad-ı Osmanî Cemiyeti, Ohrili İbrahim Temo, Arapkirli Abdullah Cevdet, Diyarbakırlı İshak Sukuti, Konyalı Hikmet Emin Bey ve Kafkasyalı Mehmet Reşit Bey'ler tarafından 21 Mayıs 1890 tarihinde hürriyetin ilan edilmesi, Osmanlı yurttaşlarının eşit ve adil muamele görmesi ve istibdat rejimine karşı Meşrutiyet tarzı bir yönetimin sağlanması amacıyla Mekteb-i Tıbbiye hamamının önünde kurulmuştur.[345]

Cemiyetin kuruluşunda mason ve Carbonari organizasyonlarının etkisi olduğu söylenebilir. Cemiyetin faaliyetleri gizlilik esası üzerine sürdürülmüştür. İlk toplantı 1891 yılında Edirnekapı'ya yakın bir kahvehanede gerçekleştirilmiştir. 12 üyeden

---

342 Dalkılıç, *Osmanlı İmparatorluğunun Son*, 86-87.

343 Auguste Comte,1798 yılında Fransa'nın Montpellier şehrinde doğmuştur. Katolik, dindar bir ailede büyümüştür. Fransa'nın başkenti Paris'deki kültürel öneme sahip okulu olan Ecole Polythecnique'te eğitim almıştır. Soyutlama kabiliyeti sayesinde mantık, sosyoloji ve felsefe alanlarında önemli başarılar ortaya koymuştur. Özellikle Sosyoloji alanında kuramsal çalışmalar yapması nedeniyle Sosyolojinin babası olarak bilinmektedir. Empirik bilimin önemli pozitivist bilim adamıdır. Auguste Comte'nin literatüre kazandırdığı en önemli kuramı Üç Hal Yasası'dır. Bkz. Alpay Eglenen, *Auguste Comte Pozitivizminde Birey-Toplum İlişkisi,* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019), 10.

344 Ümmet Erkan, "Pozitivist ve Liberal Sosyoloji Görüşleri: Ahmet Rıza ve Sabahattin Bey'in Görüşlerinin Karşılaştırmalı Analizi", *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 11 (2019), 80-81.

345 Süleyman Kocabaş, *Kendi İtiraflarıyla Jön Türkler Nerede Yanıldı?,* (İstanbul, Vatan Yayınları, 1991), 9.

oluşan grup Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin 1. sınıfında bulunan öğrencilerden oluşmaktadır. Toplantıda en büyük üye Ali Rüştü Başkan seçilmiştir.[346]

Sonraki faaliyetlerde İnciraltı veya On İkiler toplantısı olarak literatüre giren toplantıya İbrahim Temo, İshak Sükuti, Abdullah Cevdet, Çerkez Mehmet Reşit, Asaf Derviş, Hersekli Ali Rüştü, Giritli Muharrem, Hikmet Emin, Ali Şefik ve adı bilinmeyen kişiler katılmıştır. Cemiyet, ülkede mevcut istibdata mukabil batıdaki fikri gelişimleri içselleştiren bir tutumla bir an önce meşrutiyetin ilan edilmesi, II. Abdülhamit'in tahtan indirilmesi ve devletin ıslahat faaliyetlerine hız vermesi gerektiğini ileri sürmüştür. İnciraltı'nda yapılan toplantıda Mağmumi sekretarya, Asaf Derviş ise veznedar olarak görevlendirilmiştir.[347] Cemiyet faaliyetlerini Harbiye, Mülkiye ve Baytariye Mekteplerinde yoğunlaştırdı. Bu faaliyetler sonucu 1894 yılında üye sayısını 900'e çıkarmıştır.[348]

Cemiyet üyeleri genel anlamda bir bütünlük oluşturamamış sürekli birbirleriyle çekişen ve tartışan farklı ırk, millet ve dini barındıran aydınlardan oluşmaktadır. Ancak bütün bunlara rağmen mason locaları uhdesinde tam bir bütünlük ve birliktelik halinde buluşmuşlardır. Osmanlı Aydınının savunmuş olduğu İttihad-ı Anasır düşüncesinin mason localarının çatısı dışında gerçekleştiği de ortaya çıkmaktadır.[349]

Carasso nezdinde Masonlarla, Cemiyet üyelerinin karşılıklı anlaşabilmelerinde İttihatçıların siyasi faaliyetler hususunda emniyetli ortam arayışına karşılık Selanik Yahudilerinin ise Slav ve Yunanistan tehdidinden korunma ihtiyacı karşı Türkleri yanlarına çekmek istemeleri bu birliği pekiştirmiştir.[350]

Cemiyet Ermenilerin 1894 yılında İstanbul'da çıkardıkları ayaklanmada Babıâli'ye ve Osmanlı Bankasına yönelik taarruz sonucu Batılı Devletlere zulme maruz kalanların sadece Ermeniler olmadığı Osmanlı halkının genelinin istibdada maruz kaldığını ileri sürmüşlerdir. Bu düşünceye dikkat çekmek ve yaygınlaştırmak amacıyla Tıbbiyeliler cami duvarlarına "*Ya eyyühellezine amenfi etteku...*" başlıklı bildiriler asmışlardır.

---

346 M. Şükrü Hanioğlu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük,* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985), 175.
347 Taner Aslan, "İttihâd-ı Osmanî'den Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne," *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 47 (2008), 82-83.
348 Kocabaş, *Kendi İtiraflarıyla Jön Türkler Nerede Yanıldı?,* 10.
349 Türe, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye Mason." 48.
350 Koloğlu, *İttitahcılar ve Masonlar,* 57-61.

Yapılan bu eylem hem Yıldız Sarayının dikkatini çekmiş hem de toplum üzerinde müspet bir etki oluşturmuştur.[351]

II. Abdülhamit cemiyetin varlığından 1892 yılında haber almıştır. Bu sebeple bu tarihten sonra özellik de askeri tıbbiye öğrencileri sıkı kontrol ve denetimlere tabi tutulmuştur. Bu konuda yeteri kadar çaba göstermeyen askeri mektebi kumandanı Ali Saip Paşa görevden alınmış, yerine Mehmet Zeki Paşa görevlendirilmiştir. Zeki Paşa'nın uyguladığı sert politika Mülkiye Mekteb-i Tarih Hocası olan Murat Bey'in cemiyete katılmasına sebep oldu.[352]

Avrupa'ya kaçan üyeler orada cemiyetin merkezini oluşturmada rol aldılar. Cemiyet, Selanik'li Dr. Nazım'ı Avrupa'daki çalışmaları hızlandırmak amacıyla Paris'de bulunan Ahmet Rıza'yı ikna etmekle görevlendirmiştir. Cemiyet varlığını sürdürmesine rağmen bir nizamname ve programının olmamasından dolayı sıkıntı yaşamış, bu nedenle 1895 yılında cemiyet kendi nizamnamesini tanzim etmiştir.[353]

Ağustos 1896 yılında İstanbul şube başkanlığına darbe yanlısı Hacı Ahmet Efendi atanmıştır. Onun başkanlığında II. Abdülhamit'e karşı Şeyh Naili ve Seraskerlik Yarbayı Şefik Bey ve I. Tümen Komutanı Kazım Paşa'nın yardımlarıyla darbe girişimi planlanmıştır.[354]

Söz konusu plana göre nazırların Babıâli de yapacakları toplantı basılacak II. Abdülhamit hal edilerek V. Murat tahta geçirilecek ve eğer V. Murat tahta geçmez ise kardeşi Reşat Efendi tahta çıkarılacaktır. Ancak bu plan cemiyet üyelerinden Nadir Bey'in alkolün etkisiyle Nümune-i Terakki Müdürü Mazhar ve Askeri Okullar Genel Müfettişi Zühtü İsmail Paşa'ya "*Paşa, yarın neler olacak bir bilse*" minvalinde konuşup tertibi ağzından kaçırmasından dolayı gerçekleşmemiştir.[355]

Darbe planı kapsamında I. Tümen Komutanı Kazım Paşa, Cemiyetin İstanbul Başkanı Ahmet Efendi, Şeyh Naili ve aile efradı, Hakkı Bey ve Avni Bey ile ailesi Divan-ı

351 Kuran, *İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler*, 46.
352 Aslan, "İttihâd-ı Osmanî'den", 83.
353 Dalkılıç, *Osmanlı İmparatorluğunun Son*, 57.
354 Aslan, "İttihâd-ı Osmanî'den", 93.
355 Kocabaş, *Kendi İtiraflarıyla Jön Türkler Nerede Yanıldı*?, 12.

Muhasebat Başkanı Zühtü Bey, Kemal Bey ve Mekkeli Sabri Bey gibi birçok şahıs tutuklanarak sürgün edilmişlerdir.[356]

Başarısız darbe planının sonrasında bu defa II. Abdülhamit'e suikast tertibi düşünülmüş, ancak var olan hafiyelik sistemi sayesinde erken tedbir alınmıştır. 1897 yılının Haziran ayında Reşit Paşa'nın başkanlık ettiği mahkeme kurulmuş uzun soruşturmalar neticesinde suikast planıyla ilişkilendirilen Abdullah Cevdet, İshak Sukuti, Şerafettin Mağmumi ve Kerim Sebati'yi sürgün cezasına çarpıtılmıştır.[357]

Cemiyet bu olaylardan olumsuz etkilemiş ancak varlığını devam ettirmiştir. İbrahim Temo 1897 yılında mezun olduktan sonra Roma'ya kaçmış ve Roma'da Osmanlı İttihat Cemiyeti'nin merkezini kurmuştur. Bireysel gayretleri sonuç vermiş, İpekli Hafız ve Talat Bey gibi isimlerin cemiyete katılması sağlanmıştır. Talat Bey ve güvendiği birkaç arkadaşı Edirne'de gizli bir dernek kurmuştur. 1898 yılında Talat Bey Selanik'te tekrar posta memurluğuna atanmış ve faaliyetlerini daha serbest yürütebilmek amacıyla 12 Haziran 1903 tarihinde birçok ittihatçı gibi Macedonia Risorta Locasına üye olup mason olmuştur.[358]

Osmanlı İttihat Cemiyeti, İttihad-ı Osmanî Cemiyetinin devamında kurulmuştur. İttihatçılık ruhunun yayılıp gelişmesine katkı sağlamıştır. Selanikli Dr. Nazım, Paris'te tıp fakültesinde eğitimini sürdürürken siyasi faaliyetlere de etkin bir şekilde katılım sağlamıştır. Onun çabaları neticesinde Ahmet Rıza cemiyete kazandırılmıştır. 1894 yılında Dr. Nazım'ın önerisiyle *Osmanlı İttihat Cemiyeti* kurulmuştur. Ahmet Rıza başkanlığında kurulan cemiyetin kurucu üyeleri Mizancı Murat, Dr. Nazım, Milaslı Halil, Dr. Şerafettin Mağmumi ve Halil Menteş Bey'lerden oluşmaktadır.[359]

II. Abdülhamid aleyhine yapılan yazılı faaliyetler sebebiyle saray Paris Elçiliği nezdinde cemiyetin ve *Meşveret* gazetesinin kapatılması için faaliyetlerde bulundu. Bu kapsamda cemiyet üyeleri 1897 yılında Paris'ten çıkartılarak gazeteleri kapatılmıştır. Cemiyet üyeleri bu baskınlar neticesinde önce Brüksel'e taşınmışlarsa da Belçika

---

356 Aslan, "İttihâd-ı Osmanî'den", 93.
357 Akşin, *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi*, 30.
358 Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa I.*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1983), 268-270.
359 "Doktor Nazım Bey", Atatürk Ansiklopedisi, son güncelleme 29 Eylül, 2021, https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/doktor-nazim-bey-1872-1926/

Hükümeti nezdinde yapılan görüşmeler neticesinde oradan da ayrılmak zorunda kalıp Cenevre'ye taşımışlardır. Cemiyet üyeleri Cenevre'de "*Osmanlı*" adında bir gazetenin yayınlanmasını sağlamışlardır.[360]

Osmanlı modernleşme hareketi Osmanlı Hürriyet Cemiyetinin kuruluşuyla varlığını sürdürmüştür. Cemiyet, 1906 yılının Eylül ayında Şükrü Bleda'nın ev sahipliğinde Bursalı Askeri Rüştiye Müdürü Mehmet Tahir, aynı okulun Fransızca hocası Naki Bey, eski İzmir Valisi Rahmi Bey, 3. Ordu Müşir Yüzbaşı Kazım Nami (Duru), Muhittin Baha Bey, kardeşi İsmail Hakkı Baha Bey, Selanik – Manastır, İşkdra illeri posta Teşkilatı başkâtibi Talat Bey, Ömer Naci Bey, İsmail Canbolat Bey ve Yüzbaşı Edip Servet Bey'ler bir araya gelerek II Abdülhamit'i tahttan indirip meşrutiyeti tekrar ilan etmek üzere gizli bir cemiyet olarak kurulmuştur.[361] Cemiyetin kurucu kadrosunun hepsi Bektaşi Tarikatı mensubudurlar.[362]

Topluluk adına konuşan Talat Bey (Paşa) cemiyetin adını "*Osmanlı Hürriyet Cemiyeti*" olarak belirlemiştir. Cemiyete üye olmak isteyenler sadece kendilerine teklif götürenleri ve kendilerine rehberlik yapacak olanları tanıyacaktır. Üyeliğe kabul küçük bir merasim sonrasında gerçekleşecektir. Toplantı neticesinde alınan kuralları ihlal edenler hakkında ağır cezalar gerektiren bir tüzük hazırlanmıştır. Cemiyet gizliliği ön planda tuttuğundan dolayı bir yemin metni oluşturmuştur. Yemin töreni Mithat Şükrü Bleda'nın evinde gizlice yapılmaktadır. Gözleri bağlı getirilen aday odaya girecek, masanın üzerine konulan Kur'an'ı Kerim ve silah üzerine yemin metnini tekrar edecektir. Yeminine sadık kalmayan üye üzerine yemin ettiği silahla tek kurşunla öldürülecektir.[363]

Cemiyetin kuruluşuna katkı sağlayan on kişiden dokuzu mason locasına kayıtlıdır.[364] Bu durum cemiyet kurallarına da yansımış, zira üye olmak isteyenlerden yemin etmeleri talep edilmiştir. Kurucu üyelerde büyükten, küçüğe doğru yemin etmişler ve numaralanmışlardır. Merkez Komitesini Talat Bey, Mithat Şükrü Bey ve İsmail Canbolat Bey'in oluşturduğu cemiyette hazırlanan tüzükle beraber cemiyetin ismi *Hilal*

---

360 Dalkılıç, *Osmanlı İmparatorluğunun Son*, 62.
361 Kazım Nami Duru, *İttihat ve Terakki Hatıralarım*, (İstanbul: Sucuoğlu Matbaası, 1957), 13.
362 Ayan, *Atatürk ve Masonluk*, 117.
363 Mithat Şükrü Bleda, *İmparatorluğun Çöküşü*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1979), 21-22.
364 Bursalı Tahir Bey, Naki Bey, Talat Bey, Mithat Şükrü Bey, Rahmi Bey, Kazım Nai Bey, Ömer Naci Bey, Hakkı Baha Bey, İsmail Canbulat Bey, Edip Servet Bey. Bu üyelerin diğer ortak noktası hepsi aynı Mason Locasına; Macedonia Risorta Locasına kayıtlıdırlar. Bkz. Koloğlu, *İttitahcılar ve Masonlar*, 26-27.

olarak kabul edilmiştir. Ancak 18 Eylül 1906 yılında yapılan toplantıda cemiyetin ismi bu defa *Osmanlı Hürriyet Cemiyeti* olarak değiştirilmiştir. Asker eksenli birçok kişi cemiyete üye olmuştur. Mustafa Kemal Paşa 322 numara verilerek üye olanlardandır.[365]

Cemiyetin Manastır Şubesi 30 Kasım 1906 tarihinde Enver Paşa ve Kazım Karabekir maiyetinde kurulmuştur.[366] Bu cemiyet 1907 yılında Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti ile birleşip bu isimle anılacaktır.

2.1.1.6. İttihat Terakki ve Masonluk

İttihat ve Terakki Cemiyetin iki merkezi (İstanbul ve Paris) arasındaki ilk iletişim İstanbul'dan baskılar sebebiyle Paris'e kaçan Tıbbiyeli Ahmet Verdani, Dr. Nazım, İsmail Zühtü Efendilerin Paris'de bulunan Ahmet Rıza Bey ile iletişim sağlamalarıyla başlamıştır.[367]

Jön Türkler arasında 1902 yılından itibaren var olan fikri ayrılıklar derinleşmiştir. Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti üyesi Dr. Nazım, istibdadın yıkılması ve Meşrutiyet'in ilan edilmesi için balkan merkezli bir hareketin inşa edilmesi gerektiğini düşünmüştür. Bu düşünceyle Paris'ten ayrılarak sakallı, sarıklı ve cübbeli bir hoca efendi edasıyla Atina üzerinden Selanik'e girmiştir. Kod isim olarak Mehmet Hoca Efendi ismini kullanmıştır.[368]

Mason localarının ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Selanik'te gelişim göstermesinin başlıca sebepleri arasında Batı kültür yapısına yakın olması, kozmopolit nüfus yoğunluğuna sahip olması ve 1878 Berlin Antlaşması sonucu Batı Devletlerinin Balkan halkları için kurdukları reform komitesinin pilot bölge olarak Rumeli ve Makedonya'dan seçmiş olması olarak gösterilmiştir. Berlin Antlaşması sonrası bölge liberal ve siyasal faaliyetler hız kazanmıştır.[369]

---

[365] Ayan, *Atatürk ve Masonluk*, 119.
[366] Kazım Karabekir, *İttihat ve Terakki Cemiyeti 1896-1909*, (İstanbul: Emre Yayınları, 1995), 139.
[367] Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa I.*, 170.
[368] Duru, *İttihat ve Terakki Hatıralarım*, 16.
[369] Ayan, *Atatürk ve Masonluk*, 123-124.

Cemiyetin iki merkezi tek çatı altında birleşerek 27 Eylül 1907 tarihinde İttihat ve Terakki ismini almıştır. 1908 Devriminin oluşmasında iki merkezin tek çatı altında toplanmasının etkisi görülmüştür.[370]

Bu birleşmenin neticesinde alınan kararlardan bazıları şunlardır:

"1- Cemiyetin hem içeride hem de dışarıda olmak üzere iki merkezi bulunmaktadır. Ülke dışındaki merkezi Paris ve ülke içindeki merkezi Selanik olacaktır.

2- Cemiyetin kuruluş amacı Mithat Paşa tarafından hazırlanmış bulunan Kanuni Esasi'nin tatbik edilmesi için hem ülke içinde hem de ülke dışındaki merkezlerde iki farklı nizamname tanzim edilmiştir.

3- Her iki merkezde içişlerinde bağımsız hareket etmelerine rağmen verdikleri karar her iki merkezi de bağlamaktadır.

4- Ülke içinde kurulan şubeler Dâhili Merkez Umumiye bağlı olup olağanüstü hallerde Paris Merkezi Umumiye ile irtibatlandırılacaktır.

5- Yurtdışı şubeleri Paris Merkez Umumine bağlı kalacak, dâhilde yürütülen faaliyetler ve teşebbüsler Dâhili Merkezi Umumi sorumluluğunda olacaktır.

6- Her iki merkezde ikna edilmek kaydıyla diğerinin harekâtı üzerinde yetkili olacaktır.

7- Her iki merkezin yayın organı ortak olup Türkçe yayınlanan Şurayı Ümmet ve Fransızca yayınlanan Meşveret Gazetesi olacaktır.[371]

Masonlarla İttihat ve Terakki Cemiyeti arasında zamanla ayrılıklar baş göstermiştir. Bu ayrılıkların en başında Trablusgarp Savaşı gelmektedir. Emanuel Carasso'nun maddi çıkarlar karşılığında Libya'nın bıraklıması fikrini savunması Cemiyet içerisinde büyük şaşkınlığa sebep olmuştur. Emanuel Carasso üstelik İtalyan vatandaşlığını da talep etmiştir.[372]

İtalyanların Trablusarp'ı işgalleri sırasında Talat Bey öfkeleniş, bu öfkeyle Emanuel Carasso'nun boğazına sarılmıştır. Talat Bey, İtalyan masonlarının Trablusgarp işgale ses çıkarmadıkları için onlara da öfkenlenmiştir. Trablusgarp Savaşı İtalya ile Türk Masonluğunu karşı karşıya getirmiştir.[373]

Ettore Ferrari 1900 yılında İstanbul ve Selanik şehirlerindeki masonlarla iletişime geçmiştir. Bu iletişimden kısa bir süre sonra daha önce Macedonia ismiyle faaliyet gösteren loca Selanik'te Mecadonia Risorta Locası olarak tekrar uyandırılmıştır. Mecedonia Risorta Locasının uyandırılması ile İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin doğuşu

---

[370] Karabekir, *İttihat ve Terakki Cemiyeti 1896-1909,* 131.
[371] Dalkılıç, *Osmanlı İmparatorluğunun Son,* 124-125.
[372] Orhan Koloğlu, *Cumhuriyet Dönemi Masonlar*, (İstanbul: Pozitif Yayınları, 2004), 98.
[373] Türe, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye Mason." 54.

arasında bir bağlantı olduğu iddia edilmiştir. Locanın Üstad Azam-ı olan Emanuel Carasso'nun talimatıyla locanın bekleme odası Jön Türklerin hareketin merkezi ve arşivi olarak kullanmaya başlanmıştır. 1901 ile 1908 yılları arasında locanın 188 üyesi bulunmakta olup 23'ü Balkanlarda temsilci konumunda olmuştur. Balkandaki karışıklıklar özellikle Arnavutluk'un ayaklanması ile birlikte Jön Türkler hareketi pragmatist bir tavır geliştirerek askeri oligarşiye dönüştüğü ileri sürülmüştür. Arnavutluk'un isyan etmesinde İtalyan Masonluğunda yüksek mevkiye sahip olan Büyük Üstad Ettore Ferrari, Felice Albani ve Ricciotti Garibaldi gibi isimler bulunmuştur Zira bu isimler İtalya Arnavutluk Dostlar Komitesi isimli bir kurum oluşturmuşlardır. Ortaya çıkan durum İtalyan Masonluğu ile Türk Masonluğunu karşı karşıya getirmiştir. Yukarıda sayılan mason isimler Jön Türkler aleyhine açıklamalar yapmışlardır. Jön Türklerin II. Abdülhamit'ten daha kötü davranacaklarını ve Arnavutları vahşi ve korkunç bir şekilde cezalandırdıkları yönünde propaganda geliştirmişlerdir. Ortaya çıkan ihtilaf Trablusgarp'ın İtalyanlar tarafından işgal edilmesi sonucu derinleşerek gelişmiştir. Bu çerçevede Jön Türkler, İtalyan Masonluğunu baskı uygulayarak farklı çözüm yolları bulması yönünde Palazzo Giustiniani'deki masonları Giolitti hükümetine karşı inisiyatif almalarını istemişlerdir. Büyük Üstad Ettore Ferrari 2 Kasım 1911 tarihinde gerçekleştirdikleri toplantıda Türk Masonluğunun yazmış olduğu mektubu okumuştur. Mektup masonluğu eleştiren ve Trablusgarp işgalini kınayan ibareler içermektedir. Türk Masonluğunun İtalyan hükümeti üzerinde bir baskı unsuruna oluşturabileceğine inandığı İtalyan Masonluğunu gözünde abarttığı ileri sürülebilir.[374]

Cevat Rıfat Atilhan konuyla ilgili;

"33. dereceli Mason ve Yahudi Metr Salem İtalya'ya gitti. Roma belediye başkanı da 33. dereceli Mason ve koyu Yahudi Nathan idi. Bu iki Farmason baş başa vererek planlar hazırladılar. İtalyan hazinesi Metr Salem'e on binlerce altın ödedi. O da İstanbul'a dönünce Trablus'taki silahları tamir bahanesiyle buraya getirtmeye hükümeti ikna etti. Ayrıca Mason kardeşlerin ortak hıyanetiyle Trablus'taki askerler de Yemen'e gönderildi ve silahsız, hazırlıksız güzel yurt parçası İtalyanların eline geçti. Trablus milletvekilleri Meclis-i Mebusan'a tahkirler vererek kürsüye çıkarak kıyamet kopardılarsa da bu feryatlar Farmason demir perdesi önünde boğuldu… Ve nihayet Talat Paşa iş işten geçtikten sonra bu gerçeği anladıysa da yazık!" demektedir.[375]

---

[374] Angelo Iacovella, Gönye ve Hilal, Çeviren, Ali Ayyıldız, (İstanbul:Altınordu Yayınları,2019), 60-70.
[375] Cevat Rıfat Atilhan, Kendi Vesikalarına Göre Masonluk Nedir?, (İstanbul: Doğan Güneş Yayınları, 1964), 80.

I. Dünya Savaşı ile mason localarının faaliyetlerinin azaldığı görülmektedir. Mason locaları savaş nedeniyle faaliyetlerini tatil etmişlerdir.

Alınan bu kararlar çerçevesinde istibdat yönetimi Hürriyet, Eşitlik ve Adalet bağlamında dönüştürülmeye çalışmıştır. Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti 1907 yılından 1918 yılına kadar varlığını sürdürmüş ve 9 yıl kadar iktidarı elinde tutmuştur.

İttihat ve Terakki Cemiyeti bünyesinde masonluk tartışmalarından dolayı muhalif bir kanat oluşmuştur. Muhalif hareket Hizb-i Cedid Hareketi olarak bilinmektedir. İttihat ve Terakki Cemiyeti uhdesinde yer alan 110 mebusun muhalefeti sonucu ortaya çıkmıştır. Yani Hizb-i Cedit Hareketi parti içi muhalif bir grup olarak oluştur. 1911 yılı ilkbahar aylarında gündem olmuştur. Parti içi muhalefet Miralay Sadık[376] ve Abdülaziz Mecdi Efendi (Melami Tarikatı mensubudur) etrafında gelişim göstermiştir. Hükümete itirazların sebebi Arnavutluk, Makedonya ve Yemen'de izlediği politikanın başarısızlıkla sonuçlanması ve Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa üzerinde otoritesini kuramamasından kaynaklanmaktadır. Daha muhafazakâr ve gelenekçi bir yapıya sahip olan Hizb-i Cedit Hareketi, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin toplumsal ve siyasi görüşlerini benimsememektedir.[377]

Talat Bey, 14 Nisan1911 tarihinde Hizb-i Cedit Hareketinden haberdar olmuştur. Bolu Mebusu Habip Bey korkusundan ya da farklı saiklerden dolayı gelişmeleri Talat Bey'e anlatmıştır. Talat Bey aynı gün Cavit Bey ile Hüseyin Cahit Bey'inde dâhil olduğu İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleriyle bir toplantı gerçekleştirmiştir. Toplantıda Talat Bey:

"*Miralay Sadık Bey dışarıdan gelen telkinatlarla başarılı olamayacağını anlayarak bu sefer Fırka dâhilinde fikirlerini yürütmeye çalışmaktadır. Fırka azası meyanında ve bizim en ziyade itimat ettiklerimizden birçokları din perdesi altında iğfal ederek gizli bir fırka eylemiştir. Bunlar Sadık Bey'in evine celp ettirerek yemin vermişlerdir. Esas telkinatları adab-ı diniyeye riayet, hükümeti masonların ve binâenaleyh dinsizlerin elinden kurtarmaktır*" sözleriyle açıklamaya çalışmıştır.[378]

---

376 Ahmet Ali Gazel, "İkinci Meşrutiyet Döneminde İttihat ve Terakki Fırkası'nı Bölünme Noktasına Getiren Hizb-i Cedid Hareketi", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 16 (2001), 259. Melami Tarikatına mensuptur.

377 Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki 1908-1914*, Çeviren. Nuran Yavuz, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 1999), 113.

378 Yücel Yiğit, "İttihat Ve Terakki Fırkası İçinde Parti İçi Muhalefet: Hizb-İ Cedit Hareketi", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 28 (2014), 113-114.

İttihat ve Terakki Cemiyeti arasında bu dönem üç muhalif grubun olduğu ve geliştiği görülmektedir. Abdülaziz Mecdi Bey bir konuşmasında bu muhalif gruplara dikkat çekmektedir; "1- *Gerici taassup, 2- Pervasız çabuk ilerleme 3- mevcut örf ve gelenekleri koruyarak kültürel ilerleme hareketi*". Liderliğini yaptığı hareketi üçüncü grup olarak konumlandırmaktadır. Bu bağlamda Sağ kesim olarak Hizb-i Cedit, sol kesim olarak Hizb-i Terakki, İttihat ve Terakki Cemiyeti olarak bir dağılım ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede Miralay Sadık ve Abdülaziz Mecdi Bey'ler meşrutiyet ve demokratik teamüller başta olmak üzere din, gelenek ve örfü usulleri içeren on maddelik bir bildiri yayınladılar.[379]

Bu on madde şunlardır:

1. Mebuslar menfaat ve imtiyaz elde etmek için mücadele etmemelidir.
2. Devlet Memurluğu ile Mebusluk birbirinden ayrılmalıdır.
3. Bakan olacak mebusun seçimi gizli oy ve ⅔ çoğunluğun oyuyla belirlenmelidir.
4. Bakanlar sorumluluklarının farkına varmalı ve kanunlara uymalıdır
5. Etnik unsurlar birbirine yaklaştırılmalı, birbirleriyle kaynaştırılmalıdır. Bu durum göz önünde bulundurularak ticaret, tarım, sanayi ve eğitim meseleleri ihtiyaca göre geliştirilmelidir.
6. Dinin genel ilkeleri, milli ahlak ve gelenek muhafaza edilmeli, Avrupa'nın medeni ilkeleri ülkede geliştirilmelidir
7. Gelenekler Kanuni Esasiye çerçevesinde devamı sağlanmalıdır
8. Memuriyet atamaları ve görevden alınmalar bir kurala bağlanmalıdır.
9. Kanun-i Esasi Hilafet ve Saltanat lehine güçlendirilmelidir.
10. Amaçları belirsiz, gizli tutulan kurum ve kuruluşların kurulmasına izin verilmemelidir.[380]

Cemiyet içerisinde faaliyet alanını genişletmek isteyen hareket daha dindar bir hükümetin kurulmasını arzulamaktadır. Miralay Sadık, Talat Bey ile 20 Nisan 1911 tarihinde yaptığı görüşmede; *Masonluk, Siyonizm ve Şahsiyet* başlıkları altında üç eleştiri ileri sürmüştür. Buna göre bu kurumlara mensup mebusların istifa etmeleri talep edilmiştir.

---

[379] Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 218-220.
[380] Dalkılıç, *Osmanlı İmparatorluğunun Son*, 163-164.

Miralay Sadık Bey'in rahatsızlığını ise ordu ile cemiyet arasındaki ilişkiler, yasama, yürütme ve padişahın yetkileri hususunda çelişkiler oluşturmaktaydı. Öne çıkardığı en önemli eleştiri Talat Bey'in ordunun içinde masonluğu yaymaya çalıştığı, Maliye Bakanı Cavit Bey'in Siyonist olduğu ve Şeyhülislam Musa Kazım Efendi'nin masonluğu konularıdır. Öyle ki bu görüşmede 25 gün kadar sonra Dâhiliye Bakanı Talat Bey'in istifa ettiği ileri sürülmüştür. Söz konusu görüşme 4- 5 saat kadar sürmüştür. Sadık Bey'in anlaşabilmek için mecliste bulunan ve mason ve dinsizlikle itham ettiği mebusların istifa etmelerini ve cemiyetin hükümetten ve meclisten çekilmelerini talep etmiştir. Öyle ki Sadık Bey 110 mebustan destek alırken İttihat ve Terakki Cemiyetini 50-55 kadar mebus desteklemiştir.[381]

Cavit Bey'de Abdülaziz Mecdi Bey ile görüşmüş ve görüşmenin içeriğini;

"*sözlerinde hiçbir mantık olmadığı gibi azim bir eser-i belahat (mantıksızlık) var. Masonluğun siyasetten aleyhinde bulunuyormuş. Sebebi de masonların maksadı hükümeti Osmaniye'yi Cumhuriyet haline ifrağ eylemekmiş. Böyle aykırı yalanlara inanacak kafalar memleketi idare etmek istiyorlar. Kendisine benim istifaya mütemayil olduğumu yalnız kabine buhranını sebep olmamak için bunu tehir eylediği mi çekicek katiyen gelmeyeceğimi yalvaracaklar halde yine avdet etmeyeceğim anlatmıştırm. Ve bütçenin mecliste görüşülmesi esnasında fırkanın kararını aramadığım halde neden itimat reyi verdiklerini hatta bununla da iktifa etmeyerek neşir ve talike karar verdiklerini bir aydan beri değişimin nasıl bir hal olduğunu sordum. Cevap yok. Yine Siyonizm meselesinden bahsetmiştir. Suriye'de 40.000 liralık bir çiftliği Yahudilere satmışız. Yalan asılsız fasılsız yalan. Evvelce gazetelerden biri bunu yazmıştı. Tahkik etmiştik. Bize hiç taalluku olmayan bir mesele olduğu tahakkuk etmiştir*" sözleriyle açıklamıştır.[382]

Diğer taraftan Hizb-i Cedit hakkında medyada ciddi bir propaganda kampanyası başlamıştır. Özellikle Tanin Gazetesi sahibi Hüseyin Cahit Bey sert yazılar yazmıştır. Hizb-i Cedit hareketinin bir komplo olduğuna dair Tanin Gazetesinde yazılar yayınlamış, buna mukabil diğer taraftan Abdülaziz Mecdi Efendi 18 Mayıs 1911 tarihinde Hikmet gazetesine bir mülakat vererek; Hareketin İttihat ve Terakki Cemiyetine karşı olmadığını hususen vurgulamış ve kendilerinin Cemiyetin parti programı kapsamında faaliyette bulunduklarını, kişisel bir gaye taşımadıklarını açıklamaya çalışmıştır.[383]

Hakkı Paşa hükümeti 45 muhalif oya karşı 145 güvenoyunu aldıktan sonra Hizb-i Cedit Hareketini bitirmek amacıyla Sultan Mehmet Reşat nezdinde yaptığı görüşmeler sonucu Sadık Bey'in İstanbul dışına çıkarılmasını talep etmiştir. Saraydan gelen baskılara

---

381 Ahmet Ali Gazel, "İkinci Meşrutiyet Döneminde İttihat ve Terakki Fırkası'nı Bölünme Noktasına Getiren Hizb-i Cedid Hareketi", 261.
382 Dalkılıç, *Osmanlı İmparatorluğunun Son*, 166.
383 Yiğit, "İttihat Ve Terakki Fırkası İçinde Parti İçi Muhalefet: Hizb-İ Cedit Hareketi", 119.

dayanamayan Mahmut Şevket Paşa, Sadık Bey'in atamasını Selanik'e yapmak zorunda kalmıştır. Böylelikle görünüşte Hizb-i Cedit Hareketi sonuçlandırılmıştır.[384] Ancak İttihat ve Terakki Cemiyetine karşı gelişen muhalefet daha güçlü bir şekilde Hürriyet ve İtilaf Fırkası çatısı altında bir araya gelecektir.[385]

Dönemin önemli localarından biri 29 Ekim 1867 tarihinde Fransız Mason locasına bağlı olarak İzmir'deki kurulan Meles Locasıdır. Meles Locası, Grand Orient masonluğuna bağlı olarak kurulmuş ve üç yıl faaliyet gösterdikten sonra 1870 yılında uyuklama dönemine girmiştir. I Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde tekrar uyandırılan. Locanın üyeleri genellikle Rum kökenlidir. 9 Eylül 1922'de Türk ordusu İzmir'e girdiğinde locanın üyeleri önce Fransız konsolosluğu'na sığınmışlar ardından Yunanistan'a kaçmak zorunda kalmışlardır.[386]

Fransız Grand Orient Locasına bağlı olarak 20 Eylül 1908 yılında kurulan La Renaissance Locası da dikkat çeken localardandır. Locanın en bariz özelliklerinden biri Türkiye aleyhine propaganda çalışması yapmış olmasıdır. Loca'nın kuruluşunda David Cohen ve Michel Noradunkyan'ın aktif katkıları olmuştur. Locanın diğer üyeleri arasında Dr. Jean Siotis, muhakkik Yorgo Chasiootis, kâtip ve hazine emini Mıgırdıç Tokatlayan'dır.[387]

Loca içerisinde 1910 yılından itibaren Rum ve Ermeniler arasında gruplaşma ve çatışma yaşanmıştır. Söz konusu çatışma Ermeni üyelerin locadan ayrılması ve Jean Siotis başkanlığındaki Rum üyelerin kazanımlarıyla neticelenmiştir. I. Dünya Savaşı boyunca faaliyetlerini geçici olarak durduran loca Mondros Mütarekesine müteakip faaliyetlerine kaldığı yerden devam etmiştir. Bu süreçte Rum kökenli üyeler çoğunlukta olmak kaydıyla Yahudi, Ermeni ve çok sayıda Fransız üye de aktif rol üstlenmişlerdir. Loca 4 Ocak 1935 tarihinde Fransız Rit'iyle Türkiye Büyük Locası obediyansına katılmıştır.[388]

---

[384] Gazel, "İkinci Meşrutiyet Döneminde İttihat ve Terakki Fırkası'nı Bölünme Noktasına Getiren Hizb-i Cedid Hareketi", 268.
[385] Dalkılıç, *Osmanlı İmparatorluğunun Son,*168.
[386] Suner, "1909 Öncesi Türkiye'deki Masonluk Tarihi", 31-32.
[387] Dumont, *Osmanlıcılık, Ulusçu Akımlar ve Masonluk,*39.
[388] Ayan, *Atatürk ve Masonluk*, 264.

İki loca da İttihat ve Terakki Cemiyeti aleyhine propaganda faaliyeti yürütmüştür. Söz konusu kampanyaya sebeb olarak Osmanlı Devleti'nin ittihatçılar eliyle I. Dünya Savaşına dâhil edilmesini gösterilmiştir. Propaganda kampanyasının en önemli destekçileri Ermeni meselesini birçok locada gündem eden ve İstanbul'da La Renaissance locasının kuruluşuna katkı sağlayan ve locanın Üstadı Azam'ı Maraşyan ve Ermeni yanlısı siyasetçi Marcel Huart'tır.[389] Bu kampanya sonucu Paris'de bulunan Fraternite de Peuples Locasına Ermeni meselesi lehinde bir bildiri kabul ettirmişlerdir. Bildiri sonrası aynı kadro Türkiye aleyhine ağır ithamları içeren propagandalarını devam ettirmiş olup Osmanlı Devleti'nin parçalanması için militanca faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. La Renaissance Locası Ocak 1920'de Fransız masonluğuna hitaben bir bildiri yayınlamış ve Türkiye aleyhine ağır suçlamalarda bulunmuştur.[390]

Grand Orient uhdesinde İstanbul'da faaliyet gösteren Harmonia Locası tarafından da benzeri bir bildiri hazırlanmıştır. Grand Orient locası kendisine bağlı olarak faaliyet yürüten localara bu bildiriyi 3 Mart 1920 tarihinde "Dünya Barışı ve Masonluğun Türkiye ve Ermenistan'ın Gelecekteki Rejimleri" başlığı altında dağıtmış ve konu hakkında locaların görüşlerini bildirmelerini istemiştir. La Renaissance locası bu bildiriye 6 Temmuz 1920 tarihinde bağımsız Ermenistan'ın kurulması ve tarafsız bir ülkenin -Belçika- mandası altında tutulmasını içeren talebini bildirmiştir. Talep edilen görüşler çerçevesinde locanın Siyasal İşler Komitesi üyesi Chartir tarafından hazırlanan sonuç raporu 29 Eylül 1920 tarihinde üyelere sunulmuştur. Raporda öne çıkan bazı önemli başlıklar şöyle sıralanabilir:

"*Türkiye, Avrupa'nın ve Asya'nın birer bölümüne egemen olduğu yüzyıllardan beri uygarlığı ve gelişmeyi önemsemekten aciz bulunduğunu kanıtlamıştır… Bütün yapabildiği kaba kuvvete dayanarak fütuhat sayesinde varlığını sürdürmek oluştur... Türkiye son korkunç savaş boyunca uygarlığı tehdit eden tehlikeler arasında önemli bir rol oynamıştır... Türkiye gayri müslim toplumların tüm entellektüel ticari ve ekonomik hayatın temel unsurunu oluşturduğu Konstantinopl'de, Akdeniz ve Karadeniz kıyılarında kalacaksa Türk Hükümeti bütün organları ile doğrudan ve sıkı denetim altında bulundurulmalıdır... Eğer Anadolu illerinin oluşturduğu coğrafi ve etnografik sınırlara indirgenecekse Türklerin istedikleri rejim neyse kurmalarına ve başkaları için tehlike teşkil etmeden ulusal yaşamı denemelerine izin verilmelidir... Fransa her halükarda zaten işgal ettiği yerleri elinde tutacaktır... Eğer Ermenistan için bir şey yapılabilir, büyük güçlerin müdahalesi ile bu devletin sınırları nihayet verilenebilirse Avrupa'nın tarafsız ve uygar güçlerinden biri onu siyasal sina'i, ticari, ekonomik ve sosyal örgütlenme yolunda atacağı ilk adımlarda elinden tutarsa bu gerçekten büyük masonluğun şanına yakışır bir başarı olacaktır*".[391]

---

389 Dumont, *Osmanlıcılık, Ulusçu Akımlar ve Masonluk, 40.*
390 Ayan, *Atatürk ve Masonluk*, 265-266.
391 Ayan, *Atatürk ve Masonluk,267-269.*

Fransa masonluğuna bağlı Grand Orient bu faaliyetler sonucu Osmanlı Devleti'nin bölünmesini, vesayetle idare edilmesi ve Ermenistan Devleti'nin kurulmasını talep eden bir karar almıştır. Bu rapordan iki ay sonra Mustafa Kemal Paşa ve Milli Mücadele Hareketinin başarıya ulaşması üzerine hem Fransız hükümeti hem de Grand Orient Locası mevcut politikalarını değiştirip tüm localara bildirilen aksi istikamette bir raporu yayınlamıştır. Bu raporda öne çıkan başlıklar şöyle sıralanabilir:

"Sağduyu sahipleri Doğu'da işlenen hataları fark etmişlerdir... Türklerin kimi unsurları Fransız kampına katılma isterlerken Türkiye'nin budanması ile meydana getirilebilecek büyük Yunanistan hayali Müslüman dünyada prestijimize ağır bir darbe indirmiştir... Bunun sonucu ülkemiz Suriye ve Kilikya'da artık altından kalkamayacağı para ve insan kayıplarına uğramıştır... Aynı politika aşikâr hatalarla dolu Sevr Antlaşması'nın hazırlanması ve imzalanmasında da izlenmiştir... Örneğin sadece İngiliz koruması altında bırakılan Konstantinopolis konusu gibi... Türkiye'ye karşı olan tavrımızdaki bu yanlışlar üzerinde ciddiyetle durulması gereken Bolşeviklerle Türk milliyetçilerinin arasındaki sıcak yakınlaşmayı doğurmuştur…".[392]

Her iki locanın faaliyetlerini kısaca özetlemek gerekirse her iki locaada Mondros Mütarekesi ve Mudanya Mütarekesi arasındaki dönemde hem dışta hem de içeride Türkiye'nin aleyhine faaliyetlerde bulunmuştur. Bunun yanısıra bağımsız Ermenistan'ın Türkiye toprakları üzerinde kurulması için Fransa Grand Orient başlığında Mason kamuoyunu yönlendirerek devlet politikalarına müdahale etmeye çalışmışlardır.

La Renaissance Locası Fransız aydınlarından ciddi manada etkilenmiştir. Doğal olarak locaya çeşit localardan önemli katılımlar gerçekleşmiştir. En önemli katılım sağlayan İtalyan Masonluğuna bağlı Selanik'te bulunan Macedonia Risorta Locasına mensup üyeler olmuştur. Fransız düşüncesinden etkilenmelerine rağmen Jön Türkler La Renaissance Locasına katılımda isteksiz davranmışlardır. Bu tutumun en önemli nedeni Jön Türklerin bağımsız masonluk oluşturma çabaları olmuştur. Jön Türkler hareketinin Maşrık-ı Azam-ı Osman'nin kuruluş sürecine girdiği bu dönemde La Renaissance Locasına mensup masonlar kurulacak Türk masonluğuna engel olamayacaklarını anladıklarından dolayı kurulacak locada rol almayı amaçlamışlardır. Jön Türkler kurmayı düşündükleri loca için yeterli 33. dereceden mason üyeye sahip değillerdi. Michel Noradunkyan Fransız Masonluğundan bu yönde defaten talepte bulunmuştur. Ancak Fransız Masonluğu 33. dereceden berat vermeye yanaşmamıştır. Buna mukabil Jön Türkler Hareketi İtalyan Masonluğundan sadece İstanbul'da bulunan birçok Mason

[392] Ayan, *Atatürk ve Masonluk*, 269-270.

biradere Büyük Müfettişlik berat'ı almayı başarmıştır. Kısa sürede kurulan Maşrık-ı Azam-ı Osmanî Locasına önemli katılımlar sağlanmıştır. Loca 1909 tarihinden itibaren hızlı bir şekilde şube çalışmasına başlamış ve Osmanlı coğrafyasında kurulacak locaların tekelini eline almıştır. Mevcut durumdan en çok zararlı çıkan locaların başında La Renaissance Locası olmuştur. Maşrık-ı Azam-ı Osmanî Locası etki alanını genişletmek amacıyla Ağustos 1909 tarihinde Fransızca faaliyet gösteren Led Vrais Amis du Proges et de l'Union (İttihat ve Terakki'nin Gerçek Dostları) isimli bir mahfil kurmuştur. La Renaissance Locası Maşrık-ı Azam-ı Osmanî Locasıyla rekabet edememiş ve dar bir alanda yaşamını sürdürmek zorunda kalmıştır.[393]

2.1.1.7. 31 Mart Vakası ve Masonluk

Meşrutiyetin ilanının akabinde İttihat ve Terakki Cemiyeti bu kazanımı kendi başarısı olarak değerlendirip Cemiyeti; Kahraman-ı Hürriyet, Cemiyet-i Mukaddese ve Ruh-u Devlet şeklinde tanımlamaya başlamıştır.[394] Cemiyet Selanik'te ise Kâbe-i Hürriyet ismini almıştır.[395]

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin güçlü olduğu bölgelerin başında Makedonya bölgesi gelmektedir. Özellikle Selanik, Üsküp ve Resne cemiyet otoritesinin en güçlü olduğu şehirlerdir. Harbiye Mektebinden mezun olan birçok subay bu bölgeye gönderilmek kaydıyla kabiliyetlerini ve tecrübelerini artırmalarına imkân sunulmuştur. Resneli Niyazi Bey'de bu yönde bir çalışma sonucu bölgeye gönderilenlerdendir. Rusya'nın göz yummasıyla Avusturya'nın Bosna Hersek'i işgal etmesi, Batılı devletlerin Girit'ten askerlerinin büyük bir kısmını çekmeleri söz konusu adanın Yunanistan'a bırakıldığı gibi bir düşüncenin doğmasına sebep olmuştur.[396]

Kolağası Niyazi Bey, II. Abdülhamit'in Makedonya için gerekli hassasiyeti göstermediğine inanmaktadır. Bu duruma dikkat çekmek amacı ve Meşrutiyet'in ilan edilmesini talep etmek amacıyla 15 Haziran'da Resne'de arkadaşlarıyla istişare etmiştir. Kendisine katılan 2-3 subay ve 15 kadar milis kuvvetle dağa çıkmak üzere Resne'den

---

393 Dumont, *Osmanlıcılık, Ulusçu Akımlar ve Masonluk,* 40-42.

394 Suat Zeyrek ve Hasan Hakan Ulutin, "31 Mart İsyanı Üzerine Bazı Düşünceler (13 Nisan 1909)," *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi* 8 (2019), 573.

395 Ayan, *Atatürk ve Masonluk*, 121.

396 Yusuf Sabri Şimşek, "II. Meşrutiyet Döneminde Meşrutiyet Karşıtı Toplumsal Hareketler (24 Temmuz 1908 – 13 Nisan 1909)" (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, 2018). 10.

ayrılmıştır. Bu kararla birlikte Manastır Valiliğine, Mabey'in Başkâtipliğine ve Rumeli Umum Müfettişliğine taleplerini içeren beyanname iletmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti bu tavrı Valiliğe vermiş olduğu beyanname ile desteklemiştir. Saray ise bu hareketi akamete uğratmak amacıyla Ferik Şemsi Paşa'yı geniş yetkiler verilerek söz konusu bölgede görevlendirmiştir.[397]

Ferik Şemsi Paşa, Resneli Niyazi Bey'i tutuklamak amacıyla 7 Temmuz 1908 tarihinde Manastır'a ulaşmıştır.[398] Orgeneral Şemsi Paşa'nın Arnavutluk'taki şiddetli tutumundan haberdar olan İttihat ve Terakki Cemiyeti, O'nun Manastır'a gelmesinden korkup tedbir almıştır. Şemsi Paşa, Enver Paşa'nın da kıyafet değiştirerek isyancılara katıldığını saraya bildirmiştir.[399]

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin aldığı tedbir gereğince Orgeneral Şemsi Paşa'nın bir an önce öldürülmesi tertiplenmiş, Manastır'a ulaştığının ikinci günü 8 Temmuz 1908 tarihinde Şemsi Paşa'ya, Atıf Bey tarafından suikast düzenlenmiştir.[400]

Şemsi Paşa'nın ölümünden sonra olayları yatıştırmak ve bastırmak amacıyla yerine Tatar Müşir Osman Paşa tayin edilmiştir. Osman Paşa 12 Temmuz'da Manastır'a ulaşmıştır. Ancak askerler kendi arkadaşlarıyla çatışmamak için emre itiraz etmişlerdir. Osman Paşa, İttihat ve Terakki Cemiyeti karşısında bir başarı elde edememiştir. Buna mukabil cemiyet gücünü artırmıştır.[401]

II. Abdülhamit'e gelen raporlarda bölgedeki bazı subayların cemiyetle ortak hareket ettiği yönündedir. Bunun üzerine II. Abdülhamit'in bölgeyle ilgili tüm tedbirleri boşa çıkmıştır.[402] Padişahın İstanbul'un, Selanik ve Manastır'daki askerler üzerindeki otoritesi sarsılmıştır. Asker açıktan padişaha cephe almıştır. Bununla birlikte Edirne'de bulunan II. Ordu'dan da destek sözü alınmıştır. Yaşanılan bu gelişmelerle birlikte 20 Temmuz 1908 tarihinde Müslüman Manastır'lılar isyan edip askeri depolara el

[397] Kuran, *İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler*, 308.
[398] Kocabaş, *Kendi İtiraflarıyla Jön Türkler Nerede Yanıldı?,* 91.
[399]İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "1908 Yılında İkinci Merutiyetin Ne Suretle İlan Edildiğine Dair Vesıkalar", *Belleten* 77 (1956), 109.
[400] Samih Nafiz Tansu, *İttitad ve Terakki İçinde Dönenler*, (İstanbul: Yeni Zamanlar Yayınları, 2003), 62.
[401] Ahmad, *İttihat ve Terakki 1908-1914*, 24.
[402] Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu,* 206.

koydular. Bu isyanı Kosova ve Firzovik izlemiştir. II. Abdülhamit'ten meşrutiyetin ilan etmesini isteyen bir ültimatom yayınlamışlardır.[403]

Karşılıklı haberleşmeler sonucu II. Abdülhamit yüksek rütbeli memur, bakan, ordu komutanlarından oluşan üyelerle bir toplantı düzenlemiştir. Tutulan raporlarda ahalinin kanının dökülmemesi, yabancı devletlerin içişlerine müdahil olmaması, anayasaya işlevsellik kazandırılması ve dağıtılmış olan Meclis-i Mebusanın tekrar toplanılması kararları alınmıştır. Söz konusu rapor başta Makedonya Umum Müfettişliği, valilikler ve İstanbul medyasında yayınlanmak üzere bir bildiriye dönüştürülmüştür. Bu kararla sonucu meşrutiyet ilan edilmiştir.[404]

Kolağası Resneli Ahmed Niyazi, II. Meşrutiyetin ilanının bölgedeki yansımasını;

"*24 Temmuz 1908 cuma büyük bir millî bayram heyecanı içinde geçiyordu. O büyük günde Türk, Arnavut, Bulgar, Sırp, Rum, Ulah, hülasa Müslüman ve Hıristiyan bütün Rumeli halkı, hürriyetin sevinci içindeydiler. Gözlerde bu sevinç emareleri parlak bir yarını bekliyordu. Kanun-ı Esasi, meşrutiyet, hürriyet, müsavat, kardeşlik, adalet yaftalarıyla süslenmiş meydanlarda bu büyük manaların millete neler getireceğini anlatan nutuklar veriliyor, konuşmalar yapılıyor, görüşüp anlaşmalar temin ediliyordu. Yaşasın ordu, yaşasın İttihat ve Terakki Cemiyeti, yaşasın millet, yaşasın vatan, yaşasın hürriyet, müsavat, adalet, kardeşlik sözleri alanlarda geniş akisler yapıyordu. Bu sevincin tesiriyle bütün Resne köylüleri şehre dolmuştu. Yalnız bir şeye ehemmiyet veren bu kalabalık Çerçis'in gelmesini sabırsızlıklar içerisinde bekliyordu. Güneşin batmasından bir saat sonra gelen Çerçis ile Âdem Bey, otuz kadar adamıyla onu bekleyen kalabalığın açtığı yoldan ağır adımlarla ilerliyorlardı. Ben ve arkadaşlarım onları karşılayarak, görüşerek birbirimizi tebrik etmiştik. Bundan böyle Bulgar, Sırp, Rum çetelerinin katılmalarını arzu eden görüşmelerle geçen bu geceyi halkın sabaha kadar süren merasim ve alkışları içinde ayakta geçirmek mecburiyetinde kaldım"* sözleriyle izah etmiştir.[405]

II. Meşrutiyetle birlikte demokratik bir sistem ve parlamenter bir rejim inşa edilmeye çalışılmış olsa da olaylar bu yönde gelişmemiştir. Fransız İhtilalındaki gibi yeni fikirleri içselleştirmiş orta sınıf bir halkın bulunmaması, halkın ekseriyetinin kırsalda yaşaması sebebiyle özgürlük hususunda yeterli bilince sahip olmaması, endüstri, ticaret ve imar işlerinin yabancıların tekelinde olması gibi sebeplerle Meşrutiyet talebi de karşıtlığı da dar bir alanda tartışılan bir konu olmuştur. Bu nedenle özgürlük hem basın hem de halk tarafından suiistimal edilmiştir.[406]

Öte yandan hem halk nezdinde hem de basında Meşrutiyet'i padişahın ilan ettiği algısı nedeniyle II. Abdülhamit bu durumdan memnun gözükmektedir. Nihayetinde reform

[403] Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 206.
[404] Şimşek, "II. Meşrutiyet Döneminde Meşrutiyet." 15.
[405] Niyazi, *Hatırat-ı Niyazi Yahud Tarihçe-i İnkılab-ı Kebir-i Osmaniden Bir Sahife*, 375-376.
[406] Necdet Aysal,"Örgütlenmeden Eyleme Geçiş: 3 Mart Olayı", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* 37-38 (2006), 17.

talepleri, Reval görüşmesinin olumsuz yansımaları, İttihat ve Terakki Cemiyetinin sürdürdüğü gizli faaliyetler kendisini bunaltmıştır. Batılı Devlet'lerin artan baskısı karşısında II. Abdülhamit süreci daha genç kadrolarla yürütme çabasına girmiştir.[407]

Kasım 1908 yılında gerçekleştirilen seçimlerde 285 kişilik Meclis-i Mebusanın 160 mebusunu İttihat ve Terakki Cemiyeti kazanıp Mecliste çoğunluğu sağlamıştır. Seçimlerde Arnavutlar 27, Rumlar 26, Ermeniler 14, Slavlar 10 ve Yahudiler 4 mebusla Mecliste kendilerine yer buldular. Meclis padişahın açılış konuşmasıyla 17 Aralık'ta açılmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti meclisin çoğunluğunu kazanmasına rağmen hükümette herhangi bir şekilde temsil edilmemiştir.[408]

İttihat ve Terakki Cemiyeti ise II. Meşrutiyet sonrası hükümet olmak yerine kurulan hükümetler üzerinde etkili olmaya çalışmış, bu nedenle ülke İttihat ve Terakki Cemiyetinin Genel Merkezince alınan kararlarla yönetilir olmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti iktidar sorumluluğu üstlenmeden iktidarda kalmanın yolunu bulmuştur. Sait Paşa ve Kamil Paşa iktidarı ciddi çabalar ortaya koymuş olsalar da İttihat ve Terakki Cemiyetinin hükümet ve asker üzerindeki otoritesini azaltamamıştır.[409]

Ordu içinde muhalefet yavaştan kendini hissettirmiş, Ekim 1908 tarihi itibarıyla askerler arasında "*mektepli – alaylı"* tartışması başlamıştır. İktidar tarafından alaylı komutanların tasfiye edileceği dedikodusu askerler arasında yayılım göstermiş, iki grup arasında iletişim bozulmuştur. Siyasi kamplaşma orduya tesir etmiş, subayların ekseriyeti İttihat ve Terakki Cemiyetinden yana tavır takınmaları bu kamplaşmayı derinleştirmiştir. Bazı dini propagandanın da etkisiyle hükümet ve subaylar küfürle itham edilmiş, hükümetin şeriatı ilga ettiği ve askerleri kâfir yapacakları söylentileri daha yüksek sesle dillendirilir olmuştur.[410] Bu bağlamda Volkan Gazetesi yazarı Derviş Vahdeti'nin[411] yazıları bu dini propagandanın hızla yayılmasında etkili olmuştur. Öte

---

[407] Hasan Babacan, *Mehmed Talat Paşa*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2005, 28.

[408] Durdu Mehmet Burak," Osmanlı Devlet'inde Jön Türk Hareketinin Başlaması ve Etkileri", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 14 (2003), 304-305.

[409] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "1908 Yılında İkinci Meşrutiyetin Ne Suretle İlan Edildıiğine Dair Vesıkalar", *Belleten* 77 (1956), 148-150.

[410] Sidar Ergül, "Sultan II. Abdülhamid ve Osmanlı'ya Yönelik Bir Tasfiye Tertibi Olarak 31 Mart Darbesi (13 Nisan 1909)", *Strateji Düşünce ve Analiz Merkezi* (Mayıs 2019), 10.

[411] Ahmet Emin Yalman, Derviş Vahdeti'yi şu şekilde tanıtmaktadır; " Derviş isimli Kıbrıs kökenli sarhoş arzuhalci, İngiltere istihbaratınca seçilmiş ve ihtilalaci bir casus olarak eğitilmişti. Herhangi bir meslekte başarılı olamamış, sesinin güzelliği vesilesiyle düğün ve eğlencelere katılım gösteren Vahdeti'nin göbek adı Derviş'tir. Vahdeti ismini kendisine İngiliz istihbaratı takmıştı. Yeni ismi sebebiyle bir tarikat

yandan karşı cephede Hüseyin Cahit Bey'in tahrik edici yazıları ve söylemlerini de gözönünde bulundurulmalıdır. Hüseyin Cahit Bey'in isyanın sıcaklığıyla söylediği "*İstanbul'da bir irtica hareketi çıkarsa Selanik merkezi hemen harekete geçecektir. Her ihtimal düşünülmüş ve tedbir alınmıştır"* sözü de dikkat çekicidir.[412]

Dini propagandayı yürüten iki karakter daha vardır; Kör Ali ve İsmail Hakkı. Ekim ayında Fatih Camiinde Kör Ali ve İsmail Hakkı isimli hocalar "*Ey ümmeti Muhammed; din elden gidiyor; sokaklarda aleni oruç yiyorlar ve kadınlar yüzleri açık geziyor*" söylemleriyle ahaliyi ayaklandırdıkları ifade edilmiştir.[413]

İngilizler dini propagandanın yanında ordu içinde boş durmamışlar tertiplenen isyanda liderlik yapacak çavuşları işlemeye başlamışlardır. Örneğin Hamdi Çavuş isimli askerin aklını çelmek amacıyla O'nu Galata'da bulunan Osmanlı Bankasına götürmüşler ve banka önünde birikmiş subayların ecnebilerden rüşvet aldıklarını iddia etmişlerdir. Yine aynı şahısları Takatlıyan Oteline götürmüşler; otele giden subayları umumhaneye gittikleri yönünde dolduruşa getirmeye çalışmışlardır.[414]

Askeri kıyafetlerde yapılmak istenen kimi değişiklikler de tartışmayı derinleştirip hızlandıran diğer bir konu olmuştur. Askeri şapkalara (Serpuş) güneşlik eklenmesi tartışmanın alevlenmesini sağlamıştır. Daha öncesinden özellikle Hassa Ordusu için

---

mensubuymuş gibi bir intiba bırakmaktadır. İngiliz istihabratının yönlendirmesiyle Volkan gazetesi ve İttihad-ı Muhammedi Cemiyetini kurup yürütücülüğünü yapmıştır. Dâhiliye Nazırı Memduh Paşa'nın maiyetinde İstanbul'da kendine ortam oluşturmuştu. Bkz. Ahmed Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim Geçirdiklerim I*, (İstanbul: Özener Matbaacılık Ldt Şti, 1997), 111.

Ecvet Güresin'e göre Derviş Vahdeti; 1870 yılında Kıbrıs'ta doğmuştur. Asıl adı Derviş'ti. Hıfzını tamamladıktan sonra Hafız Derviş adını almıştı. Derviş, padişah Abdülhamid'e yazdığı bir mektupta hayatını şöyle anlatır: "*Padişahım ben nasıl doğdum, büyüdüm? Pederim, papuççu esnafından Kıbrıslı Mahmut Ağa idi. Babam bütün gün çalışır, bir lokma ekmek parası kazanır, ufak bir evcikte hepimiz bir yorgan altında kışın soğuktan titrerdik, bir sıcak çorba bile içemezdik. Gördün mü hayat nedir? Dört yaşında mektebe girdim, beş yaşında Kuran'ı hatmettim. Ondört yaşında hafiz oldum. Bir miktar Arapça dil bilgisi, biraz İslam hukuku öğrendim. Nakşibendî tarikatına girdim. Yaşım yir miyi buldu. Çalıştım, biraz daha okudum. Ecnebi dil öğrenmek lazım geldiğini hissettim... Ancak başımdaki sarıkla ve Kuran okumakla meşgulken din düşmanı bir kavmin lisanını nasıl öğrenebilirdim ki? O sıralarda İstanbul'a geldim. İki ay sonra Kıbrıs'a döndüm. Gözüm açıldı. Ötekinden berikinden biraz İngilizce öğrendim. Kıyafet değiştirip hükümet memuru oldum. Kraliçe adına verilen balolarda redingotlu, eldivenli bir adam olarak göründüm. Yirmi beş sene hoca mesleğinde, hoca itikadında, hoca kıyafetinde medrese köşelerinde bir Müslüman şimdi medeni... Her yüksek gördüğüm dereceye ayak bastıkça gözlerim daha ilerilere çevriliyordu." Bkz.* Ecvet Güresin, *31 Mart İsyanı*, (İstanbul: Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılı A.Ş., 1998), 30-31.

[412] Yılmaz ve Alganer, "Amerikan Merkez Bankası (Fed)'nın Oluşumu, Tarihsel Seyri, İşleyişi ve Küresel Etkinliği", 120.

[413] Aysal,"Örgütlenmeden Eyleme Geçiş: 3 Mart Olayı", 19.

[414] Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim Geçirdiklerim*, 111.

çıkarılan; “*Namaz kılmak bahanesiyle askerin talim ve terbiyeden geri kalmalarına meydan verilmemesi”* emri hâlihazırda kamuoyunun tepkisini yeteri oranda artırmıştır.[415]

Dönemin başka bir tartışma konusu “*Talebe-i Ulum*” olarak tanımlanan medrese talebelerinin askere alınmalarıyla ilgili çıkarılan yasa olmuştur. Aynı kesimlerce tartışma tırmandırılmıştır.[416]

Bütün bu gelişmelerin üstüne 7 Nisan 1909 tarihinde Serbesti Gazetesinin başyazarı Hasan Fehmi Bey[417] Galata Köprüsünde meçhul bir şekilde öldürülmüştür.[418] Bu cinayetten İttihat ve Terakki Cemiyeti sorumlu tutulmuştur.[419]

Hasan Fehmi Bey’in öldürülmesi ve katillerinin bulunmayışı toplumsal nümayişe sebep olmuştur. Hukuk Fakültesi hocası Celaleddin Arif Bey’in yönlendirmesiyle Hukuk Fakültesi öğrencileri Babıâli’ye yürüyüp Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa’dan katillerin yakalanmasını istemişlerdir. Babıâli’den ayrılan öğrencilere ahalinin katılım sağlamasıyla topluluğun sayısı artmıştır. Toplanan ahalinin Serbesti Gazetesinin merkezine gitmesi ve oradan Meclis-i Mebusan’a doğru yürüyüşe geçmesi sonucu kalabalığın sayısı 40 veya 50 bini geçmiştir. Topluluk cenazenin defin törenine ulaştığında kalabalık 100 bin kişiye ulaşmıştır. 31 Mart Vakası bu olaylardan üç gün sonra meydana gelmiştir.[420]

31 Mart 1909 tarihinde (13 Nisan 1909) tepkiler askeri bir isyana dönüştür. Taşkışla’ya yerleştirilen 4. Avcı Taburu askerleri başlarında Hamdi Yaşar Çavuş, Bölük Yazıcısı Mehmet, Tüfekçi Ustası Arif gibi ast kademe askerler[421] kışladaki subayları hapsedip Ayasofya Meydanına ilerleyerek Mebusan Meclisini kuşatmıştırlardır.[422]

---

[415] Güresin, *31 Mart İsyanı*, 26-27.
[416] Aysal,”Örgütlenmeden Eyleme Geçiş: 31 Mart Olayı”, 23.
[417] Hasan Fehmi; 1874 yılında doğmuştur. Ailesi 1882 yılında Yunanistan’ın Larissa (Yenişehir) şehrinden İstanbul’a göç etmiştir. Annesi tarafından Mekteb-i Sultani’ye kaydedilen Hasan Fehmi Bey Mekteb-i Sultani’yi bitirdikten sonra Mekteb-i Mülkiye’ye kayıt yaptırmıştır. Bkz. Hasan Fehmi Demir, “II. Meşrutiyet Dönemi’nde Serbesti Gazetesi ve Başyazarı Hasan Fehmi’nin Misyonu” (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2018). 74-75.
[418] Kocabaş, *Kendi İtiraflarıyla Jön Türkler Nerede Yanıldı?,* 119-118.
[419] Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, 214.
[420] Kuran, *İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler*, 338.
[421]Ayasofya ve Sultan Ahmet Meydanında toplanan kalabalık şeriat isteklerini içeren sloganlar atmaktadırlar. Hüseyin Hilmi Paşa bakanlarla toplantı için çağrı çıkarmakta diğer taraftan da emniyet Müdürünü askerlerin başında bulunanlara göndererek taleplerini öğrenmeye çabalamaktadır. Ancak cahil

Bu olayların ortasında medrese öğrencilerinden Oflu Ahmet Efendi, Boyabatlı Ramazan ve Pirazizli Hamdi Efendiler yürüyüş halindekilere mukabele etmişler, Şeriatın herhangi bir yere gitmediğini, bilakis şeriatın kanun anlamına geldiğini, eğer gidişatın olumsuzluklarına vurgu yapılacaksa bunun kanunlar vasıtasıyla sağlanacağını ifade ederek tepki göstermişlerdir. Oflu Ahmet'in; "*Siz şeriattan ne anlarsınız be… Siz daha Türkçe konuşamıyorsunuz. Bulgar tohumu olmadığınız ne malum*" sözleri üzerine darp edilmiştir. Aynı ortam da olan Konyalı Salih Koyuncu arkadaşlarını uyarıp akıllarının ermediği bir oyunla karşı karşıya olduklarını ileri sürmüş ve Şekerci Hanındaki odalarına dönmüşlerdir. Fakat bazı süngülü askerler handa bulunan öğrenci ve öğretmenlerini süngü zoruyla Ayasofya Meydanına doğru sürüklemiştir.[423]

Olayın sıcaklığıyla Selanik'ten gelen bir telgrafta 3. Ordu'nun emniyeti tesis etmek için İstanbul'a doğru hareket ettiğini bildirmiştir. Sayısı 15 bini bulan söz konusu ordu Rum, Bulgar ve Yahudi gençlerinin katılımıyla teşekkül edilmiş ve 17-18 Nisan gecesi Çatalca'ya ulaşmıştır. Hareket Ordusu ile Avcı Taburlarının karşılaşması çok kanlı olmuştur.[424]

Selanik'ten hareket eden ordunun Yüksek Komutanlığına Mahmut Şevket Paşa, Komutanlığına Hüseyin Hüsnü Paşa, Kurmay Başkanlığına ise Kolağası Mustafa Kemal Paşa üstlenmiştir. Redif Tümeni ordunun çekirdeğini oluşturmaktadır. Ordunun ismini Mustafa Kemal belirlemiştir. Padişahın anayasaya bağlı kaldığı sürece hayatı ve hakları güvence altına alındığı ifade edilmiş, Mahmut Şevket Paşa'nın 23 Nisan 1909 tarihinde ordunun padişahı hal' edeceği yönündeki haberlerin gerçek olmadığı telgrafla bildirmiştir. Buna rağmen Hareket Ordu Komutanı Gazi Ahmet Muhtar Paşa mecliste söz alarak ülkenin selameti için II. Abdülhamit'in hal' edilmesi gerektiğini ifade edip bu yönde fetva çıkarılması gerektiğini ifade etmiştir.[425]

---

oldukları her halinden belli olan bu kadro iki kelimeyi bir araya getirememiştir. Yalnızca Meclis Başkanı ile Harbiye Bakanı Ali Rıza Paşa'nın istifasını ve kadınların sokağa çıkmalarının yasaklanmasını istemişlerdir. Aynı talepleri padişah tarafından görevlendirilen Şeyhülislam'a da ifade ettiler. Ek olarak padişahın kendilerini af etmelerini istediler. Bkz. Ahmad, *İttihat ve Terakki 1908-1914,* 62.

[422] Aysal,"Örgütlenmeden Eyleme Geçiş: 31 Mart Olayı", 27.

[423] Cevat Rıfat Atilhan, *31 Mart Faciası*, (İstanbul: Sinan Yayınevi, 2000), 179.

[424] Duru, *İttihat ve Terakki Hatıralarım*, 40.

[425] Aysal,"Örgütlenmeden Eyleme Geçiş: 3 Mart Olayı", 40-43.

Bu sözler mebuslar tarafından olumlu görülmüş olup Şeyhülislam Mehmet Ziyaeddin Efendi, Fetva Emini Hacı Nuri Efendi[426] meclise getirilmiş ve oy birliğiyle fetva hazırlıklarına geçilmiştir.[427]

27 Nisan 1909 tarihinde Ayasofya Mebusan Meclisi binasında yapılan oylama sonucu 240 mebusun ve 34 Ayan mebusunun oylarıyla II. Abdülhamit'in hal'ine oy birliğiyle karar verilmiştir.[428]

Ertesi gün Mecliste yapılan görüşmede hal'in tebliğ edilmesi amacıyla bir heyetin kurulması kararlaştırılmıştır. Karar gereğince tebliğ heyeti; Selanik mebusu ve Yahudi Emanuel Carasso, Ermeni Mebus Aram, Draç Mebusu Arnavut Esat Toptani Paşa ve Mebus Bahriye Feriki Koramiral Gürcü Arif Hikmet Paşa gibi isimlerden oluşturulmuştur.[429]

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin hükümet içinde hükümet olma çabalarının 31 Mart hadisesini tetiklediğini iddia edenler olduğu gibi; 31 Mart Vakasının bir Siyonist faaliyet olduğunu iddia eden yazarlar da olmuştur. Bu şekilde düşünen yazarlar Emanuel Carasso'nun İtalya vatandaşı olmasını, mason olmasını, İttihat ve Terakki Cemiyetiyle girift ilişkilerini ve Siyonist Yahudi olmasını ileri sürmektedirler.

---

[426] Mustafa Müftüoğlu, *31 Mart Vak'ası İritca Mı? İngiliz Oyunu Mu?,* (İstanbul: Risale Yayınları, 1995), 107-108.

[427] Fetva Emini fetvayı onaylamanın mümkün olmadığını, kendisinin ancak müşevveşini yazabileceğini ileri sürmüştür. Çünkü onay makamının Şeyhülislam olduğunu savunmuştur. Hamdi Efendinin; "*Bir ferd-i müslim size fetva Emini sıfatıyla değil, ülkenin ulemay-ı meşhuresinden bir zat sıfatıyla müracaat edip de, bunun caiz olup olmadığını sorarsa cevap vermeye şer'an mecbursunuz*" diye çıkıştı. Bunun üzerine Nuri Efendi; "*Sen akıllı bir adama benziyorsun, hal' de şeamet vardır bunu yapmayın. Rusya muharebesinde ben muhacirin-i İslamiye çocuklarını omuzlarımda taşıdım, omuzlarım çürüdü. Feragat teklif edin, belki nefsini azl etmiştir*" sözleri üzerine hazırlanan fetva hal' ve feragat seçeneklerini içererek hazırlanmıştır. Bkz. Müftüoğlu, *31 Mart Vak'ası İritca Mı? İngiliz Oyunu Mu*?, 107-108.

[428] Nihayet; "*İmamlilmislimin olan zeyid. Bazı mesaili miihimmei şeriyyeyi kütübü şeriyyeden tayyü ihrac ve kütübü mezküreyi meni ihrak ve Beytülmalde Tebrizü israf ile mesağ-ı şer'i hilâfında tasarruf ve bila sebebi şer-i katil ve hapis ve tagrip-i raiye ve sair güna mezalimi itiyad eyledikten sonra salaha rucu etmek üzere ahdü kasem etmiş iken yeminin de hanis olarak ahval ve umurı müslimeyni bilkülliyye muhtel kılacak F'itnei Azime ihdasinde israr ve mukatele ika ekmekle meneri müslimin, Zeydi Mezburun tegallübünü izale ettiklerinde Biladi İslâmiyenin cevanibi kesiresinden mezburu Mahlu tanıdıklarına dair ihbar mütevaliye vurud edib mezburun bekasında zarar muhakkak ve zevalinde salah melhuz olmakla zeydi mezbure imamet ve saltanattan ferağ teklif etmek veya hal' etmek suretinde hangisi Erbabı Hallü Akde ve Evliyai umur tarafından Ercah görülür ise icrası vacip olurmu. Elcevab olur. İmza Ketebekül fakîr esseyid Mehmed Ziyaeddin afa anhü"* şeklinde tanzim ve imza edilen fetvayla hal' gerçekleşmiştir. Bkz. Mustafa Turan, *Elli Beş Yıldır Esrarı Milleten Gizli Kalmış Olan Taş Kışlada 31 Mart*, (İstanbul: Çeltikçi Cilt Matbaası, 1964), 79-80.

[429] Turan, *Elli Beş Yıldır Esrarı Milleten Gizli Kalmış Olan Taş Kışlada 31 Mart*, 121-122.

Carasso, Herzl'in başkalığında gelişim gösteren siyonizmi erken dönemde desteklemiştir. Carasso'da II. Abdülhamit'in huzuruna çıkıp Filistin bölgesinde Yahudiler lehine bazı imtiyazlar talep etmiştir. Carasso'nun da dâhil olduğu Siyonist Heyet 1898 yılında II. Abdülhamit'en Kudüs Sancağında Çiftlikat-ı Hümayun'un kendilerine satılmasını, reddedilen bu talep karşılığında bu defa 99 yıllığına kendilerine kiralanmasını talep etmişlerdir.[430] Carasso, padişaha yaranabilmek amacıyla Jön Türkler hakkında II. Abdülhamit'e jurnaller vermiştir.[431]

31 Mart Vakasının tertiplenip icra edilmesinde Selanik Mebusu Emanuel Carasso'nun büyük katkıları mevcuttur. Süreç Carasso'nun İttihat ve Terakki Cemiyetine sağladığı maddi katkılarla başlamaktadır. Söz konusu maddi kaynağın 400 bin altın olduğu ifade edilmiştir. 400 bin lira altın tenekeler içerisinde Metroviçeli Necip Dranaga'ya verilmiş, O'da bu maddi kaynağı Çorum Mebusu Eyüp Sabri Bey'e tevdi etmiştir. Filozof tabiiyeti bulunan Eyüp Sabri Bey yapılan faaliyetlerden bihaber kendisine iletilen direktifler cihetinde harcamalar yapmıştır. Emanuel Carasso "*Sultan Abdülhamit'e 5 milyon altına yaptıramadığımız eylemi İttihatçılara 400 bin liraya yaptırdık*" şeklinde kendileriyle iftihar etmiştir. Diğer yandan Carasso, Talat Bey'i, Zihneli Sait Bey ile kurdukları avukatlık bürosuna entegre ettikten sonra O'nun mason locasına kaydını gerçekleştirmiştir.[432]

Taşkışla'ya yerleştirilen 3. ve 4. Avcı Taburu askerleri 19 Ekim 1908 tarihinde vapurlarla Selanik'ten İstanbul'a törenlerle getirilmişlerdir.[433] İkinci Avcı taburu ise Topkapı Sarayında bulunmaktadır.[434]

Avcı Taburları tamamıyla İttihat ve Terakki Cemiyetine bağlıydılar. Bu taburlarla ilgili iki ihtimal ileri sürülmüştür; Birincisi dışarıdan birileri cemiyet adına tabur içerisinde manipüle edilerek tahrik edilmiş, ikincisi Cemiyet içinden bazı üyeler belli amaçlarla bu taburları kışkırtmıştır. Avcı Taburları olay gününe kadar farklı bir görev üstlenmemişlerdir. Bu askerleri kışkırtan beyaz başlıklı, yağmacı bir profile sahip bir

---

430 Kocabaş, *Kendi İtiraflarıyla Jön Türkler Nerede Yanıldı?,* 54.
431 Atilhan, *31 Mart Faciası,* 71.
432 Turan, *Elli Beş Yıldır Esrarı Milleten Gizli Kalmış Olan Taş Kışlada 31 Mart*, 82-83.
433 Şimşek, "II. Meşrutiyet Döneminde Meşrutiyet." 82.
434 Atilhan, *31 Mart Faciası*, 176.

grup ise askerleri istikamet boyunca tahrik etmiştir. Avcı Taburları yaklaşık olarak 2.290 askerden oluşmaktadır.[435]

31 Mart Vakasının bir komplo olduğunu ileri süren Cevat Rıfat Atilhan'a 31 Mart Vakasını:

"*Entelijens Servis, Siyonist, Dönme, İttihatçı ve Mason'lar hep elbirliği etmişler din ve şeriatı ileri sürerek birkaç masumu kandırmış, kendileri de sarıklı ve nefer kıyafetine girerek ateşi alevlemişler ve sonunda da bu ateşte biçare bedbaht kurbanlarını yakmışlardır*" söylemleriyle açıklamaya çalışmıştır.[436]

2.1.1.8.Masonlar Tarafından Kurulan Çocuk Esirgeme Kurumu

Genelde Masonlar ve özelde Türk Masonları topluma ne katkınız var sorusu karşısında ağırlıklı olarak eğitim alanında katkı sağlamaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Bunu okullar yaparak, burs imkânı sağlayarak gerçekleştirmişlerdir. Kuruluşunda yer aldıklarını ifade ettikleri kurumlar arasında Kızılay, Çocuk Esirgeme Kurumu, Veremle Savaş, Yeşilay, Cüzzamla Savaş, Kanserle Savaş, Kalp Vakfı, Sev Vakfı, İnsanlık Vakfı, Ankara Trafik Hastanesi yer almaktadır. Bunların dışında doğal afetler nedeniyle zor durumda kalanlara, sağlık hizmetlerine, milli savunmaya dönük vakıflara, şehit ailelerine yardım elini uzattıklarını ifade etmişlerdir.[437]

Himaye-i Etfal Cemiyeti olarak kurulan Çocuk Esirgeme Kurumu Mart 1917 tarihinde Necat Locasına üye olan Ali Sami Boyar tarafından kurulmuştur. Çocuk Esirgeme Kurumu I. Dünya Savaşı'nda ve sonrasında yetim kalan şehit çocuklarının ve diğer çocuklarının sorunlarını gidermek ve bakımlarını gerçekleştirmek amacıyla kurulmuştur. Kurum için seçilen amblem Kırmızı Yıldız içinde beyaz bir ay'dır.[438]

Savaş sonrası kurumun başkanlığını Dr. Besim Ömer Bey yapmıştır. Savaş yılları olması sebebiyle bu dönemde taşradaki şubelerle yeteri kadar iletişim kurulamamış ve

---

[435] Zeyrek ve Ulutin, "31 Mart İsyanı Üzerine Bazı Düşünceler (13 Nisan 1909)", 586.
[436] Atilhan, *31 Mart Faciası*, 76.
[437] Milliyet Gazetesi, 16.01.1996, 17.
[438]Suha Umur, "Yanlışlar ve Doğrular", *Tesviye Dergisi* 22 (1996), 13-14.
Kurucuları: Avukat Celal Derviş, Ahmet Emin Yalman, Mustafa Reşat Mimaroğlu, Osman Tevfik, Servet Yesari, Kemal Derviş, İstanbul Mebusu Haralambidi, İzmir Mebusun Nesin Mazelyah, Sıhhıye Umum Müdürü Adnan Adıvar, Büyükelçi Ahmet Muhtar, Avukat Michel Noradunkyan ve Doktor Rasim Ferit. Bkz. Umur, "Yanlışlar ve Doğrular", 13-14.

yardımlar azalmıştır. Kurum masonların yardımları ile birlikte her türlü kesimden yardım kabul etmiştir.[439]

28 Kasım 1917 tarihinde savaşa maruz kalan çocukların barındırıldığı 100 kişilik çocuk misafirhanesi inşa edilmiştir. Misafirhane 1917-1922 yılları arasında toplamda 2077 çocuğa bakım ve koruma hizmeti sağlamıştır. Himaye-i Etfal Cemiyeti tasarrufunda kalan çocuklar çiftçilik ve hayvancılığa yönlendirilmiş ve bu kapsamda ziraat yurdu inşa edilmiştir.

Söz konusu yurtta çocuklar yemek yapma, çamaşır yıkama, hayvanların bakım ve tımarı, harman dövme, çift sürme, ağaçların budanması, tohum toplama ve tohum dikme faaliyetlerini gerçekleştirmişlerdir. Kimsesiz çocuklar sorununun aşırı boyutlara ulaşması hem sivil toplumda hem de devlet nezdinde böyle bir kuruluşun inşa edilmesini sağlamıştır. 11 Ağustos 1917 tarihinde Çocuk Esirgeme Kurumu kamu yararına çalışan sivil toplum örgütü statüsünü kazanmıştır. Aynı kurum çatısı altında 8 Mart 1918 yılında ise Hanımlar Heyeti kurulmuştur. Çocuk Esirgeme Kurumu sonraki yıllarda Kırklareli, Samsun, İzmit, Konya, İstanbul (Üsküdar, Beyoğlu, Kadıköy, Bakırköy ve Yeniköy), Musul, Erzurum, Eskişehir, Kastamonu ve Bolu illerinde şube faaliyetleri gerçekleştirmiştir.[440]

Masonlar, Çocuk Esirgeme Kurumuyla birlikte Kızılay ve Yeşilay, Türk Maarif Cemiyeti, İkmali Tahsil Cemiyeti gibi kurumların inşa edilmesinden direkt veya endirekt etkili olmuşlardır.[441]

25 Şubat 1926 tarihinde İzmir'de Yetimlere Yardım Cemiyeti ismi ile ilk Türkiye Büyük Locası kurulmuş, ardından 30 Haziran 1927 tarihinde İstanbul'da Tekâmül-ü Fikri Cemiyeti ismiyle genel bir kayıt yapılmıştır. 16 Mayıs 1929 tarihinde ise isim değişikliğine gidilmiş, Türk Yükselme Cemiyeti ismini almıştır. 1932 yılında Türkiye Yüksek Masonluk Cemiyeti ismiyle, 1933 yılında da Türk Yükselme Cemiyeti-Türkiye Büyük Maşrık-ı ismiyle tescil edilmiştir.[442]

---

[439] Dr. Fuat Umay, "Çocuk Esirgeme Kurumunun Altın Çağı 1921-1950", *Tesviye Dergisi* 71 (2007), 28-29.
[440] "Necat Mahfil-i Muhtereme ve Himaye-i Etfal Cemiyeti", *Tesviye Dergisi* 70 (2007), 28-33.
[441] Suha Umur, "Selamet Mahfil-i Muhteremi ve İkmal-i Tahsil Cemiyeti", *Mimar Sinan Dergisi* 23 (1977), 73-80.
[442] Türe, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye Mason."76.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. CUMHURİYET DÖNEMİNDE MASONLUK

3.1.1. Milli Mücadele Sonrası Modernleşme Faaliyetleri ve Masonluk

Milli Mücadele Hareketi'nin başarıya ulaşmasında Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a çıkışı etkili olmuştur. Yeni Türkiye Devleti'nin oluşmasında bir dönüm noktası olan Samsun'a çıkış eylemi Osmanlı Devleti'nin hızlı dönüşümüne önemli bir katkı sağlamıştır. Çünkü 1900'lü yılların ilk dönemlerine gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durum iç açıcı bir görüntü sunmamaktadır.

Osmanlı Devleti'nin bu dönemini tasvir etmesi açısından Celal Bayar'ın şu sözleri önemlidir:

"*İstanbul'da karşılaştığım umumi vaziyet, bana, bütün mahalli dertleri unutturmuştu. İstanbul'un geniş siyasi çevresine girer girmez, felaketin kapıyı çaldığını görmüştüm. Hâlbuki biz dört yıldan beri devam eden harbin her gün ağırlaşan yükünü, zafer ümidiyle çekiyor, bütün ıstıraplara ağır mahrumiyetlere katlanıyor ve harbi her şeye rağmen kazanacağız diyorduk.*

Hislerimiz, milli gururumuz başka türlü düşünmeye müsait değildi. Şimdi bütün bu ümitler sarsılmıştı. Memleket, bütün gücüyle nesi varsa, hepsini harp uğrunda sarf etmiştir. Ordumuz ricat halindeydi. Müttefiklerimizde de zaaf eserleri şiddetle kendini gösteriyordu: Avusturya ve Macaristan İmparatorluğu bitkin bir halde -ne pahasına olursa olsun- harp sahasından çekilmek istiyordu. Bulgarlar, mağlup ve perişandı. Almanya, İtilaf Devletleri ordularının karşısında kudret ve satvetini kaybetmiştir. Bu hallerin siyasi vaziyete sirayet etmemesi mümkün değildi. Bize gelince: İktidarda bulunan Talat Paşa kabinesi nüfuzunu kaybetmiştir; istifaya hazırlanıyordu. Millete dayanan başka bir siyasi teşekkül de mevcut değildi".[443]

Millî Mücadele Hareketinin şekillenmesinde İttihat Terakki Cemiyeti'nin etkin bir rolü olduğu söylenebilir. Bir yandan İstanbul Hükümeti diğer yandan Millî Mücadele Hareketi, İttihat Terakki Cemiyeti'nin faaliyetlerini yakından gözlemlemiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti, Sivas Kongresi'ne katılacak üyelerden vatanın ve milletin selametinden başka şahsi bir gaye taşımayacaklarına ve Cemiyeti'ni tekrar faal kılmayacaklarına dair yemin etmişlerdir.[444]

---

[443] Celal Bayar, *Ben De Yazdım Millî Mücadeleye Gidiş I*, (İstanbul: Sabah Kitapları, 1997), 1-2.
[444] Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber I*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi), 1997, 219.

İttihat ve Terakki Cemiyeti 1 Kasım 1918 tarihinde kendini feshettiğini ilan etmiştir. Yerine Teceddüt Fırkası isimli yeni bir parti kurulmuştur. Teceddüt Fırkası 11 Kasım 1918 tarihinde resmi hüviyetine kavuşmuştur.[445]

İttihat ve Terakki Cemiyeti bu dönemde İslamcı söylemlere bağlı kaldığı gibi Türk milliyetçiliği söylemlerini de kullandığı görülmüştür. Sembolleştirilen "*Türk ve Milli"* kelimeleri buna örnek gösterilebilir. Cemiyetin şeffaf faaliyetleri arasında kendine bağladığı Hilal'i Ahmer, Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti ve Türk Ocağı gibi kurumlar aracılığıyla kamuoyu oluşturduğu iddia edilmiştir.[446]

Yunanlıların İzmir'i işgalinden önce eski Sivas Mebusu Kara Vasıf Bey'in gayretleriyle kurucu kadrosu Kara Vasıf Bey, Galatalı Albay Şevket Bey, Yarbay Edip Bey ve Yarbay Kemalettin Sami Beylerden oluşan "*Karakol"* isimli gizli bir cemiyet kurulmuştur.[447] Cemiyet'in Merkezi Heyeti yedi kişiden oluşmaktadır. Bunlar sırayla; Baha Sait, Refik İsmail, Miralay Kara Vasıf, Kafkas Fırkası Kumandanı Çolak Kemal (Kemalettin Sami Paşa), Karadeniz Boğazı Kumandanı Galatalı Şevket, Sevkiyatçı Ali Rıza (İstanbul Mebusu Ali Rıza) ve Miralay Edip Servet Bey'lerden (Eski milletvekillerinden Edip Servet Tör) oluşmaktadır.[448]

Karakol Cemiyeti için tanzim edilen programa göre cemiyetin amacı şöyle ifade edilmiştir: Türk halkına ve İttihatçılara karşı itilaf devletlerinin ve gayrimüslim azınlıkların saldırılarını engellemek, İttihatçı kadroların Anadolu'ya geçişini sağlamak ve baskınlar neticesinde elde edilecek silahları Anadolu'ya ulaştırmaktır.[449]

Karakol Cemiyeti bir yandan ilçe örgütlenmeleri şeklinde yapılanırken diğer yandan menzil hattı olarak ifade edilen Binbaşı Şükrü Oğuz Komutasında Anadolu'ya kaçışı sağlamıştır. Menzil hattının önemli duraklarından biri Sultan Tepesinde bulunan Özbekler Tekkesidir.[450] Özbekler Tekkesi hem Anadolu'ya kaçışı hem de silahların

---

445 Bahar Arslan, "Mütareke Döneminde İttihatçılık: İzmir'de Teceddüt Fırkası", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 40 (2020), 353-356.
446 Zürcher, *Milli Mücadelede İttihatçılık*, 113.
447 Miralay Mehmed Arif Bey, *Anadolu İnkılâbı Milli Mücadele Anıları 1919 – 1923*, (İstanbul: Arba Araştırma Basım Yayın, 1987), 70.
448 Ali Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, (İstanbul: Vatan Neşriyat, 1953), 374.
449 Zürcher, *Milli Mücadelede İttihatçılık*, 125.
450 Cemal Kutay, *Cumhuriyetin Manevi Mimarları*, (İstanbul: Acar Bilgi Merkezi Yayınları, 2013), 200-201.

saklanması ve nakliyesi için önemli bir yer teşkil etmiştir.[451] Karakol Cemiyeti'nin[452] bu denli başarılı olmasında İttihatçı kadrolar kadar esnaf dayanışmasının faal olmasının da etkisi vardır.

Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları Karakol Cemiyet'inden Sivas Kongresi öncesi haberdar olmuşlardır. Mustafa Kemal Paşa'nın cemiyete bakışı göstermesi açısından M. Müfit Kansu Bey'in[453];

"*İstanbul'da "Karakol Cemiyeti" adı ile gizli bir cemiyet kurulduğunu ve bütün yüksek kumanda heyetine, ordu makamlarına, idare amirlerine müessir telkinatta bulunulduğunu, cemiyetin nizamname, talimatname ve emirlerinin tebliğ edildiğini Üçüncü Kolordu kanalı ile öğrenmiştik. Haberi ve haberle beraber cemiyetin nizamname, talimatname ve ilk tamimlerini aldığımız an, Paşa'nın Sıvas Kongresi hazırlığı münasebetiyle Vali Reşit Paşa (Sivas valisi) ile en çetin muhaberelere giriştiği ve telgraf makinesi başında muhaberede bulunduğu bir zamanına rastlıyordu. Zaten Paşa'nın sinirli olduğu bir zamanda bu haberin alınması Paşa'yı bütün bütün hiddetlendirmişti"* açıklamaları önemlidir.[454]

Milli Mücadele Hareketi ve Karakol Teşkilatının ulusal mücadele faaliyetlerine karşın mason faaliyetlerinin ulusal çizgide şekillendiği görülebilir. Özellikle Fransız Masonluğuna bağlı faaliyet yürüten La Renaissance Locası ve Meles Locasının faaliyetleri örneklik temsil edebilir.

Fransa hükümetinin Milli Mücadele Hareketine saygı gösterip Anadolu topraklarından çekilmesiyle birlikte Fransız Masonluğu içerisinde Maşrık-ı Azam Maraşyan ve arkadaşları Ermeniler lehine dikkat çekmek istemişlerdir. Ermeni lobilerinin Büyük

---

[451] Milli Mücadele Hareketine katılmak için Anadolu'ya geçen İsmet İnönü, Adnan Adıvar, Halide Edip Adıvar, Ali Fuat Cebesoy'un babası İsmail Fazıl Paşa, Mehmet Akif Ersoy ve Celâlettin Arif Bey gibi önemli isimler Özbekler Tekkesiyle iletişim kurarak geçmişlerdir. Bkz. "Özbekler Tekkesi" son güncelleme 17 Eylül, 2021, https://islamansiklopedisi.org.tr/ozbekler-tekkesi--uskudar.

[452] Karakol Cemiyeti'nin başarıları arasında 26 Ocak 1920 tarihinde Fransızların kontrolünde bulunan Gelibolu'daki Türk cephaneliğine yapılan baskı neticesinde 8.500 tüfek, 33 makinalı tüfek ve 500.000 mermi ele geçirilmiş olması örnek gösterilebilir. Bu minvalde 1920 yılı Nisan ayında Anadolu'ya 56.000 süngü, 320 makineli tüfek, 1500 tüfek bir batarya, 3000 sandık cephane, 10.000 üniforma, 100.000 at nalı 15.000 matara ve bir ton muhtelif askeri teçhizatın kaçırıldığı söylenebilir. Bkz. Metin Ayışığı, "Milli Mücadele'de İstihbarat, Mühimmat Sevkiyatı ve Kocaeli", Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyum-III, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi 2016, 1074.

[453] Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber I, 138.

M. Müfit Kansu Bey'in tutmuş olduğu 8 Ağustos 1335 tarihli günlüğünde Karakol Cemiyeti; "*'Hoppala! Başımıza bir de 'Karakol cemiyeti' çıktı. Bu gizli bir cemiyetmiş, hem de orduları, kolorduları, başkumandanı, erkânı harbiyei umumiyesi, sivil idare kadrosu olan cemiyet. Pek de esrarengiz ve tedhişkar bir teşekkül. İdamsız işi yok! Cemiyet aleyhinde düşünmek, konuşmak, çalışmak hep "idamlık" işlerden. Ayrıca cemiyet azası, vazife sahipleri, umumi merkez ve şubelerinin yeri, her şey her şey bir sır. Bunlardan bahsetmek, bunları haber vermek, hatta bütün bu 'sır' olan esası, vazife ve faaliyetlerden en küçük bir noktayı dahi ağızdan kaçırmış bulunmanın cezası dahi 'idam' yani resmen ipe çekip asmak değil de, gizli bir kurşun sıkıp 'yoketmek', 'öldürmek' ve 'öldürtmek!"* şeklinde tanımlanmaktadır. Bkz. Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber I*, 138.

[454] Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber I*, 137.

Ermenistan talebi Fransa'nın Anadolu'dan çekilmesi üzerine şekil değiştirmiş, "Osmanlı hâkimiyeti altında Ermeni milletinin insani bir rejime kavuşturulması" şekilde dönüştürülmüştür. La Renaissance Locası Büyük Üstad'ı Dr. Pericles Tiberius Fransa Maşrık-ı Azamına Kilikya'da bulunan Rum ve Ermeni Hıristiyan azınlığın korunmasını garanti altına alacak adımlar atılmasını talep eden bir mektup yayınlamıştır. Söz konusu mektuba Fransız mason Besnard tarafından cevap verilmiştir. İlgili cevapta;

"Eğer emperyalist umutları cesaretlendirmek yerine insanlık ve adalet geleneğimizi izleseydik Türkiye'de sonsuz minnettarlık elde eder ve saygınlığımızı kaybetmek yerine iki katına çıkardık. Bunu başarmak için aşina olduğumuz örgütsel yöntemler olan asker göndermek ve askeri hâkimiyet tesis etmekten kaçınılmalıydık. Çünkü güç olarak dayatılan bir rejiminin bu güç bertaraf edildikten sonra kalıcı olmayacağını öngörmek kolaydı" şeklinde cevap verilmiştir.

Söz konusu cevaptan da anlaşıldığı gibi Fransız Masonluğun konuya soğuk bakmıştır. Buna rağmen La Renaissance Locası ve Meles Locası Fransa Masonluğuna Ankara Hükümeti'nin diktatör gibi davranıp Rum ve Ermenilerden oluşan Hıristiyanları katlettiğini içeren ve Milli Mücadele Hareketini hükümet nezdinde organize edilmiş suçlular olarak tanımlayan mektuplar göndermeye devam etmişlerdir.

La Renaissance Locası ve Meles Locasının Fransız Masonluğunda yaptıkları tüm lobi faaliyetlerine rağmen Türk Masonluğunun 1921 yılı sonunda Uluslararası Mason Federasyonu'na bağlanması sonucunda Fransız Masonluğu Türk Masonluğuyla iletişim kurmuş ve 9 Nisan 1922 tarihinde Türk Masonluğunu resmi olarak tanımıştır.[455] Milli Mücadele Hareketi söz konusu locaların olumsuz girişimlerine rağmen başarıya ulaşmanın yollarını bulmuş ve Türkiye Devleti'ni çağdaş, hukuk ve laik normlara kavuşturmak için yenileşme faaliyetlerine hız vermiştir.

Islahat Fermanı ile başlayan demokratik ve laik modernleşme çabaları I.Dünya Savaşı sonunda gelişimini arttırarak devam etmiştir. Gelişen hızlı dönüşümün gerçekleşmesinde Mustafa Kemal Paşa ve silah arkadaşlarının etkisi had safhada olmuştur. Fransız İhtilalı'nın sonucu yayılan ulusçuluk akımları Osmanlı Devleti'nde birçok ulusun isyan etmesi ve bu isyanlar sonucu birçok ülkenin bağımsızlıklarını ilan etmesiyle sonuçlanmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın başlatmış olduğu Milli Mücadele Hareketinin zaferle sonuçlanması ile birlikte yeni Türkiye Devleti'nin temelleri atılmaya başlanmıştır.

[455] Dumont, *Osmanlıcılık, Ulusçu Akımlar ve Masonluk, 133-135.*

Milli Mücadele Hareketi zafere ulaşmasına rağmen Anadolu halkının içinde bulunduğu durum pek iç açıcı değildir. Merkantilist ekonomik sistemin Osmanlı Devleti tarafından yeterince algılanamaması ülkenin sanayi devrimine entegre olmasını geciktirmiştir. Avrupa'da gelişen feodal yönetim her ne kadar Avrupa köylüsünün sömürüsü üzerinden gelişim göstermişse de sermayenin hızlı bir şekilde birikimini sağlamıştır. Biriken sermaye burjuvaziye doğurmuş ve feodal yapının ticari olarak kapitalizme geçmesini meydana getirmiştir. Söz konusu burjuvazi bir krallık etrafında toplanıp bir yandan derebeylerini tasfiye derken, diğer yandan da kilisenin direnç kaybetmesine neden olmuştur. Mutlakıyetçi krallıkların güç kazandığı bu dönemde ticaret yapma olanağı artmıştır.[456]

Avrupa'da gelişen burjuvazi bu şekilde dünyayı açılırken Osmanlı Devleti'nde uygulanan toprak rejimi iktisadi askeri ve idari yapıların olumsuz etkilenmesine neden olmuştur. Fütuhat eksenli gelişim düzeni Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da yükselen sanayi odaklı iktisadi değişiklikleri görmesi ve onu yakalamasını engellemiştir.

Mevcut durumu Niyazi Berkes;

"Osmanlı Toprak rejimi yerine derebey ile içmeye doğru bir akımın başlaması o zaman reyya denilen köylünün feodal bir rejim altına girmeye başlaması tarımsal üretimin düşmesi şehirler sanayinin daralması yüzünden zanaat erbabı ve köylüden müteşekkil halk çoğunluğunun yoksulluğa düşmesi, devlet maliyesinin çökmesi, devlet idaresinin bozulması Türk ekonomisinin dış ticaret muvazenesinden ötürü şiddetli bir enflasyona düşmesi ekonominin hemen her sektöründe sermaye birikiminin hızla düşmesi tersine bu ekonominin genel dengesini daima aleyhde aşağıya doğru kendini tüketme yoluna dönmüş olması" şeklinde ifade etmiştir.[457]

Osmanlı Devleti, payitaht'tan uzaklaşıp genişlemesi ikmal sorununu ortaya çıkarmakla birlikte mevcut tımar sistemi Anadolu halkının üzerindeki ekonomik sıkıntıları arttırmıştır. Buna bağlı isyanlar çıkmıştır. Dolayısıyla merkantilist ekonomik yapı sayesinde feodalizmden kapitalizme ve oradan emperyalizme dönüşen Avrupa'ya karşı Osmanlı Devleti feodal düzeni yakalamış, ancak kapitalizm evresine geçememiştir.[458] Tüm bu gelişmelerle birlikte tarihte tanınan kapitülasyonlar Osmanlı Devleti'nin aleyhine dönmüş Osmanlı Devleti Batı'nın sömürgesine açık bir profil ortaya koymuştur.

---

[456] Baskın Oran, *Türk Dış Politikası,* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009), 113-114.
[457] Niyazi Berkes*, İki Yüz Yıldır Neden Bocalıyoruz?,* (İstanbul: Yenigün Haber Ajansı, 1997), 11.
[458] Oran, *Türk Dış Politikası,113-117.*

Osmanlı Devleti sistemsel olarak din ve gaza zihniyetinden kurtulup merkantilist ekonomik zihniyeti yakalayacak reformlar gerçekleştirememiştir. Çünkü yapılan reform çalışmaları eski muzaffer günlere dönmek amacıyla yapılmıştır. Osmanlı Devleti'nin, Avrupa Devletlerine bakış açısı fütuhat eksenli olmasından dolayı ekonomik bir bilinç geliştirememiştir. Bu durum devlet yönetim mekanizmasında dini düşüncenin hâkimiyetini pekiştirirken ekonomik sınıf bilincini olumsuz etkilemiştir.[459]

Osmanlı Devleti'nin sınaî kapitalist sürecine entegre olamamasını Müslüman olmasına bağlayanlara karşın nedenin ne İslam olmakla ne de Asya tipi üretim tarzından kaynaklı olmadığını ileri süren Doğan Avcıoğlu bu durumu göçebe zihniyetinden kaynaklı olduğunu ileri sürmüştür. Coğrafi keşifler sonucu meydana çıkan kapitalizm yayılmacı politikalar takip eden Batılı tüccarların büyük sermayedar olmalarını hızlandırmıştır. Birikmiş sermayenin gücüyle ticari kapitalizm sınaî kapitalizme evirilmiştir.[460]

Bütün bu bilince sahip olan Mustafa Kemal Paşa yeni Türkiye Devleti'nin varlığını sürdürmesi ve yükselmesinin Batı normlarıyla oluşturulacak bir entegrasyondan geçtiğini öngörmüştür. Bu bakış açısından dolayı Milli Mücadele Hareketinin anti-kapitalist bir mücadele olmayıp tam tersine kapitalist sisteme entegre olma üzerine kurulu olduğu ileri sürülmüştür. Yeni kurulan Türk Devleti'nin konu hakkındaki düşüncesi küresel kapitalizmden ziyade ülkeyi rahatlatacak ve kalkındıracak dışa karşı korumacı bir ekonomik kapitalizmin takip edilmesi olmuştur. Bağımsızlık içinde Batılılaşma çabaları olarak da değerlendirilebilecek bu tavır süreçte küresel kapitalizme entegrasyonu sağlayacaktır.[461]

Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Mücadele Hareketinin başarıya ulaştıktan sonra yaptığı her türlü modernleşme çalışmalarında bu düşüncenin etkileri görülecektir.

[459] Berkes, *İki Yüz Yıldır Neden Bocalıyoruz?,* 11-12.
[460] Doğan Avcıoğlu, Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın I, (İstanbul: Tekin Yayınları, 1976), 25-32.
[461] Oran, *Türk Dış Politikası,*251-252.

3.1.1.1. İkameci Ekonomik Yapı ve İzmir İktisat Kongresi

Milli Mücadele Hareketi yeni Türkiye Devleti'ni inşa ederken ilk gerçekleştirdiği faaliyetlerin başında İzmir'de düzenlediği İzmir İktisat Kongresi olmuştur.

İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat- 4 Mart 1923 tarihleri arasında Karataş'ta bulunan İttihat ve Terakki Mektebinde toplanması düşünülmüş, fakat mekânın yetersizliğinden dolayı ikinci Kordon'da bulunan Osmanlı Bankası tarafından depo olarak kullanılan Aram Homparsoman binası tercih edilmiştir.[462]

İzmir İktisat Kongresi serbest piyasa ekonomisine uygun olarak liberal iktisadi bir görüntü vermektedir. Devlet demiryolları konusunun dışında ekonomiye müdahale etmekten kaçınılmış, işçi sınıfının sendikal ve kimi sosyal ve iktisadi (grev, toplu sözleşme, işçi hakları vb) taleplerinin karşılanmadığı şeklinde eleştirilere maruz kalmıştır.[463]

Mustafa Kemal Paşa kurulan yeni devletin yabancı sermayeyi düşman görmediğini, bilakis ülkede ciddi sermaye birikimine ihtiyaç duyulduğunu ifade etmiştir. Lozan Antlaşması sonrası kongredeki kararlar gereği iktisadi manada korumacı, ikameci bir iktisadi politika izlemiştir.[464]

Kongre ile ilgili bir komisyon oluşturulmuştur. Komisyonda Ertuğrul Mebusu Osman Hamdi Bey, İzmir Mebusu Enver Bey, Saruhan Mebusu Necati Bey, Konya Mebusu Vehbi Bey, Saruhan Mebusu Reşat Bey ve Konya Mevzusu Hacı Bekir Efendi bulunmuştur.[465] İzmir İktisat kongresinde Ziraat grubu, ticaret grubu, sanayi grubu ve işçi gruplarından oluşmaktadır.

Ziraat Grubunu: Manisa Mebusu Kani Bey, Akhisar Mebusu Lütfi Arif Bey, Afyon Mebusu Mollazade Süleyman Bey'ler,

Ticaret Grubu: Gediz Mebusu Mahmut Bey, Zonguldak ve Bartın Mebusu İbrahim Hakkı Bey, Ödemiş Mebusu Hamit Şevket Bey'ler,

---

[462] Erkan Serçe, *İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat – 4 Mart 1923*, (İstanbul: Stil Matbaacılık, 2004), 1.
[463] Çavdaroğlu, *Öncesi ve Sonrası İle Lozan*, 255.
[464] Selek, *Anadolu İhtilali II*, 738.
[465]Mehmet Kayıran ve Selami Saygın, "İzmir İktisat Kongresi", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi* 5 (2019), 33.

Sanayi Grubu: İzmir Mebusu Sezai Bey, İstanbul Mebusu Ahmet Şerif Bey, İstanbul Mebusu Mahir Arif Bey'ler,

İşçi Grubu: Kütahya Mebusu Aka Gündüz Bey, Afyonkarahisar Mebusu M. Şefik Bey, Gümüşhane Mebusu Haydar Rüştü Bey'lerden oluşmuştur.[466]

İzmir İktisat Kongresi İstiklal Marşı okunmasıyla başlamıştır. Sonrasında İzmir Belediye Başkanı Haydar Rüştü Bey bir açılış konuşması yapmıştır. Mustafa Kemal Paşa:

"Efendiler Aziz Türkiye'mizin iktisadi tealisi esbabını aramak ve bulmak gibi vatani, hayati ve milli bir gaye mükteseb için bugün burada toplanmış olan sizlerin, muhterem halk mümessillerinin huzurunla bulunmakla çok mesut ve bahtiyarım. Halk sesi, hakkın sesi...

Efendiler! Uzun gafletlerle ve derin lakaydi ile geçen asırların bünye-i iktisadımızda açtığı yaraları tedavi etmek, tedavi çarelerini aramak ve memleketi mamuriyete, milli bir refaha, saadete ve servete isal edecek yolları bulmak için vuku bulacak esainizin çok kıymetli ve muvaffakiyetli netayice iktiran etmesini temenni eylerim. Arkadaşlar! Sizler doğrudan doğruya milletimizi teşkil eden halk sınıflarının içinden geliyorsunuz. Ve onlar tarafından müntehab olarak geliyorsunuz. Herkesten daha iyi biliyorsunuz, sizin söyleyeceğiniz sözler, alınması lüzumunu beyan edeceğiniz tedbirler, doğrudan doğruya halkın lisanından söylenmiş gibi telakki olunuyor. Bu an büyük isabetlere maliktir. Zira halkın sesi hakkın sesidir...

Mazide Tanzimat devrinden sonra ecnebi sermayesi müstesna bir mevkie malikti, devlet ve hükümet ecnebi sermayesinin jandarmalığından başka bir şey yapmamıştır. Her yeni millet gibi Türkiye buna muvafakat edemez. Burasını esir ülkesi yaptırmayız" sözlerini içeren yaklaşık elli (50) sayfalık bir konuşma gerçekleştirmiştir.[467]

İktisadi yapının belirlenmesinde İzmir İktisat Kongresi önemli hamle olarak görülmüştür. Yerli sermaye ve sermayedarların korunması ve yabancı iş adamlarıyla rekabetini artıcı tedbirlere vurgu yapan kongrenden sonra Millî Mücadele Hareketi çift başlılığa sebep olan saltanatı kaldırmakla ilgili çalışmalar yapmıştır.

3.1.1.2.Çift Başlılığın Kaldırılması

Yeni Türkiye Devleti işleyişindeki kutlama, tebrik ve merasimler gibi alanlarda çift başlılıkla karşı karşıya kalmıştır. Bütçe görüşmelerinin hanedanı saltanat ifadesiyle başlaması ve uygulanacak idam kararları için padişah buyruğunun talep edilmesi bu çift başlığının örnekleri arasında gösterilebilir.

---

[466] Afet İnan, *İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat- 4 Mart 1923*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989), 55.
[467] İnan, *İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat- 4 Mart 1923,* 57-65.

Samsun Mebusu Nazif Bey TBMM'de bu çift başlıktan kaynaklı sorunları hükümet mekanizmasının yeni olduğuna bağlamıştır. Mevcut hükümetin yönetim şeklini şu sözleriyle sorgulamıştır;

"*Yani hükümet Meşruti bir hükümet midir? İmparatorluk mudur? Yoksa krallık mıdır? Hangi yönetim şekliyle yürütülmektedir. Hükümetin görevi ile Meclisin görevleri nedir? Bu sorunlar hiç belirtilmemiştir. Bakanlar hem mebus olarak görev yapmakta hem de Osmanlı meşruti hükümetin anayasal görevlerini üstlenmektedirler. Eğer yürütme meclisin tasarrufunda ise Bakanlar yalnızca Meclis kararlarını uygulamakla sorumludurlar, bir başlarına karar veremezler. Veya yürütme Bakanlar Kuruluna ait ise o zaman mebuslar yasama gücüne malik olurlar. Bakanlar ile Meclisin görevleri ayrılsın".*[468]

20 Ocak 1921 tarihinde toplam 24 maddeden oluşan ve ilk maddesinde "*Hâkimiyet kayıtsız, şartsız milletindir"* sözüyle idari şekli milletin mukadderatını bizahati ve bilfiil kendisinin yönetmesi ilkesine dayanan ilk anayasa tanzim edilmiştir.[469]

Mustafa Kemal Paşa saltanatla ilgili olarak:

1. Padişah arzu ederse Ankara'ya gelebilir veya başka bir yerde ikamet edebilir veyahut İstanbul'da ikametine devam edebilir.
2. Büyük Millet Meclisi Hükümetin çalışma yeri ileri tarihte belirlenmek kaydıyla şimdilik Ankara olmalıdır.
3. Padişahın Büyük Millet Meclisini tanıması durumunda Meclis Hükümetini de tanıdığı anlamına geleceğinden İstanbul'da farklı bir hükümetin olması mümkün görünmeyecektir.
4. Padişah İstanbul'da ikamet ettiği ve meclisin Ankara'da olması durumunda Büyük Millet Meclisi tarafından yetkilendirilen bir kurul İstanbul'da da bulundurulacaktır.
5. Padişahın ailesinin ve uhdesinde çalışan memurların maaşları Büyük Millet Meclisi tarafından onaylanan bütçedeki ödeneklerden karşılanacak olup Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından İstanbul'a tevdi edilecektir.[470]

Bakanlar Kurulunda 24 Kasım 1921 tarihinde ise kuvvetler ayrılığı konusunu gündem olmuştur. Mersin Vekili Selahaddin Bey özel komisyon sözcüsü olarak;

"*Günümüzde iki türlü devlet idaresi mevcuttur. Yasama ve yürütmenin tek elde toplandığı (Güçlerin Birleştirilmesi) diktatörlük ve diğeri ise güçlerin aykırılığı şeklindeki meşrutiyettir. Güçleri birleştirmenin sonu "Diktatörlüktür." Öyle ki; yürütme kurulu başkanı, yürütmenin sorumluluğunu üstlenmiş olacak,*

[468] Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi - IV 1921-1922 Cumhuriyete Doğru*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006), 89-90.
[469] Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, 195.
[470] Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi –IV 1921-1922 Cumhuriyete Doğru*, 105-107.

program hazırlayacak, hazırlanan programı meclise takdim edip tüm bakanlar bu program kapsamında faaliyet yürütecektir" şeklinde düşüncesini ifade etmiştir.[471]

Saltanatla ilgili en önemli gelişmelerden biri Mustafa Kemal Paşa'nın İtilaf Devletlerinin Türkiye hakkındaki fikirlerini öğrenmek ve Millî Mücadele Hareketini onlara aktarabilmek amacıyla Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'i görevlendirmesi oluşturmuştur.[472] Mecliste saltanatla ilgili sert tartışmalar yaşanmasına rağmen padişah Büyük Millet Meclisi Hükümetini tanıma hususunda tarafsız davranmıştır. Bu tartışmaların gölgesinde hükümet pasaportlarda bulunan "*Namı Namii Hazreti Padişah*" deyimini kaldırıp "*Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Adına*" ifadesini içeren bir kararname çıkarmıştır.[473]

26 Ağustos 1922 tarihi sabahında başlayıp 30 Ağustos 1922 tarihinde Türk ordusunun kesin zaferiyle neticelenen Başkomutanlık Meydan Muharebesi gerçekleştirilmiştir.[474] Zafer sonrası İtilaf devletleriyle 11 Ekim 1922 tarihinde Mudanya Ateşkes antlaşması imzalanmıştır.[475] İtilaf Devletleri 27 Ekim itibarıyla bir nota tanzim ederek mütarekeyle ilgili bilgileri hem Ankara hem de İstanbul Hükümetlerine bildirmişlerdir. Sadrazam Tevfik Paşa telgrafla birliği sağlamak amacıyla Ankara Hükümetinden İstanbul'a bir temsilci gönderilmesini talep etmiştir. Fakat Ankara Hükümeti bu talebi cevapsız bırakmıştır. Tevfik Paşa, Maliye Nazırı Faik Nüzhet Bey aracılığıyla Ahmet Emin Yalman'a ülkenin birlik ve beraberliğine vurgu yapan bir mülakat vermek istediğini teklif etmiştir. Ankara Hükümeti mülakata sert tepki göstermiştir.[476]

---

471 Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi –IV 1921-1922 Cumhuriyete Doğru*,139-142.

472 Yusuf Kemal Bey önce Ahmet İzzet Paşa ile görüşmüş ve 21 Şubat 1922 tarihinde gizliliğe riayet ederek Doktor Reşat Paşa'nın aracılığıyla padişahla görüşmüştür. Yusuf Kemal Bey padişahtan Ankara Hükümeti ve Türkiye Büyük Millet Meclisini tanımasını ve Avrupa'daki görüşmeler için kendisinin (Yusuf Kemal Bey) yetkili olduğunu kabul etmesini istemiştir. Padişah Vahdettin'in bu iki talebi karşılıksız bırakması üzerine saraydan ayrılmıştır. Görüşmenin ortaya çıkması, Yusuf Kemal Bey'in arzuhalci gibi telakki ettirilmesi Büyük Millet Meclisi Hükümetini küçük düşürüldüğü ithamlarına maruz kalmasına sebep olmuştur. Her ne kadar Yusuf Kemal Bey görüşme talebinin padişah tarafından geldiğini ve huzura yalnız bir birey olarak kabul edildiğini ifade etmiş olsa da olay Meclis çatısı altında sert tartışmalara neden olmuştur. Bkz. Salahi R. Sonyel, *Gizli Belgelerde Mustafa Kemal, Vahdettin ve Kurtuluş Savaşı*, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2010),171.

473 Vasfi Raşit Sevığ, "23 Nisan 1919'dan 24 Nisan 1924'e Kadar Anayasa Hareketleri", *Ankara Hukuk Fakültesi Dergisi* C.8, 1(1951), 42-43.

474 Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar I.*, 135.

475 Selek, *Anadolu İhtilali II*, 724.

476 Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim Geçirdiklerim II*, 815-816.

Mustafa Kemal Paşa, İstanbul Hükümeti'nin teklifini sert bir şekilde eleştirerek Türk milleti adına tek söz sahibi makamın TBMM olduğunu bildirmiştir.[477] Meclis-i Vükela Refet Paşa ile gerçekleştirdiği görüşmeler neticesinde padişahın meclisi onaylayan ve milli hareket liderlerini zaferden dolayı tebrik eden bir beyanname yayınlanması hususunda ikna faaliyeti yürütmüştür. Refet Paşa'nın tanzim edip Hariciye Nazırı İzzet Paşa'nın da biraz eklemeler yaptığı beyanname hazırlanarak padişah adına ilan olunmak üzere Meclis-i Vükela'ya sunulmuştur.[478]

Yaşanılan bu gelişmeler üzerine Sinop Mebusu Dr. Rıza Nur ;

"Bugün Türk Milletinin ve devletinin sorumluluğu ortaya çıkan çift başlılığı yani iki hükümet hususunu çözmektir. Ne ki millet kararını vermiş, üç yıl önce Türkiye Büyük Millet Meclisini inşa ederek iradesini göstermiştir. Hâkimiyet millete aittir. Türkiye Hükümeti burada olup Osmanlı Devleti yıkılmıştır. Buna mukabil daha güçlü ve milli Türkiye Devleti ortaya çıkmış ve ülkenin hâkimiyeti de onun uhdesindedir. İstanbul'da hâkimiyeti üstlenecek bir hükümet bulunmadığından, bir kanun tasarısı tanzim edip başkanlık divanına takdim etmiştim. Teklifin okunmasını rica ediyorum" demiştir.[479]

Sinop Mebusu Dr. Rıza Nur ve 78 arkadaşı verdikleri önergeyle Büyük Millet Meclisinin bazı kararlar almasını talep etmişlerdir.

Buna göre;

1- *Osmanlı Devleti otokritik sistem ile ortadan kalkmıştır.*

2- Türkiye Devleti ismiyle daha genç ve dinamik milli halk hükümeti ilkelerini taşıyan TBMM hükümeti kurulmuştur.

3- Osmanlı Devleti yerine kurulan Türkiye Hükümeti ulusal sınırlarda tek mirasçıdır.

4- Hazırlanan anayasa ile padişahın hakları millete tevdi edildiğinden padişahlık yok olmuş ve tarihe karışmıştır.

5- İstanbul'da herhangi meşru bir hükümet bulunmadığı için İstanbul ve etrafı TBMM tasarrufundadır. Bu sebeple bölgenin yönetimi ve işleyişi hususunda TBMM memurları görevlendirilmelidir.

6- *TBMM hükümeti meşru hakları bulunan halifelik makamını esaretten kurtaracaktır.*[480]

Büyük Millet Meclisi 30 Ekim 1922 tarihinde İkinci Başkan Vekili Musa Kazım Efendi'nin riyasetinde açılmıştır. Bakanlar Kurulu Başkanı Rauf Bey saltanatın kaldırıldığı ve Büyük Millet Meclisinin bağımsızlığını ilan ettiği bu gecenin aynı zamanda Hz. Muhammed'in doğum yıldönümü olduğunu, bu sebeple bu gece ve ertesi günün bayram kabul edilmesini talep etmiştir. Bu talep makbul görüldükten sonra

---

[477] Atatürk, *Nutuk*, 523.
[478] Ahmet İzzet Paşa, *İstiklal Harbinin Gerçekleri Feryadım II*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2017), 190.
[479] Goloğlu, *Millî Mücadele Tarihi –IV 1921-1922 Cumhuriyete Doğru*, 508.
[480] Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi –IV 1921-1922 Cumhuriyete Doğru,* 507.

Kırşehir Mebusun Mecit Efendi dualar etmiştir. Ertesi gün bayram ilan edilmesi ile ilgili karar aldıktan sonra meclis saat 06.40'ta bileşimine son vermiştir.[481]

3.1.1.3.Cumhuriyetin İlanı

Türkiye Devleti'nin gerçekleştirdiği en önemli yeniliklerin başında yönetim mekanizmasını Cumhuriyet rejimi ekseninde dönüştürmüş olması gelmektedir. Uzun yıllar boyunca gerçekleştirilen reform ve yenileşme faaliyetleri nihayet sonuç vermiş, ülke Cumhuriyet rejimine evirilmiştir.

Cumhuriyet kelimesinin etimolojisi Cumhur sözcüğünden türetilmiştir. Arapça kökenli olan bu kelime halk, ahali anlamına gelmektedir. Cumhuriyet; halka dair anlamındadır. Batı dillerinde res publica olarak kullanılmıştır. İngilizce Republic, Fransızca ise La Republique şeklinde telaffuz edilmiştir. Latince olan kelime kamuya dair kamu malı anlamlarını gelmektedir.[482]

Osmanlı Devleti'nin siyasal yaşamına ilk defa İbrahim Müteferrika tarafından demokrasi olarak dâhil edilmiştir. Cumhuriyet kavramsal olarak Mustafa Reşit Paşa'nın 1848 tarihinde Sultan Abdülmecit'e yaptığı uyarılarda karşımıza çıkmaktadır. Mustafa Reşit Paşa'nın bu uyarılarına karşılık Serasker Sait Paşa cumhuriyetin ilan edileceğini ve saltanatın elden gideceğini ileri sürerek karşı çıkılmıştır.[483]

Namık Kemal, Ali Suavi, Ziya Paşa gibi Genç Osmanlılar Fransız İhtilali'ne fikirleriyle katkı sağlayan Montesquieu ve J. J. Rousseau'dan etkilenmişlerdir. Ziya Paşa: "*Cumhuriyet yönetim şeklinde kral, sadrazam, padişah gibi kişiler yoktur. Ülkenin kralı da, imparatoru da, padişahı da ülke halkıdır. Bu yönetim şeklinde halk birkaç kişinin hükmüne ve keyfine tutsak olmayıp herkes özgürlük hususunda serbesttir. Cumhuriyet yönetiminde gazeteler, kanunlar kapsamında eleştirilerini yapabilmekte ve kimseye boyun eğmemektedir. Bu yönetim şeklinde halkın seçtiği bir millet meclisi bulunur"* demektedir.[484]

Cumhuriyet fikri Osmanlı'da Genç Osmanlılara kadar gitmektedir. Mustafa Kemal Paşa'nın J. J. Rousseau'dan etkilendiği bilinmektedir. Rousseau'nun cumhuriyetçi

---

[481] TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 24, İnikat 130, 01.11.1338 (01.11.1922), 310-315.
[482] Eroğlu, Hamza. *Cumhuriyet ve Atatürk,* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998), 20.
[483] Eroğlu, "*Cumhuriyet ve Atatürk*," 13.
[484] Selçuk Duman, "Mustafa Kemal'de Cumhuriyet Düşüncesinin Doğuşu ve Cumhuriyet'in Nitelikleri", *Kastamonu Eğitim Dergisi* C.14, 1 (2006), 250.

olması bu etkiyi artırmıştır.[485] Mustafa Kemal Paşa Türk demokrasisinin Fransız İhtilalı'nı takip ettiğini ifade etmiştir.[486]

Kazım Özalp, Mustafa Kemal Paşa'nın Cumhuriyet kavramından ilk defa Sofya Ataşesi olarak atandıktan sonra İstanbul'daki görüşmesinde söz ettiğini ileri sürmüştür. Buna göre Mustafa Kemal:

"*Enver Paşa'nın durumu belli. Ona göre akrabalarını önemli statülere getirmek kaydıyla Osmanlı Hanedanlığı içerisinde nüfus elde etmeye çalışmaktadır. Napolyon tarzı. Böylece Osmanlı Hanedanlığına kendi talepleri doğrultusunda yön verecektir. Osmanlı Hanedanlığından ülkeye hayır yoktur. Diktatörlük halkı mutlu ve müreffeh yapmaz. Devleti cumhuriyet ilkelerine göre planlamak gerekir"* dediğini iddia etmiştir.[487]

Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum Kongresi'nde Yeni Türk Devletinin yönetim şeklinin cumhuriyet olacağını ifade etmiştir. Mazhar Müfit Kansu, Mustafa Kemal'in kendisine zaferden sonra yönetim şeklinin cumhuriyet olacağını, padişah ve hanedan hususunda gerekli çalışmaların yapılacağını, tesettürün kaldırılacağını, fesin yerine medeni toplumlar gibi şapka giyileceğini söylediğini ileri sürmüştür.[488]

Ali Fuat Cebesoy, babasının arkadaşı olan Osman Nizami Bey ile Mustafa Kemal Paşa'nın müzakerelerine değinmiş ve henüz genç bir Harbiyeli Subayken Mustafa Kemal Paşa'nın Batılı manada yönetim şeklinden söz ettiğini ve bir gün Türkiye'nin de bu minvalde bir yönetim şekline kavuşacağını savunduğunu ifade etmiştir.[489]

Türkiye Devletinin yeni yönetim sistemi esasen 23 Nisan 1920 tarihinde ilan edilmiştir. Milli hâkimiyetten söz edilmesi demokratik bir yönetim şekli olan Cumhuriyeti çağrıştırmaktadır. Ancak dönemin tarihi ve siyasi sıkıntıları sebebiyle Cumhuriyet kavram olarak ifade edilmemiştir.[490]

Teşkilatı Esasiye Kanunun ilk maddesi "*Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir. Yönetim şekli milletin mukadderatını kendisinin bilfiil yönetmesi esasına dayanmaktadır. Yürütme, kanun koyma salahiyeti milletin gerçek temsilcisi olan Büyük Millet*

---

485 Şerafettin Turan, *Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1982), 13.
486 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C: III*, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi. 2006), 81.
487 Özalp, *Atatürk'en Anılar*, 26.
488 Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber I*, 72.
489 Ali Fuat Cebesoy, *Sınıf Arkadaşım Atatürk I*, (İstanbul: Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., 1997), 51.
490 Karal, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (1918-1965)*,126.

Meclisinde bulunur ve toplanır" denilmiştir. Teşkilat-ı Esasiye Kanunun 3. maddesinde ise Türkiye Devleti, TBMM tarafından idare edilerek Hükümet ismi TBMM hükümetidir denilmektedir. 491 sayılı son Teşkilat-ı Esasiye Kanununda "*Türkiye Devleti'nin Cumhuriyet olduğu zikredilmenin akabinde 7. madde yapılan değişiklik ile Meclisin yürütme yetkisini seçeceği Cumhurbaşkanına ve Cumhurbaşkanın belirleyeceği Bakanlar Kurulu Heyeti aracılığıyla gerçekleştirilir*" denilmiştir.[491] Bu açıklamalardan anlaşılan ülkenin Cumhuriyet rejimine evirildiğidir.

Milli Mücadele Hareketinin zafere ulaşmasından sonra yönetim mekanizmasıyla ilgili faaliyetlerin peyderpey gerçekleştirildiği görülmektedir. Henüz tarih 1922 yılını gösterdiğinde Sultan Vahdeddin ülkeden ayrılmadan önce TBMM Dış İşleri Bakanı Yusuf Tengirşenk ile gerçekleştirdiği görüşmede Meclisin Cumhuriyetçi olup olmadığını öğrenmeye çalışmıştır.[492] Aynı tarihlerde Sadrazam Ali Rıza ve Ahmet İzzet Paşalar Milli Mücadele Hareketinin faaliyetlerinin sonucunda "*Cumhuriyet yapacaklar, Cumhuriyet"* şeklinde tespitleri bulunmaktadır.[493]

Sultan Vahdeddin'in yurtdışına çıkmasının akabinde yerine halife olarak TBMM Sultan Abdulmecid'i halife olarak tayin etmiştir. Ancak Ekim 1922 tarihinden itibaren basında Cumhuriyetin ilan edileceğine dair haberler yer almaya başlamıştır.[494]

Mustafa Kemal Paşa 24 Eylül 1923 tarihinde Avusturyalı gazeteciye;

"A*nayasaya göre hâkimiyet kayıtsız, şartsız milletindir. Yürütme kudreti, yasama yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisinde toplanır. Bu iki hamleyi bir kelime ile anlatabilmek için hangi sözcükte aranırsa aransın sözü geçen kelime Cumhuriyet olacaktır. Bundan ötürü Türkiye'nin iç tekâmülü henüz tamamlanmamıştır. Daha başka değişmeler ve gelişmeler Cumhuriyet esasına varacaktır. Bugün olduğu kadar gelecekte de daha ziyade demokratik bir Cumhuriyet teşekkül edecek ve bu Cumhuriyet hiçbir suretle Batı Cumhuriyetleri esaslarından farklı olmayacaktır"* şeklinde demeç vermiştir.[495]

29 Ekim 1923 günü Teşkilatı Esasiye kanundaki bazı maddeler üzerinde yapılan değişiklikler sonucunda kanun teklifi TBMM onayına sunulmuştur.

Buna göre Teşkilatı Esasiye kanundaki bazı değişiklikler şöyledir;

---

491 Celal Bayar, *Ben De Yazdım Milli Mücadeleye Gidiş VIII*, (İstanbul: Sabah Kitapları, 1997),170.
492 Duman, "Mustafa Kemal'de Cumhuriyet Düşüncesinin Doğuşu ve Cumhuriyet'in Nitelikleri", 253.
493 Şerafettin Turan, *Şerafettin Turan, Mustafa Kemal Atatürk Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik*, (İstanbul: Bilgi Yayınevi, 2018), 387.
494 Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 261.
495 Karal, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (1918-1965)*,127.

Madde 1 – Egemenlik kayıtsız şartsız millete aittir. İdare şekli Milletin kendi kendini idare etmesidir. Türkiye Devletinin yönetim şekli cumhuriyettir.

Madde 2 – Türkiye Devletini İslam'dır. Resmi dili Türkçedir.[496]

Mecliste yapılan oylamalara neticesinde Mustafa Kemal Paşa Cumhurbaşkanı seçilmiş ve Cumhuriyetin ilk hükümetini kurma görevini İsmet İnönü Paşa'ya vermiştir. Meclis başkanlığına da Fethi Bey seçilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın Cumhurbaşkanı seçilmesi sebebiyle Halk partisi Genel Başkanlığını İsmet Paşa'ya tevdi etmiştir. Bu görev değişikliğinden bir gün sonra 19 Kasım 1923 tarihinde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-İ Hukuk Cemiyeti kendi kendini feshederek sorumluluklarını Halk Partisine devretmiştir. Bu değişiklikler neticesinde 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet ilan edilmiştir.

3.1.1.4.Laik Hukuk Devletine Geçiş

Sultan Vahdettin 15 Kasım 1922'de Refet Paşa aracılığıyla Mustafa Kemal Paşa ile iletişim kurmak istediğini ifade etmiş, ancak Mustafa Kemal Paşa bu talebin yazılı olarak dile getirilmesini talep etmesi üzerine Sultan Vahdettin bu talebe cevap vermemiştir. Sultan Vahdettin ertesi gün İngiliz General Harrington'a ülkeden ayrılmak istediğini içeren bir mektup yollamıştır.[497]

General Harrington, 17 Kasım günü Sultan Vahdettin ve mahiyetinde bulunanları *Malaya* zırhlısına bindirerek ülkeden ayrılmalarına yardım etmiştir. Olaydan haberdar olan Refet Paşa durumu acilen Ankara'ya bildirmiş, Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey olağanüstü gelişen bu durum karşısında Refet Paşa'nın saray emanetlerini korunması için talimat yayınlamış ve Abdülmecit Efendinin halifelik hakkındaki düşüncesini öğrenip kendilerini bilgilendirmesini talep etmiştir.[498]

Refet Paşa'nın Abdülmecit Efendi ile görüşmesinin neticesinde durum Rauf Bey'e telgrafla bildirilmiştir. Rauf Bey, 18 Kasım 1922 tarihinde hükümet başkanlığını toplamış ve bu konuda bilgilendirmeler yapmıştır. Aynı gün Türkiye Büyük Millet

---

[496] Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam Mustafa Kemal 1922-1938 III,* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1996), 155.
[497] Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009), 49.
[498] *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV.,* (Ankara:Atatürk Araştırma Merkezi, 2006), 503.

Meclisi bu gizli gündem ile oturumu açmıştır. Mecliste yapılan uzun ve sert tartışmalar sonucunda Şer'iye Vekili Mehmet Vehbi Efendinin vermiş olduğu fetva sonucu Türkiye Büyük Millet Meclisi 163 üyenin katılımıyla yapılan oylamada Abdülmecit Efendinin hilafet makamına seçilmesini onaylamıştır.[499]

18 Kasım 1922 tarihinde Refet Paşa'ya çekilen kapalı telgrafla Abdülmecit Efendinin Müslümanların halifesi unvanını kullanacağını ve bu unvana herhangi bir söz ve san eklenmeyeceği bildirilmiştir. Bu kapsamda İslam Dünyasına bir mesaj yayınlamak istediğinde öncelikle bunu Ankara Hükümetine bildirip onaylandıktan sonra yayınlayabileceği iletilmiştir. Bununla birlikte Abdülmecit Efendiden bir bildiri yayınlaması istemiştir. Bu bildirinin maddeleri şunlardan oluşmaktadır;

1. Türkiye Büyük Millet Meclisinin kendisini hilafete seçmesi sebebiyle sevindiğini belirtmesi,
2. Vahdettin Efendinin işledikleri fiillerin tek tek anlatılarak kınanması,
3. Teşkilatı Esasiye Kanununun kapsamının açıklanmak kaydıyla Türk devleti için Büyük Millet Meclisi ve hükümetinin yönetim biçimi olarak Türk halkı ve İslam dünyası için en uygun ve yararlı olduğunun dillendirilmesi,
4. Türk ulusal halk hükümetinin yapmış olduğu çalışmaların kıymetli ve değerli olduğuna dair övülmesi,
5. Bu bildiride ifade edilenlerin dışında siyasetle alakalı herhangi bir görüş ve düşünceye yer verilmemesi.

Bu bildiri 4 Kasım 1922 tarihinde İslam dünyasına hitaben yayınlanmıştır.[500]

Cumhuriyetin kurulup Mustafa Kemal Paşa'nın Cumhurbaşkanlığına seçilmesini ilk tebrik eden halife Abdülmecit olmuştur. TBMM hükümetinin Trakya ve İstanbul temsilciliğini yapan Refet Paşa (Bele), halife Abdülmecit ile iletişim kurmuş ve

[499] Türkiye Büyük Millet Meclisi Dr. Adnan Bey'in başkanlığında toplanan oylamada Abdurrahim Efendi (II. Abdülhamit'in oğlu) 2, Selim Efendi (II. Abdülhamit'in oğlu) 3 ve Abdülmecid Efendi 148 oy almıştı. 9 mebus çekimser oy kullanmıştı. Abdülmecid Efendi 53 yaşında halifeliğe seçildi. Bkz. TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre 1, C. 3, İnikat 140, 18.11.1338 (18.11.1922), 1040-1050.

[500] Abdülmecid Efendi bu bildirinin 2. maddesini uygun görmediği için bildiriden 2. madde çıkarılmıştır. Ayrıca Sultan Abdülmecid hareketlerinin sınırlandırılmak istenmesini reddederek, Refet Bele'den Halife-i Müslim'in ünvanına *Hadim'ul Haremeyn* unvanını da eklenmesini, Cuma selamlığında hil'at ve Fatih Sultan Mehmet'in kullanmış olduğu sarığa benzer bir sarık takmak istediğini ifade etmiştir. Fakat Mustafa Kemal Paşa bu talepleri uygun görmediğini redingot giyebileceğini, askeri üniformanın giyilmesinin ise asla kabul edilmeyeceğini belirtmiştir. Bkz. *Türk İstiklal Harbi Son Safhası II., C.6. Kısım 4.,* 187.

kendisine *Konya* isimli bir at hediye ederek; "*Bu atın Halife hazretlerince kabul edilmesini tanrının bir lütfu saymakdayım*" demiştir.[501] Bu yaşanan olaylar Ankara hükümetini tedirgin etmiştir.

Yurt içindeki bu gelişmelerin yanında yurt dışında da Seyyid Emir Ali riyasetindeki İslam Cemiyeti Sekreterliğini yürüten Said S. Muhammedi, İçişleri Bakanı Fethi Bey'e 02 Eylül 1923 tarihinde halifelik makamının korunması gerektiğini içeren bir mektup göndermiştir. Bu mektubun akabinde 5 Aralık 1923 tarihinde ise Hindistan İsmailliye Mezhebi lideri Ağa Han ve Hintli Emir Ali Başbakanlık görevini icra eden İsmet İnönü Paşa'ya aynı içerikli mektup göndermiştir. Ancak mektup İsmet İnönü Paşa'nın eline geçmezden önce ulusal gazetelerde yayınlanmıştır. Bu durum karşısında İsmet İnönü Paşa İstiklal Mahkemelerini devreye koymuş ve bu mektubu yayınlayan gazeteciler hakkında tutuklama kararı aldırmıştır.[502]

Halife Abdülmecit 22 Ocak 1924 tarihinde başyazmanın imzasıyla Başbakan İsmet İnönü'ye İstanbul'a gelen kimi hükümet azalarının ve yüksek dereceli memurların kendisini ziyaret etmediğini ve bu tavırlarından dolayı üzüldüğünü ifade etmiştir. Diğer yandan devlet bütçesinden halifelik makamı için yardım yapılmasını da talep etmiştir.[503]

Halifenin bu hamleleri sınırlarını genişletme çabaları olarak değerlendirilmiştir. Mustafa Kemal Paşa İstanbul'daki basın mensuplarıyla, Darülfünun'dan aydınlarla, Milli Mücadele komutanlarıyla ve yakın arkadaşlarıyla görüşmeler gerçekleştirmiştir.[504] Bu görüşmeler neticesinde Mustafa Kemal Paşa 15 - 20 Şubat 1924 tarihinde gerçekleştirilen Harp Oyunları etkinlikleri çerçevesinde ordu ve kolordu komutanlarını İzmir'de bir araya getirmiştir. Toplantının üyeleri Başbakan İsmet İnönü, Savunma Bakanı Kazım Özalp, Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'tan oluşmaktadır. Mustafa Kemal Paşa katılımcılara halifelik ve Şeri'ye Evkaf Bakanlığının lağv edilmesi, öğretim kurumlarının ise birleştirilmesi yönündeki kararını bildirmiştir.[505]

---

[501] Atatürk, *Nutuk*, 314-315.
[502] Bu tutuklama kapsamında İstanbul Baro Başkanı Lütfi Fikri Bey, İkdam Gazetesi sahibi Ahmet Cevdet, Tanin Gazetesi Yazı İşleri Müdürü Hüseyin Cahit Yalçın, Tevhidi Efkâr Gazetesinden ve sahibi Velit Ebuzziya *Vatana İhanet Kanuna* göre yargılanmalarını talep etti. Kz. Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim Geçirdiklerim II*, 909.
[503] Turan, *Türk Devrim Tarihi Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938)*,55.
[504] Akşin, *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi*,174.
[505] Atatürk, *Nutuk*, 634.

Mustafa Kemal Paşa;

"E*fendiler! Ehemmiyetsiz teferruat gibi kabul edilmesi pek mümkün olan bu izahla işaret etmek istediğim esaslı nokta şudur; ben şahsi saltanatın iddiasından sonra başka unvanda aynı mahiyette bir makamdan ibaret olması lazım gelen hilafetinde ilga edilmiş olduğunu kabul ediyorum. Bunun münasip zaman ve fırsatta telaffuzunu tabii buluyordum. Halife seçilen Abdülmecit Efendinin bu hakikatlerin büsbütün gafil olduğu iddia olunamaz. Hele kendisinin halife unvanı ile saltanat icrasının sebep ve şartlarını hazırlayıp temin edebileceklerini hayal edenlerin mevcudiyeti düşünülürse muhatabımızı ve tabii taraftarlarını saf ve gafil zannetmek asla caiz olmazdı"* sözleriyle halifelikle ilgili düşüncesini pekiştirmiştir.[506]

Urfa mebusu ve Meşayih Meclisi (Şeyhler Kurulu) Başkanlığı yapmış olan Şeyh Saffet Efendi ve Bursa Mebusu Şeyh Servet Efendi ile birlikte 50 mebusun imzaladığı kanun teklifi TBMM'ne 3 Mart 1924 tarihinde sunulmuştur. Kanun teklifi şu maddelerden oluşmaktadır:

1. Halife hal' edilmiştir. Hilafet, hükümet ve Cumhuriyet mana ve mefhumunda esasen mündemiç olduğundan hilafet makamı mülgadır.
2. Mahlu' halife ve Osmanlı Saltanatının ve hanedanının erkek, kadın bir cümle azası ve damatları Türkiye Cumhuriyeti memaliği dâhilinde ikamet etmek hakkından ebediyen memnudurlar. Bu hanedana kadınlardan mütevellit kimselerde bu madde hükmüne tabidirler.
3. İkinci maddede mezkûr kimseler iş bu kanunun ilanı tarihinden itibaren azami 10 gün zarfında Türkiye Cumhuriyeti arazisini terke mecburdurlar.
4. İkinci maddede mezkûr kimselerin Türk vatandaşlık sıfatı ve hukuku merfudur.
5. Bundan böyle ikinci maddede mezkûr kimseler Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde emval-i gayr-i menkuleye tasarruf edemezler. İlişkilerinin kat'ı için bir sene müddetle bilvekale mahakimi devlete müracaat edebilirler. Bu müddetin mürurundan sonra hiçbir mahkemeye hakk-ı, müracaatları yoktur.
6. İkinci maddede mezkûr kimselere masarif-i seferiyelerine mukabil bir defaya mahsus ve derece-i servetlerine göre mütefavit olmak üzere hükümetçe tensip edilecek mebaliğ ita olunacaktır.
7. İkinci maddede mezkûr kimseler Türkiye Cumhuriyeti arazisi dâhilindeki bilcümle emval-i gayr-i menkullerini bir sene zarfında hükümetin malumat ve muvafakatı ile

[506] Atatürk, *Nutuk*,532.

tasfiyeye mecburdurlar. Mezkûr emval-i gayr-i menkuleyi tasfiye etmedikleri halde bunlar hükümet marifetiyle tasfiye olunarak bedelleri kendilerine verilecektir.[507]

8. Osmanlı İmparatorluğunda padişahlık etmiş kimselerin Türkiye Cumhuriyeti arazisi dâhilindeki merbut emval-i gayr-i menkulleri millete intikal etmiştir.
9. Mülga padişahlık sarayları, kasırları ve emlak-ı sairesi dâhilindeki mefruşat, takımlar, tablolar, asar-ı nefise ve sair bilumum emval-i menkule millete intikal etmiştir.
10. Emlak-ı Hakaniye namı altında olup evvelce millete devredilen emlak ile beraber mülga padişahlığa ait bilcümle emlak ve sabık hazine-i hümayun, muhteviyatları ile birlikte saray ve kasırları ve mebani ve arazi millete intikal etmiştir.
11. Millete intikal eden emval-i menkule ve gayr-i menkulenin tespit ve muhafazası için nizamname tanzim edilecektir.
12. İş bu kanun tarihi neşrinden itibaren meriü'l-icradır.
13. İş bu kanunun icray-ı ahkâmından İcra vekilleri heyeti memurdur.[508]

Kanun teklifi meclise sunulduğunda TBMM çatısı altında hararetli tartışmalar gerçekleşmiştir. Temmuz 1923 tarihinde gerçekleşen seçimler sonucu TBMM oluşan homojen görüntüye rağmen mebuslar birbirlerine muhalefet etmişlerdir.[509]

Hilafetin kaldırılması için kanun teklifini veren Urfa Mebusu Saffet Efendi, Cumhuriyet yönetiminin sorumluluklarından biri ve en önemlisi İslami kuralların korunması olduğunu ileri sürerek, halifeliğin dini bir kurum olmaktan ziyade siyasi bir kurum olduğunu ve halifenin tek şartının adaletle yönetmek olduğunu savunmuştur. Bu konuşmalardan sonra İzmir Mebusu ve Adalet Bakanı Seyit Bey uzun bir konuşma gerçekleştirmiştir. Bu konuşmadan sonra Başbakan İsmet İnönü'nün talebi yönünde kanun teklifinin 1. Maddesi, hilafetin kaldırılması kabul edilmiştir. Bu oylama şeklinde önerge reddedilerek kanun maddesi aynen kabul edilmiştir. Böylece hilafet ile ilgili kanun teklifi 431 sayı ile 3 Mart 1924 tarihinde kabul edilerek halifelik kaldırılmıştır.

---

[507] BCA. Fon: 30-18-1-2 / 1 - 3 - 13

[508] TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, Cilt 7, İnikat 2, 03.03.1924, 26-78.

[509] Maman, *Kara Defter Atatürk'ün Silah Arkadaşı İhsan Eryavuz Anlatıyor Milli Mücadele ve Lozan*, 234.

3.1.2. Cumhuriyet Dönemi ve Masonluk

Mason localarının Osmanlı Devleti'nde 1820 yılından itibaren var olduğu bilinmektedir. Varlıklarını Osmanlı aydını üzerinden sürdüren mason locaları, Osmanlı Devleti'nin yıkılıp yerine Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması safhasında da varlıklarını sürdürmüşlerdir. Özellikle Birinci TBMM ve hükümetleri içerisinde aktif rol oynayan mebuslar mason localarına kayıtlı idiler. Mason localarının faaliyetleri Milli Mücadele döneminde yaygınlık göstermemiştir. Bunun iki nedeni vardır: 1- Kurtuluş Savaşı veren halk beynelmilel ve kökü dışarıdaki yapılara ilgi göstermemiştir.[510] 2- Bu süreçte faaliyet alanlarının daralmasında masonların kendi aralarındaki çatışmalar ve anlaşmazlıklar gösterilebilir.[511]

Rıza Tevfik'in tasarrufuyla 1919 ve 1922 yılları arasında Masonluk siyaset ile yakın ilişkiler gerçekleştirmiştir. Masonluğu yerli kılmak, ulusal ve felsefi bir kimlik kazandırmak amacıyla çalışmalar yapmış, ancak bu çalışmalar İttihatçılar tarafından olumlu görülmemiştir. Rıza Tevfik, Osmanlı Büyük Maşrıklığında Büyük Üstadı olarak seçildikten sonra İttihatçı masonları ayıklamaya çalışmıştır. Mason olan Şeyhülislam Musa Kazım hakkında mecliste yapılan tartışmalarda Musa Kazım'ın aleyhinde bulunarak verilen önergeye imza atmıştır. Bununla yetinmeyen Rıza Tevfik İttihatçı Masonların isim listesini polis ve basına sızdırarak birçok şahsın sürgün edilmesi ve baskıya uğramasına neden olmuştur.[512]

Rıza Tevfik aleni bir şekilde Siyonist olduğunu açıklamış, Siyonizm ve Masonluğun bir sentezini yapmaya çalışmıştır. Siyonist masonlara yakın bir görüntü vermiştir. Rıza Tevfik İttihatçılar tarafından dini ve meşrebi muğlâk biri olarak değerlendirilmiştir.[513] Rıza Tevfik'in söz konusu olumsuz tavırları nedeniyle masonluk bu dönemde ciddiyeti zarar görmüştür.[514] Türkiye Büyük Millet Meclisinde 1919 - 1935 tarihleri arasında bakanlar kurulunda masonlar büyük temsil gücü elde ettikleri iddia edilmiştir.[515]

---

[510] Türe, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye Mason." 70.
[511] Koloğlu, *Cumhuriyet Dönemi Masonlar,* 39.
[512] A. Can Kutay, "Büyük Üstad Rıza Tevfik", Mimar Sinan Dergisi 83, (1992), 16.
[513] Türe, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye Mason." 56.
[514] Koloğlu, *İttihatçılar ve Masonlar, 296.*
[515] "Cumhuriyet ve Masonluk", *Tesviye Dergisi 56,* (2002), 46-48.

Yüksek dereceli masonları arasında uzun süre Meclis Başkanlığı yapan Kazım Özalp ve Mustafa Abdülhalik Renda sayılabilir. Farklı hükümetlerde bakanlık yapan Şükrü Kaya, Tevfik Rüştü Aras önemli masonlar arasında olduğu ileri sürülmüştür. Ayrıca dönemin önemli şehirlerinden olan İstanbul, Ankara ve İzmir valileri ve tabiiyetindeki danışman, genel müdür, jandarma komutanı ve polis müdürü gibi önemli makamları kontrol eden görevlilerin büyük kısmının da mason olduğu iddia edilmiştir.[516]

1923 - 1935 tarihleri arasında dokuz hükümet kurulmuştur. İlk hükümet hariç olmak üzere her hükümette 12 bakanlık bulunmaktadır. Bu dönem yapılan istatistik çalışmalarına göre masonların sayı olarak en az görev aldıkları bakanlığın oranı %45 (11 bakandan 5) olurken en fazla %75 (12 bakandan 9'u) oranında temsil edildikleri ifade edilmiştir.[517]

3.1.2.1.Masonluğun Türkiye'deki Fikri Gelişime Etkisi

Ortaçağ Avrupa'sında varlık gösteren Aydınlanma düşüncesi süreçte evrensel değer yargılarına ulaşmıştır. Hürriyet, eşitlik, laiklik, hukuk ve kardeşlik gibi kavramlar zamanla birçok toplum tarafından içselleştirilmiştir. Osmanlı Devleti'nin monarşik yapısı yöneticilerin savunma refleksiyle hareket etmelerine neden olmuştur. Yönetim mekanizmasının yeni fikirlere açık olmaması aydınların yeni arayışlara girmelerini tetiklemiştir. Pozitivist düşüncenin yaygınlık göstermesi ve ülke aydınlarının bu düşüncelerle tanışması ve ülke geneline yayma çabaları yöneticilerin merkeziyetçiliğini arttırmış ve zamanla savunma refleksi II. Abdülhamit döneminde istibdata dönüşmüştür.

II. Abdülhamit gelişen bilim, teknik ve yaygınlaşan fikirler hakkında pragmatist bir tavır geliştirmiştir. II. Abdülhamit'e göre Batı dünyası teknik ve fikir olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Medeniyetin dış gelişimini oluşturan teknik ve iç gelişimini oluşturan fikirdir. II. Abdülhamit teknik olarak Osmanlı Devleti'nin geri kaldığını ve Batı'nın tekniğinin içselleştirilmesi gerektiği savunmaktadır. Ancak Batı medeniyetinin iç gelişimi olan fikirlerini tehlikeli görmüş ve bu yeni fikirlerin Osmanlı Devleti için bir felaket olacağını düşünmüştür.[518]

---

516 Soysal, *Masonluk ve Masonlar*, 308.

517 Reşit Ata, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Mason Vekil'ler", *Tesviye Dergisi* 55 (2002), 19-20.

518 Karal, *Osmanlı Tarihi VIII*., 254.

II. Abdülhamit'in yeniliklere bakış açısı devletin tüm katmanlarına yayılmıştır. Bilim ve tekniğin gerekliliğinin yanında söz konusu bilimi ve tekniği oluşturan fikirlere karşı ise mesafeli bir tavır alınmıştır. Jön Türkler hareketi ve Osmanlı aydınlarının Fransız İhtilali sonrası tüm dünyada etkili olan yeni fikirleri savunması böylesi bir ortamda gelişim göstermiştir. Bir tarafta yeni fikirleri önemseyen ve toplumda yayılması gerektiği düşünen aydınlar diğer tarafta bu fikirleri felaket olarak değerlendiren iktidar ve buna bağlı gelişen devlet politikaları bulunmaktadır.

Modern masonluk eşitlik, kardeşlik, özgürlük gibi insani unsurlara tüzüğünde yer vermiştir. Bu unsurları bilim, teknik, laiklik ve akılcılıkla destekleyen modern masonluk cumhuriyet fikri ekseninde gelişim göstermiştir.[519] Osmanlı aydınları ve Jön Türklerin mason olmalarında mason localarında demokrasi, laiklik, hürriyet ve eşitlik fikirlerinin tartışılması ve bu ortamlarda gelişim göstermesinden kaynaklandığı ileri sürülebilir. Çünkü bu kavramların Türk toplumu tarafından içselleştirilmesinde mason localarının önemli katkıları olmuştur.[520]

Mustafa Kemal Paşa'nın:

"*Türkiye'de bir kimsenin fikirlerini zorla başkalarına kabul ettirmeye kalkışacak kimse yoktur ve buna müsaade edilemez. Artık samimi dindarlar, derin iman sahipleri hürriyet'in gereklerini öğrenmiş görünüyorlar. Bütün bunlarla beraber din hürriyetine genellikle vicdan hürriyetine karşı taassup kökünden kurutulmuştur. Cumhuriyet düşünce hürriyetinden yanadır. Hürriyetin de eşitliğin de adaletin de dayanak noktası milli egemenliktir. Hürriyet olmayan bir memlekette ölüm ve izmihlal vardır. Her terakkinin ve kurtuluşun anası hürriyettir. Fikirler cebr-ü şiddetle, top ve tüfekle asla öldürülemez. Kişilerin hürriyeti devletin egemenlik ve iradesini korumasına bağlıdır*" bu sözleriyle masonların: "*Masonluk insan hürriyetini ve düşünce hürriyetini birer ilke olarak benimser. Hürriyet, eşitlik, kardeşlik en önemli ilkelerindendir*" ilkeleri arasında ciddi ortak noktalar bulmak mümkündür.[521]

Mustafa Kemal Paşa'nın:

"*hakiki kurtuluş istiyorsak her şeyden evvel bütün kuvvetimiz, bütün suretimizle cehaleti ortadan kaldırmaya mecburuz. Bilim ve teknik öğreniminin faaliyet merkezi okuldur. İleri bir millet olmak Batı'lı okul eğitiminden geçmeye bağlıdır. Bilimlerin en faydalısı memleketi, halkı bilmektir. Uygarlık savaşı kazanılmadıkça hiçbir şeyi bitirilmiş olamaz. Cumhuriyet; düşünce, bilim ve bedence güçlü ve yüksek karakterli koruyucular ister. Dünyada her şey için maddiyat ve maneviyat için, hayat için, muvaffakiyet için en hakiki mürşit ilimdir, fendir, ilim ve fennin haricinde mürşit aramak gaflettir, cehalettir, dalalettir*" sözleriyle; *"masonluğun rehberi akıldır, ilimdir. Masonluk cehalet ve taassupla savaşır,*

---

[519] Gülay Acar Göktepe, *Ezoterik Toplulukların Sosyolojisi: Masonlar Üzerine Bir İnceleme,* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019), 68-69.
[520] Reşat Atabek, *Masonluk Üzerine,*(İstanbul: Mimar Sinan Yayınları, 1994), 183.
[521] Ayan, *Atatürk ve Masonluk,* 401-402.

toplumu aydınlatmaya uğraşır. Üyelerinden öğrenme ve öğretme görevlerini yerine getirmelerini ister" ilkeleri arasında var olan benzerlikler aşikâr görülebilir.[522]

Masonluğun ilkeleriyle aydınlanma düşüncesinin gelişimi arasında ortak noktalar görülmüştür. Bu kapsamda Osmanlı aydınları ve Jön Türkler hareketinin masonlar ve mason localarıyla iletişimlerini arttırmaları gayet tabi görülebilir. Çünkü yeni fikirlerin gelişim mecralarından biri de mason locaları olmuştur. Bununla birlikte Jön Türklerin teşkilatlanma ve güvenlik meselerini localar sayesinde karşıladıkları savunulabilir.

3.1.2.2.Mahmut Esat Bozkurt ve Masonluk Tartışmaları

Cumhuriyet dönemindeki masonluk tartışmalarının en önemli taraflarından biri Mahmut Esat Bozkurt'tur. Bu dönemde Masonluk tartışmaları 1930'lu yılların başından itibaren başlamaktadır. Tartışmalar 1931 ve 1932 yıllarının Ekim aylarında basın üzerinden hareketlenmiştir. Mahmut Esat Bozkurt'un mason aleyhtarlığının altında milliyetçi kişiliği ve kapatılan Türk Ocaklarına duyulan tepki bulunmaktadır.[523]

Türk Ocakları siyasi, kültürel ve sosyal açıdan Halk Fırkasının faaliyetleri ile doğru orantılı hizmet sunan bir kurumdur. Mustafa Kemal Paşa, Türk Ocakları ile ilgili şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

"*Türk Ocakları Cumhuriyet Halk Fırkasının hars (kültür) şubesidir. Fırka millete mürebbilik yapacak, ilim, iktisat, siyaset ve güzel sanatlar gibi bütün sahalarda iyi vatandaşlar yetiştirmek için pişvalık (önderlik) edecektir. Ocaklar Cumhuriyet Halk Fırkasının programını vatandaşlara izah etmekle vazifelerini yapmış, mefkûrelerine en büyük hizmeti ifa etmiş olurlar. Yasanızın 3. maddesinde bu cihet sarahaten ifade edilmiştir. Bu yol üzerinde milleti hemahenk (uyumlu) olarak beraber yürümekten ibarettir*".[524]

Türk Ocakları 10 Nisan 1931 tarihinde kapatılmış, ocağın tüm hak ve yetkileri Cumhuriyet Halk Fırkasına aktarılmıştır. Ancak Türk Ocaklarının sıkı bir fanatiği olan Mahmut Esat Bozkurt bu kapatma kararından aşırı etkilenmiştir. Mahmut Esat Bozkurt mason aleyhtarlığını Ekim 1931 tarihinden itibaren Anadolu Gazetesinde yazdığı yazılar aracılığıyla göstermiştir[525].

Mahmut Esat Bozkurt kadar masonlara tepkili olan bir diğer gazeteci- yazar Zekeriya Sertel'dir. 18 Ocak 1931 tarihinde Son Posta gazetesinde "*Şeyhler, Misyonerler ve*

[522] Ayan, *Atatürk ve Masonluk*, 411-413.
[523] Koloğlu, *Cumhuriyet Dönemi Masonlar*, 52.
[524] Karabekir, *Paşaların Kavgası*, 393.
[525] Anadolu Gazetesi, 08.10.1931.

Masonlar" başlıklı yazısında tarikatların kapatıldığını, şeyhlerin otoritesinin sarsıldığını, misyonerlerin her ne kadar kültürel faaliyetler ortaya koysalar da kısmen tehdit edildiklerini ifade etmektedir. Buna mukabil misyoner faaliyetlerinin ve mason localarının da ortadan kalkması gerektiğini yazmıştır.[526]

Mason locaları karşıt propagandalara Hizmet Gazetesi aracılığıyla cevap vermeye çalışmışlardır. Mahmut Esat Bozkurt'un yazılı yayınlarından yaklaşık üç hafta önce Hizmet Gazetesi yazarı Nahit Hilmi Bey köşesinden söz konusu sabık Adalet Bakanının söylemlerine cevap yazmıştır. Türk masonluğunun öncelikle halkçı, cumhuriyetçi ve milliyetçi bir teşekkül olduğuna dikkat çekmiştir.[527]

Nahit Hilmi Bey hem bir savunma refleksi hem de masonluğu izah etmek amacıyla Hizmet Gazetesinde yazılarını sürdürmüştür. 16 Eylül 1931 tarihli yazısında masonluğun uluslararası yönüne dikkat çekmiş, masonluğun insana, insanlığa, vatan ve milletine karşı yerine getirmesi gereken sorumlulukları yerine getiren insan tipi olarak tanımlamış; küresel masonluğun sorumluluğuna vurgu yapmıştır.[528]

Mason yazar Nahit Hilmi Bey bir sonraki gün köşesinde Mahmut Esat Bey'in şovenist olduğunu iddia etmiş, Türk Masonluğunun bir görevinin de Türk Millet ve vatanını yüceltmek olduğunu vurgulamış, Mahmut Esat Bozkurt'un masonluğu samimi olarak incelediği takdirde menfi fikrinin değişeceğini ileri sürmüştür.[529]

Nahit Hilmi Bey'in 17 Eylül 1931tarihli yazısına cevap kendi gazete yazarlarından olan Osmanzade Lemi Bey tarafından gelmiştir. Lemi Bey yazısında masonluğun herhangi bir kıymetinin olmadığını ve davasının yersiz olduğunu savunmuştur. Dahası Türk olmayan yapıların Türk Milliyetçisi olamayacağını, böyle bir beklentinin abesle iştigal olduğunu ifade etmiştir.[530]

Nahit Hilmi Bey'in yazılarına tepki gösteren Mahmut Esat Bozkurt masonluk hakkında düşüncesinin değişmediğini, bilakis daha da güçlendiğini, bunun yanında küresel masonluğun milliyetçilikle bağdaşmayacağını ve masonluğu bir mezhep olarak

---

526 Son Posta, 18 Ocak 1931.
527 Hizmet Gazetesi, 15 Eylül 1931.
528 Hizmet Gazetesi, 16 Eylül 1931.
529 Hizmet Gazetesi, 17 Eylül 1931.
530 Hizmet Gazetesi, 17 Eylül 1931.

değerlendirdiğini, mezhebin ise milli yönünün bulunmadığını ve bu şekilde savunulamayacağını ifade etmiştir.[531]

Milliyet Gazetesinde 17 Ekim 1931 tarihinde yayınlanan yazısında Mahmut Esat Bozkurt: "*Türk Milletinin ülkeyi ikiye bölen bu tehlikeyi kökünden bertaraf edeceğine şüphe yoktur. Biz evvela Türküz, bütün her şeyden sonra yine Türküz. Bu amaçla yaşar, bu uğurda ölürüz"* demektedir.[532]

Mahmut Esat Bozkurt Bey'in bu yazılarına Mason Üstad-ı Azamı olan Mim Kemal Öke[533] Son Posta Gazetesinde "*Masonlar Ateş Püskürüyor"* başlıklı yazısıyla tepki göstermiştir. Esat Bey'in mason düşmanlığı nedeniyle sözlerinin ve yayınlarının bir değer taşımadığını ileri sürerek Türk Milletinin masonluğu kaldırmak gibi bir gaye gütmediğini, tam tersine yücelteceğini ileri sürmüştür.[534]

Servet Yesari[535], Üstad-ı Azam Mim Kemal Öke'nin açıklamalarını desteklemiş, masonluk ailesinin milli bir teşekkül olduğunu iddia etmiştir.[536] Tartışmalara 11 Ekim 1931 tarihinde dâhil olan Peyami Safa "*Memleket İkiye mi Ayrılıyor?"* yazı başlığın altında hem Mahmut Esat Bey'i eleştirmiş hem de masonların milliyetçi, halkçı ve hümanist olamayacaklarını; çünkü milliyetçiliğin beynelmilelci ya da hümanist olmadığını savunmuştur.[537]

Mahmut Esat Bozkurt Anadolu Gazetesine verdiği beyanatlar aracılığıyla taarruzlarını şiddetlendirmiştir. İlgili beyanatında olayları bireyselleştirmediğini, meselenin masonluk ilkeleri olduğunu, masonluğun insani değerleri suistimal ettiğini söyleyerek İngiliz casus Lawrens ve Ağa Han'ın faaliyetlerini örnek göstermiştir. Ağa Han'ın İngiliz Masonluğu adına gerçekleştirdiği faaliyetler sonucu 320 milyon nüfusa sahip

---

531 Anadolu Gazetesi, 8 Ekim 1931.
532 Milliyet Gazetesi, 8 Ekim 1931.
533 Dr. Mim Kemal Öke 1919 yılında Mektebi Tıbbiye-i Şahane'den (Askeri Tıp Okulu) Doktor Yüzbaşı olarak mezun olmuştur. 1930-1933 dönemi için Büyük Üstatlığa seçilmiş olup 1932 yılında istifa etmiştir. Son güncelleme, 23.10.2021, https://www.mason.org.tr/dr-mim-kemal-oke
534 Son Posta, 10 Ekim 1931.
535 Servet Yesari; 1924 ile 1927 yılları arasında Mason Büyük Üstatlığına seçilmiş, ancak 1925 yılında görevinden istifa etmiştir. Masonluğa ve İttihat ve Terakki Cemiyetine Selanik'te katılmıştır. Hukuk mezunu olan Yesari Hâkimlik, noterlik ve temyiz azalığı görevlerinde bulunmuştur. Son güncelleme, 23.10.2021,https://www.mason.org.tr/mehmet-servet-yesari#:~:text=Hakimlik%2C%20Noterlik%20ve%20Temyiz%20Azal%C4%B1%C4%9F%C4%B1,Masonlu%C4%9Fa%20Selanik'te%20iken%20girmi%C5%9Ftir.
536 Son Posta Gazetesi, 11 Ekim 1931.
537 Son Posta, 11 Ekim 1931.

Hindistan'ın esarete sürüklendiğine dikkat çekmiştir. Üstelik masonluğun milliyetçi hissiyatı asimile ettiğini ifade etmiştir. Bu olumsuzluklarla birlikte masonluğun gizliliğine vurgu yaparak gizliliğin yasal olmadığını savunmuştur. Ayrıca Cumhuriyet döneminin ilk yolsuzluklarından olan Yavuz-Havuz olayına değinen Mahmut Esat Bey Masonların menfaatlerini ön planda tuttuklarını hatırlatmıştır.[538]

Mahmut Esat Bozkurt beyanatından bir gün sonra 12 Ekim 1931 tarihinde Vakit Gazetesi'ndeki haberde ise mason karşıtlığının eğitim için gittiği İsviçre'de geliştiği söylemiştir. Gazete haberine göre Ankara'da mebuslar arasında bir kanun maddesi görüşülür. Tartışma esnasında İtalyan ceza hukukçusu Yokotun'a ait "*bir günah yakmaktansa bir cani kurtulsa daha iyi olur"* cümlesi gündem olmuştur. Bu söz üzerine aşırı sinirlenen Mahmut Esat Bey "*Bu esası koyan mason değil mi? Elimden gelse masonları birer birer ipe çekerim"* demiştir. Gazetenin aynı günkü sayısında masonlukla ilgili tartışmalar şair Abdülhak Hamit Bey'e de sorulmuş ve şu şekilde cevap alınmıştır: *"Babam ve büyük ağabeyim masondular, fakat bu intisaplarını benden sakladılar. Bu teşekkül hakkında fazla malumatım yoktur, fakat sabık adliye Vekili Mahmut Esat Bey'in söylediklerini doğru bulmuyorum"* demiştir.[539]

Peyami Safa 12 Ekim 1931 tarihli Son Posta Gazetesi'nde alayvari bir üslup ile masonları şöyle eleştirmiştir:

"Masonlar hoş adamlardır. Onlara kızılmaz. Bize ne zararları var? Sık sık büyük lokantalarda yahut kendi localarında toplanırlar, kapıları, bacaları sıkı sıkı örterler; belki bir de gözcü koyarlar. Sanki yemek-içmek, gevezelik etmek, ilmi sohbetler yapmak ayıp bir şeymiş gibi. Kendi kendilerine yer, içer, hoşbeş etmiştir; dağılır giderler. Mason kardeşler sık sık ziyafetler tertip edip şarabı, şampanyayı atıştırıyorlar ya? Keyifleri yerinde ya? Onlarda şunun bunun tarizine aldırmasınlar, kızmasınlar. Bütün dünya beşeriyetin saadeti namına çalışıyorlar, yiyor, içiyor, eğleniyor. Bütün cemiyetler ve bütün teşekküller. Mason kardeş aldırma ye iç kadehini doldur çek. Şerefine!".[540]

Mahmut Esat Bozkurt, Anadolu Gazetesi'nde "*Masonluğun Aforozu"* başlığı altında masonluğun, siyonist Yahudilerin tahakkümde olduğunu; onlar tarafından kullanılan bir unsur olduğuna dikkat çekmiştir.[541]

Esat Bey'in bu makalesine Hizmet Gazetesinden M. Sami Bey, Mahmut Esat Bey ile Papa arasında bağlantı kurmuş, masonluğun aforoz edilmesini Papa hazretlerinin

---

[538] Anadolu Gazetesi, 11 Ekim 1931.
[539] Vakit Gazetesi, 12 Ekim 1931.
[540] Son Posta Gazetesi, 12 Ekim 1931.
[541] Anadolu Gazetesi, 13 Ekim 1931.

anlayışına uygun olduğunu dile getirmiştir. M. Sami Bey, Esat Bey'in çatısı altında siyaset yaptığı Fırkanın %98'inin mason olduğunu belirterek: *"Esat Bey ülkede masonluğun yok etmek mi istiyor? O halde evvela Halk Fırkasının kökünü kazımalıdır. Siyasi, milli istikamette arkadaşları aleyhine bu denli tavır almanın haksız olduğu düşünülür"*.[542]

Hizmet Gazetesi 15 Ekim'de "*İşin İç Yüzü"* başı altında Mahmut Esat Bozkurt'un mason olmak istediğini, ancak ihtirası bahane edilerek mason localarından olumsuz cevap aldığını ve öfkesinin bu nedenle olduğunu iddia etmiştir.[543]

Mahmut Esat Bey bu iddiayı Akşam Gazetesinin 15 Ekim'deki nüshasında yalanlamış, bilakis masonluğun Türk Milleti için çok tehlikeli ve zararlı olduğunu idrak ettiği günden beri onlarla mücadele ettiğini ilan etmiştir.[544]

Tartışmalara şiddetle devam etmiş tartışmalar 21 Ekim'de tartışmanın şiddetini artıran Nahit Hilmi Bey Hizmet Gazetesi'ndeki köşesinden:

"*Mahmut Esat Bey'in Köpekleri Ulur, Kervan Yürür"* başlığındaki yazısını *"masonluk ne siz Mahmut Esat Beyefendinin hücumları ile bir zerresini kaybetmiştir, ne de köpeklerinizden korkar. Binnetice masonlara saldıracak olan o beş yüz köpeğiniz ulur, kervan yürür. Buna emin olunuz ve beyhude yorulmayınız beyefendi"* satırlarıyla bitirmiştir.[545] Böylece masonluk tartışması Ekim ayının sonuna kadar devam etmiştir.

Bir yıl sonra aynı tarihlerde uluslararası Mason Birliği İstanbul'da bir araya gelmiş ve toplantıları 6-10 Eylül 1932 tarihleri arasında gerçekleşmiştir. Hükümet yetkililerinin bu duruma gerekli tepkiyi göstermemesi üzerine Mahmut Esat Bozkurt 1932 Ekim ayında masonlar aleyhine tekrardan bir propaganda kampanyası başlatmıştır. Farmasonluğun dağılması gerektiğini ileri sürerek Bektaşilik, Mevlevilik, Nakşibendîlik ve Rufailik gibi tarikatların kapatıldığını örnek göstermiştir. Diğer yandan Farmasonların yeminlerine atıfta bulunarak yeminlerin gereksizliğine vurgu yapmıştır. Esat Bey'in yazısının hemen sağ tarafına Anadolu Gazetesi Farmasonların yemin suretini yayınlamıştır.[546]

Hizmet Gazetesi, Mahmut Esat Bozkurt'a cevap vermek amacıyla "*Bunu da sormayalım mı*?" başlığı altında bir dizi makale yayınlamıştır. Bunlardan birinde

---

542 Hizmet Gazetesi, 14 Ekim 1931.
543 Hizmet Gazetesi, 15 Ekim 1931.
544 Akşam Gazetesi, 15 Ekim 1931.
545 Hizmet Gazetesi, 21 Ekim 1931.
546 Anadolu Gazetesi, 25 Ekim 1932.

Anadolu Gazetesinin başyazarının, yayın müdürünün, sahibinin, İdare müdürünün mason oldukları ileri sürülmüş, bunca masonun yönettiği gazetede mason aleyhtarlığına neden izin verildiği sorgulanmıştır.[547]

Hizmet Gazetesi bir gün sonra hükümet içerisinde mason bakan ve vekillerin olduğunu savunarak söz konusu bu şahısların Yahudiliği mi kabul ettiklerini, vatanı ve milleti bu şahısların mı tanımadığını sormuştur.[548]

Tartışmalara dâhil olan Zeynel Besim Bey Hizmet Gazetesindeki köşesinden:

"Amma bazı zevat masonluğun vatan, millet aleyhinde bir teşekkül olduğunu iddia ediyorlarmış. O zaman iş değişir ve bu iddianın sıhhati derecesine tahkik etmek de hükümete düşer. Biz şahsen bu tahkikatın yapılması ve bir hükme bağlanması, hele iddia varit ise locaların derhal dağıtılması taraftarıyız. Bu kadar ağır ve açık bir iddianın hükümetçe meskût geçilmesi caiz değildir. O takdirde biz hükümeti, vatanı bir mesele karşısında lakaydi ile itham ederiz. Yine o takdirde Mahmut Esat Bey'de acaba bizim gibi hareket ederek bu kadar muazzam ve vatani bir mesele karşısında lakayt kalan hükümeti bilmuahaze o hükümetin istinat ettiği fırkadan istifa edebilecek mi? Yoksa bu koca davayı da hazmederek susacak mı? Meselenin asıl merakla beklenmesi lazım gelen neticesi işte budur. Bekleyelim" ifadelerinde bulunmuştur.[549]

Bütün bu tartışmaların gölgesinde 28 muhtelif ülkeden insanların iştirak ettiği 6. Büyük Mason kongresi 6 Eylül 1932 yılında İstanbul'da gerçekleşmiştir.[550]

3.1.2.3. Tesviye Dergisine Göre Mason Devlet Adamı ve Aydınlar

V. Murat (Padişah), Şehzade Kemaleddin Efendi (V. Murat'ın kardeşi, 1875 Proodos Locası), Şehzade Nureddin Efendi (V. Murat'ın kardeşi, 1873 Proodos Locası), Ahmed Seyid (V. Murat'ın Başmabeyincisi), Koca Mustafa Reşit Paşa (Sadrazam), Ali Paşa (Sadrazam), Keçecizade Fuat Paşa (Sadrazam), Tunuslu Ethem Paşa (Sadrazam), Hayreddin Paşa (Sadrazam), Mithat Paşa (Sadrazam), Ahmet Vefik Paşa (Sadrazam), İbrahim Hakkı Paşa (Sadrazam), Talat Paşa (Sadrazam), M. Raşit Erer (Maliye, Maarif ve Evkaf Nazırı, 1907 Macedonia Rizorta Locası), Cemal Paşa (Bahriye Nazırı, Macedonia Rizorta Locası), Cavit Bey (Maliye Nazırı), Tevfik Bey (Maliye Nazırı), Ahmet Nesimi Sayman (Hariciye Nazırı), Ali Münif (Nafia Nazırı), Kirkor Agaton (Posta Nazırı, 1859 Fransız Locası), Ethem Pertev Paşa, Prens Mehmed Abdülhalim Paşa, Prens Aziz Hasan Paşa, Süleyman Asaf, Damat Ahmet Nami Bey (Şam Valisi, Abdülhamid'in Damadı), Reşit Paşa (Ankara Valisi), Mithat Şükrü Bleda (İTC Umumi

547 Hizmet Gazetesi, 24 Ekim 1932.
548 Hizmet Gazetesi, 25 Ekim 1932.
549 Hizmet Gazetesi, 26 Ekim 1932.
550 Cumhuriyet Gazetesi, 4 Eylül 1932.

Kâtibi, Vatan Locası), Faik Süleyman (Maliye Müsteşarı), Cevdet Maşuk (Temyiz Mahkemesi Azası), Ali Şefkati (Hürriyet kahramanı, 1872 Prodos Locası), Abdullah Macid Bey (Matbuat-ı Dâhiliye Müdürü, 1868 L'Union d'Orient Locası), Azmi (Polis Müdürü), Bedri (Polis Müdürü), Bahattin Şakir (İttihat ve Terakki Merkez-i Umumi Azası), Ebu Bekir Hazım, İbrahim Temo (1909 Resne Locas), Resneli Niyazi (Mahfel-i Ekber-i Vatan-ı Mısri Locası), Suphi Hayrettin Paşa (İstanbul Şehremini), Cemal Paşa, Refet Bele (1922 Meşrutiyet Locası), Kazım Özalp (TBMM Reisi, Macedonia Risorta Locası), Bekir Sami Daça (Dışişleri Bakanı, 1919 Muhibban-ı Hürriyet Locası), Tevfik Rüştü Aras (Dışişleri Bakanı), Mehmet Cemil Uybadın (İçişleri Bakanı, Murat Mahfili), Şükrü Kaya (İçişleri Bakanı, 1924 Resne Locası), Vasıf Çınar (Milli Eğitim Bakanı), Mustafa Necati (Milli Eğitim Bakanı, 1925 Resne Locası), Lütfi Kırdar (Milletvekili, 1924 Güneş Mahfili), Hasan Saka (Devlet adamı, Aydın Mahfili) ve bunların dışında listede çok sayıda milletvekili yer almaktadır.

Humbaracı Ahmet Paşa (Comte de Bonneval), Gazi Osman Paşa (Plevne Kahramanı), Faik Süleyman Paşa, Hobart Paşa (İngiliz Amirali, Türk Müşiri), Namık Paşazade, Hüseyin Cemil Paşa (Abdülaziz'in Başmabeyincisi, 1864 L'Union d'Orient Locası), Fuat Paşa (Müşir), Mehmet Rauf Paşa (Abdülaziz'in Başyaveri, 1864 L'Union d'Orient Locası), Ali İhsan Sabis Paşa (I. Ordu Komutanı), Ali Kemal Sarıay Paşa (Jandarma Genel Komutanı), Yümni Üresin Paşa (Hava Kuvvetleri Komutanı) sayılmaktadır.

Hasan Cemil Çambel (T.T.K. Başkanı, Biznasio Rizorta Locası), Münif Paşa (Mehmet Tahir, Bilgin ve devlet adamı, 1968 L'Union d'Orient Locası), M. Kemal Öke (Tıp profesörü, 1925 Muhibban-ı Hürriyet Locası), Besim Ömer Akalın (Tıp profesörü, Rektör, Milletvekili), Burhanettin Toker (Hekim, Ord. Prof.), Fahri Arel (Hekim, Ord. Prof.), Cevat Memduh Altar (Müzikolog), Enver Ziya Karal (Tarih Profesörü, T.T.K. Başkanı), Hayrullah Örs (Topkapı Sarayı Müzesi Müdürü), Hasan Ali Yücel (Milli Eğitim Bakanı, 1925 Vefa Locası) mason oldukları iddia edilmiştir.

Şinasi, Ziya Paşa, Teodor Kasap (1865 I'Union d'Orient Locası), Namık Kemal (1830 Risorta Locası), Güllü Agop (1873 Bulwer Locası), Mehmet Emin Bey (1873 Proodos Locası), Ahmet Rasim (1924 Vefa Locası Matrikül No 134), Kazım Nami Duru (1906 Macedonia Rizorta Locası), Mehmet Emin Yurdakul (1930 116/27 Şura Nosu ile 32. dereceyi almıştır), Rıza Tevfik, Hüseyin Cahid Yalçın, Ziya Gökalp, Fazıl Ahmet

Aykaç (1921 Muhibban-ı Hürriyet Locası), Mithat Cemal Kuntay (1910 Resne Locası), İbrahim Necmi Dilmen (1920 Selamet Mahfili), Ahmet Emin Yalman, Reşat Nuri Güntekin (1921 Muhibban-ı Hürriyet Locası), Agâh Sırrı Levend, Yunus Nadi Abalıoğlu (1923 Muhterem Locası) gibi çok sayıda isim yer almaktadır

Mahmut Esat Efendi (Müderris), Musa Kazım Efendi (Şeyhülislam), Hayri Efendi (Şeyhülislam), Mustafa Hafız Şükrü (Berlin Sefareti Baş İmamı, 1910 Muhibban-ı Hürriyet Locası Matrikül No 31), Haşim Veli (Sefaret İmamı) yer almaktadır.[551]

3.1.3. Mustafa Kemal Paşa ve Masonluk

Mustafa Kemal Paşa'nın mason olup olmadığı önemli bir tartışma konusudur. Ortaya belge koyamamak ile birlikte Batı Masonluğu Mustafa Kemal Paşa'nın mason olduğunu iddia etmiştir.[552]

Mustafa Kemal Paşa'nın çevresinde bulunan asker ve sivil arkadaşlarının "*Önce Mason, Sonra İttihatçı"* olmaları kuralı gereğince Mustafa Kemal Paşa'nın önce Macedonia Risorta Locasında mason olduğu akabinde 1907 yılında 322 numara ile ittihatçı olduğu ileri sürülmüştür.[553]

Mustafa Kemal Paşa'nın hizmetinde bulunan Cemal Granada köşkte verilen bir yemekte masonluk tartışmalarının yaşandığını, bu konuda Gazi Paşa'nın;

"*Bir zamanlar ben de mason olmuştum. Bir gün bir arkadaşım beni alıp Beyoğlu'ndaki mason cemiyetine götürdü. Daha ne olduğunu bile anlayamadan kendimi cemiyetin içinde buldum. Mermer merdivenlerden büyük bir salona indik. Orada yüzlerini görmediğim birtakım kişiler vardı. Bizi buyur edip oturttular kahveler sundular. Hal hatır sordular. Orada fazla kalmadık tekrar merdivenlerle daha da aşağıya indik. Bir öncekinden daha geniş bir salonda bulduk kendimizi. Salonda büyük bir kalabalık toplanmış kılıçlı bir tören yapılıyordu. Bu işleri daha önceden bildiğini anladığım arkadaşım beni kolumdan tutmuş durmadan ne yapmam gerektiğini anlatıyordu. Kılıçların arasından geçip kutsal bir kitaba el bastık. Bütün bunlar olup bittikten sonra dışarı çıkmıştık. İçeride çok sıkılmıştım. Bu olaydan sonra bir daha ne binaya gittim nede oradakiler ile karşılaştım. Şimdi gitsem arasam o binayı belki de bulamam. İşte benim mason olduğum bundan ibaret*" dediğini aktarmaktadır.[554]

Mustafa Kemal Paşa'nın maneviyatıyla ilgili Nutuk'da geçen şu ibareler önem arz etmektedir:

---

[551] Celil Layiktez, "Türk Masonluğunun Özet Tarihi", *Tesviye Dergisi* 39 (1999), 14-18.
[552] Türe, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye Mason." 125.
[553] Ayan, *Atatürk ve Masonluk*, 162.
[554] Bu açıklama adalet bakanı Mahmut Esat Bozkurt'un İzmir Karşıyaka'daki mason locasının camlarını kurşunlaması üzerine gündem olmuştur. Ortamda bulunanlar Mahmut Esat Bozkurt'un bu eylemini kınamaktadırlar. Bkz. Cemal Granada, *Atatürk'ün Uşağı İdim*, (İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1973), 294.

"*Efendiler, ismi geçen Abdülkerim Paşa merhum, benim çok eski arkadaşım idi. Çok namuslu, hamiyetli ve temiz kalpli bir vatanperverdi. Selanik'te ben kolağası, o binbaşı olarak bir büroda çalışmış, senelerce hususi arkadaşlık etmiştik. Merhumun tavırlanndan ve sözlerinden tarikat mensuplanndan olduğu anlaşılıyordu. Bazı tekkelerin müdavimi olduğu da görülmüştür. Fakat herhangi bir şeyhe mürit olduğunu bilen yoktur. Çünkü kendisini itikatlarında ve vicdani anlayışında, manevi derecelerde "hazreti evvel, büyükhazret" kabul ediyordu ve kardeşliği dairesinde bulunanlara hazret, kutup vesaire gibi kendisince muhatabında gördüğü kabiliyete göre makamlar verirdi. Bana da kutbül'aktap (Yüceler Yücesi) derdi*".[555]

Tamer Ayan, Abdülkerim Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa'ya "*hazreti evvel, büyük hazret, kutbü'aktap"* gibi sıfatlarla hitap etmesinden dolayı Mustafa Kemal Paşa'nın İttihatçı- Tarikatçı- Mason üçgeninde Bektaşi Tarikatı mensubu olup hem masonluğunu hem de Bektaşiliğini gizlemiş olabileceğini ifade etmiştir.[556]

Orhan Koloğlu Mustafa Kemal Paşa'nın masonluğu hakkında şunları yazmaktadır:

"*1900- 1908 tarihlerinde siyasal süreç Mustafa Kemal Paşa'nın masonlar aracılığıyla İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üye olma talebini kabul etmiş olabilir. Büyük bir ihtimalle tekris*[557] *de olmuştur. Fakat son derece pragmatist fıtratı sebebiyle ittihatçılık ve masonluk kurumlarından ilkinin amacına ulaşmasında yeterli olduğunu görmüş ve masonluğun pratikteki sınırlı kapasitesi sebebiyle ilişkisini ileride etmeden kesmiş olabilir. Gayri muntazam kısma geçmiştir. Onunla birlikte masonluğun törensel yapısı sebebiyle ilgi göstermediği fakat sosyal yapısını önemsediği, bu sebeple mason localarını karşı çıkmamıştır*".[558]

Mustafa Kemal Paşa'nın önlüksüz mason olmayıp nuruziya ile teşrif etmiş bir mason olduğunu iddia eden Tamer Ayan benzeri bir söylemi ileri sürerek;

"*Atatürk, askerlerin Cemiyet'ten ve Masonluktan arındırılması gibi Cemiyet'in yöneticilerine ters düşen görüşün savunucusuydu. Hatta bu nedenle Cemiyet'ten de ayrılmıştı. Öyleyse Cemiyetle adeta entegre olan mason localarına devam etmesi için de sebep yoktu. Ordu'yu, askerlik mesleğini; siyasete ve Masonluğa tercih etti. Yani aynı Cemiyet'en ayrıldığı gibi sessizce Masonluktanda uzaklaştı"* demektedir.[559]

Mustafa Kemal Paşa'nın masonlara bakışını izah etmesi açısından aşağıdaki yorum önemli bir örnektir: Türk Masonluğu Mustafa Kemal Paşa'ya 33. dereceden fahri başkanlık teklif etmiştir. Mustafa Kemal Paşa bu teklife; "*Bu teklifinizi kabul edilmemiş sayıyorum. Öncelikle kurumunuzun ne olduğunu ortaya koyunuz. Topluma kendinizi sevdirmeye çalışın. Ne yapılması gerektiğine sonra bakarız*" diye tepki göstermiştir.[560]

---

[555] Atatürk, *Nutuk*, 149.
[556] Ayan, *Atatürk ve Masonluk*,176.
[557] Tekris; Latince "ire", "iterare" kelimelerinden türetilmiş olup yürümek, yolda yürümek ve seyahat etmek anlamlarına gelmektedir. Kelimenin "initiation" şeklinde kullanılması ise masonluğa dâhil olmak manasında kullanılmıştır. Bkz. Ziya Umur, "Tekris Kelimesi Hakkında", *Mimar Sinan Dergisi* 34 (1979), 22
[558] Orhan Koloğlu, *İttihatçılar ve Masonlar*, (İstanbul: Pozitif Yayınları, 2005), 46-48.
[559] Ayan, *Atatürk ve Masonluk*, 180-181.
[560] İzzet Nuri Gün ve Yalçın Çeliker, *Masonluk ve Masonlar Simgeler ve Belgeler*, (İstanbul: Yağmur Yayınları, 1968), 47-49.

Genel manada masonlar 1935 kapanma dönemine kadar ciddi sorunlarla karşılaşmadılar. Hatta Ankara'da Türkiye Büyük Locası binasının inşaatında Mustafa Kemal Paşa tahsisatı mahsusa bütçesinden maddi yardımlarda bulunduğu iddia edilmiştir.[561] Mustafa Kemal Paşa'nın masonluğa bakışı II Abdülhamit'in tarzına benzemektedir. Buna göre mason localarını üye olma ve sosyal faaliyetlerini desteklemek, ancak siyasi faaliyetlerine karşı temkinli davranmaktır.[562]

Masonlarla Mustafa Kemal Paşa arasında bir talihsizlik sonucu gelişen şu ilişki de dikkat çekicidir. Mustafa Kemal Paşa, köpeği tarafından ısırılması sonucu tedavisini gerçekleştiren Veteriner Hekim Hayim Naum aracılığıyla masonlara selam göndermiş, bunun karşılığında mason locaları teşekkürlerini sundukları bir mektupla cevap vermişlerdir.

"*Efendimiz Hazretleri,*

Ankara'da hizmeti celilellerinde bulunan Dr. Hayim Nahum Efendi aracılığıyla Türkiye masonluğuna selam gönderme lütfunda bulunmuş olmanızı derin bir tahssüs-ü minnetterane ile istihbar eden Türkiye Maşrık-ı Azam hissiyat-ı samime-i müteşekkiranesini hakipayi samilerine arz ve i'la ile kesb-i fahr etmiştir diye başlamakta ve teşekkürat-ı tazimkaranemizi hakipayi sami-i riyasetpenahilerine arz ve tekrar ederiz. Efendimiz Hazretleri

9 Mayıs 1925

Reis Servet Yesari.[563]

3.1.4. Mason Localarının Kapatılmasına Giden Süreç

Mason locaları 1930 tarihinin ilk yıllarından itibaren ciddi tartışmalara neden olmuştur. Türkiye'deki bu tartışmalar Batı Devletlerinde ortaya çıkan anti mason propagandasının devamı niteliğindedir. Aynı dönemde Fransa, İtalya, İsviçre, Almanya, Polonya ve İspanya gibi ülkelerde de masonluk aleyhtarlığı artmıştır. Bu artışta antisemitik faaliyetlerin etkisi olmuştur.[564]

Cumhuriyetin ilanından itibaren masonluk siyasetle sıcak ilişkiler geliştirmiştir. Masonluğun araç olarak değerlendirilmesi bu ilişkinin zedelenmesine neden olmuştur. Masonlar ideallerini kaybedip siyasetin menfaatlerinden istifade ettikleri bu süreçte samimi şekilde masonluğa devam edenler hayalperestlikle itham edilmişlerdir.

561 Celil Layıktez, "1935 Kapanışı İle İlgili Doktora Tezi", *Tesviye Dergisi* 74 (2008), 37.
562 Koloğlu, *Cumhuriyet Dönemi Masonlar*, 96.
563 Ergin Koparan, "1909-1935 Döneminde Türkiye'de Masonluk Tarihi", *Mimar Sinan Dergisi* 135 (2005), 51.
564 Celil Layıktez, "Mason Aleyhtarlığı", *Mimar Sinan Dergisi* 13 (1973), 53.

Dolayısıyla loca toplantılarında istikrarsızlık baş göstermiş, locaların faaliyetinde kalite sorunu ortaya çıkmıştır.[565]

Cumhuriyet Halk Fırkasının faaliyetleri nedeniyle mason localarının etki alanı daralmıştır. Çünkü Cumhuriyet Halk Fırkası yönetim mekanizmasını elinde tutma çabası içerisindedir. Gazi Mustafa Kemal Paşa otoritenin ve yönetim mekanizmasının tek partinin kontrolünde olmasını, buna mukabil kökü dışarıda ilişkiler ağı ve derinliğinin bilinmediği mason localarının artık sürecini tamamladığına inanmaktadır. İttihat ve Terakki Cemiyeti miadını nasıl tamamladı ise mason localarının da kapatılması gerektiğine inanmıştır.[566]

3.1.4.1.Yavuz-Havuz Olayı (1928)

Yavuz-Havuz[567] olayı, Türkiye Cumhuriyet tarihinin ilk siyasi yolsuzluğu olarak kayıtlara geçmiştir. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşına girmesine neden olan Yavuz Zırhlısı'nın tamir ve bakımını gerçekleştirip donanmaya kazandırılmak istenmiştir. Fakat Türkiye böylesi bir tamir ve bakımını yapacak bir tekniğe sahip değildir.

Bakanlık öncesi Bahriye Nazırı ve Cebelibereket Mebusu İhsan (Eryavuz) Bey, Ömer Nazım Bey ve Bilecik Mebusu Dr. Fikret Takiyeddin Onural Bey'ler bir şirket kurmuşlardır. İzmit'te havuza çekilen Yavuz zırhlısının tamir bakım işi kurulan bu şirket aracılığıyla Fransız Flander Şirketine verilmiştir.[568]

Bahriye Vekili olan İhsan Bey, Bakanlar Kurulundan zırhlının tamir ve bakım işi için yabancı bir firmayla yetkilerini aşıp sözleşme imzalamıştır. İmzalanan sözleşme üzerine Başbakan İsmet İnönü Paşa, Meclis Başkanlığına takrir vermek kaydıyla İhsan Bey'in Bakanlar Kurulu'nun kararına aykırı hareket ettiğini ileri sürerek ilgilileri Yüce Divan'a vermiştir. Firmanın ortakları arasında 1925 ile 1927 yıllarında Türkiye Maşrık-ı Azamı'nın Üstad-ı Muhteremi Dr. Fikret Takiyeddin de bunmaktadır. Dr. Fikret Takiyeddin 1926 – 1928 yıllarında da Türkiye Yüksek Şurasının Hâkim-i Büyük

---

565 H. Agopyan, *Büyük Şark Dergisi* 18 (1935), 30.
566 Soysal, *Masonluk ve Masonlar*, 314.
567 Yavuz- Havuz yolsuzluğunu 3. Hükümet döneminde (30 Aralık 1924) Bahriye Vekili İhsan Eryavuz döneminde meydana gelmiştir. Cebelibereket (Osmaniye) Mebusu İhsan Eryavuz (Topçu), Yavuz zırhlısının tamirini yetkisiz bir firmaya vermek kaydıyla ayrıcalık yaptığı gerekçesiyle Yüce Divana sevk edilmiş ve mahkûm olmuştur. Eryavuz soyadını sonraları Topçu olarak değiştirmiştir. Bkz. Yunus Şen, "Yavuz-Havuz Olayı", *Popüler Tarih (*2001), 38-40.
568 Ayan, *Atatürk ve Masonluk*, 276.

Amirliğini de yürütmüştür. Dr. Fikret Takiyeddin inceleme komisyonun yaptığı araştırmada elli beş bin lira komisyon aldığını itiraf etmiştir.[569]

Mahkeme sanıkları dolandırıcılık suçundan hapisle cezalandırmıştır.[570] Yüce Divan'ın verdiği karar gereğince İhsan Eryavuz rüşvet almak ve görevi kötüye kullanmak suçlarından iki yıl ağır hapis cezası ve memuriyeten men cezasına çarptırılmıştır. Dr. Fikret Takiyettin Onural ise dolandırıcılık suçundan 4 ay hapis cezası ve 100 lira ağır para cezasına çarptırılmıştır.[571] Masonların itibarına zarar veren bu olay nedeniyle ilgilerin dolandırıcılıktan dolayı mason localarından kayıtları silinmiştir. Bu olay Havuz- Yavuz olayı olarak bilinmektedir.

3.1.4.2.Yunus Çimento Fabrikası (1929)

Fransız bir çimento fabrikası Alman iş ortaklığıyla birlikte 1927 yılında Türkiye'de yatırım yapmak istemiştir. Samsun Mebusu Nusrat Sadullah Bey ile birlikte Belçika Bankasının İstanbul müdürü Alfret Pelagrino, Kopenhag'da ikamet eden mühendis Pol Larsen ve Brüksel'de yaşayan Jorj Hanekar çimento fabrikasının ortaklarındandır. Söz konusu çimento fabrikasına Belçika Anvers'te ikamet eden masonlarda ortak olmuşlardır. Yunus Çimento Fabrikası İstanbul'da Kartal ile Pendik bölgesinde deniz kenarında Anadolu Çimentoları T.A.Ş.[572] ismiyle ve logosunda yunus balığı olmak kaydıyla 1929 yılında kurulmuştur.[573]

3.1.4.3.İntihabat Buhranı (1930)

Büyük Maşrık Genel Kurulu'nda 1 Ağustos 1930 tarihinde intihabat buhranı diye bir olay yaşanmıştır. Üstadı Azam ve Daimi Heyeti seçmek için toplanan delegeler arasında en kıdemli masonun başkan olması gerekli görülmüştür. Söz konusu toplantıda Cumhuriyet Halk Fırkası İstanbul Parti Müfettişi ve en kıdemli masonlardan olan Dr.

---

569 Türe, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye Mason." 83.
570 A. Oktay Gündoğdu, "Masonik Tarihimizden Kesitler", *Mimar Sinan Dergisi* 114 (2000), 33.
571 Ayan, *Atatürk ve Masonluk*, 276-277.
572 Çimento üretiminde bu dönemlerde kömür kullanılmaktadır. Ancak şimendifer nakliyesinin artış göstermesi, kömür üretiminde kullanılan teknikte makineleşmeye geçilmemesi kömür üretim miktarında azalmalara neden olmuştur. Bu nedenle Anadolu Çimentoları T.A.Ş. bünyesinde faaliyet gösteren başta Darıca, Zeytinburnu ve Yunus Fabrikaları 1942 yılında üretimlerini durdurmak zorunda kalmışlardır. Bkz. Emel Cantürk ve Yekta Özgüven, Erken Cumhuriyet Türkiyesi'nde Çimento Sanayi: Arkitekt Dergisi Üzerinden Bir Değerlendirme, *History Studies* 6 (2018), 23-24.
573 Osman Balcıgil, "İki Satır ve Bir Masonik Hayat Hikâyesi Yunus Çimentosu ve Yunus Kardeşler", *Tesviye Dergisi* 66 (2006), 55-56.

Hakkı Şinasi Paşa başkanlık yapmıştır. Fakat Dr. Hakkı Şinasi Paşa delege değildir. Bu durum kimi üyeler arasında karışıklığa neden olmuştur.

Dr. Hakkı Şinasi Paşa usullere aykırı olarak toplantıyı açmış ve hemen seçim yapılmasına geçilmiştir. Hakkı Şinasi Paşa:

"Biliyorsunuz ki hükümet sizi Yükselme Cemiyeti olarak tanır, masonluk mevzubahis değil. Her cemiyet gibi Yükselme Cemiyeti'nin de heyeti müdüresi partinin tasdikine iktiran etmek zaruridir. Kulüplerin senelik seçimine dahi müdahale etmek vazifem iken mahza kardeşlerime itimat ettiğim için bu cihete aldırmadım. Partinin siyaseti aliyesi icabı olarak tanzim edilip tasdik-i âliye iktiran eden -ne demek istediğimi anlıyorsunuz değil mi?- listedeki isimleri okuyacağım ve liste sizlere tevzi edilecektir. O surette intihab yapacaksınız. Emir aldım münakaşa kabul etmem. Daha fazla ileri götürmeyiniz. Bu böyle olacaktır emri âli böyledir münakaşaya yer yoktur" söylemleriyle aday listesini dağıtmıştır.[574]

Yapılan seçim sonucunda Servet Yesari Büyük Üstatlığa, Mim Kemal Öke Büyük Üstad Yardımcılığına seçilmiştir. Bu durum birçok üye tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Daktilo ile yazılıp "*dul kadın çocukları*" imzalı bir bildiri Fazilet Matbaasında bastırılarak el altından dağıtılmıştır. Necat Locası 14 Eylül 1930 tarihinde alınan bir karar ile seçimi protesto ettiğini beyan eden bir yazıyı bütün localara ulaştırmıştır.[575]

Necat Locasının yasal olmayan davranışların düzeltilmesi başlığı altında yazdığı belge şu şekildedir:

"*Selamet Mahfili Muhterem*

Üstadı muhterem ve Aziz kardeşler, muaf ilimizin 14 Eylül 1930 tarihinde münakit celsesinde ittifakla kabul olunan takreer ile mevzubahis kanuna muhalefet hakkında büyük Hatip tarafından dermeyan bulunan kanunu esbab-ı mucibe berveçhi zir arz olunur".

Takrir sureti:

"*Necat Mahfili Muhteremine*

Murahhasların verdiği izahattan ve cereyan eden müzakerattan, 1 Ağustos 1930 tarihinde akdedilen Türkiye marşrık-ı azamı heyet-i umumiyesi içtimasında kavanin-i esasiye ve nizamnameye umumiye muhalif harekâtta bulunulduğu ve yapılan intihabta manevi tazik icra edildiği anlaşılmaktadır".

Necat mahfili azası Türkiye Maşrık-ı Azam'ın kavanini esasiyesi ne ben nizamname-i umumisine ve kanun ve nizama muvafık mukarreratına riayet edeceklerine yemin etmiş olduklarından yeminlerine hanis olmayı kabul etmezler. Binaenaleyh kavanin ve nizamata muhalif olarak cereyan eden ahvalin tahsisini talep ederler. Aksi takdirde tahaddüs edecek

574 Ayan, *Atatürk ve Masonluk*, 278-279.
575 Koparan, "1909 – 1935 Döneminde Türkiye'de Masonluk Tarihi", 61.

bilcümle maddi ve manevi mesuliyetin müsebbiplerine ait olacağını beyan ederler. 14-9-930".[576]

Necat locası bu bildiri üzerine 15 Eylül 1930 tarihinde geçici olarak kapatılmıştır. İlgili karar şu içeriğe sahiptir:

"Necat Mahfili Muhterem Üstadı Dr Orhan Tahsin Bey'e

Muhterem Üstat ve Aziz kardeşler,

14 Eylül 1930 tarihi Pazar günü akşam celsenizde cereyan eden müzakerat ve ittihaz edilen mukarrerat hakkında müfettiş-i azamlık tarafından verilen rapor üzerine tetkikat ve müzakerat-ı lâzımede bulunan daimi büyük heyet mezkûr müzakerat ve mukarreratın masonluğun şan ve şerefine ve menafi-i aliyesine ve mahfil arasındaki ahenk ve münasebatın idamesine muhallil ve masonluğun emniyet ve mevcudiyetini tehlikeye ilka edici mahiyette olduğunu nazar-ı dikkate alarak haiz olduğu kanun-i selahiyete binaen muhterem mahfilinizin, tevessül edilen icabat-ı kanuniyenin neticesi ne kadar muvakkaten şeddine karar verilmiş olduğundan hakikata esas olmak üzere zabıt defterinizin ve o celsede kabul edilen takririn hemen Büyük kâtipliğe gönderilmesi rica ve selam-ı biraderimizin iblağ olunur, muhterem üstat ve Aziz kardeşlerim".[577]

Bu gelişmeden sonra Etoile d'Orient Locası, 8 Ekim 1930 tarihinde yaptığı toplantıya Necat Locası üyelerini aldığı tespit etmiş ve söz konusu toplantıda seçim konusu görüşüldüğü için 11 Ekim 1930 tarihinde Daimi Heyet kararı ile geçici olarak kapatılmıştır. Alınan bu karar masonlar arasında rahatsızlığı arttırmış ve Servet Yesari istifa etmiştir.

Genel Kurul 31 Ekim 1930 tarihinde yeniden toplanmış Mim Kemal Öke'yi Büyük Üstatlığa seçerek söz konusu iki locanın kapatılma kararını alınmamış saymıştır.[578] Bu seçimden bir ay sonra 30 Kasım 1930 tarihinde Servet Yesari, İbrahim Necmi, Ahmet Nehri ve Celal Tahsin imzası ile yapılan ilk seçimi haklı göstermeye çalışan bir broşür Fazilet Matbaasında çoğaltılarak dağıtılmıştır.[579]

1930 yılı Türkiye masonluğu açısından hem içeriden hem de dışarıdan karışıklıkların yaşandığı yıllar olmuştur. Masonlar arasında kimi çekişmeler ve huzursuzluklar baş göstermiştir.

Umumi Heyetin Büyük Üstadı Mim Kemal Öke 5 Aralık 1930 tarihinde yapılan toplantıda:

---

576 Türe, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye Mason." 85.

577 Ahmet Akkan, "Türkiye'deki Masonluk Tarihinden İbret Alınması İcap Eden Bir Dönem (1930-1935)", *Mimar Sinan Dergisi* 87 (1993), 26.

578 Ayan, *Atatürk ve Masonluk*, 280.

579 Koparan, "1909 – 1935 Döneminde Türkiye'de Masonluk Tarihi", 63-64.

"kardeşlerim biz mazi dedikodularını bir yana bırakarak yarının takdirine bizim Mazhar edecek olan ahenktar mesaimize advet edelim. Bunun için bir uyuşma formülü bulmak lazımdır. O da kalbimizi parçalayan vicdani istirahatimizi selbeden mazi hatırını bir daha anmamak üzere gömmektir. Çünkü kardeşler bu mabedin başka türlü çalışmaya tahammülü yoktur. Kabahati yalnız bir tarafa değil bütün kardeşlere de görmek daha insaflı olur. Eğer kardeşler kalplerimizin yarası derin değilse lüks etmemek üzere tedavisi ve kapanması kabildir. Bu ameliyatın icrasına memur ettiğiniz tabibin sizler gibi hazik yardımcıları oldukça muvaffak yetten şüphe edilemez" beyanıyla içeride yaşanan tartışmalara ışık tutmuştur.[580]

3.1.4.4.Azim Olayı (1932)

Mason Büyük Daimi Heyeti 1931 yılında herhangi bir locada iki yıl Üstad-ı Azamlık yapan birinin aradan bir yıl geçmeden tekrar Büyük Üstad seçilemeyeceği hususunda karar almıştır. Ancak bu kararı yerinde bulmayan Azim Locasına mensup 33 üye ilgili kararın kişilik hürriyet ve vicdanına müdahale olarak değerlendirmiş ve tepki olmak üzere Azim Locası'nın geçici olarak uyuklamasını talep etmişlerdir.[581]

İlgili talep şu ifadeleri içermektedir:

"*Azim Mahfil-i Muhteremine*

Üstad-ı Muhterem ve Aziz Kardeşler,

İki seneden fazla bir Mahfilde bir sene geçmedikçe tekrar Üstat yapılmasını mümkün olmadığına dair Maşrık-ı Azam Heyeti Umumiyyeden geçirilen Madde-imuadeleyi Azim Mahfil-i Muhteremi Evlatları Hürriyet ve Serbesti vicdanlarına bariz bir müdahale ve tahakküm olarak kabul ve telakki eylemişlerdir. Adalet, Şefkat ve İnsaniyet-i Amir olan Masonluk mesleki kanun ve nizamdan ziyade vicdanlara hitap etmesi ile şimdiye kadar yaşamış ve ensal-i atiye olsun bizlere terk-i mevki eylemiştir. Azim Mahfili Evlatları mesleğin bütün umdelerine muhalif olan bu muaddel maddeyyi sureti katiyede kabul edemezler. Bu şerait dâhilinde imkân-ı mesai kalmadığına kani olan bizler bütün Avakib-i derpiş ederek vakt-i merhununa talikan Azim Mahfil-i Muhtereminin muvakkaten uykuya yatırılmasını talep eyleriz. Bunun mesuliyeti vicdaniyesi müsebbiblerine ait olsun. Üstad-ı Muhterem ve Aziz Kardeşler".[582]

Azim Locasının bu talebi Büyük Loca tarafından uygun görülmüştür.

Büyük Locanın kararı aşağıdadır:

"Muhterem Selamet Mahfiline

Muhterem Üstat ve Aziz Kardeşler,

(AZİM) Mahfil-i Muhtereminin 11 Kanunisani 1932 tarihli celsesinde, ruzname-i mesaisi muvazzafın intihabat-ı umumiyesi olduğu halde, ita edilip okumak mecburiyetinde kaldığı 33 imzalı bir takririn müzakeresi neticesinde kendi kendisini muvakkaten şed ve tatil eylediği Üstad-ı Muhterem A. Nehri, Hatip namına Ziya ve Kâtip İbrahim imzalarını havi 11 Kanunisani 1932 tarihli levhalarından anlaşılmıştır. Mahiyet-i mesele hakkında tahassul edecek netayic-i kanuniye ifa olunmak üzere şimdilik

---

[580] Ayan, *Atatürk ve Masonluk*, 281-282.
[581] Türe, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye Mason." 87.
[582] Akkan, "Türkiye'deki Masonluk Tarihinden İbret Alınması İcap Eden Bir Dönem (1930-1935)", 28.

bu Mahfilin şed ve tatil keyfiyeti taminen ve selamı biraderanemize terdifen tabliğ olunur, Muhterem Üstat ve Aziz Kardeşler".[583]

Masonlar Genel Heyeti toplantısının 27 Ocak 1932 tarihindeki oturumda Azim Locası düzensiz kabul edilmiştir.

"Muhterem Selamet Mahfili'ne

Muhterem Üstat ve Aziz Kardeşler, 22/1/1932 tarihinde HEYET-İ HÂKİME şeklinde inikat eden Türkiye Büyük Maşrık-ı Heyeti Umumiyesince tatiline karar verilmiş olan İstanbul vadisindeki (AZİM) Mahfil-i Muhtereminin Biraderinin gayrı muntazam ilan edildikleri ve bu Mahfilin kanuna muhalif kararını kabul etmeyip Büyük Maşrık'a müracaat eden ve edecek olan Biraderinin haklarında da ayrıca karar ittihaz ve iş'ar olunacağı taminen selmai biraderanemize terdifen tebliğ olunur, Muhterem Üstat ve Aziz Kardeşler".[584]

Büyük Daimi Heyet bu olaylar üzerine üyelerden talep edilen vasiyetnamelerin ilk maddesini değiştirmiştir. Buna göre "*Halike karşı vazifeniz*" sorusu " *Nefsinize ait Vazifeniz"* şeklinde değiştirilmiştir. Bu değişikliği İskoç Riti ve Yüksek Şuraya karşı bir hamle olarak değerlendiren Azim Locası Üstad-ı Azam-ı Ahmet Nehri değişikliği Büyük Üstada ve Yüksek Şuraya taşımıştır.

Vakit Gazetesi 4 Mayıs 1932 tarihli nüshasında Üstad-ı Azam Ahmet Nehri yaptığı açıklamaya yer vermiştir:

"Bizim teşkil ettiğimiz müstakil Mason locası hakkında suitefehhüme dair gayri vaki haberlere tesadüf ediyoruz. Evvela biz bu teşekkülü Türkiye masonluğunu kozmopolit saha cereyandan kurtarmak için yaptık. Türk harsını kabul etmiş ve sıfatı matlubeyi haiz gayrimüslim her vatandaşın cemiyetimize her an için girmek hakkıdır.[585]

Üstad-ı Azam Ahmet Nehri'nin yaptığı açıklamadan da anlaşılacağı gibi başta Fransa olmak üzere diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de Milli Büyük bir locanın kurulmasına vurgu yapılmıştır. Masonlar arsında gerçekleşen bu iç çekişmeler Türkiye siyasetine de taşınmış ve özellikle bazı bakanlar tarafından gündeme alınmıştır. Masonluğu bu tarihlerde gündeme taşıyan mason aleyhtarı şahıslara eski Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt, Bayındırlık Bakanı Recep Peker ve Adalet Bakanı Şükrü Saraçoğlu sayılabilir.[586] Gelişen süreçte Azim Locasına üye olan bazı masonlar ihraç edilmişlerdir.

---

583 Türe, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye Mason." 88.
584 Akkan, "Türkiye'deki Masonluk Tarihinden İbret Alınması İcap Eden Bir Dönem (1930-1935)", 32.
585 Vakit Gazetesi, 4 Mayıs1932.
586 Ayan, *Atatürk ve Masonluk,* 284-285.

3.1.5. Mason Localarının Kapatılması

Türkiye'deki masonların 1935 yılında 6'sı Fransızca, 24'ü Türkçe ve biri Almanca olmak üzere toplam 31 Loca hizmet vermektedir. 30'u İskoç ritine bağlı iken 1'i Fransız Büyük Locasına bağlıdır.[587] Cumhuriyet dönemi masonluk tartışmalarında Masonluk dinsiz, kökü dışarıda, beynelmilel olduğu hususunda eleştirilere maruz kalmıştır.

Mustafa Kemal Paşa, masonlukla ilgili düşüncesini çok güvendiği Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya ile paylaşmıştır. Şükrü Kaya, Gazi Paşa'yı kararından vazgeçirmek için ciddi çabalar harcanmasına rağmen bu çabalar olumsuz neticelenmiş ve tam tersine süreci hızlandırmıştır. Şükrü Kaya bu kati karar karşısında Yüksek Şura Üstad-ı Azam-ı İsmail Hurşit, Büyük Loca Üstad-ı Muhittin Osman Omay ve Yüksek Şura üyesi Dr. Fuat Süreyya Paşa ve Muhip Nihat Kuran'ın katılımıyla bir toplantı gerçekleştirmiştir. Toplantıya Ankara'dan dönemin Danıştay Başkanı ve Yüksek Şura Üyesi Mustafa Reşat Mimaroğlu, Ankara Valisi Nevzat Tandoğan ve Yüksek Şura Üyesi Mebus Dr. Rasim Ferit'de katılmıştır. Toplantıda Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya, Gazi Paşa'nın talimatını bildirmiştir. Karar gereğince mason localarına ait yapılar halk evlerine devredilecektir. Haliyle önceden hazırlanmış olan belge kaza ve kadere uymaktan ve tevekkülden başka çare kalmamıştır düşüncesiyle imzalanmıştır. İmzalanan belge Şükrü Kaya aracılığıyla Mustafa Kemal Paşa'ya sunulmuş, ertesi gün Anadolu Ajansı tarafından gazete ve kamuoyuna ilan edilmiştir. 9 Ekim 1935 tarihinde masonlar tarafından tanzim edilen beyanname şu şekildedir:

"*Türk Mason Kurumu*
Faaliyetlere nihayet, emlakini halkevlerine verdi.
Türk Mason Cemiyeti memleketimizin sosyal tekâmülünü ve günden güne artan muazzam terakki, derin'i nazarı itibara alarak ve Türkiye Cumhuriyeti'nde hâkim olan demokratik ve cidden laik prensiplerin tatbikinde doğan iyilikleri müşahede edilerek faaliyetine (bu hususta hiçbir kanun olmaksızın)-nihayet vermeyi ve bütün mallarını memleketin sosyal ve kültürel kalkınmasına çalışan halk evlerine teberru muvafık görmüştür."

Tanzim edilen beyanname Anadolu Ajansı eliyle ülkedeki tüm gazetelerde Türkiye mason locaları bir emirle kapatıldı başlığıyla İçişleri Bakanlığınca verilen emir üzerine Türkiye mason localarının faaliyetlerine nihayet verilmiştir. Bu emir daha evvelce malum olduğundan kapatma kararı verilmek üzere Türkiye Üstadı Azam-ı Yüksek Maşrık-ı toplantıya çağırmıştır. Türkiye Üstad-ı Azamı olan İstanbul Emlak Bankası

---

[587] Gün ve Çeliker, *Masonluk ve Masonlar Simgeler ve Belgeler*, 44.

müdürü Muhittin Osman Omay Türkiye mason localarını yüksek makamdan aldığı emir üzere mason localarının kapandığını arkadaşlarına bildirmiştir. Bu surette Türkiye masonluğu İstanbul, Bursa, Ankara, İzmir, Edirne, Muğla, Gaziantep, Adana ve diğer yerlerde bulunan müteaddid locaları kapanmış bunların emlaki halkevine intikal etmiştir.[588]

Mason localarının kapatılması konusunda her ne kadar önceki yıllarda sert tartışmalar yaşanmış olsa da ciddiyeti 1935 yılında gündem olmuştur. Mayıs ayında Cumhuriyet Halk Fırkası'nın gerçekleştirmiş olduğu Kurultay'da beynelminel ve kökü dışarıda yapılara vurgu yapılmıştır.[589]

Mason localarının kapatılması hususunu dönemin mebusu olan İbrahim Avrasi'nin anılarına dayandıran İlhami Soysal süreci şu şekilde nakletmektedir:

"*Mustafa Kemal Paşa bir gün eski Adliye Vekili Mahmut Esat Bozkurt'u çağırdı. Kendisine masonların taksimat, teşkilat ve ahvalini bildiren bir kitap verdi. "Bunu güzelce mütalaa et, bir takrirle Halk Partisi Grup Başkanlığı'na ver, grupta bunlara şiddetli bir hücum yap ve grupça kapanmasına delalet et. Senin de bu işte büyük şeref payın olacaktır"* dedi.

Grup günü Mahmut Esat Bozkurt riyaset makamına bir takrir verdi ve takririn okunmasını reisten rica etmiştir. Kâtip takrir-i okudu, grup dinledi. Hülasası şöyleydi: "bizim eba ancet gelen atalarımızın mensubu bulunduğu tarikatları kapatmıştır. Masonluk da kökü dışarıda bir Yahudi tarikatından başka bir şey değildir. Memleketimizde bunun ne işi vardır? Bunu da grup kararı ile kapatalım." Ve söz istemiş, kürsüye gelerek takririni gayet veciz olarak izah etmiştir. Meclisteki masonları bir telaştır aldı. Hele sözcüleri Şükrü Kaya'yı görseydiniz başından süt dökmüş kediye benziyordu.
Meşhur Hatip Mahmut Esat Bey'e söz yetiştirilebilir miydi? Şükrü Kaya masonluğun bir hayır müessesesi olduğunu kürsüde söylediği zaman grubun hemen bütün azası yüzüne haykırdılar. "Hayır, eserleri dediğiniz nedir birisini gösterebilir misiniz? Yalan söylüyorsun, in aşağı" dediler. Mahmut Esat ise masonluğun kökü dışarıda gizli memleket ve millet için muzır bir tarikat olduğunu ve her yerde umumi reisleri, yani Maşrık-ı Azamları Yahudi birçok vesikalarla ispat etmiştir. Şükrü Kaya, Kazım Özalp ve Mazhar Germen son çareyi Katib-i Umumi Recep Peker'e ilticada buldular. Ve salonda oturan Recep Peker'in etrafına alarak yalvarmaya başladılar. Gruptaki hava çok elektrikliydi. Heyecan son haddini bulmuş her tarafta kapatalım sesleri yükseliyordu. O sırada Recep Peker söz istemiştir ve kürsüye gelerek: "arkadaşlar çok mühim bir iş üstündeyiz müsaade buyurun bu işi bir defada devlet reisine götürelim onun da reyini alalım gelecek hafta bugün tekrar huzurunuza getireceğim" dedi. Bu söz grubun tasvibine mazhar oldu ve mesele gelecek haftaya kaldı.
Bir hafta sonra olsun biz herhalde bütün locaları kapatırız dediler. Ertesi hafta Recep Peker geldi ve kürsüye çıkarak şu müjdeyi verdi: "arkadaşlar bugünden itibaren Türkiye'de masonluk kalmamıştır ve bütün locaklar kapanmıştır." Salonda Bir kıyamettir koptu alkışlar bağırmalar ve "kahrolsun Yahudi uşakları" sesleri tavanları çınlatıyordu. Şükrü Kaya ile arkadaşları ortadan sırra kadem basmışlardı. Grupta dağıldıktan sonra Dr. Mim Kemal öne katarak meclisteki masonlar toplu olarak Reis-i Cumhura gitmişlerdi. Mim Kemal Reisi Cumhur'a hitaben: "Efendimiz biz zaten maiyeti devletindeyiz, fakat siz Maşrı-ı Azamımız olursanız bir pervane gibi etrafınızda dönüp dolaşırız" demiş. Reis-i Cumhur "peki bir şey soracağım bana cevap veriniz de sonra... Siz Avrupa'da hangi locaya bağlısınız ve mensubunuzun ismi nedir?"

[588] Cumhuriyet Gazetesi 14 Ekim 1935.
[589] CHP 4. Büyük Kurultayı, 1935, 76.

"Biz Cenova'ya tabiyiz ve reisimizde Borca Mişon cenaplarıdır" demişler. Bunun üzerine küplere binen Mustafa Kemal Paşa onlara hitaben: "haydi defolun buradan cehennem olun gidin. Yahudi uşakları. Benim milletim bana kahraman sıfatını verdi ben sizin gibi bir çıfıt yahudi'ye Uşak mı olacağım. Bu gece sabaha kadar Türkiye'deki bütün localarınızı kapatmadığınız takdirde yarın teşkil edeceğim Divan-ı Harb-i Örfiye hepinizi verir astırırım haydi defolun karşımdan" diyerek onları kovmuş. Onlar da yıldırım telgraf ve telefonlarla vaziyeti İstanbul, İzmir ve Adana'ya bildirdiler ve sabah olmadan hepsinin kapanma kararlarını getirip henüz sofrasından kalkmayan Reisi Cumhur'a verdiler ve derin bir nefes aldılar. Reisicumhur Mustafa Kemal Paşa bu suretle bütün mason localarını kapatmıştır".[590]

Cumhuriyet Halk Fırkası düzenlemiş olduğu 1935 yılındaki kurultaydan sonra mason localarının kapatılacağı imaları üzerine İstanbul Mebusu Hakkı Şinasi Paşa, Tekirdağ Mebusu Cemil Bey, Trabzon Mebusu Hasan Saka Bey'ler aralarında görüşüp CHP Umumi Kâtip Muavini ve Cumhuriyet Locası Büyük Üstadı olan Münür Akkaya'nın mektubuyla mevcut durumu İstanbul'a bildirdiği iddia edilmiştir. Söz konusu haber nedeniyle Yüksek Şura tedbiren tüm evrak ve banka hesaplarındaki sermayesini farklı bir hesaba nakletmiş ve herhangi bir gazete ve dergide buna dair bir beyanatta bulunmamaları için uyarılar yapılmış bu yönde komisyon kurulmuştur.[591]

Türkiye Yüksek Maşrık-ı Azamı Muhittin Osman Omay mühür ve localara anahtarları 3 Aralık 1935 tarihinde İstanbul Valiliğine teslim etmiş, böylece mason locaları uyku sürecine girmiştir.[592]

Alınan bu karardan sonra basında mason localarının faaliyetlerini durdurduklarını ve İçişleri Bakanlığı'nın bu yönde bir genelge yayınladığı haberleri yer almıştır. Cumhuriyet Gazetesi; İçişleri Müsteşarı, Emniyet Genel Müdür Yardımcısına bu yönde bir genelgenin yayınlanıp yayınlanmadığını sormuştur. İlgili makamlar konu ile ilgili bilgilerinin olmadığını ifade etmişlerdir. Cumhuriyet Gazetesi de verilen cevap çerçevesinde mason localarının kendi kendilerini kapattıklarını duyurmuştur. Cumhuriyet Gazetesindeki haberde mason localarının sosyal yardımlar kültürel ve sanatsal faaliyetler yaptıklarına vurgu yapılmış, masonların yaşadıkları toplumda ve devlette bağlı ve itaatkâr olduklarını bu yönüyle hürriyet taraftarı olduklarını, cumhuriyetin ilke ve prensiplerine bağlı kaldıklarını, buna mukabil taassuba karşı ciddi karşı olduklarını ve en büyük gayelerinin laikliğin oluşturulması olduğunu yazmıştır.[593]

---

590 Soysal, *Masonluk ve Masonlar*, 319-320.
591 Türe, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye Mason." 117.
592 Türe, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye Mason." 118
593 Cumhuriyet Gazetesi, 16 Ekim 1935.

Mason locaları kapanma sonrası arşiv evraklarını Hayvanları Koruma Cemiyeti Başkanlığında sakladılar. Uyuklama döneminden sonra bu belgeler Safiye Ayla'ya iletilmiştir. Safiye Ayla'nın evinin küçük olması sebebiyle 1952 yılında Tepebaşı'ndaki binaya aktarılmıştır. Belgelerin eski olduğu ve işe yaramadığı bahane edilerek odun ve kömürün pahalı olması, havaların da soğuk olması ileri sürülerek kalorifer kazanında imha edilmiştir.[594]

[594] Celil Layıktez, "Eski Evrakın Önce Yakılması, Sonrada Arşiv ve Müzenin Kurulması", *Tesviye Dergisi* 51 (2001), 25.

SONUÇ

Mason kelimesi etimolojik olarak Fransızca duvar ustası anlamına gelmektedir. Meslek grubu olarak ise duvarcı anlamı yüklenmiştir. Masonluk tarihi mitolojik ve ezoterik yapılarla iç içe geçmiş bir görüntü vermektedir. Masonluğun tarihi Hiram Abif'in, Süleyman Mabedini inşa etmesine dayandırılmaktadır.

Hiram Abif, tesis etmiş olduğu yöntem sayesinde çalışan işçiler arasında çırak, kalfa ve usta şeklinde mesleki tecrübeleri elde etmiş bir sistem meydana getirmiştir. Meydana getirdiği bu sistem sayesinde Süleyman Mabedi'nin inşa sürecini tamamlamak üzere iken üç meslek elemanı tarafından öldürülmüştür. Masonlukta Hiram ustayı öldüren üç kişi üç duygu ile özdeşleştirilir: cehalet yalan ve hırs. Bu yönüyle masonluk olumsuz, kötü düşünce ve duygulardan insanın kendini arındırıp iyi insan olmaya yönelik bir çaba ve gayret olarak tanımlanmaya çalışılmıştır.

Masonluk üç ilke etrafında şekillenmiştir; dostluk, ahlak ve kardeşlik. Toplumsal göstergede haysiyetli, dürüst, namuslu insan prototipini oluşturmak olan masonluk özünde Allah'a iman etmeyi ve ruhun ölümsüzlüğüne inanıp iç dünyasını buna göre şekillendirmeyi arzulamaktadır. Bu ideali gerçekleştirmek için masonlar kendilerine "*Işığın Çocukları*" ya da "*Aydınlığın Çocukları*" şekilde tanımlamışlardır.

Mason olacak üye çeşitli ritüellerden geçerek imtihan edilmiştir. Gözleri kapatılıp yalnız bir odaya alınan mason aday, burada kimi sembollerden oluşan sınavlara tabi tutularak iç inkişafını tamamlaması sağlanır. Bu çerçevede masonluğun dinsizlik olarak düşünülmesi yanlış anlaşılmanın neticesidir. Zira masonluk ilahi her üç dini kabul eden ve üye olacak adayların kendi kutsal kitaplarına göre el basarak yemin etmelerini talep etmektedir.

Masonluğun etkilemiş olduğu en önemli alan mimari olmuştur. Dolayısıyla başta mimari olmak üzere heykeltraş, resim, müzik ve edebiyat gibi birçok alanda masonluğun izleri görülebilir.

Bedeni ve fiziki güç ile inşa edilen mimari eserlerin ortaya konulduğu dönem Operatif Masonluk olarak bilinmektedir. Bu süreçte gotik ve barok tarzı inşa edilen yüksek ve ihtişamlı ibadethaneler (kilise katedral vb) dikkat çekmektedir. Operatif Masonluk her

ne kadar VI. ve VII. yy. olarak tanımlansa da ortaçağ boyunca yapılan binaların mimarisinde etkisi gözlenmektedir. Yukarıda da ifade edildiği gibi ihtişamlı yapılan ibadethanelerde Katolik inancın baskın özellikleri görülmektedir. Ortaçağ'da masonluk, tepkileri üzerine çekmemek için kilise ve papayla anlaştığı söylenebilir. Hatta faaliyetlerini sağlıklı yürütebilmek için Katolik İnancına dair özellikler göstermektedir.

Operatif Masonluk döneminde gerçekleştirilen ihtişamlı binalar özellikle ibadethaneler Tanrıya atfedilmiştir. Bu nedenden ötürü birçok mimarın ismi bilinmemektedir. Operatif Masonluk döneminde masonların Tapınak Şövalyeleri (Gül -Haç) ile ortak hareket ettikleri, her iki yapının sıcak ilişkiler sergiledikleri görülmüştür. Özellikle Doğu ticaret yollarının kontrol altına alınması amacıyla yürütülen faaliyetler (Kudüs'ün özgürlüğü için düzenlenen Haçlı seferleri) önem arz etmektedir.

Masonluk tarihinin en büyük travmalarından biri 1300'lü yılların ilk dönemleridir. Bu dönemde Tapınak Şövalyelerinin lideri büyük üstad Jacques de Molay başta olmak üzere birçok üyenin tutuklanması ve işkenceye uğraması en önemli olay olarak görülmüştür. IV. Philippe tarafından gerçekleştirilen bu olay masonluk ile Kilise ve Papa'nın arasının açılmasına neden olmuştur. Tapınak Şövalyeleri lideri Büyük Üstad Jacques de Molay sonrası masonluk büyük bir yara almış ve uyku dönemine girmiştir.

Aydınlanma Döneminin örgütlü ve organizeli en önemli kurumu mason locaları olmuştur. Çağın önemli masonları arasında Böhme, Thomas More, Owen, Bacon, Basil Valentina, İsaac Newton, Victor Hugo, Ramon Lull sayılabilir.

Mason localarının bir tüzüğe sahip olup literatüre kazandırılmasında 1598 -1599 yılları arasında İskoç Masonluğunun şekillenmesinde önemli katkı sağlayan William Shaw'ın etkisinden söz edilmiştir.

1600'lü yıllar mason locaları açısından hareketli geçmiş, masonların tarih sahnesine daha güçlü döndükleri yıllar olmuştur. 1660 yılı İngiltere'de yaşanan taht kavgalarıyla birlikte Katoliklere karşı Calvinist Püritenlerin etki alanlarını genişletiği yıl olmuştur. 1666 yılında Londra'da meydana gelen büyük yangın, kriz yaşayan inşaat sektörünü ve duvar ustalarının krizden kurtulmaları için büyük bir fırsat sunmuştur. Büyük yangında Londra'nın üçte ikisi masonlar eliyle tekrardan inşa edilmiştir. Mimari olarak Rönesans

stilinin kullanıldığı bu dönemin en önemli isimlerin başında Royal Society Kurumunun açılmasında aktif rol oynayan Sir Christopher gelmektedir.

Operatif Masonluk taş işçiliği, duvar işçiliği ve marangozluk gibi mesleki kurumlar eliyle bir noktaya kadar ilerlemiştir. Masonluk, Operatif Masonluk sürecini bitirip Spekülatif Masonluk sürecine girmesinin arka planında Avrupa'da uzun yıllar devam eden mezhep savaşlarının etkisi görülebilir. Almanya'da Martin Luther'in etkisi ile yükselen Luthercilik, Fransa'da ise Jean Calvin'in liderliğinde yükselen Calvinizm sürecin şekillenmesine etki etmiştir.

XVIII. yüzyılla gelindiğinde masonluk derin ayrışma ve tartışmaların neticesinde Operatif Masonluktan sıyrılıp Spekülatif Masonluğa evirilmiştir. Daha öncesinden mason olmak için taş işçisi, yontucusu, duvar işçisi ve benzeri mesleklere sahip olmak gerekirken; Spekülatif Masonlukla birlikte mason locaları farklı mesleki ve fikri düşüncelere mensup insanları da üye kabul etmeye başlamıştır. Spekülatif Masonluğun yerleşmesinde Avrupa'daki aydınlanma hareketinde rol oynayan fikir etkili olmuştur.

Masonluk tarihi açısından 1723 yılı da önemli bir yere sahiptir. Çünkü James Anderson'ın anayasal nitelikte masonlar için oluşturduğu düzenlemeler yapmıştır. James Anderson hazırladığı ve Anderson yasaları olarak bilinen maddeler tek tanrı inancını barındıran Yahudi öğretisinin izlerini taşımaktadır. Masonluk; Spekülatif Masonlukla birlikte muazzam bir ilerleme katetmiştir.

Masonlar, faaliyetlerini loca olarak ifade edilen kurumsal binalarda icra etmektedirler. Localarda rit olarak ifade edilen dini törenler ve merasimler yapılmaktadır. Dini ritüel olarak da kabul görülen rit, masonluğun önemli törensel biçimidir. Masonlukta en önemli ve baskın olan rit İskoç Rit'idir. Buna göre şekil alan mason locaları 33 dereceye kadar ilerleyen ritlerden oluşur. Ritler arasında geçişi mümkün kılmak ve birlikte uygulanan ritüellere dair ciddi bir gizem ve gizlilik uygulanmaktadır.

Masonlukta sembolizm önemli bir yer tutar. Günümüzde kimi temsillerin manaları bilinse de gerçekte anlamlarını gizledikleri kimi semboller kullanılmaktadır. Gönye, pergel, çekiç, beyaz eldiven, önlük, üçgen, Davut yıldızı vb. semboller masonluğun en önemli sembolleri arasındadır.

Masonluğun içeriği ile Doğu Sufizmi arasında ciddi benzerlikler bulunabilir. Kimi Müslüman gruplar arasında da etkisini göstermiş olan ebced türü hurufi, batıni ve mistik anlayışlar masonlukta da görülmektedir. Özellikle Arap ve İbrani alfabelerine yüklenen sayısal nitelemeler sonucu geleceğe dair kehanetlerde bulunma bu duruma örnek gösterilebilir. Hallac-ı Mansur ve İbni Arabî'nin hurufiliği sembolik ve gizemli bir hale dönüştümesi önemli görülebilir.

Sayılar ile harflar arasında kurulan metodolojik yaklaşım masonları Yahudi mistisizmi olan Kabala'ya yakınlaştırmıştır. Semitik kodlar içeren Kabala'nın ezoterik bir yanı bulunmaktadır. Masonlar İbrani alfabesinde bulunan 22 harfe sayısal değerler vermek kaydıyla evrenin gizemini çözmeyi ve tanrının ışığına ulaşmayı amaçlamaktadırlar. Kabala insanın kendini arındırması, maddi unsurlardan uzaklaşıp özünü manaya yakınlaştırması ve bu sayede kişisel gelişimini tamamlamak üzere icra edilmesi zor kimi meditasyon eylemlerini barındırmaktadır.

Masonluk ve Yahudi mistisizmi iç içe geçmiş bir görüntüye sahiptir. İyi insan olmak, İnsan-i Kamil'e ulaşabilmek amacıyla masonluk, Yahudi kutsal kitaplarından olan başta Zahor, Talmud, Sefirot gibi gizemli ve ciddi nefsin meşakkatlerini barındıran eserlerden etkilenmiştir.

Yahudi inancını barındıran Kabala'ya göre Tanrı önce hiçliği yaratmıştır. Ardından sonsuz dünyalardan ve sonsuz ışıktan oluşan evreni var etmiştir. Akabinde evrene tezahür eden Adam Kadmon yaratılmıştır. Adam Kadmon'un Adam veya Adem olabilmesi için hayat ağacı olarak ifade edilen sefirotta bulunan önemli duygu ve özellikleri arayıp bulunduktan sonra içselleştirilmesi gerekmektedir. Ancak bunların neticesinde Adam Kadmon'dan uzaklaşıp insani vasıflara ulaşılabilmektedir.

Yahudi inanç ve öğretilerinin etkisi Spekülatif Masonluk döneminde kendisini bariz bir şekilde göstermiştir. Tevrat; Yahudi düşüncesini, fıkhını oluştururken Tamud ise Yahudi düşüncesinin ideolojisini oluşturduğu iddia edilmiştir. Talmud'ta varolan bu ideolojik yaklaşım masonluğu siyonizme yaklaştırmıştır. İdeolojik Yahudilik, aşırı sağ kanadın gelişmesine veya etnik milliyetçiliğin güçlenmesine neden olduğu söylenebilir. Bunun neticesinde ortaya çıkan Siyonizm, Yahudi halkını merkeze alan ve diğer milletleri küçük gören bir düşünce yapısı ortaya çıkarmıştır.

Yahudilerin, Osmanlı Devleti ile ilişkileri ilk dönemlere denk gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin yükselme dönemiyle birlikte ilişkiler artış göstermiştir. Osmanlı padişahlarının ekseriyetle başhekimlik veya defterdarlık görevlerini yürütenlerin önemli bir kısmı Yahudilerden oluşmaktadır. Fatih Sultan Mehmet'in başhekimliğini yapan ve Fatih Sultan Mehmed'in ölümü ile ilişkilendirilip linç edilerek öldürülen Hekimbaşı Yakup Paşa'nın durumu dikkate değerdir.

İspanya'dan sürülen kimi Yahudilerin Osmanlı Devleti'nin üst kademelerinde görev üstlenmiş olmaları bir diğer dikkat çekici durumdur. Yusuf Nassi bu hususta önemli bir şahıstır. İspanya'dan sürgün edilen Yahudilerin II. Beyazıt döneminde deniz yoluyla ülkeye taşınmış olmalarında Yahudilerin ellerindeki ekonomik gücün etkili olduğu söylenebilir.

Yahudiler içerisinde ortaya çıkan Sabetay Sevi'nin mesihlik iddiası Yahudiler ve Osmanlı Devleti için büyük travmalardan biridir. Zira söz konusu bu olaydan sonra Osmanlı Devleti'nde Yahudiler genel anlamıyla şeffaflıklarını yitirip kendilerini gizleme ihtiyacı duymuşlardır. Bu gizleme geleneksel bir duruma dönüşmüş, isimleri Müslüman olmasına rağmen gerçek kimliklerinde Yahudi isimleri taşıyıp kendi kültür ve geleneklerini koruyarak devlet içerisinde kadrolaşmaya yönelik faaliyet yürütmelerine neden olduğu ileri sürülmüştür. Selanik şehrinde kapalı bir toplum görüntüsü ortaya koyan ve Sabetay Sevi'ye intisap etmiş olan ve Adveti (Dönme) olarak isimlendirilen bu topluluk özellikle 1800'lü yılların sonlarına doğru mason localarının ve İttihat Terakki Cemiyeti'nin faaliyetleri sonucu devlet bürokrasisinde önemli roller üstlenmişlerdir. Getto tarzı bu kapalı topluluk I. Dünya Savaşı'yla birlikte özellikle İstanbul'a taşınmaları sonucu yeni bir yaşam formuna kavuştular.

Tarihi süreçte defalarca sürgüne uğrayan Yahudi halkının XIX. yüzyılın son dönemlerine kadar yurtsuz ve vatansız yaşamış olmaları Yahudi halkı üzerinde ciddi olumsuzluklar meydana getirmiştir. Arz-ı Mev'ud düşüncesi ve Theodor Herzl'in siyonist bakış açısı Yahudi halkını yurt arayışına itmiştir. 1897 yılında Basel'de gerçekleştirilen Siyonist Kongre'de Yahudilerin içinde bulundukları durum enine boyuna tartışılmıştır. Bütün bu tartışmaların neticesinde kadim topraklar olarak telakki

edilen Filistin bölgesinde bir Yahudi Devletinin kurulmasına karar verilmiştir. Bu kapsamda Theodor Herzl, II Abdülhamit ile bu konuyu görüşmek için defaten randevu talep etmiş nihayet makama kabul edilmiş, ancak talebi II. Abdülhamit tarafından uygun görülmemiştir.

Theodor Herzl'in ideallerini gizliden savunup Filistin Bölgesinde özellikle Safed, Yafa, Hayfa vb yerlerde kayalık ve bataklık arazileri satın alarak Yahudi göçmenlere tahsis eden Baron Edmund de Rothschild'in faaliyetleri daha dikkat çekicidir. Rothschild ailesinin Osmanlı Devleti ile tanışması Osmanlı – Rus savaşına denk gelen yıllara dayanmaktadır. Bu savaşta Osmanlı ordusunun gıda tedarikçisi Avusturya firması olup Rothschild ailesine ait olan Stametz-Meyer şirketidir.

Padişah II. Mahmut döneminde İstanbul'a gelen Nathaniel de Rothschild 1834 yılında Sultan ile görüşme imkânı bulmuştur. Rothschild'ler Kırım Savaşında Osmanlı Devleti'ne çok yüklü miktarda savaş malzemesi sağlamışlardır. Gelişen ilişkiler Osmanlı Devleti'nin Rothschild ailesinden yüklü miktarda borç almasıyla devam etmiştir. Bu borç ilişkisi Sultan Abdülmecid, Sultan Abdülaziz ve II. Abdülhamit döneminde defalarca ailenin kimi üyelerine nişanlar verilmesiyle pekiştirilmiştir. Her ne kadar Sultan Abdülaziz döneminde aile ile ilişkiler zayıflamış olsa da II. Abdülhamit döneminde bu ilişki tekrardan canlanmış ve Rothschild ailesinin Filistin'de Yahudiler için koloniler oluşturduğu dönem olarak tarihe geçmiştir. Hayfa ve Yafa bölgelerinde geniş bir alana yayılmış 40 kadar yerleşim yeri oluşturulmuştur.

Bütün bu yerleşim yerlerine rağmen yine de Filistin bölgesi Yahudiler tarafından yeteri kadar ilgi görmemiştir. Bu ilgisizliğin en önemli nedenlerinin başında satın alınan arazilerin bataklık ve kayalık olması hülasa yerleşim yeri için uygun görülmemesidir. Haliyle bölgeye taşınacak olan Yahudileri yerleşim yerlerinde ciddi zorluklar beklemektedir. Bu bu zorluklar nedeniyle dünyanın farklı ülkelerinde yaşamlarını sürdüren Yahudiler Filistin'e göç etmekten ise yaşadıkları ülkelerde kalmayı tercih etmişlerdir.

Avrupa ekseninde olmak üzere Rusya vd. ülkelerde kısa sürede antisemitik hareketler artmıştır. Yahudilere karşı geliştirilen bu antisemitik hareketler Yahudilerin yurt arayışını pekiştirmiş ve Filistin bölgesine yüzbinlerce Yahudi'nin göç etmesi ile

sonuçlanmıştır. Yaşadıkları ülkede uğradıkları tacizler Yahudilerin, Filistin bölgesine göç etmelerini kolaylaştırmıştır. Bölgeye göç eden Yahudilerin söz konusu bataklık ve kayalık arazileri bedeni çalışmalarla tarıma hazırlamalarının yanında Rothschild'ler Avrupa'da tarım üzerine ihtisas yapan önemli bilim adamlarını bölgede tarım yapmak üzerine görevlendirmiştir. Bu faaliyetler neticesinde bölgede üzüm, zeytin ve narenciye alanında önemli başarılar elde edilmiştir.

1876 yılından 1900'lerin ilk yıllarına kadar geçen kısa sürede bölgedeki Yahudi nüfusu önemli artışlar sağlamış ve 80 bine ulaşmıştır. Bu nedenle Baron Edmon James de Rothschild *Yishuv'un Babası* ünvanını almıştır. Osmanlı Devleti'nin, Rothschild ailesi ile tanışmasında ve ilişkilerin gelişmesinde özellikle Mustafa Reşit Paşa, Fuat Paşa, Ahmet Cevdet Paşa, Kamil Paşa, Ahmet Rıza Bey, Ali Paşa, Mehmet Cavit Bey gibi devlet adamlarının önemli rolleri olmuştur.

I. Dünya Savaşı'nda Rothschild ailesinin bazı bireyleri Osmanlı Devleti'ne karşı İngilizlerin himayesinde savaşa aktif katılım göstermişlerdir. Osmanlı Devleti'nde açılan mason localarının Rothschild ailesiyle geliştirilen borç ilişkisinin başladığı tarihlere denk gelmesi önemli bir tesadüftür.

Rothschild ailesinin önemli üyeleri defalarca Filistin ve Türkiye'ye ziyaretler düzenlemişlerdir. Özellikle Filistin bölgesinde Kudüs, Yafa, Safed ve Hayfa gibi yerleşim yerlerinde inşa edilen okul, hastane gibi hayır işlerinde aktif roller üstlenmişlerdir. Osmanlı'nın son döneminde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidarı ele geçirmesi mason localarının ülke genelinde ve Filistin Bölgesinde önemli roller üstlenmelerine gerekçe oluşturmuştur.

Mason localarının etki alanını Osmanlı genç aydınları üzerinde yoğunlaştırması önemlidir. Mason locaları Fransız ihtilalinden sonra ortaya çıkan fikir akımları ile Osmanlı genç aydınları arasında köprü vazifesi görmüştür. Çünkü Genç Aydınlar, Batı tarzı fikirleri masonlarla kurulan ilişkiler sonucu elde ettiler. Başta örgütlenme biçimleri olmak üzere masonların yurt içinde ve dışında Osmanlı genç aydınlarına vermiş oldukları finansman ve lojistik destek önemlidir.

Tarihi süreçte Sultan Abdülaziz'e karşı V. Murat'ı destekleyen Osmanlı aydınlarının hemen hemen hepsinin mason localarına kayıtlı olması dikkatle incelenmelidir.

İttihatçıların mason olmalarında teşkilatlanma, üye bulma, güvenlik ve şubeleşme kaygılarının olduğu söylenebilir. Ayrıca II. Abdülhamit rejiminin zamanla otoriter bir yapıya dönüşmesi aydınların ve ittihatçıların gizlice örgütlenmelerine neden olmuştur. Bu durumda masonlarla yollarının kesişmesinde önemli bir sebep olarak görülebilir. Masonlarla girift ilişkiler geliştiren Osmanlı aydını ve bürokrasisi Sultan Abdülaziz'in hal' edilmesinde önemli görevler yerine getirmiştir. Hatta V. Murat'ı tahta çıkarmayı başarmışlar, ancak padişahın sağlık sorunları nedeniyle bu süreç 90 gün kadar sürmüştür. Osmanlı aydınının örgütlenmesinde mason localarının büyük etkisi olmuştur. Osmanlı Devleti'nde yapılan Islahat Fermanı, Meşrutiyet ve Kanuni Esasi'nin ilan edilmesinde en az Osmanlı aydını kadar masonlarında katkısı olmuştur. Anayasal metinleri hazırlayan kadronun masonlardan oluştuğu söylenmiştir.

Siyonizmin, Filistin bölgesinde İsrail Devletinin altyapısını oluşturan kolonizasyonu inşa etmesi İttihat ve Terakki Cemiyeti içerisinde de ciddi tartışmalara ve ayrışmalara neden olmuştur. Özellikle Traplusgarb'ın İtalyanlar tarafından işgal edilmesi Osmanlı Masonları ile İtalyan Masonlarının karşı karşıya gelmelerine neden olmuştur.

Masonlarla anlaşarak iktidara gelen II. Abdülhamit'in iktidardan el çektirilmesinde meydana gelen 31 Mart Vakasının gerçekleşmesinde de mason teşkilatlarının önemli payı bulunduğu iddia edilmiştir. Emanuel Carasso'nun, Selanik ve Balkanlarda kurulmuş olan mason locaları aracılığıyla Osmanlı aydını ve kimi ordu mensuplarına lojistik destek sağladığı ileri sürülmüştür. II Abdülhamit'in tahtan indirilmesi ve I. Dünya Savaşı Osmanlı Devleti için sonun başlangıcı olmuştur. II. Abdülhamit döneminde yardım faaliyetlerinde önemli roller üstlenen mason locaları, I. Dünya Savaşı'nda önemli bir varlık gösterememiştir. Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesi ile başlayıp II. Abdülhamit'in hal' edilmesi ile devam eden süreçte masonlar ve Siyonist Yahudiler İsrail Devleti'nin altyapısının oluşmasında önemli faaliyetler yürütmüşlerdir.

Osmanlı Devleti yıkıldıktan sonra yönünü Batıya dönmüş, Batı tarzı yönetim şekliyle Yeni Türk Devleti'nin inşa edildiğini görülmektedir. Islahat Fermanı ile başlayıp Meşrutiyet ile devam eden süreç Yeni Türk Devleti'nde Cumhuriyet ile noktalanmıştır. Modern, demokratik ve laik bir devletin oluşturulması sancılı süreçlerden sonra gerçekleşmiştir. Çift başlılık göstergesi olan saltanatın kaldırılması ve hilafet kaldırılması önemli siyasi gelişmeler arasında görülebilir. İzmir İktisat Kongresi'nin

toplanması, ikame mamül üretme çabası, yeni kurulan devletin yabancı sermayeye karşı tavır almadan yerli üreticiyi koruma girişimleri öneli ekonomik faaliyetler arasındadır.

Yeni Türk Devleti modernleşmesini eğitim alanında da göstermiştir. Bu hususta bazı önemli şahsiyetlerin etkileri dikkat çekici görülebilir. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Esat (Sagay) Hoca'yı çağdışı, günün şartlarına uymayan, kültür ve sanat meselesinde sorunlu biri olarak gördüğünü ve ülkeye zarar verdiğini gayet sert bir şekilde Mustafa Kemal Paşa'ya ileten ve Halkevlerinin denetimini sağlayan Dr. Reşit Galip'in kısa bir süre sonra Milli Eğitim Bakanı olarak görevlendirilmesi örneklik açısından önemli görülebilir.

Yeni Türk Devleti kendini Türkçülük ekseninde konumlandırdığı söylenebilir. Oluşumunu Ulusçuluk çerçevesinde belirleyen Türkiye Cumhuriyeti'nde Türkçülük akımının gelişmesinde Ziya Gökalp'in etkisi küçümsenemez. Türkçülük akımının gelişiminde Ziya Gökalp kadar etkili olan diğer isim Munis Tekinalp'tir. Munis Tekinalp olarak tanınan Moiz Kohen 1909 yılında Hamburg'da düzenlenen siyonist kongreye Türkiye adına katılmıştır.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı'nın yıkılması ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin henüz genç bir devlet olması sebebiyle Siyonizm ülkede etkili olmaya çalışmış, ancak dönemin Yahudi Hahamı Haim Nahum gibi şahıslar siyonizmi geliştirmek yerine yeni kurulan devlette etkin rollerin alınmasının daha sağlıklı olacağını ifade etmişlerdir.

Millî Mücadele Dönemi'nde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurmuş olduğu Karakol Örgütü o dönemde önemli roller üstlenmiştir. Ancak 1925 yılında Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya karşı girişilen suikast eylemiyle ilişkilendirilen bir kısmı mason, bir kısmı Sabetayist olan İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri yeni rejim tarafından bertaraf edildiği iddia edilmiştir. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti geçmiş yıllardan teşkilat, cemiyet gibi gizli faaliyetler içinde yer alan yapıları diskalifiye ederek ideolojik olarak Kemalizm ideolojisi etrafında toparlanmıştır. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, gizli yapılanmaları bertaraf ettikten sonra kökü dışarıda ve uluslararası olarak değerlendirilen mason localarının kapatılması yönünde bir düşünce beyan etmiştir.

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde mason localarıyla ilgili tartışmalar 1930'lu yılların ilk dönemlerine rastlamaktadır. Özellikle sabık Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt tarafından basın yoluyla mason localarına taarruzlar gerçekleştirmiştir. 1935 yılında gerçekleştirilen CHP kurultayında uzun soluklu bir konuşma yapan Recep Peker'in sözlerinin satır aralarında kökü dışarıda ve beynelminel olarak varlığını sürdüren yapıların yasaklanması gerektiği ifade edilmiştir. Bu tarihten sonra basında mason localarının kapatılacağına dair haberler yer almıştır.

Mason localarının 14 Ekim 1935 tarihinde kapatıldığı Anadolu Ajansı ve basın yoluyla topluma duyurulmuştur. Bu tez çalışmasıyla ilgili başbakanlık arşivleri başta olmak üzere süreli yayınlarda yapılan araştırma ve incelemeler sonucunda kapatılma kararına dair herhangi bir belge bulunamamıştır. Diğer yandan mason locaların kendi insiyatifleri dâhilinde kapatıldığını ve malvarlığının Halkevlerine kendi istekleri ile devrettiklerini ileri sürülmüştür.

KAYNAKÇA

ARŞİVLER

OSMANLI ARŞİVİ

BOA, Y..EE.., Dosya No: 16, Gömlek No: 5.
BOA, Y..EE.., Dosya No: 20, Gömlek No: 34.
BOA, Y..EE.., Dosya No: 138, Gömlek No: 13
BOA, Y..EE.., Dosya No: 79, Gömlek No: 60.
BOA, İ.. Hr.., Dosya No: 132, Gömlek No: 6752
BOA, HR. SFR.4, Dosya No: 265, Gömlek No:34
BOA.Y..EE.., Dosya No: 22, Gömlek No:65
BOA, Y.EE.., Dosya No: 21, Gömlek No: 26
BOA. Y.EE.., Dosya No: 21, Gömlek No: 28-2

CUMHURİYET ARŞİVİ

BCA. KARARLAR DAİRE BAŞKANLIĞI, Fonlar: 30-18-1-2, Kutu: 1, Gömlek No: 3, Sıra No: 13.

TBMM ZABIT CERİDELERİ

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 3, İnikat 200, (27.02.1923), 27.02.1339.
TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre 1, Cilt 3, İnikat 200, (27.02.1923), 27.02.1339.
TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre 1, Cilt 4, İnikat 2, (02.03.1923), 02.03.1339.
TBMM Zabıt Ceridesi, İnikat 129, (30.10.1922), 30.10.1338.
TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 24, İnikat 130, (01.11.1922), 01.11.1338.
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, Cilt 7, İnikat 2, (03.03.1924), 03.03.1340.

SÜRELİ YAYINLAR

A- GAZETELER

*Akşam Gazetesi,*15 Ekim 1931.
Akşam Gazetesi, 16 Kasım 1933.
Anadolu Gazetesi, 08 Ekim 1931.
Hizmet Gazetesi, 15 Eylül 1931.
Milliyet Gazetesi, 16 Ocak 1996
Milliyet Gazetesi, 08 Ekim 1931.
The New York Times Gazetesi, 20 Haziran 1926
Tribune Chicago Daily, 16 Temmuz 1876.
Son Posta, 18 Ocak 1931.
Vakit Gazetesi, 12 Ekim 1931

B- MAKALELER

"Necat Mahfil-i Muhtereme ve Himaye-i Etfal Cemiyeti." *Tesviye Dergisi 70,* (2007): 28-33.

Agopyan, H. "Teavün." *Büyük Şark Dergisi 18,* (1935): 30.

Arslan, Bahar. "Mütareke Döneminde İttihatçılık: İzmir'de Teceddüt Fırkası." *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi 40,* (2020): 353-356.

Aslan, Taner. "İttihâd-ı Osmanî'den Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne." *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi 47,* (2008): 82-83.

Ata, Reşit. "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Mason Vekil'ler." *Tesviye Dergisi 55,* (2002): 19-20.

Atabek, Reşat. "Semboller." *Mimar Sinan Dergisi 26,* (1977): 57.

Avcı, Cemal. "İzmir Suikasti." *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi 28,* (1994): 93-96.

Ayan, Tamer. "Gerçeklerle Ülkü Mabedi İnşasında Hakikatle Gönül Mabedi Yapımına." *Mimar Sinan Dergisi 128,* (2003): 56.

Ayfer, Murat Özgen. "Masonluk'ta Ritlerin Öyküsü." *Şakül Gibi Dergisi 22,* (1990): 9.

Aysal, Necdet. "Örgütlenmeden Eyleme Geçiş: 3 Mart Olay." *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi 37/38,* (2006): 17-43.

Babaoğlu, Resul. "Muharebeden Diplomasiye: Lozan Konferansı'nda Türk Delegasyon Heyetinin Karşılaştığı Zorluklar." *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi 35,* (2018): 109-110.

Balcıgil, Osman. "İki Satır ve Bir Masonik Hayat Hikayesi Yunus Çimento ve Yunus Kardeşler." *Tesviye Dergisi 66,* (2006): 54-56.

Bali, N. Rıfat. "Anılarda ve Söyleşilerde Sabetaycılar." *Tarih ve Toplum 223,* (2002): 27.

Bali, Rıfat N. "Bir Yahudi Dayanışma ve Yardımlaşma Kurumu: B'naı B'rıth XI. Bölge Büyük Locası Tarihçesi ve Yayın Organı Hamenora Dergisi." *Müteferrika Bahar 8-9*, (1996): 42-51.

Burak, Durdu Mehmet. "Osmanlı Devlet'inde Jön Türk Hareketinin Başlaması ve Etkileri." *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi 14,* (2003): 304-305.

Buzpınar, Ş. Tufan. "Osmanlı Hilafeti Meselesi: Bir Literatür Değerlendirmesi." *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi 1,* (2004): 127-128.

Can Kapyalı. "Yeni Osmanlılar ve Masonlar." *Mimar Sinan Dergisi 122,* (2001): 80.

Cantürk, Emel ve Yekta Özgüven. "Erken Cumhuriyet Türkiyesi'nde Çimento Sanayi: Arkitekt Dergisi Üzerinden Bir Değerlendirme." *History Studies 6,* (2018): 23-24.

Çeltikçi, Fikret. "Operatif Masonluktan Spekülatif Masonluğa Geçiş." *Mimar Sinan Dergisi 1,* (1968): 30.

Duman, Selçuk. "Mustafa Kemal'de Cumhuriyet Düşüncesinin Doğuşu ve Cumhuriyet'in Nitelikleri." *Kastamonu Eğitim Dergisi 1,* (2006): 250-253.

Erkan, Ümmet. "Pozitivist ve Liberal Sosyoloji Görüşleri: Ahmet Rıza ve Sabahattin Bey'in Görüşlerinin Karşılaştırmalı Analizi." *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi 11,* (2019): 80-81.

Gazel, Ahmet Ali. "İkinci Meşrutiyet Döneminde İttihat ve Terakki Fırkası'nı Bölünme

Noktasına Getiren Hizb-i Cedid Hareketi.” *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi 16,* (2001): 259-268.
Gökmen Kantar. “Modernleşme Kuramı ve Osmanlı İdari Yapısında Modernleşme Süreci Hakkında Bazı Tespitler.” *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi,* (2019): 366-367.
Görmüş, Evrim. “Allıance Israelıte Unıverselle: Osmanlı Yahudilerinin Dönüşümünde Bir İtici Güç.”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 40,* (2020): 258-259.
Gündoğdu, A. Oktay. “Masonik Tarihimizden Kesitler.” *Mimar Sinan Dergisi 114,* (2000): 33.
Güneş, Yılmaz ve Yalçın Alganer, “Amerikan Merkez Bankası (Fed)’nın Oluşumu, Tarihsel Seyri, İşleyişi ve Küresel Etkinliği.” *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar 51,* (2014): 60-120.
Haksever, Ahmet Cahit. “Osmanlı’nın Son Döneminde Islahat ve Tarikatları: Bektaşilik ve Nakşilik Örneği.” *Ekev Akademi Dergisi 38,* (2009): 52-53.
İhsanoğlu, Ekmelettin. “19. YY. Başında Kültür Hayatı ve Beşiktaş Cemiyet-i İlmiyesi.” *Belleten Türk Tarih Kurumu Basımevi 200,* (1987): 812-815.
Karakaş, Mehmet. “Sosyoloji ve Liberalizm Bağlamında Prens Sabahattin’e Yeniden Bakmak.” *TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi 9,* (2013): 23-24.
Karpuz, Haşim. “Balkanlar’daki Mevlevihanelerden Günümüze Kalanlar.” *Sümam Yayınlar 5,* (2010): 435-436.
Kaya, Erol. “İttihat Ve Terakki Liderlerinin Yurtdışına Kaçışları ve Bunun İstanbul Basınındaki Yankıları.” *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi 10,* (2008): 182-183.
Kayıran, Mehmet ve Saygın, Selami. “İzmir İktisat Kongresi.” *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi 5,* (2019): 33-52.
Kızıloğlu, Sedat. “İsrail Devleti’nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm’in Gelişimi.” *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 1,* (2012): 44-45.
Kirman, Mustafa. “Yangınla Kaderi Değişen Alçı”, *Alçı Dergisi* S. 2, 2009, s.11-12. Koparan, Ergin. “1909-1935 Döneminde Türkiye’de Masonluk Tarihi.” *Mimar Sinan Dergisi 135*, (2005): 51.
Koray, Enver. “Yeni Osmanlılar.” *Belleten 186,* (1986): 570-571.
Kürkçüoğlu, Erol. “1923 Seçimleri.” *Atatürk Dergisi 3,* (2010): 124-145.
Layıktez, Celil. “Avrupa’da Aydınlanma.” *Tesviye Dergisi 74,* (2008): 22-25.
Layıktez, Celil. “Eski Evrakın Önce Yakılması, Sonrada Arşiv ve Müzenin Kurulması.” *Tesviye Dergisi 51,* (2001): 25.
Layıktez, Celil. “Gül’ün Sembolizması.” *Tesviye Dergisi 29,* (1997): 15.
Layıktez, Celil. “Mason Aleyhtarlığı.” *Mimar Sinan Dergisi 13,* (1973): 53.
Layıktez, Celil. “Masonluk Katalizör Oldu.” *Tesviye Dergisi 63,* (2005): 17-49.
Kayıran, Mehmet ve Selami Saygın. “İzmir İktisat Kongresi.” *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi 5,* (2019): 33-34.
Mezkit, Mesut. “Siyonizmin Siyon Protokolleri’ ile “Dünya Hâkimiyeti” Düşüncesi.” *Yeni Fikir Dergisi 13,* (2014): 71-76.
Özkan, Kenan. “Türk Modernleşmesinde Pozitivizmin Bilim Algısı.” *Belgei Dergisi 7,* (2014): 933-934.

Özkaya, Yücel. “İzmir Suikastı.” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi 22,* (1991): 1-3.
Peker, Şeyma. “Sultan Abdülaziz’in Tahttan İndirilmesinin Ekonomik ve Siyasi Sebepleri.” *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 14,* (2018): 631-632.
Rüya Telli ve Ayşenur Yılmaz. “Geç Dönem Osmanlı Modernleşmesine Genel Bakış.” *Liberal Düşünce Dergisi* 25, (2020): 14-16.
Sanver, M. Remzi. “Muntazam Masonluk ve İnanç.” *Mimar Sinan Dergisi 133*, (2004): 59.
Sevığ, Vasfi Raşit. “23 Nisan 1919’dan 24 Nisan 1924’e Kadar Anayasa Hareketleri.” *Ankara Hukuk Fakültesi Dergisi 1*, (1951): 42-43.
Sirman, Neşet. “Operatif Masonluktan Spekülatif Masonluğa Geçiş.” *Mimar Sinan Dergisi 103,* (1997): 17-19.
Suner, M. Yılmaz. “1909 Öncesi Türkiye’deki Masonluk Tarihi.” *Mimar Sinan Dergisi 130,* (2003): 15.
Şişman, Cengiz ve Varol, Muharrem. “Erken Cumhuriyet Dönemi Sabetaycılık Tartışmaları: Türk Sesi Gazetesi’nden 1924 Tarihli Bilinmeyen Bir Tefrika.” *Türkiyat Mecmuası 25*, (2015): 204-214.
Tepekaya, Muzaffer. “Selanik Vilayeti Almanya ve Fransa Konsoloslarının Öldürülmesi Olayı.” *Belleten 280,* (2012): 1032-1033.
Tezcan, Semih S. “İki Sütun ve Locanın Üç Büyük Nuru.” *Mimar Sinan Dergisi 104,* (1997): 77.
Umay, Dr. Fuat. “Çocuk Esirgeme Kurumunun Altın Çağı 1921-1950.” *Tesviye Dergisi 71,* (2007): 28-29.
Umur, Suha. “Selamet Mahfil-i Muhteremi ve İkmal-i Tahsil Cemiyeti.” *Mimar Sinan Dergisi 23,* (1977): 73-81.
Umur, Suha. “Yanlışlar ve Doğrular.” *Tesviye Dergisi 22*, (1996): 13-14.
Umur, Süha. “V. Murat’ın Masonluğu Hakkında Belgeler.” *Mimar Sinan Dergisi 18,* (1975): 19-25.
Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. “1908 Yılında İkinci Merutiyetin Ne Suretle İlan Edildiğine Dair Vesikalar.” *Belleten 77,* (1956): 109-150.
Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. “Beşinci Sultan Murat’ın Tedavisine ve Ölümüne Ait Rapor ve Mektuplar.” *Belleten 38,* (1946): 325-329.
Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. “Nizam-ı Cedid Ricalinden Valide Sultan Kethüdası Meşhur Yusuf Ağa Ve Kethudazade Arıf Efendi.” *Belleten 79,* (1956): 498-509.
Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. “Sultan Abdülaziz Vak’asına Dair Vak’anüvis Lütfi Efendinin Bir Risalesi.”.*Belleten 28*, (1943): 360-361.
Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. “V. Murat’ın Tekrar Padişah yapmak İsteyen K. Scalieris – Aziz Bey Komitesi.” *Belleten 30,* (1944): 249-250.
Yardımcı, Muzaffer. “Bir Suikastçinin Potresi: Ziya Hurşit.” *Türk Dünyası Araştırmaları 244*, (2020): 151-152.
Yel, Selma. “İttihat Ve Terakki’nin Kurucularından İbrahim Temo’nun Atatürk Ve İnkılâplar Harkındaki Düşünceleri.” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi 52,* (2002): 96-97.
Yetim, Fahri. “Modern Bir Aydın Hareketi Olarak Yeni Osmanlılar ve İslam Dünyası.” *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi 34*, (2015): 5-15.
Yıldız, Özlem. “20. Yüzyıl Başlarında Selanik Limanında Deniz Ticareti.” *Çağdaş Türkiye Araştırma Dergisi 24*, (2012): 28-29.
Yiğit, Yücel. “İttihat ve Terakki Fırkası İçinde Parti İçi Muhalefet: Hizb-i Cedit Hareketi.” *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi 28*, (2014): 113-119.

Zarcone, Thierry. "Türk ve Pers Hürmasonluğunda ve Para - Masonik Teşkilatlarında Gnostik/Sufi Sembol ve Düşünceler." *Mimar Sinan Dergisi 145*, (2008): 9-18.
Zeyrek, Suat ve Ulutin, Hasan Hakan. "31 Mart İsyanı Üzerine Bazı Düşünceler (13 Nisan 1909)." *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi 8*, (2019): 573-586.

KİTAPLAR

Ahmad, Feroz. İttihat ve Terakki 1908-1914 . 3. Baskı. İstanbul: Kaynak Yayınları, 1999.
Akandere, Osman. *Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı (16-17 Ocak 1923) ve Bu Toplantıda Verilen Önemli Mesajlar*. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü, 2004.
Akıncı, Ahmet. *Kabala*. 3. Baskı. İstanbul: Drahma Yayınları, 2005.
Akmaral, Kemal. *Tapınak Şövalyelerinden Emoculara Satanizm ve Masonluk.* 1. Baskı. İstanbul: Bilge Karınca, 2010.
Akşin, Sina. *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi.* 4. Baskı. Ankara: İmaj Yayıncılık, 2001.
Ali, Kılıç. *İstiklal Hatıraları.* İstanbul: Sel Yayınları, 1955.
Altay, Fahrettin. *10 Yıl Savaş 1912 – 1922 ve Sonrası.* İstanbul: İnsel Yayınları, 1970.
Altındal, Aytunç. *Gül ve Haç Kardeşliği Avrupa Birliği'nin Gizli Masonik Kimliği.* 2. Baskı. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 2004.
Altındal, Aytunç. *Vatikan ve Tapınak Şövalyeleri.* 2. Baskı. Ankara: Yeni Avrasya Yayınları, 2002.
Amar-Dahl, Tamar. *Zionist Israel and the Question of Palestine.* Berlin: Libraryof Congress Cataloing, 2012.
Arı, Tayyar. *Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi.* 5. Baskı. Bursa: MKM Yayıncılık, 2012.
Armstrong, George. *Rothschild Para İmparatorluğu Derin Yahudi Devleti.* 11. Baskı. İstanbul: Destek Yayınları, 2017.
Aşıki, Derviş Ahmed. *Aşıkpaşazade Tarihi.* 1. Baskı. İstanbul: Kamer Yayınları, 2013.
Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C: III, 5. Baskı. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2006.
Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2006.
Atilhan, Cevat Rıfat. *31 Mart Faciası.* 6. Baskı. İstanbul: Sinan Yayınevi, 2000.
Avşar, Emre. *Cumhuriyeti Kuran Masonlar.* 1. Baskı. İstanbul: Nokta Kitap, 2007.
Ayan, Tamer. *Atatürk ve Masonluk.* 1. Baskı. İstanbul: Yurt Kitap- Yayın, 2008.
Aydemir, Şevket Süreyya. *Tek Adam Mustafa Kemal 1922-1938 III.* İstanbul: Remzi Kitabevi, 1996.
Aydoğan, Halil. *Cumhuriyeti Kuran Mason Kadrolar.* 1. Baskı. İstanbul: Kalipso Yayınları, 2014.
Babacan, Hasan. *Mehmed Talat Paşa.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2005.
Babınger, Franz. *Fatih Sultan Mehmet ve Zaman.* 5. Baskı. İstanbul: Oğlak Yayıncılık ve Reklamcılık Ldt. Şti, 2003.
Baer, Marc David. *Selanikli Dönmeler Yahudilikten Dönenler,Müslüman Devrimciler ve Seküler Türkler.* 1. Baskı. İstanbul: Doğan Kitap, 2011.
Balcı, Sezai ve Balcıoğlu, Mustafa. *Rothschildler ve Osmanlı İmparatorluğu.* 4. Baskı.

Ankara: Erguvani Yayınevi, 2017.
Bayar, Celal. *Ben De Yazdım Milli Mücadeleye Gidiş I.* İstanbul: Sabah Kitapları, 1997.
Bayur, Yusuf Hikmet. *Türk İnkılabı Tarihi I.* 3. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.
Berkes, Niyazi. *Türkiye'de Çağdaşlaşma.* 4.Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 2003.
Besale, Yusuf. *Yahudi Tarihi.* 1. Baskı. İstanbul: Üniversal Dil Hizmetleri ve Yayıncılık A.Ş, 2000.
Bey, Miralay Mehmed Arif. *Anadolu İnkılabı Milli Mücadele Anıları 1919 – 1923.* İstanbul: Arba Araştırma Basım Yayın, 1987.
Bleda, Mithat Şükrü. *İmparatorluğun Çöküşü.* İstanbul: Remzi Kitabevi, 1979.
Boyer, Alaın. *Siyonizmin Kökenleri.* 1. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 1992.
Bozkurt, Mahmut Esat. *Atatürk İhtilali III.* İstanbul: Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, 2000.
Braude, Fernand. *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası.* İstanbul: Eren Yayıncılık, 1989.
Canelli, Mustafa. *Hayatı, Sanatı, Fikirleri Namık Kemal.* İstanbul: Yeni Asya Yayınları, 1985.
Cebesoy, Ali Fuat. *Milli Mücadele Hatıraları.* 1. Baskı. İstanbul: Vatan Neşriyat, 1953.
Cebesoy, Ali Fuat. *Sınıf Arkadaşım Atatürk I.* İstanbul: Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş, 1997.
Cebesoy, Ali Fuat. *Siyasi Hatıralar Lozan'dan Cumhuriyete II.* İstanbul: Temel Yayınları, 2002.
Cohen, Israel. *The Zionist Movement.* Berlin: Zıonıst Central Office, 1912.
Çavdar, Tevfik. *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950.* 2. Baskı. İstanbul: İmge Kitabevi, 1999.
Çavdaroğlu, Hüseyin Avni. *Öncesi ve Sonrası İle Lozan.* 1. Baskı. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2011.
Çelebi, Evliya. *Seyahatname: Gümülcine - Kavala - Selanik - Tırhala Atina - Mora – Navarin - Girit Adası Hanya - Kandiye - Elbasan - Ohri Tekirdağı.* 2. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011.
Çeliker, İzzet Nuri Gün ve Yalçın. *Masonluk ve Masonlar Simler ve Belgeler.* İstanbul: Yağmur Yayınları, 1968.
Dalkılıç, Necip. *Osmanlı İmparatorluğunun Son Dönemindeki Fikri Akımlarında Yer Alan Masonlar.* 1. Baskı. İstanbul: İzmir Vadileri Araştırma Locası Yayınları, 2016.
Derviş, Hüda. *Türkiye'de Dönme Yahudi Gerçeği.* 1. Baskı. İstanbul: Özgü Yayıncılık, 2006.
Dr.Rıza Nur. *Lozan Hatıraları.* İstanbul: Boğaziçi Yayıncılık, 1992.
Dubov, Rabbi Nissan Dovid. *Kabala'ya Anahtar Yahudi Mistisizmin'nin Keşfi.* Londra: Lubavitch Vakfı.
Dumont, Paul. *Osmanlıcılık, Ulusçu Akımlar ve Masonluk.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020.
Duru, Kazım Nami. *İttihat ve Terakki Hatıralarım.* İstanbul: Sucuoğlu Matbaası, 1957.
Düzdağ, Ertuğrul. *Yakın Tarihimizde Dönmelik ve Dönmeler.* 2.Baskı. İstanbul: Zvi-Geyik Yayınları, 2002.
Egeran, Enver Necdet. *Gerçek Yüzüyle Masonluk.* Ankara: Başnur Matbaası, 1972.
Enver Ziya Karal. *Osmanlı Tarihi VIII.* 6. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007.

Epstem, Perle. *Kabala Musevi Mistiklerin Yolu.* 3. Baskı. İstanbul: Drahma Yayınları, 2000.
Erman, Azmi Nihat. *İzmir Suikasti ve İstiklal Mahkemeleri.* İstanbul: Temel Yayınları, 1971.
Eroğlu, Hamza. *Cumhuriyet ve Atatürk*. 2. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998.
Goloğlu, Mahmut. *Milli Mücadele Tarihi –IV 1921-1922 Cumhuriyete Doğru.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006. Kontrol edilecek
Goloğlu, Mahmut. *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi –I Devrimler ve Tepkileri.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007.
Ferguson, Niall. *The House of Rothschild Money's Prophets 1798-1848* . New York: Penguın Books, 1998.
Ford, Henry. *Yahudi Enternasyonali.* 1. Baskı. İstanbul: Destek Yayınları, 2013.
Franklin, Benjamin. *The Constitutions Of The Free-Masons.* London: Of The Brethren İn North-America, 1734.
Freely, John. *Kayıp Mesih Sabetay Sevi'nin İzinin Sürerken.* 2. Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2003.
Galante, Abraham. *Sabetay Sevive Sabetaycıların Gelenekleri.* 4. Baskı. İstanbul: Zvi-Geyik Yayınları, 2006.
Galanti, Avram. *Türkler ve Yahudiler Tarihi, Siyasi Tetkik.* İstanbul: Tan Matbası, 1947.
Galip, Selahattin. *Belgelerle Türkiye'de Dönmeler ve Dönmelik.* İstanbul: Kıraçlı Yayınları, 1977.
Garaudy, Roger. *Siyonizm Dosyası.* 1. Baskı. İstanbul: Pınar Yayınları, 1983.
Granada, Cemal. *Atatürk'ün Uşağı İdim.* İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1973.
Güresin, Ecvet. *31 Mart İsyan.* İstanbul: Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılı A.ş., 1998.
Halloum, Ribhi. *Belgelerle Filistin, Dün, Bugün, Yarın.* İstanbul: Alan Yayıncılık, 1989.
Hanioğlu, M. Şükrü. *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük.* İstanbul: İletişim Yayınları, 1985.
Herzl, Theodor. *Yahudi Devleti.* 2. Baskı. İstanbul: Ataç Yayınları, 2007.
Hollstein, Walter. *Filistin Sorunu Filistin Çatışmasının Sosyal Tarihi.* 1. Baskı. İstanbul: Yücel Yayınlar, 1975.
Hutin, Serge. *Gizli Cemiyetler.* İstanbul: Anıl Yayınevi, 1965.
İnalcık, Halil. *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmpartorluğu Üzerine Araştırmalar I.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.
İnan, Afet. *İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat- 4 Mart 1923.* 2.Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989.
İnan, Afet. *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler.* 8. Baskı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.
İnönü, İsmet. *Büyük Zaferden· Sonra Mudanya Mütarekesi ve Lozan Antlaşması I,.* İstanbul: Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.ş, 1998.
Tezcan, Semih ve İşmen, İsmail. *İlk Türk Masonları ve Sultan Murat V.* İstanbul: Mimar Sinan Yayınları, 1998.
Johnson, Paul. *Yahudi Tarihi.* İstanbul: Pozitif Yayınları, 2001.
Iacovella, Angelo. *Gönye ve Hilal*. İstanbul: Altınordu Yayınları, 2019.
Kansu, Mazhar Müfit. *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber I.* 4.Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1997.

Karabekir, Kazım. *İstiklal Harbimiz I.* 2. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.
Karabekir, Kazım. *İttihat ve Terakki Cemiyeti 1896-1909.* İstanbul: Emre Yayınları, 1995.
Karabekir, Kazım. *Paşaların Kavgası.* 6. Baskı. İstanbul: Emre Yayınları, 2005.
Karal, Enver Ziya. *Osmanlı Tarihi VII.* 6.Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2003.
Karal, Enver Ziya. *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (1918-1965).* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1981.
Kasteın, Joseph. *Sabetay Sevi İzmirli Mesih.* 8. Baskı. İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, 2011.
Kinross, Lord. *Atatürk Bir Milletin Yeniden Doğuşu.* İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 2018.
Kinross, Lord. *İmparatorluğun Yükselişi ve Çöküşü.* İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 2017.
Kocabaş, Süleyman. *Kendi İtiraflarıyla Jön Türkler Nerede Yanıldı?* 1.Baskı. İstanbul: Vatan Yayınları, 1991.
Koloğlu, Orhan. *Cumhuriyet Dönemi Masonlar*. İstanbul: Pozitif Yayınları, 2004.
Koloğlu, Orhan. *Abdülhamit ve Masonlar*. İstanbul: Pozitif Yayınları, 2010.
Koloğlu, Orhan. *İttihatçılar ve Masonlar.* İstanbul: Pozitif Yayınları, 2005.
Kuran, Ahmet Bedevi. *İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler.* 2. Baskı. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2000.
Kurgan, Şükrü. *Ziya Paşa, Hayatı, Sanatı, Eserleri.* İstanbul: Varlık Yayınları, 1963.
Kutay, Cemal. *Cumhuriyetin Manevi Mimarları.* İstanbul: Acar Bilgi Merkezi Yayınları, 2013.
Laıtman, Michael. *Kabala Bilim ve Hayatın Anlamı.* İstanbul: Alter Yayıncılık, 2014.
Laıtman, Michael. *Zohar'ın Kilidinin Açmak.* İStanbul: Alter Yayıncılık, 2020.
Lambelin, Will Durant ve Roger. *Yahudi Tarihi ve Siyonist Liderlerin Protokolleri .* İstanbul: İnkılab Yayınları, 1992.
Layıktez, Celil. Türkiye'de Masonluk Tarihi. İstanbul: Yenilik Basımevi, 1999.
Lazare, Bernard. *Anti-Semitism - Its History and Causes.* New York: Publıshed By The Enternational Library Publıshıng Co., 1894.
Lewis, Bernard. *Modern Türkiye'nin Doğuşu.* 5. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993.
Knıght, Christopher ve Lomas, Robert. *Hiram'ın Kitabı Masonluk, Venüs ve İsa'nın Hayatının Gizli Anahtarı .* 1. Baskı. İstanbul: Bilge Karınca, 2008.
Maliki, Muhammed. *Siyon Liderlerinin Protokolleri.* New Jersey, 2002.
Maman, Kamil. *Kara Defter Atatürk'ün Silah Arkadaşı İhsan Eryavuz Anlatıyor Milli Mücadele ve Lozan.* 1.Baskı. İstanbul: TimaşYayınları, 2014.
Mardin, Şerif. *Türk Modernleşmesi.* 1. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınlar, 1991.
Marsden, Victor E. *The Protokols of The Meetings Of The Learned Elders Of Zion.* 1934.
Mazower, Mark. *Selanik: Hayaletler Şehri Hıristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006.
Mermutu, Bedri. *Sosyal Düşünce Tarihimizde Şinasi*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2001.
Mıchel, A. G. *Mason Diktatörlüğü.* İstanbul: İhya Yayınları, 1924.
Morton, Frederic. *The Rothschilds A Family Portrait.* New York: Atheneum, 1962.
Mumcu, Uğur. *Gazi Paşa'ya Suikast.* 8.Baskı. İstanbul: Tekin Yayınevi,, 1994.
Mumcu, Uğur. *Kazım Karabekir Anlatıyor.* 17. Baskı. İstanbul: Tekin Yayınevi, 1990.

Müftüoğlu, Mustafa. *31 Mart Vak'ası İritca Mı? İngiliz Oyunu Mu?* İstanbul: Risale Yayınları, 1995.
Naudon, Paul. *Masonluk.* 2.Baskı. Ankara: Dost Kitabevi, 2019.
Naudon, Paul. *Tarihte ve Günümüzde Masonluk.* İstanbul: Varlık Yayınevi, 1968.
Niyazi, Kolağası Resneli Ahmed. *Hatırat-ı Niyazi Yahud Tarihçe-i İnkılab-ı Kebir-i Osmaniden Bir Sahife.* İstanbul: Örgün Yayınevi, 2003.
Okyar, Fethi. *Üç Devir'de Bir Adam.* 1. Baskı. İstanbul: Tercüman Yayınları, 1980.
Orbay, Rauf. *Cehennem Değirmeni Siyasi Hatıralarım.* İstanbul: Emre Yayınları, 1993.
Öke, Mim Kemal. *Kutsal Topraklarda Siyonistler ve Masonlar, İhanetler, Komplolar, Aldanmalar.* İstanbul: Çağ Yayınları, 1990.
Özalp, Kazım. *Atatürk'en Anılar.* 1.Baskı. Ankara: Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, 1992.
Paşa, Ahmet İzzet. *İstikalal Harbinin Gerçekleri Feryadım II.* 2.Baskı. İstanbul: Timaş Yayınları, 2017.
Reeves, John. *The Rothschilds: The Fınancıal Rukers Of Natıons.* London: Chıswıck Press C. Whıttıngham and co., 1887.
Rosenbaum, Morrıs. *Masonic Lectures.* London: By Martın Wheatley, 1909.
Saygın, Ümit. *Dünyayı Yöneten Gizli Güçler* . İstanbul: Neden? Kitap, 2007
Scholem, Gershom. *Sabetay Sevi Mistik Mesih.* 1. Baskı. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2011.
Schweizer, Max. *Ankara ve Lozan Arasında.* Ankara: Phoenix Yayınevi, 2005.
Sebottendorf, Baron Rudolf von. *Eski Türk Masonların Uygulamaları Bektaşi, Gülhaç & Simya Sırları.* 1. Baskı. İstanbul: Hermes Yayınları, 2006.
Selek, Sabahattin. *Anadolu İhtilali II.* 8. Baskı. İstanbul: Kastaş A.Ş., 1987.
Serçe, Erkan. *İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat – 4 Mart 1923.* İstanbul: Stil Matbaacılık, 2004.
Sertel, Yıldız. *Annem Sabiha Sertel Kimdi, NelerYazdı?* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1993.
Sharon, Sevilla. *Türkiye Yahudileri.* İstanbul: İletişim Yayınları, 1992.
Sonyel, Salahi R. *Gizli Belgelerde Mustafa Kemal, Vahdettin ve Kurtuluş Savaşı.* Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2010.
Soyak, Hasan Rıza. *Atatürk'ten Hatıralar I.* İstanbul: Yapı Kredi Bankası A.ş, 1973.
Soysal, İlhami. *Masonluk ve Masonlar.* 4. Baskı. İstanbul: Der Yayınları, 1988.
Ömer Can Talu ve Melike Söalp. *Mason Locaları 14 Ekim 1935.* İstanbul: Şira Yayınları, 2016.
Şahinkaya, Serdar. *Türkiye (İzmir) İktisat Kongresi 95 Yaşında", İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat – 4 Mart 1923.* Stil Matbaacılık A.Ş, 2004.
Şerafettin Turan. *Mustafa Kemal Atatürk Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik.* İstanbul: Bilgi Yayınevi, 2018.
Şişman, Cengiz. *Sabetay Sevive Sabetaycılık Mitler ve Gerçekler.* İstanbul: Aşina Kitapları, 2008.
Tanpınar, Ahmet Hamdi. *19uncu Asır Türk Edebiyat Tarih.* İstanbul: Çağlayan Kitabevi, 1988.
Tansu, Samih Nafiz. *İttitad ve Terakki İçinde Dönenler.* İstanbul: Yeni Zamanlar Yayınları, 2003.
Tansu, Samih Nafiz. *Teşkilat-ı Mahsusa İki Devrin Perde Arkası.* İstanbul: Nokta Kitap, 2012.
Taşdelen, Hürol. *Masonluk Tarikatı Osmanlı'da Mason Locaları.* Ankara:

www.huroltasdelen.com, 2019.
Tuğcu, Tuncar. *Masonların Saklı Tarihi.* Ankara: Gökçe Yayınevi, 2005.
Tunaya, Tarık Zafer. *Türkiye'de Siyasal Partiler I.* 2. Baskı. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1988.
Tunçay, Mete. *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931).* 3. Baskı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.
Turan, Mustafa. *Elli Beş Yıldır Esrarı Milleten Gizli Kalmış Olan Taş Kışlada 31 Mart .* İstanbul: Çeltikçi Cilt Matbaası, 1964.
Turan, Şerafettin. *Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1982.
Turan, Şeraffettin. *Türk Devrim Tarihi Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938).* 1. Baskı. İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1995.
Türk İstiklal Harbi Son Safhası II ncı Cilt Batı Cephesi 6 ıncı Kısım 4 ncü Kitap. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1995.
Uğur, Ali. *Dünya Gündemindeki İsrail.* İstanbul: Burak Yayınları, 1983.
Uluğ, Naşit Hakkı. *Hilafetin Sonu.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1975.
Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Mithat Paşa ve Yıldız Mahkemesi.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1967.
Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi I.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.
Ülken, Hilmi Ziya. *İslam Felsefesi Eski Yunan'dan Çağdaş Düşünceye Doğru.* 3. Baskı. İstanbul: Ülken Yayınları, 1967.
Ülkü, A. Ekrem. *Yahudi Kadim Mistik Öğretisi Kabala.* İstanbul: Yani İnsan Yayınevi, 2007.
Yalçın, Hüseyin Cahit. *Siyasal Anılar.* İstanbul: Türkiye İŞ Bankası Kültür Yayınları, 2000.
Yalman, Ahmed Emin. *Yakın Tarihte Gördüklerim Geçirdiklerim.* 2.Baskı. İstanbul: Özener Matbaacılık Ldt Şti, 1997.
Zorlu, Ilgaz. *Evet, Ben Selanikliyim Türkiye Sabetaycılığı.* 7. Baskı. İstanbul: Belge Yayınları, 1999.
Zürcher, Erik Jan. *Milli Mücadelede İttihatçılık.* 3.Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.

TEZLER

Bayram, Selahattin. "Osmanlı Döneminde Selanik Limanı: 1869–1912." Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2009.
Çömlekçi, Aynur. "Sultan V. Murat'ın 93 Günlük Saltanat." Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2019.
Demir, Hasan Fehmi. "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Serbesti Gazetesi ve Başyazarı Hasan Fehmi'nin Misyonu." Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2018.
Karaçavuş, Ahmet. "Tanzimat Dönemi Osmanlı Bilim Cemiyetleri." Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2006.
Koyuncu, Senem. "H. 1303-1304/m. 1885-1886 Selanik Vilayet Salnamesi'ne Göre Selanik Vilayeti." Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, 2019.
Neslihan Ünal, "İzmir ve Selanik Liman Kentlerinin Gelişim Süreçlerinin Karşılaştırmalı Analizi (1650-1750)." Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül

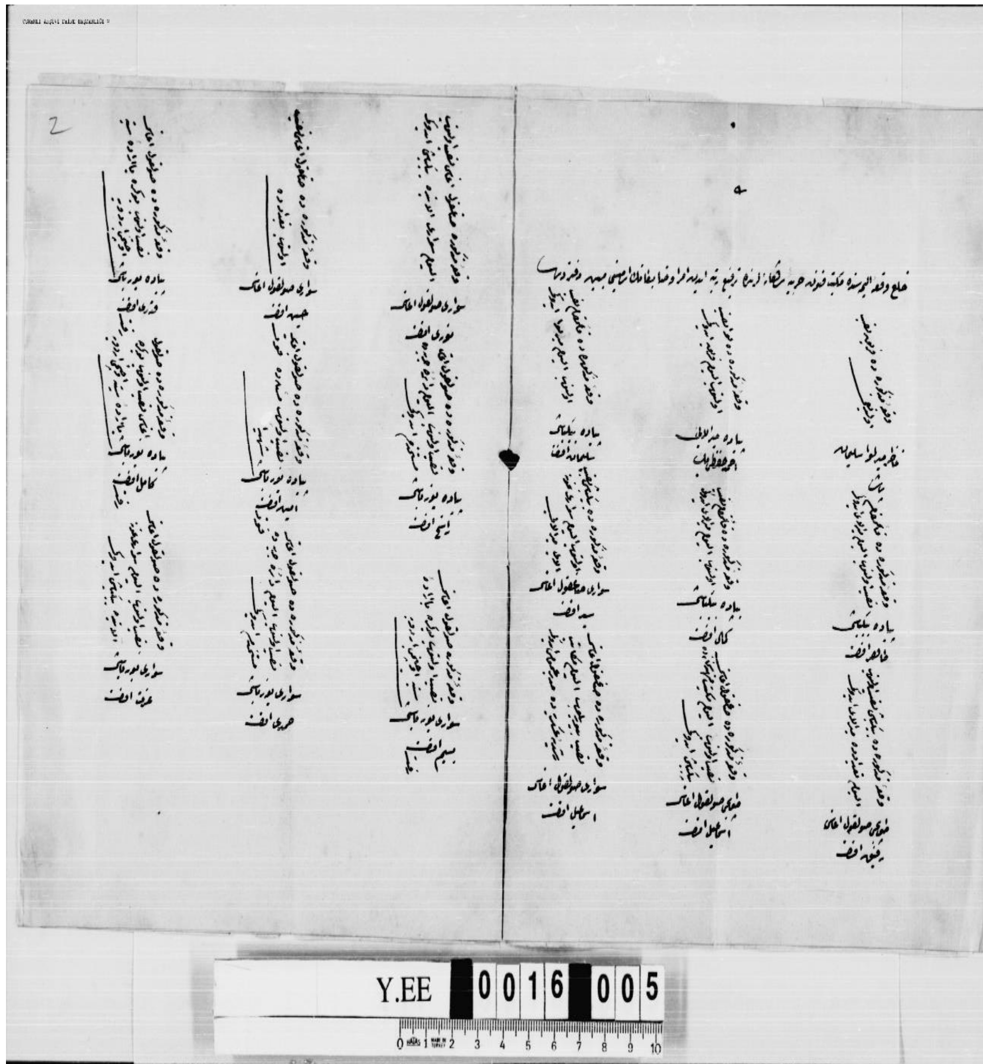
Üniversitesi, 2013.
Satı, İbrahim. "Sultan V. Murat'ın Hayatı ve Kısa Saltanatı." Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, 2020.
Şimşek, Yusuf Sabri. "II. Meşrutiyet Döneminde Meşrutiyet Karşıtı Toplumsal Hareketler (24 Temmuz 1908 – 13 Nisan 1909)." Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, 2018.
Tandoğan, Hasan Selçuk. "Osmanlı Modernleşmesinde Belirleyici Bir Anlayış Olarak Pozitivizm." Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, 2018.
Türe, Esra. "Cumhuriyet Döneminde Türkiye Mason Locaları ve Kapatılma Süreci (1923-1935)." Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi, 2016.

İNTERNET KAYNAKLARI

Dönme. https://islamansiklopedisi.org.tr/donme (Ağustos 18, 2021 tarihinde erişilmiştir).
Hilafet. https://islamansiklopedisi.org.tr/hilafet. (Ekim 25, 2021 tarihinde erişilmiştir).
İttihat ve Terakki Cemiyeti. https://islamansiklopedisi.org.tr/ittihat-ve-terakki-cemiyeti (Temmuz 30, 2021 tarihinde erişilmiştir).
Kara Kemal. https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/kara-kemal-1875-1926/. (Kasım 13, 2021 tarihinde erişilmiştir).
Looking Back at Over. https://www.ildc.co.il/en/category/Milestones. (Temmuz 25, 2021 tarihinde erişilmiştir).
Bektaşilik ve Masonluk. Noyan, Bedri, https://www.sadibayram.com/?page=makaleler&mid=270&id=3 (Haziran 26, 2021 tarihinde erişilmiştir).
Diaspora Yahudileri / İslam Ülkeleri. https://www.salom.com.tr/arsiv/haber-67510-diaspora_yahudileri__Islam_ulkelerI_12.html (24 Eylül, 2021 tarihinde erişilmiştir).
Selanik. https://islamansiklopedisi.org.tr/selanik. (Ağustos 17, 2021 tarihinde erişilmiştir).
Türkiye'de Masonluk Tarihi. https://www.mason.org.tr/turkiyede-masonlugun-tarihcesi (Haziran 17, 2021 tarihinde erişilmiştir).

EKLER:

Ek 1- Sultan Abdülaziz'i Tahtan İndiren Devlet Adamlarının Rütbelerinin Yükseltilmesine Dair Bir Fotoğraf.

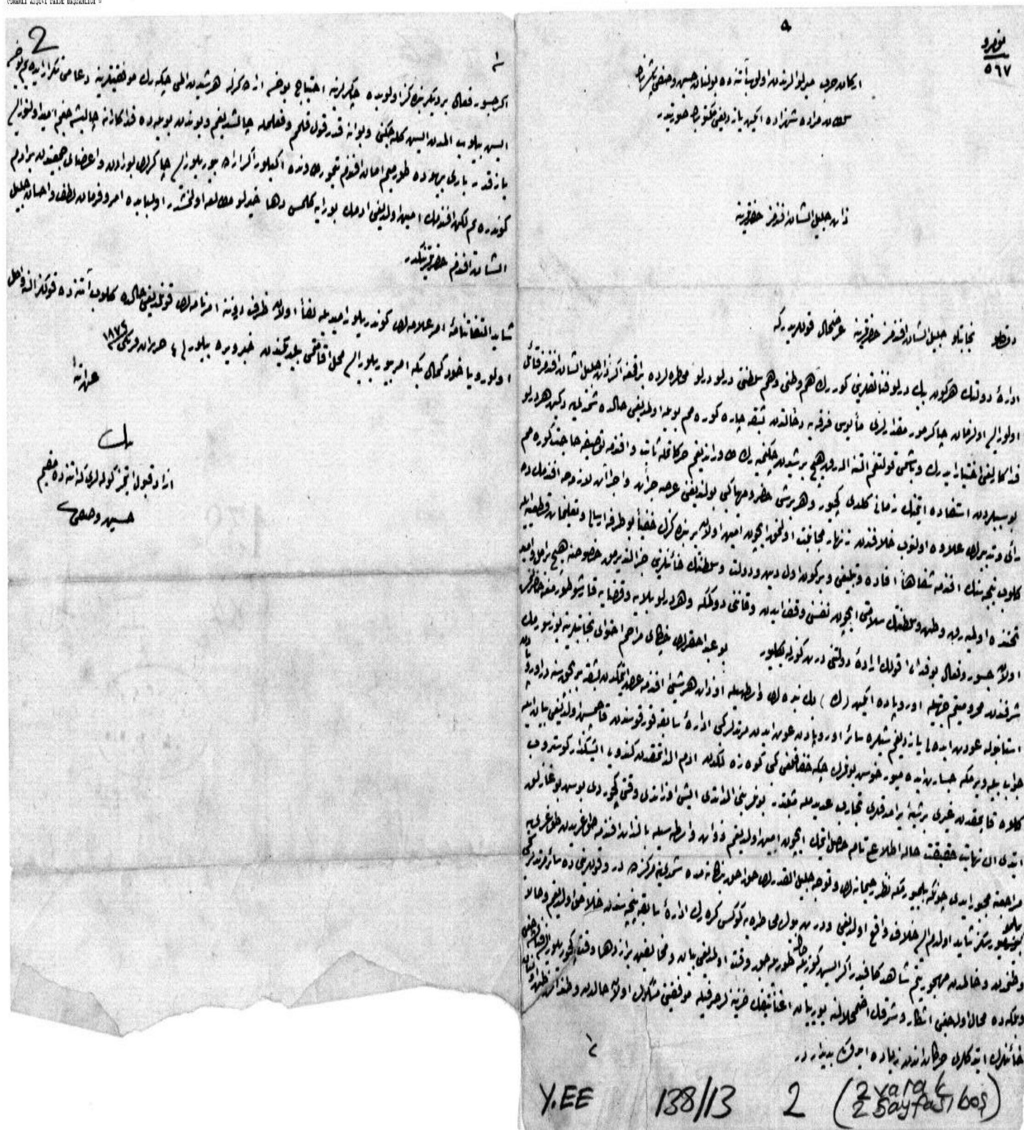

Kaynak: BOA, Y..EE.., Dosya No: 16, Gömlek No: 5.

Ek 2- Marko Paşa'nın, Sultan Abdülaziz'in ölümüyle İlgili Tuttuğu Rapor.

Y.EE 0020 034 001

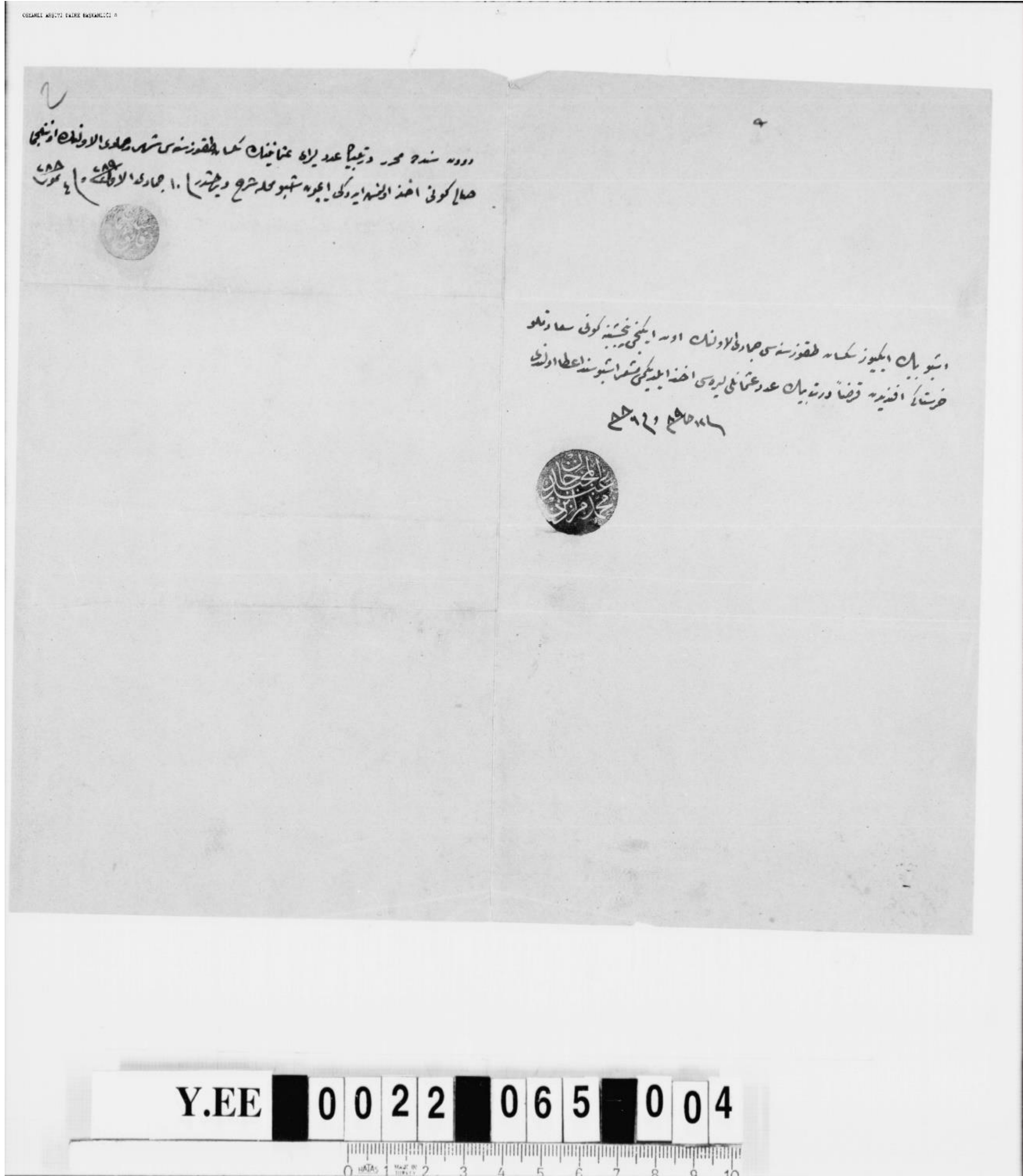
Kaynak: BOA, Y..EE.., Dosya No: 20, Gömlek No: 34

Ek 3- Hüseyin Vasfi Paşa'nın, V. Murat'a Yazdığı Mektup.

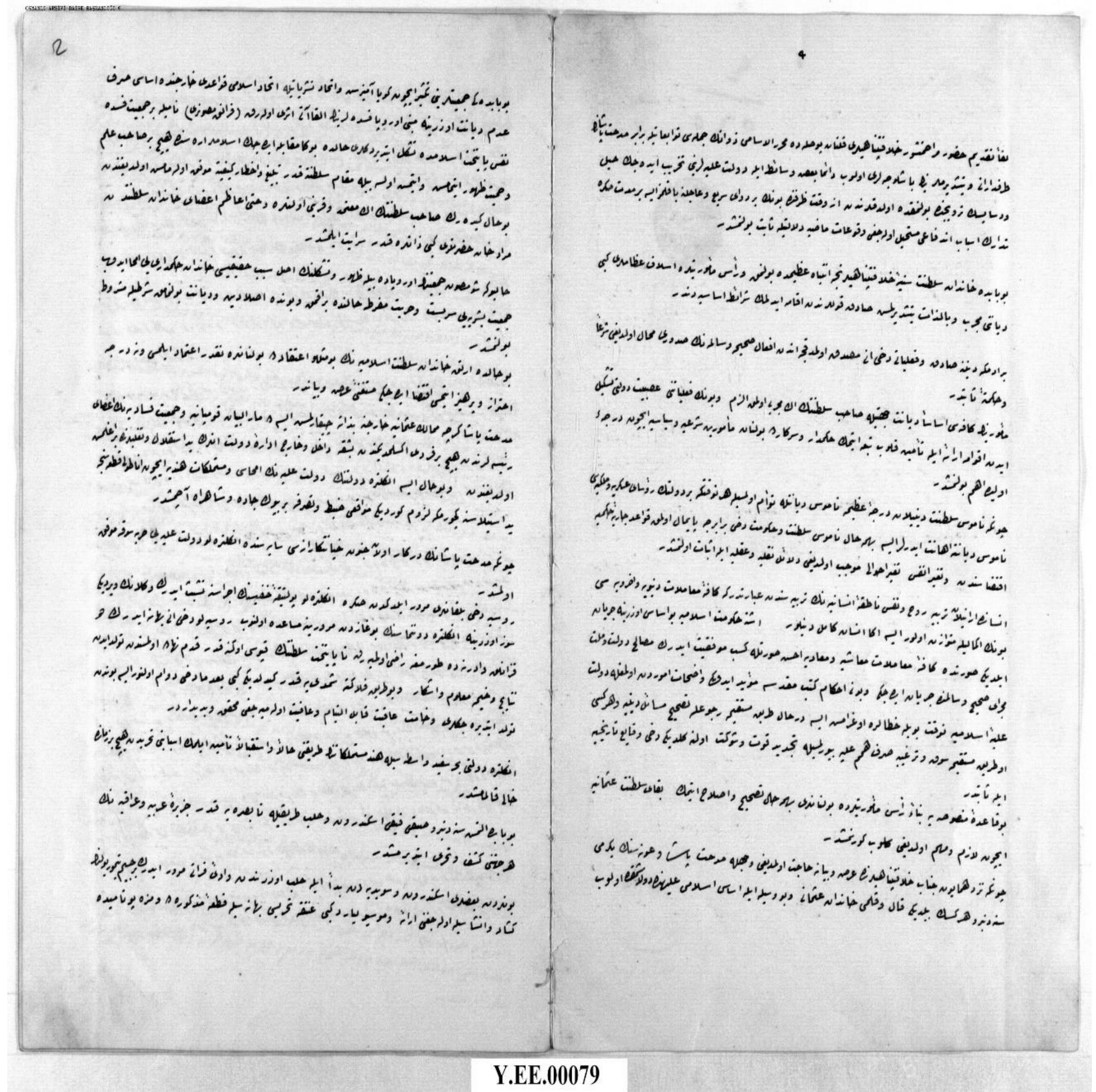

Kaynak: BOA, Y..EE.., Dosya No: 138, Gömlek No: 13.

Ek 4- Hristaki Zografos Efendinin Borç Senetlerinin Mühürlenmesi.

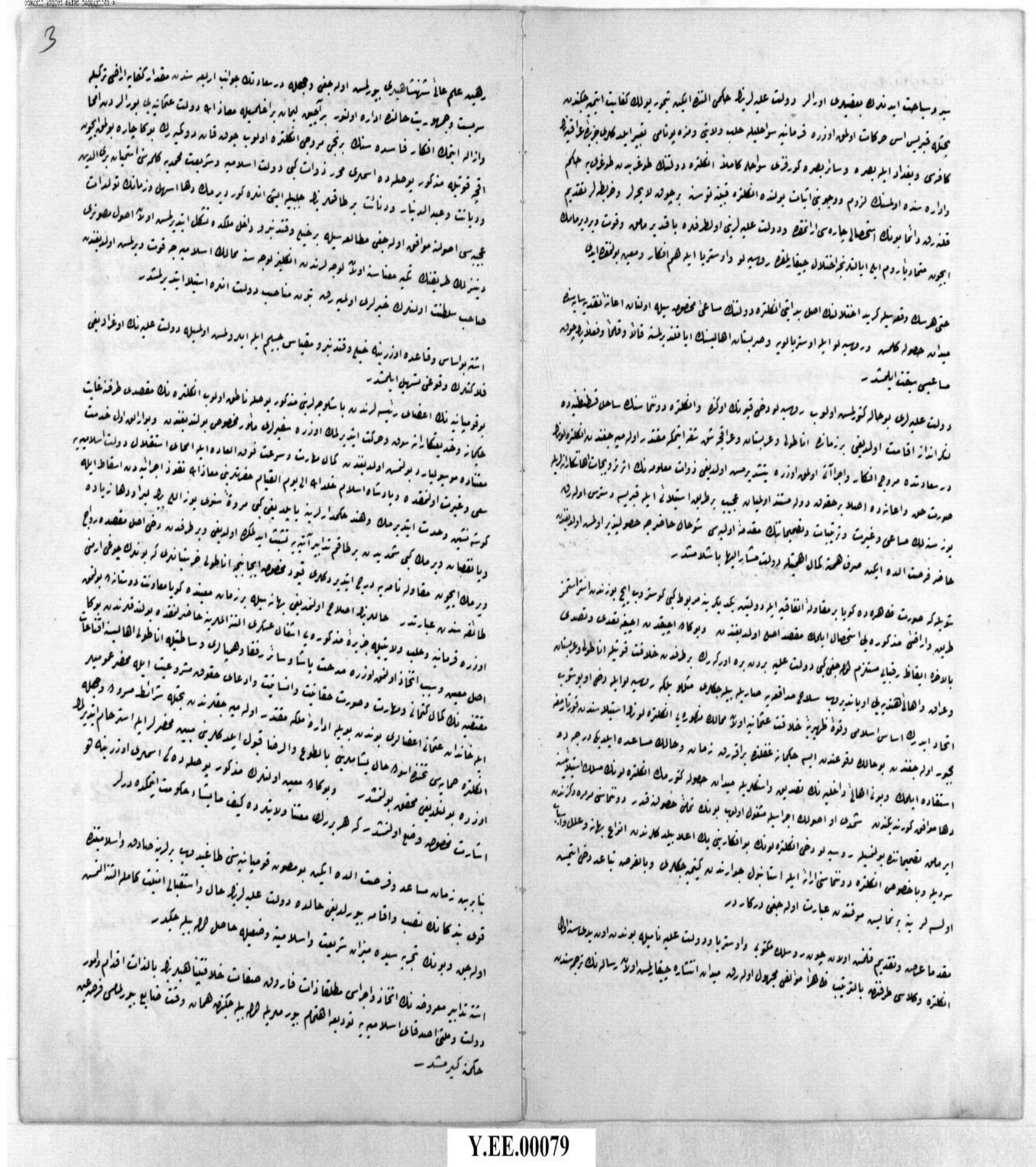

Kaynak: BOA, Y..EE.., Dosya No: 22, Gömlek No: 65.

Ek 5- Nusret Paşa'nın Mithat Paşa ve Taraftarları Hakkındaki Raporu.

Kaynak: BOA, Y..EE.., Dosya No: 79, Gömlek No: 60.

Ek 6 - Nusret Paşa'nın Mithat Paşa ve Taraftarları Hakkındaki Raporu.

Kaynak: BOA, Y..EE.. Dosya No: 79, Gömlek No: 60.

Ek 7 - Rothschild Ailesi ve Vekillerine Verilen Nişanlar.

İ-HR 132/6752

1

İ.HR.00132

Kaynak: BOA, İ.. Hr.., Dosya No: 132, Gömlek No: 6752.

ÖZGEÇMİŞ

1. KİŞİSEL BİLGİLER			
Adı Soyadı : Ahmet YILDIRIM			
Unvanı : Memur			
ORCID : **0000-0002-3303-7139**			
Doğum Tarihi :			
Doğum Yeri :			
E mail :			
2. ÖĞRENİM BİLGİLERİ			
Derece	Alan	Üniversite	Yıl
Lisans			
Yüksek Lisans			
3. YABANCI DİL BİLGİSİ			
1-)			
4. MESLEKİ DENEYİM VE ÜYELİKLER			
1-)			
5. YAYINLAR VE ÖDÜLLER			
1-)			